

UDK 808.1 + 881.09(05)

ISSN 0350-6894

ISBN 86-377-0523-5

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1990
4

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 38	ŠT. 4	STR. 313-492	LJUBLJANA	OKT.-DEC. 1990
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------



<i>Akademiku profesorju doktorju Francetu Bezlaju</i>	313
<i>Akademiku Dušanu Moravcu</i>	315
MARKO SNOJ, <i>Ob osemdesetletnici profesorja Franceta Bezlaja</i>	317
ANDREJ INKRET, <i>Jubilej Dušana Moravca</i>	321
RAZPRAVE	
DUŠAN MORAVEC, <i>Desetletje ljubljanske »Akademije« (1904–1914)</i>	325
TOMO KOROŠEC, <i>Izpusni časopisni naslovi</i>	341
ZLATA ŠUNDALIČ, <i>O mitu lijepe Vide u usmenoj i pisanoj književnosti</i>	351
METKA FURLAN, <i>Etimologija in besedotvorje</i>	363
MARKO SNOJ, <i>Dve slovansko-germanski izoglosi za pojem 'favus melis'</i>	371
ALENKA ARKO, <i>Slovenščina na Goriškem kot jezik v stiku</i>	375
ERIKA KRŽIŠNIK, <i>Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih besedilih</i>	399
JOŽE TOPORIŠIČ, <i>Tretjič o besedotvorni teoriji</i>	421
OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO	
RADO L. LENČEK, <i>Borove jezikoslovne premise njegove venetske teorije</i>	441
<hr/>	
MATEJA HOČEVAR, <i>Bibliografija Franceta Bezlaja (Ob osemdesetletnici)</i>	453
JOŽE MUNDA, <i>Bibliografija Dušana Moravca (Ob sedemdesetletnici)</i>	469

CONTENTS

<i>To Academician Professor France Bezljaj</i>	313
<i>To Academician Dušan Moravec</i>	315
MARKO SNOJ, <i>On the occasion of the eightieth birthday of Professor France Bezljaj</i>	317
ANDREJ INKRET, <i>Dušan Moravec's seventieth birthday</i>	321
STUDIES	
DUŠAN MORAVEC, <i>The ten-year existence of a Ljubljana academy (1904–1914)</i>	325
TOMO KOROŠEC, <i>Elliptical newspaper headlines</i>	341
ZLATA ŠUNDALIČ, <i>The myth of fair Vida in oral and written literature</i>	351
METKA FURLAN, <i>Etymology and word formation</i>	363
MARKO SNOJ, <i>Two Slavic-Germanic isoglosses denoting 'honeycomb'</i>	371
ALENKA ARKO, <i>The Slovene language in Goriško as a contact language</i>	375
ERIKA KRŽIŠNIK, <i>The typology of phraseological alterations (renovations) occurring in Ivan Cankar's prose texts</i>	399
JOŽE TOPORIŠIČ, <i>Word-formation theory, for the third time</i>	421
REVIEWS – NOTES – REPORTS – MATERIALS	
RADO L. LENČEK, <i>Matej Bor's linguistic premises of his Slovene-Venetic theory</i>	441
<hr/>	
MATEJA HOČEVAR, <i>The bibliography of France Bezljaj (On the occasion of his eightieth birthday)</i>	453
JOŽE MUNDA, <i>The bibliography of Dušan Moravec (On the occasion of his seventieth birthday)</i>	469

Uredniški odbor – Editorial Board: France Bernik, Varja Cvetko-Orešnik, Aleksandra Derganc, Tomo Korošec, Janko Kos, Boris Paternu (**glavni urednik za književne vede – Editor in Chief for Literary Science**), Aleksander Skaza, Jože Toporišič (**glavni urednik za jezikoslovje – Editor in Chief for Linguistics**), Franc Zadravec.

Odgovorni urednik – Executive Editor: Franc Zadravec.

Tehnična urednika – Technical Editors: Miran Hladnik in Velemir Gjurin.

Naslov uredništva – Address: Slavistična revija, Aškerčeva 12/II, YU 61000 Ljubljana, Slovenija.

Časopisni svet – Council of the Journal: Martin Ahlin, Drago Druškovič, Janez Dular, Andrej Inkret, Carmen Kenda-Jež, Boris Paternu, Jože Puhar, Jože Šifrer (**predsednik – Chairman**), Alenka Šivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadravec.

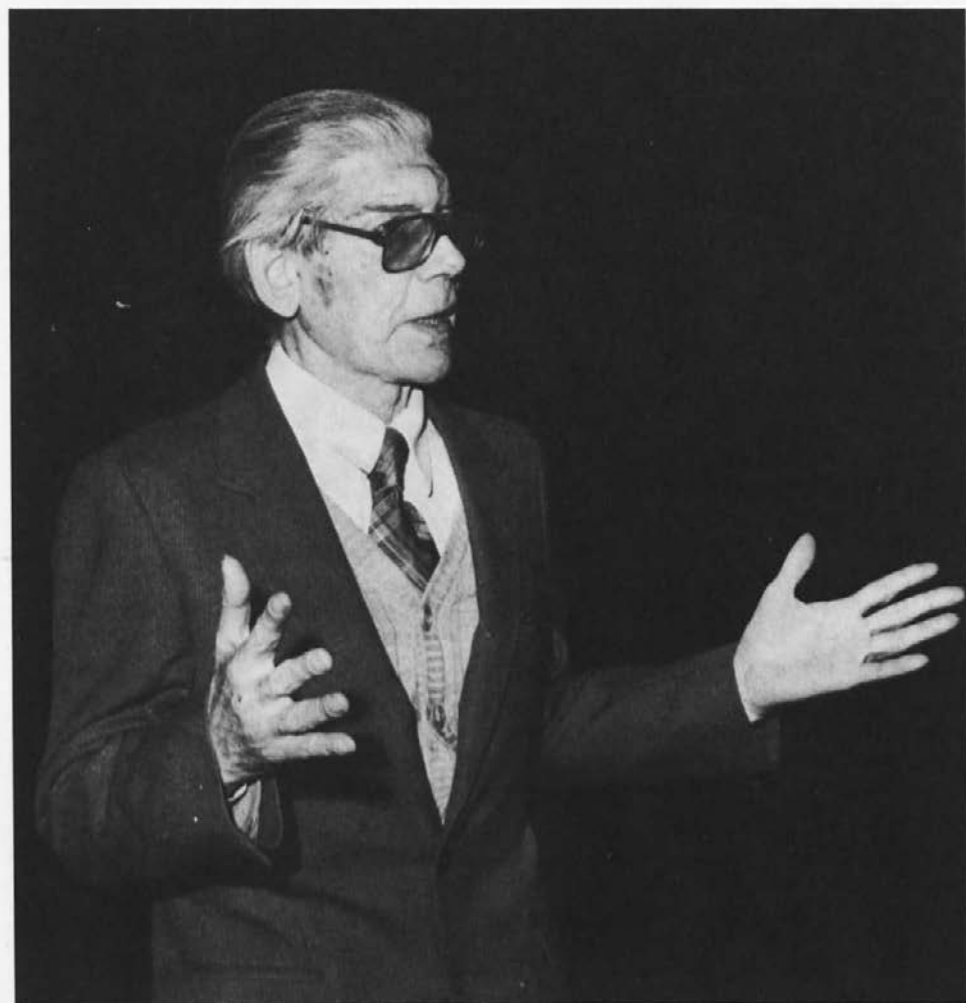
Naročila sprejema in časopis odpošilja – Subscription and Distribution: Založba Obzorja, Gosposka 3, YU 62000 Maribor, Slovenija.

Natisnila – Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana.

Naklada – Circulation: 1100 izvodov – 1100 copies.

ISSN 0350-6894. – ISBN 86-377-0523-5.

*Akademiku profesorju doktorju Francetu Bezlaju
ob osemdesetletnici*



OB OSIMDESETELNICI PROFESURJA FRANCETA BEZLAJA

Franc Bezelj je odločilno vplival na razvoj slovenske etimologije in je bil eden od prvih, ki so se ukvarjali s slovensko etimologijo. Njegova etimološka delovanja so bila uspešna in so privedla do številnih etimoloških del, ki so bila objavljena v revijah in zbornikih. Njegova etimološka delovanja so bila uspešna in so privedla do številnih etimoloških del, ki so bila objavljena v revijah in zbornikih.

Bezelj se je 19. avgusta 1911 v Ljubljani rodil. Njegova etimološka delovanja so bila uspešna in so privedla do številnih etimoloških del, ki so bila objavljena v revijah in zbornikih.

*Akademiku Dušanu Moravcu
ob sedemdesetnici*



OB OSEMDESETLETNICI PROFESORJA FRANCETA BEZLAJA

France Bezljaj je nedvomno osrednja osebnost slovenske etimologije našega stoletja. Jezikoslovna javnost ga pozna kot avtorja prek dvesto razprav in člankov s področja primerjalnega jezikoslovja, etimologije in imenoslovja, ki so skozi desetletja izhajali v domačih in tujih strokovnih revijah, širšemu kulturnemu krogu pa je znan zlasti po Slovenskih vodnih imenih (A-N 1956, O-Ž 1961), Esejih o slovenskem jeziku (1967) in Etimološkem slovarju (A-J 1976, K-O 1982).

Rodil se je 19. septembra 1910 v Litiji. Gimnazijo je obiskoval v Kranju in v Ljubljani, kjer je leta 1931 maturiral. Slavistiko je študiral v Ljubljani in na Karlovi univerzi v Pragi. Diplomiral je v Ljubljani leta 1936. Njegova disertacija Oris slovenskega knjižnega izgovora je dobršen del nastajala v kabinetu Josefa Chlumskega za eksperimentalno fonetiko v Pragi. Obrnil jo je leta 1939 v Ljubljani. Disertacija je istega leta izšla kot samostojna publikacija Znanstvenega društva za humanistične vede. Naslednje desetletje je s krajšimi prekinitvami med vojno služboval kot profesor na tretji gimnaziji v Ljubljani. Leta 1949 je postal znanstveni sodelavec Inštituta za slovenski jezik pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Na oddelku za slavistiko ljubljanske Filozofske fakultete je bil leta 1950 imenovan za lektorja češkega jezika, leta 1956 je nekaj časa honorarno predaval primerjalno slovansko jezikoslovje, leta 1958 je postal izredni profesor za primerjalno slovansko jezikoslovje, leta 1963 pa redni. Po izidu prve knjige Slovenskih vodnih imen je leta 1957 prejel Prešernovo nagrado, po izidu druge pa je bil leta 1964 izvoljen za rednega člana SAZU. Na Inštitutu za slovenski jezik je leta 1972 ustanovil delavnico za zgodovinske slovarje, ki je z leti prerasla v samostojno sekcijo s širokopoteznimi načrti. France Bezljaj je od leta 1973 dopisni član Bosenskohercegovske in od leta 1983 dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti. Bil je pobudnik ustanovitve in prvi glavni urednik imenoslovne revije Onomastica jugoslavica, ki danes izhaja v Zagrebu. Leta 1969 je bil odlikovan z redom zaslug za narod z zlato zvezdo. V okviru Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU vodi in usmerja Etimološko-onomastično sekcijo, na Filozofski fakulteti pa je bil imenovan za zaslužnega profesorja. Upokojitev na Filozofski fakulteti pred desetimi leti mu pomeni slovo od pedagoškega dela in s tem več časa in energije za Etimološki slovar slovenskega jezika, ki ga, če vštujemo vsa predhodna dela, pripravlja že skoraj pol stoletja.

France Bezljaj je svoje življenje posvetil etimologiji. K tej zahtevni interdisciplinarni jezikoslovni panogi ga je kmalu po doktoratu pritegnil njegov učitelj Fran Ramovš. Leta 1943 je ta ugledni jezikoslovec v prvi knjigi Letopisa takratne Akademije znanosti in umetnosti objavil načela za delo na projektu Etimološki slovar slovenskega jezika, ki naj bi ne glede na izvor zajel vse tiste besede, ki jih je ljudski jezik po svoje prekvasil. Po tej zamisli naj bi bilo težišče slovarja na slovenistični dokumentaciji, upošteval naj bi nujno primerjalno gradivo iz drugih jezikov, pri etimoloških razlagah pa naj bi se opiral na že obstoječe slovarje. Bezljaj je to zamisel nadomestil s kvalitativno višjo, po kateri v etimološki slovar sodi vsaka kulturna beseda. Sodba o kulturni vrednosti posamezne besede pa je mogoča šele takrat, ko je ta zgodovinsko, filološko, dialektološko, primerjalnojezikoslovno in etimološko raziskana. Take sodbe iz objektivnih razlogov ni mogoče izreči o vsaki besedi, saj je primerjalnojezikoslovno in etimološko raziskovanje slovenskega jezika

zelo zapleteno. Slovenščina se govori na relativno majhnem, vendar zemljepisno in kulturno raznolikem ozemlju, ki igra pomembno vlogo vsaj od antike dalje. Je obrobni in zato arhaičen slovanski jezik, ki ga z drugimi slovanskimi jeziki zemljepisno veže le njegova jugovzhodna meja, medtem ko je sicer omejen z romanskimi, germanskimi in madžarskimi govori. Zaradi teh okoliščin je treba na vsakem koraku računati tako s substratnimi in adstratnimi vplivi kakor tudi z možnostjo arhaizmov, katerih vzporednice se utegnejo nahajati v oddaljenih slovanskih, baltskih ali drugih indoevropskih jezikih. Bezljaj se vseh teh težav globoko zaveda, saj pri svojem etimološkem in imenoslovnem delu upošteva vse te možnosti in se na osnovi prepričljivejših jezikovnih in zunajjezikovnih argumentov odloča za najverjetnejšo rešitev. Njegova definicija etimologije kot duhovne arheologije je zato ne samo duhovita, temveč – zlasti v primeru slovenščine – popolnoma točna. Vztrajno in nepristransko kopanje po slovenskem besedju, luščenje mlajših naplastitev, sledenje posameznim, večkrat že pozabljenim pomenom v starejša jezikovna obdobja, razreševanje težavnih dilem glede enakozvočnosti ali večpomenskosti in razjasnitev v obliki rekonstrukcije, ki je primerljiva z gradivom iz drugih slovanskih in indoevropskih jezikov ali izvedljiva iz kakega (nekdaj) sosednjega jezika, je resnično vznemirljivo delo, ki ga Bezljajeva slikovita metafora nazorno predstavi na najkrajši možni način.

Bezljajeva znanstvenega dela v kratkem jubilejnem članku ni mogoče zadovoljivo predstaviti. K sreči so njegove razprave in monografije 'slavističnemu krogu dobro poznane, tako da to na tem mestu niti ni nujno potrebno. Zato bom poskušal na kratko opisati le nekaj njegovih znanstvenih izhodišč.

France Bezljaj je naslednik več kot stoletje starega slovenskega jezikoslovnega izročila, ki ga predstavlja veriga imen Kopitar, Miklošič, Ramovš, Nahtigal in Oštir. Pri etimološkem raziskovanju je poleg že opisanih spoznanj v večji meri kot njegovi predhodniki upošteval načelo besede in stvari (*Wörter und Sachen*), po katerem je (pred)zgodovina besed organsko povezana s (pred)zgodovino realij, uzaveščanja pojmov in s kulturnim razvojem. Od tod izvira njegovo živo zanimanje za etnologijo, materialno in kulturno zgodovino, arheologijo ter druge znanstvene panoge, ki jih je v etimologiji mogoče pojmovati kot pomožne. Posebno pozornost posveča tudi arealnemu jezikoslovju in jezikoslovni geografiji. Ni malo besed in imen, ki so arealno ozko omejena in katerim je Bezljaj, globoko zavedajoč se vseh pasti, z uporabo izsledkov navedenih jezikoslovnih šol in znanstvenih panog uspel opozoriti na vzporednice bodisi v drugih slovanskih jezikih in narečjih, zlasti čakavskih, osrednjbalkanskih, severnoruskih in zahodnoslovanskih, bodisi v sorodnih baltških jezikih. Najdba in osvetlitev besednih dvojnic in dvojnosti v besedo- ali imenotvornih algoritmih ga je privedla do problematike naselitve slovenskega prostora. V svojih delih, ki obravnavajo to problematiko, govori o slovenščini kot mešanici različnih praslovanskih narečij, katerih govorci so v več zaporednih selitvah vse do madžarskih vpadov prihajali z juga, severa in vzhoda.

V večji meri kot vodilni etimologi drugih slovanskih narodov se je profesor Bezljaj posvetil slovenskemu, slovanskemu pa tudi alpskemu predсловanskemu in predromanskemu imenoslovju. Ta njegova usmeritev izvira iz globokega spoznanja o tesni zvezi med imenskim in občinoimenskim besedjem, ki edino lahko vodi na pot

k uspešni etimološki razrešitvi imen in nemalokrat tudi apelativov. S pomočjo imenskega gradiva je za slovenščino v starejšem, predzgodovinskem obdobju uspel dokazati obstoj mnogih besednih družin, ki so bile pred tem znane le v besedju obrobnih področij slovanskega ali baltskega ozemlja. Upošteva je narečno in zgodovinsko gradivo slovenskega imenskega, zlasti toponimičnega in hidronimičnega fonda, je prepričljivo razložil izvor več sto slovenskih imen in njihovih družin, ki so bila pred tem popolna uganika.

France Bezljaj je eden tistih redkih znanstvenikov, ki pri svojem delu uspešno združujejo eksaktno metodo z intuitivnimi sposobnostmi. V njegovih delih ni malo povezav in nakazanih etimoloških razlag, kjer mu samokritična misel in stroga pravila primerjalnega jezikoslovja niso dovoljevali zapisati dokončnih trditev, ki pa so se s kasnejšimi najdbami dodatnega primerjalnega ali zgodovinskega gradiva vendarle izkazale za pravilne in upravičene. Tudi njegove najbolj izdelane in z mnogimi jezikovnimi in zunajjezikovnimi dejstvi podprte etimološke razlage problemov nikoli hermetično ne zaprejo. Nasprotno, skladno z višjo ravni spoznanja odpirajo nova vprašanja, na katera bodo morali odgovoriti humanisti bodočih generacij različnih usmeritev, jezikoslovci, zgodovinarji, etnologi in arheologi.

Naj na koncu gospodu profesorju v imenu vseh njegovih učencev in sodelavcev zaželim še mnogo delovni dni, čeprav so v teh letih – kot on sam rad citira Lehra Sptawinskega – takšni dnevi dopust, podpisan od ljubelega boga.

Marko Snoj
ZRC SAZU, Ljubljana

... (text is mirrored and illegible due to extreme blurriness)

... (text is mirrored and illegible due to extreme blurriness)

... (text is mirrored and illegible due to extreme blurriness)

... (text is mirrored and illegible due to extreme blurriness)

Dušan Moravec (rojen 4. oktobra 1920 v Ljubljani) ima ob sedemdesetem rojstnem dnevu pred seboj obsežen in občudovanja vreden literarnozgodovinski opus, sestavljen pravzaprav iz samih bazičnih raziskav, študij in interpretacij.

Tako je v Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev, tej temeljni in kritični rekapitulaciji naše hipotetične klasike, izdal sedem Cankarjevih in deset Kraigherjevih knjig. Izdal: se reče, da jih je uredil po vseh eksaktnih pravilih pozitivistične tekstologije ter jih opremil z vsestransko dokumentacijo o genezi, značaju, pomenu in recepciji posamičnih besedil. Ti komentarji pogosto celo preraščajo besedila, o katerih govorijo, tako po obsegu kakor včasih kar tudi po svoji pričevanjski zanimivosti, pa čeprav ostajajo z vso skromnostjo le med tako imenovanimi »opombami«, skoraj anonimni v drobnem tisku na koncu knjige. Z enako uredniško natančnostjo in komentatorsko akribijo je Dušan Moravec objavil Pisma Frana Govekarja v treh obširnih zvezkih, ki postavljajo pred nas pač nepogrešljivo zgodovinsko gradivo o značilnih peripetijah in osebah v več kot pol stoletja naše kulturne ipd. tradicije, izpod peresa enega najvztrajnejših in obenem nemara tudi najspornejših »faktotumov« te tradicije. Sintetična rezultata Moravčevih preučevanj slovenske književnosti in kulture za časa moderne sta monografiji o Ivanu Cankarju in Lojzu Kraigherju, Cankar iz popularne Vidmarjeve zbirke Znamenitih Slovencev (1978), Kraigher kot samostojna, zdaj tudi nedvoumno »avtorska« monografija v okviru pisateljevega Zbranega dela (1990), in sicer prva (če ne štejemo politično onemogočene Koblarjeve monografije o Gregorčiču) iz serije, ki jo je koncipiral sicer že pokojni Anton Ocvirk, ustanovitelj in prvi urednik slovenskih »klasikov«, ki pa je ostala vse doslej nerealizirana.

In vendar: čeprav je Moravčevo delo za slovensko literarno zgodovino še tako obsežno in še tako odločilnega pomena, da mimo njega ne bo mogel nihče, ki se bo ukvarjal z dogajanjem slovenskega duha v tem stoletju, je dejstvo, da je najbolj avtentično in najvztrajnejše bistvo Moravčevega opusa povezano z gledališčem.

Z gledališčem: ne le zato, ker spremlja gledališče današnjega sedemdesetletnika od samih začetkov njegove duhovne kondicije, torej vse od srednješolskih let pred vojno, ko je – po lastnih besedah – »zagrešil nekaj razboritih ‚kritik‘ in vsevednih ‚glos‘ (le kdo jih ni, preden so ga spustili v teater pri zadnjih vratih) in se v njih ihtavo bojeval za Cankarjevo misel in proti njegovim ponarejevalcem in cenzorjem, pa tudi proti puhlicam, ki so bile izgovorjene ob dvajsetletnici umetnikovega slovesa«; spremlja ga nato pri novinarskem in uredniškem delu v redakciji Slovenskega poročevalca še v partizanih in nato v Ljubljani (1944–1949), kjer objavlja tudi kritike gledaliških predstav; spremlja ga med študijem književnosti na ljubljanski univerzi, zaključenim z diplomsko raziskavo Shakespearovih uprizoritev na Slovenskem, s temo, ki ostane ena njegovih poglobitnih preokupacij vse do danes. Spremlja ga, gledališče, z vso živo in naporno »praktično« intenzivnostjo še zlasti in trinajstletju 1949–1962, ko skupaj z igralcem in režiserjem Jožetom Tiranom ustanovi Mestno gledališče v Ljubljani ter v vlogi dramaturga pomaga pripeljati mladi oder do zavidljive višine tako v modernem repertoarju kot v posamičnih odrskih izvedbah; ko začne urejevati in izdajati tudi Knjižnico mestnega gledališča ljubljanskega, specializirano zbirko raznovrstnih teatrskih in teatroloških knjig, ki z vztrajnostjo,

edinstveno ne samo na Slovenskem, vsemu navkljub izhaja do danes. Spremlja ga, Dušana Moravca, gledališče potem tudi drugače, toda nič manj intenzivno v naslednjem trinajstletju (1962–1975), ko za Jankom Travnom prevzame ravnateljstvo – z lastnimi besedami: »mesto glavnega paznika« – v Slovenskem gledališkem muzeju in ko uspe razviti to institucijo iz muzejskega in dokumentacijskega središča le malo manj kot do polnopravnega inštituta za slovensko gledališko zgodovino. O raziskavah, ki so potekale (in še potekajo) pod njegovim okriljem, govorijo Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, redna publikacija, ki jo je 1964 osnoval Moravec, bil skupaj z Mirkom Mahničem dolga leta njen urednik in ki je do danes dosegla prek petdeset števil. – Gledališče ga je torej spremljalo in ga spremlja, Dušana Moravca, vse do danes, saj je tudi njegova jubilejna, zadnja knjiga – kajpada »last, but not least«! – posvečena čudnim oziroma čudnim komedijanskim vibam, seveda znova v tisti – historični – optiki, ki je zanj sploh najbolj značilna: s kritično analizo slovenske gledališke misli med starim Bleiweisom in pesnikom Župančičem, med Prijateljem in Ocvirkom, Koblarjem in Vidmarjem idr. pod zbirnim naslovom Temelji slovenske teatrologije.

Kot že rečeno: ni dvoma, da predstavlja teater nekakšno težišče vseh Moravčevih knjig, tudi prenekaterih literarnozgodovinskih (omeniti je treba le komentarje k Cankarjevimi in Kraigherjevimi dramam v Zbranem delu, pa k pismom teatarskega direktorja in kritika Govekarja). Teater predstavlja težišče, kajpada ne le zato, ker ga je pač »spremljal«, obsedal in razburjal skozi vsa ta zadnja njegova najproduktivnejša desetletja; in tudi če pustimo v oklepajih zaslužno »dramaturgovanje« (skupaj z obširno priložnostno publicistiko) v Mestnem gledališču ljubljanskem v prvi, najnapornejši dobi tega odra. V Moravčevem opusu so namreč knjige, ki so za slovensko gledališče povsem izjemnega, povsem fundamentalnega pomena in ki postavljajo svojega avtorja ne le med prve, tako rekoč pionirske raziskovalce pri nas, ampak sploh med naše najveljavnejše pisce o gledališču in njegovi specifični slovenski tradiciji.

V teh Moravčevih najveljavnejših knjigah gre v prvi vrsti za gledališko zgodovino, ki ga avtor zastavi s svojim Shakespearom na Slovenskem, razpravo, ki je izšla v prvi, »diplomski« verziji v Slavistični reviji že 1949. in ki jo je avtor kasneje aktualiziral in razširil s pregledom uprizoritev do začetka sedemdesetih let ter objavil v prvi knjigi Shakespearovih Zbranih gledaliških iger (1978). Iz zgodnejših let je potem treba omeniti vsaj še monografska orisa Meščanov v slovenski dramati (1960) in pa Vezi med slovensko in češko dramo (1963) ter dvojje esejističnih pričevanj o sopotnikih in kolegih iz Moravčevega gledališča, drobni knjigi, zaznamovani s čisto posebno intimno občutljivostjo: Podoba Jožeta Tirana (1970), Iskanje in delo Ferda Delaka (1971). Še prej pa je tu kapitalna knjiga pod naslovom Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967; delo, izdano »v počastitev stoletnice Dramatičnega društva«, je nastalo sicer v skupini, toda zasnoval ga je in kot glavni urednik pripeljal do konca ravnatelj gledališkega muzeja. To je seveda za sleherni raziskavo gledališke tradicije na Slovenskem ključna, izhodiščna, nepogrešljiva knjiga: »popis premier in obnovitev« z najvažnejšimi identifikacijskimi podatki na več kot 750 straneh.

Prav gotovo nastaneta na tem temelju v naslednjem desetletju (1974, 1980) tudi Moravčevi osrednji dve, najboljše in najpomembnejši knjigi: Slovensko gleda-

lišče Cankarjeve dobe (1892–1918) in Slovensko gledališče od vojne do vojne (1918–1941). *Knjigi tvorita celoto in predstavljata pregledni, sintetični zgodovinski oris gledališkega življenja na Slovenskem v času, ki ga na prvi strani zamejuje leto, ko v Ljubljani z Jurčičevo Veroniko Deseniško v režiji Ignacija Borštnika slavnostno odpro novo gledališko poslopje, namenjeno zgolj predstavam v slovenščini (današnja *Opera*), in na drugi strani italijanska okupacija Ljubljane (s kratkim »epilogom«, posvečenim medvojnemu času).*

Knjigi prinašata skrajno sistematično in popolnoma izčrpno dokumentirano obnovo slovenskega teatarskega prizadevanja med obema letnicama; obnovo – kolikor jo omogočajo tako imenovani »viri in literatura«, pisni in slikovni dokumenti, ki pa jih je mogoče uporabljati v zvezi z gledališko umetnostjo vedno seveda le z rezervo in natančno kritično previdnostjo, saj gledališkemu zgodovinarju pač manjka primaren predmet njegove raziskave, to je odrska umetnina sama, ki je – žal – nepremagljivo in skorajda brez preostanka efemerna. Moravčevi knjigi to seveda natančno vesta, zato ostajata razumno pri realnih možnostih. Z veliko erudicijo in akribijo, ki se pa pri vsej svoji pozitivistični temeljitosti niti najmanj ne odrekata živahnim in duhovitim esejističnim formulacijam, podajata iz zgodovine »Cankarjevega« gledališča in teatra med obema vojnama tisto, kar je mogoče zanesljivo verificirati: organizacijo in personalno politiko, sporede, vzpone in – neizogibne – stranpote, pričevanja kritike in drugih očitvecev o posamičnih uprizoritvah, memoarsko zapuščino, ikonografsko gradivo, kolikor se ga je ohranilo... Obenem poskuša, kajpada z vso previdnostjo, tudi ovrednotiti posamezne pojave, obdobja in osebnosti, gledališke direktorje, dramaturge, režiserje, igralce in dramatike. (Zanimiva je zlasti osvetlitev Govekarja v prvi knjigi in režiserjev v drugi.) – Ali pa ni to skoraj vse, kar je sploh mogoče zanesljivega uporabiti in formulirati v teatskem zgodovinopisju, še posebej, kadar raziskovalec ni mogel biti živa priča posameznim odrskim dogodkom oziroma igralskim umetninam?

Ne nazadnje je treba v Moravčevi teatrologiji omeniti vsaj še »podobo dramskega umetnika« pod naslovom *Borštnik* (1983), obsežno monografijo, ki z vsakršno faktografsko temeljitostjo, hkrati pa tudi z izredno pisateljsko subtilnostjo pripoveduje ambivalentno življenjsko in gledališko zgodbo enega najpomembnejših, domala legendarnih igralcev in režiserjev iz prvega rodu naših gledaliških profesionalcev. V *Borštniku* so se morda na najbolj reprezentativen način strnile vse najpoglavitejše kvalitete Moravčevega raziskovanja: zavezanost dejstvu, ki je zanj pomembnejša od vsakršne subjektivistične spekulacije, ki pa temelji vseskozi tudi na zelo tankočutno osebnosti – že kar literarni – občutljivosti, se reče na razumevanju in odprtosti tudi pred problematičnimi stranmi tega našega zmeraj tako ambivalentnega življenja, nekdanj in danes.

Andrej Inkret

Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Ljubljana

The first step in the analysis is to determine the appropriate statistical test. In this case, the null hypothesis is that the two groups are equally likely to be in the "Yes" or "No" category. The alternative hypothesis is that the "Yes" category is more likely than the "No" category. The test statistic is calculated as follows:

$$\chi^2 = \sum \frac{(O - E)^2}{E}$$

where O is the observed frequency and E is the expected frequency. The expected frequency for the "Yes" category is $100 \times 0.5 = 50$, and for the "No" category is $100 \times 0.5 = 50$. The observed frequencies are 60 for "Yes" and 40 for "No". The test statistic is calculated as follows:

$$\chi^2 = \frac{(60 - 50)^2}{50} + \frac{(40 - 50)^2}{50} = \frac{100}{50} + \frac{100}{50} = 4$$

The critical value for a chi-square distribution with 1 degree of freedom at the 0.05 level of significance is 3.84. Since the test statistic (4) is greater than the critical value (3.84), we reject the null hypothesis. This indicates that the "Yes" category is significantly more likely than the "No" category.

The second step in the analysis is to determine the confidence interval for the proportion of "Yes" responses. The confidence interval is calculated as follows:

$$\hat{p} \pm z^* \sqrt{\hat{p}(1 - \hat{p})}$$

where \hat{p} is the sample proportion, z^* is the critical value for the confidence interval, and $\sqrt{\hat{p}(1 - \hat{p})}$ is the standard error of the proportion. The sample proportion is $60/100 = 0.6$. The critical value for a 95% confidence interval is 1.96. The standard error is $\sqrt{0.6(1 - 0.6)} = \sqrt{0.24} = 0.49$. The confidence interval is calculated as follows:

$$0.6 \pm 1.96 \times 0.49 = 0.6 \pm 0.96 = (0.04, 1.56)$$

Since the confidence interval includes values greater than 1, it is not a valid confidence interval. This is because the sample proportion is close to 1, and the normal approximation is not appropriate. A better method for calculating the confidence interval is the Wilson score interval. The Wilson score interval is calculated as follows:

$$\frac{\hat{p} + \frac{z^*{}^2}{2n} \pm z^* \sqrt{\frac{\hat{p}(1 - \hat{p})}{n} + \frac{z^*{}^2}{4n^2}}}{1 + \frac{z^*{}^2}{n}}$$

where \hat{p} is the sample proportion, z^* is the critical value for the confidence interval, and n is the sample size. The sample proportion is $60/100 = 0.6$. The critical value for a 95% confidence interval is 1.96. The sample size is 100. The Wilson score interval is calculated as follows:

$$\frac{0.6 + \frac{1.96^2}{2 \times 100} \pm 1.96 \sqrt{\frac{0.6(1 - 0.6)}{100} + \frac{1.96^2}{4 \times 100^2}}}{1 + \frac{1.96^2}{100}}$$

The Wilson score interval is approximately (0.48, 0.72). This is a valid confidence interval.

Page 132, column 1, line 10: "The test statistic is calculated as follows:"

DESETLETJE LJUBLJANSKE »AKADEMIJE« (1904–1914)

Akademija, ki so jo ustanovili 1904. leta v Ljubljani mladi, napredno usmerjeni izobraženci, je bila zastavljena spočetka zelo ambiciozno – kot »ljudskoizobraževalno društvo« naj bi pripravila temelje za bodočo »učeno univerzo«. Pozneje se je njena dejavnost ožila in omejevala predvsem na predavanja, med katerimi so bila (poleg obiskov zagrebških vseučiliških profesorjev) pomembna zlasti tista, ki so jih pripravili med leti 1905 in 1912 Ivan Prijatelj, Etbin Kristan, Ivan Cankar in Oton Župančič.

The academy that was established in 1904 in Ljubljana by young progressive intellectuals was initially a very ambitious project: as a »society for popular education« it was to pave the way for a future »learned university«. Its subsequent activities narrowed, predominantly to organizing lectures. Among eminent speakers were professors from the Zagreb university and between 1905 and 1912 Ivan Prijatelj, Etbin Kristan, Ivan Cankar and Oton Župančič.

Društvo, ki se je ob ustanovitvi skromno poimenovalo »ljudskoizobraževalno«, hkrati pa si je nadelo zveneče ime »Akademija«, je priklicala v življenje skupina mladih izobražencev, nekaterih praških učencev T. G. Masaryka in nekaterih, ki so bili blizu narodnonapredni (liberalni) stranki, vendar se z njeno politiko niso v vsem strinjali. Po ustanovitvi 1904. leta, ko so bili njeni cilji visoki in dejavnost (vsaj po pravilih) razvejana, je Akademija živela, pozneje pa bolj ali manj životarila dobro desetletje; njen zanos je vse bolj presihal in ustanovitelji so sami priznavali, da so obljubljali preveč. Ime nas ne sme zavajati: ni šlo za predhodnico Akademije znanosti in umetnosti (ali pa pobudniki tega hoté niso poudarjali), vselej pa so vztrajali pri tem, da pričenjajo pripravljano delo za bodočo »učeno univerzo, za zdaj ljudsko univerzo«; novo društvo »bodi in bode uvod za pravo akcijo, da nam bo država prisiljena dati slovensko univerzo«.

Neposredno priložnost za širše razpravljanje o tem v svojem času pomembnem društvu nam daje ohranjeno tiskano gradivo od programskih člankov in tajniških poročil, rokopisnih pravil, še neobjavljenih spominov prvega predsednika, časniških odmevov in polemik pa vse do vznesenih pozdravov nekaterih veljavnih sodobnikov, ki so pozneje tudi sami sodelovali s svojim organizacijskim darom in predvsem s predavanji.

V mislih imamo najprej pesnika Otona Župančiča, ki je že v maju 1905. leta pisal iz Pariza prijateljici Berti Vajdičevi: »Edino, kar me veseli tam doli v javnem življenju, je Akademija in njeno delovanje. Vse drugo je od muh.« Še isti mesec je spraševal prijatelja Lojza Kraigherja, tisti čas sekundarija v deželni bolnišnici, kako kaj Akademija, in dostavil je podobno misel: »Ako nam je usojena kakšna bodočnost, od tam izide in od nikoder drugod ne.« Mesec dni pozneje govori skladatelju Antonu Lajovcu, še zmeraj iz Pariza, skeptično o naši kulturi – prav zato, pravi, je Akademije tako vesel, kajti »vse, kar se nam obeta, vso našo bodočnost, vidim v nji. Če ne izide od tam sonce, potem ga sploh ne bo in bolje je pustiti vse, naj propade«; bil je prepričan, da so v Akademiji »naši arhitekti in polirji in zidarji – Bog jim daj srečo«.¹

¹ Pisma O. Župančiča, odposlana med 8. majem in 20. junijem 1905; Župančičevo ZD X, 360; XI, 97 in 227.

Tudi Ivan Cankar je imel v mislih prav mlado Akademijo, ko je 1907. leta v enem svojih tržaških predavanj ironiziral reklo »To ni za ljudstvo« in nadaljeval: »Nekaj mladih ljudi, nekaj idealistov, je začutilo potrebo, da pripovedujejo ljudem ne samo o antikristu in o farju, temveč da mu pokažejo, slepcu doslej, pot do spoznanja in resnice.«²

Oba, Cankar in Župančič, sta se zavedala naprednih tokov v Akademiji in hkrati njene širine, ki jima je bila pogoj za uspešno delo. Takrat je bil verjetno enakih misli tudi Lojz Kraigher, ko je prebiral Župančičevo spodbudno pismo. Javno pa je spregovoril o nekdanjem dogajanju pozneje in presojal je društvo, ki mu je bil svojčas član in odbornik, iz zoženega zornega kota: moralo bi po svoji »notranji nujnosti postati socialistično; a gospodje, ki so ostali v mestu, so se polagoma ugreznili v sterilno-liberalni, nasilno-klerikalni in v zlagano-socialdemokratski naplavini.«³

Ti in še mnogi so se uveljavili v Akademiji kot dejavni člani in predvsem kot predavatelji, tako Cankar s svojim spominskim razmišljanjem o poetu Murnu-Aleksandrovi ob obletnici slovesa, Župančič v polemičnem predavanju o slovenskem jeziku in gledališču, ko se je prvokrat odločal za delo dramaturga in namenil posebno skrb odpravi »elkanja« na odru, še prej pa Ivan Prijatelj na večer pred odkritjem Prešernovega spomenika v Ljubljani.

1

Ena od poglobitnih spodbud za ustanovitev ljubljanske Akademije je bil češki zgled, delo in še posebej razprava praškega univerzitetnega profesorja Fr. Drtine, ki jo je njegov učenec Anton Dermota presadil k nam, deloma pa jo je profesor za ta namen celo dopolnil. Drtina je že v uvodu poudaril, da so vseučiliška ljudska predavanja ali vseučiliška ekstenzija, t.j. razširjenje vseučilišča med ljudstvo, važno prosvetno in izobraževalno gibanje najnovejše dobe. Njegovo izhodišče je bilo, da izobrazba ne sme biti predpravica privilegiranih slojev, biti mora »demokratizovana in socializovana«, kajti veda je »varna obramba zoper vsakršno prazno vero in malodušnost«. Svoje teze je podprl z zgledi iz širšega sveta: tip univerz, ki so se popolnoma ločile od ljudstva in so bile dostopne samo eliti, so bila angleška vseučilišča, in vendar je prav v Angliji javno mnenje najprej izsililo, da so »učenjaki vseučilišč stopili doli med ljudstvo« – prvi poskus je bil v Cambridgeu (1872), sledila sta Oxford in London, prav kmalu pa so gibanje vseučiliških ekstenzij posnemali v Ameriki in na Francoskem. O Nemcih Drtina ne govori, toliko več pa o češkem primeru, kjer da se uveljavljajo ljudska predavanja praškega vseučilišča že peto leto in dosegajo izjemne uspehe.⁴

² *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura*. Predavanje v okviru Ljudskega odra v Trstu 24. in 25. aprila 1907. Cankarjevo *ZD XXV*, 158–183; 348–355 in 420. – Prim. tudi Cankarjevo *ID X*, 524.

³ *Iz spominov na Cankarja*. Novi svet 1947, 239–251; Kraigherjevo *ZD IX*, 94. – Lojz Kraigher je bil res že v prvem odboru, ne pa med predavatelji.

⁴ Razpravo je objavil Almanah Slavie v Pragi 1902–03. Prevod A. Dermote je izšel v drugem letniku socialne revije Naši zapiski (1903–04, 70 in nasl., 3 nadaljevanja), pa tudi samostojno (Ljudska knjižnica, 3. zv., Lj. 1904, 38 str., z Dermotovim Dodatkom 49 str.).

Temu delu razprave Fr. Drtine je pripisal naš Dermota svoj »dodatek«, spregovoril o pripravljalnem delu pri nas in posebej poudaril, da se lahko opremo pri tem samo na mlajše in najmlajše inteligente (pripisal je tudi malo spoštljivo misel, da se je pokazala starejša generacija »bodisi trhleno ali pa poraslo z mahom, tako da je bila neporabna«).⁵ Te »mlajše in najmlajše« sta vodila odvetnik, sokolski funkcionar in poznejši državnozborski poslanec dr. Vladimir Ravnihar in pa odvetniški koncipient Anton Dermota, ki je ravnokar končal pravne študije v Pragi in naslednje leto promoviral, takrat zvest pristaš Masarykove »realistične« struje in pozneje eden prvih izobražencev v socialdemokratski stranki. Skoraj vsi, ki so se zbirali okrog njiju in so bili izvoljeni v prvi odbor Akademije, so se šele bližali tridesetemu letu ali pa so ga malo prej dosegli – domala edini izjemi sta bila že uveljavljeni goriški odvetnik dr. Henrik Tuma in pa cesarski svetnik Ivan Franke, slikar in konservator, ki je že prešel šestdeseto.

Konec 1903. leta so začeli s pripravami in 7. februarja – v nekakšni »predakademiji« – s prvimi predavanji na podeželju: najprej v Logatcu, v Dražgošah, v Selcah nad Škofjo Loko, v Zagorju na Notranjskem, v Velesovem in v Zagorju ob Savi. Teme so bile zelo raznorodne, največ juridične (o kazenskem pravu in postopku, o državljskih in volilnih pravicah), zdravstvene (o infekciji in dezinfekciji, o alkoholizmu, o poškodbah). Eno samo predavanje tega prvega cikla je bilo namenjeno kulturi: Franke je govoril, ob primeru italijanske pesnice Ade Negri, o poeziji za proletarce (23. maja v Zagorju ob Savi). Predavali so največ pravniki in zdravniki, razen obeh organizatorjev tudi nekateri člani bodočega odbora še ne ustanovljene Akademije; poslušalci so bili večidel kmetje, deloma obrtniki, le v Zagorju ob Savi »organizovani delavci«. Vseh predavanj je bilo od začetka februarja do konca maja osemnajst, poslušalcev 1180 in prireditelji so bili zadovoljni – Dermota je ponosno ugotavljal, da je bil s tem led prebit in na Slovensko je bila »vpeljana novota javnih poljudnih predavanj v ciklih po deželi«, delo so opravili mladi ljudje, »takorekoč popolnoma nepoznani širši javnosti« – to pa naj bi bil le uvod za širšo akcijo.

Po počitniškem premoru se je začelo zares. V zgodnji jeseni so bila pripravljena in potrjena prva pravila, ki so določala za »delokrog« Akademije vse slovenske dežele s Koroško, Trstom in Istro vred.⁶ Določen je bil tudi namen društva, ki naj deluje za »umstveno in moderno npravstveno izobrazbo«, ta namen pa naj izvršuje Akademija z raznimi sredstvi, med katerimi omenjajo pravila shode in sestanke, časopise in knjige, čitalnice in knjižnice, peticije in slavnosti – znanstvena in strokovna predavanja in razgovori so le ena (peta) od sedmih nalog, ki jih določajo prva pravila. Zadnji od petnajstih členov pa posebej poudarja odločitev, o kateri

⁵ Naši zapiski 1904–05, 116–120. Dermota je objavil tam tudi preglednico predavanj iz mesecev pred uradno ustanovitvijo Akademije.

⁶ Rokopis prvotnih pravil, ki je bil predložen v potrditev, hrani Arhiv Slovenije (s signaturo 1079 in z datumom 15. 9. 1904). Pozneje so bila pravila delno spremenjena; tako so bili člani lahko tudi društva in korporacije; takrat je pristopilo 11 čitalnic in bralnih društev, predvsem pa najbolj agilni Ljudski oder v Trstu – ta je priredil v enem letu 14 predavanj in med predavatelji je bilo (s posebnim poudarkom) kar 7 »članov Akademije«. – Prim. V. Ravnihar, *Moje življenje pot*. Rokopis iz leta 1942 v Arhivu Slovenije, pola 23.

sta večkrat še pozneje govorila tako predsednik Ravnihar kakor tajnik Dermota: »Društvo ni politično.«

Sredi oktobra je bil objavljen »oklic« z geslom »stopimo med narod, učimo ga«⁷ in s trdno izoblikovanimi stališči, ki jih poznamo že iz Dermotovega »dodatka« k razpravi profesorja Drtine. Dne 26. oktobra pa je bil ustanovni občni zbor, nenavadno dobro obiskan. V uvodnem ekspezeju je predsednik pripravljalnega odbora (in tisti dan izvoljeni prvi predsednik Akademije) posebej poudaril, da je društvo sicer »kulturno«, vendar »kot tako protireakcionarno«,⁸ kar seveda mnogim ni bilo po volji, tako kot so se zdele sporne že nekatere misli iz »oklica«, natisnjenega pred občnim zborom. Prav zato je že teden dni pred ustanovitvijo Akademije ugovarjal katoliški dnevnik.⁹ Temu so bili v društvu zbrani Masarykovi učenci »v verskem oziru radikalno svobodomiselnici«, čeprav mu je bilo po volji, da se niso mogli okleniti tedanje liberalne stranke; po pravici se smejo imenovati »demokratskega mišljenja, ki je v marsičem prepojeno s socialističnimi idejami«, zameril pa ji je zlasti misel o vedi in znanosti, očiščeni vsake »metafizične primesi«, kar mu je pomenilo tudi »brez religijskih načel, brez Boga, brez ideje svobodne volje in nesmrtnosti duše«. Sklepal je, da bo nova Akademija skušala širiti svoje svetovno naziranje, »svojo filozofijo in torej tudi svojo metafiziko«. Vendar vsi v novem društvu še zdaleč niso bili »masarykovci« in ugovorom od zunaj so se kmalu pridružila tudi notranja razhajanja. Ko se je Akademija odločala o tem, da bi postala socialna revija Naši zapiski njeno glasilo, so v sokólski organizaciji z vso ostrino zastavili vprašanje, ali je lahko »brat Ravnihar« kot predsednik tako orientiranega društva tudi njen starosta.¹⁰ Politične sile so bile tako vendarle na delu in pozneje je tudi socialistični list – ne brez ironije – imenoval Akademijo »izobraževalno« društvo »kolikor toliko nestranskega značaja«.¹¹

Vendar je delo v društvu po občnem zboru steklo, čeprav je Dermota priznaval, da si spočetka niso bili »nič kaj edini« glede vprašanja, »kaj hočemo«: ta je zahteval revijo, oni političen list, tretji celo novo politično stranko! Vztrajal je, da gre predvsem za izobrazbo in odklanjal podtikanje, da snujejo stranko, strujo, smer. Vendar: »Če pa hočemo umevati politiko res *kulturno*, potem je naše kulturno delo, so naši kulturni cilji bolj politični, nego vsa dosedanja slovenska politika skupaj.« In spet je sklenil z mislijo – »mi hočemo biti *svoji*!«¹²

⁷ Slovenski narod 15. oktobra 1904.

⁸ Slovenski narod 27. oktobra 1904.

⁹ Slovenec 19. oktobra 1904. Pisec je bil prepričan, da »protireligiozni in seveda protikrščanski značaj bodo kazali novi ljudje odkrito« in objubljal je, da »jih bomo tudi mi pobijali v tem oziru«. Bolj prijazno je pozdravil Akademijo, ustanovljeno »s hvalevrednim namenom«, liberalni Ljubljanski zvon (1904, 767); (nepodpisani) urednik Zbašnjik je sodil, da »gre tu za resno organizacijo, ki postane lahko velikanske važnosti za naš narod«, zato mu je bilo mlado društvo vredno vseh simpatij; vendar pozneje revija ni več poročala o njegovem delu.

¹⁰ Ravnihar v spominskih zapisih (pola 25) ugovarja, da bi bili Naši zapiski glasilo Akademije; sklenili so le, naj člani svoja znanstvena predavanja priobčujejo tam (prav zaradi tega spora je bilo v reviji natisnjeno samo Prijateljstvo predavanje, pa tudi sicer revija pozneje dela Akademije ni več tako pozorno spremljala).

¹¹ Rdeči prapor 30. januarja 1909. – Poleg predsednika in tajnika so bili med vidnejšimi odborniki spočetka dr. I. Robida, dr. D. Lončar, prof. I. Franke, dr. L. Kraigher, pa tudi nekateri »zunanji«, tako dr. I. Merhar (Trst) in dr. H. Tuma (Gorica). Pozneje se je odbor tudi spreminjal in dopolnjeval.

Dermota je bil vsa leta, ko je opravljal tajniške posle in že prej, pobudnik in »ideolog« Akademije in je tudi največ pisal o njenih ciljih in »zvanju«, vselej ponavljajoč, naj bi postala »centrala« vsega ljudskoizobraževalnega dela na Slovenskem v smislu moderne znanosti in modernega svetovnega nazora, odsev moderne dobe – širi naj omiko, »svobodno, kakor jo spoznavata novodobna znanost in izkušnost« – prav zato so se v njej združili različni politični elementi v skupni namen. Večkrat je govoril tudi o drugih delovnih področjih – o snovanju knjižnic in čitalnic,¹³ o delavskih šolah in o počitniških vseučiliških kurzih, celo o analfabetskih tečajih, čeprav slednje ni bilo prav usklajeno z mislijo na »učeno univerzo«, ki naj bi ji Akademija utirala pot. Zavedal se je, da hodi društvo kljub proklamirani nepolitičnosti in »pluralistični« sestavi odbora svoja in celo samotna pota – liberalna inteligenca je brezbrizna do nje (in vendar so liberalci vse bolj prevladovali), klerikalci pa je ne vidijo radi, ker »ni v njih službah«.¹⁴

Vsi načrti mlade Akademije nikoli niso bili uresničeni; vsaj predavateljska dejavnost pa je bila že prvo leto kar se da živahna in razvejana.

2

Prav ta prva zima, 1904/5, je bila izjemno razgibana, plodovita in tudi vabljava. Predavanj so našli kar 65, kar se nikoli več ni moglo ponoviti (res pa so priznavali, da so imeli zasluge za tako visoko številko nekateri cikli, zlasti doktorja Robide o higieni). Število obiskovalcev je bilo kar se da različno – našli so jih celo 1100 pri enem samem predavanju, pa tudi samo 15 (najmanj včasih v Ljubljani, največ v Trbovljah); odbor je natančno izračunal tudi poprečje, ki je znašalo 227,88 poslušalca, vsa predavanja pa je obiskalo 13.812 ljudi, kar je bilo po presoji prirediteljev »častno«. Najbolj prizadevni so bili odborniki sami – predsednik Ravnihar je govoril v več krajih o sokolstvu, tajnik Dermota o svetovnem gospodarstvu in o prometnih zvezah s Trstom, vodil pa je tudi debato o najnovejših političnih gibanjih na Hrvaškem. Teme so bile tudi sicer kar najbolj pisane: veliko pozornosti so namenjali narodnostnim vprašanjem – Lončar je razmišljal pri tem o šovinizmu, renegetstvu in o narodnostni asimilaciji, kar je izzvalo živahno diskusijo, sorodno témo pa je imelo tudi predavanje dr. Konrada Voduška. Poseben večer je bil namenjen problematiki Avstroogrške (prof. M. Pirc), mnoga predavanja pa so bila to in naslednje leto s področja biologije, fizike, kemije, medicine in drugih naravoslovnih ved. Tako so bila tista s področja kulturne zgodovine, kaj šele žive umetnostne problematike, ki nas pri naši raziskavi posebej

¹² Naši zapiski 1904–05, 21. – Revija je poročala o Akademiji še v naslednjih dveh letnikih (1906, 174 in 1907, 174).

¹³ Akademija je odločilno sodelovala pri ustanavljanju javne knjižnice in čitalnice v Ljubljani, ki je dobila ime Simona Gregorčiča in jo je upravljala skupaj s Sokolom, Prosveto in mestno občino. Odbor je večkrat poudarjal, da dotedanja oblika čitalnic in bralnih društev ne ustreza novim zahtevam, saj veje v njih »več ali manj aristokratski duh« (tajnikovo poročilo v Novi dobi 6. novembra 1907).

¹⁴ Naši zapiski IV, 1906, 175. – V drugi polovici leta se je Akademija povezovala ne le s Sokolom, ampak tudi z narodnoradikalno Prosveto in kot njena predstavnik sta bila izvoljena v odbor dr. Gregor Žerjav in prof. Pavel Grošelj.

zanimajo, bolj ali manj v senci, pa tudi pri izbiri predavateljev organizatorji niso imeli najbolj srečne roke (ali možnosti). Franke je govoril o »plastiki« in večer je bil zanimiv že zato, ker so ga – po zaslugi novega skioptikona – »oživljale krasne slike«; o slovenski književnosti je razpravljaj učitelj in pisatelj Engelbert Gangl (v Idriji) kar trikrat in privabil že k drugemu večeru nad 600 poslušalcev.¹⁵

Med slovenskimi kraji je bila spočetka prav Idrija nenavadno uspešna, takoj za Ljubljano – imela je 16 predavanj že prvo leto. Naslednje leto je število močno upadlo – 13 predavateljev je pripravilo komaj 22 večerov in skoraj vsi so bili v okviru dežele Kranjske, četudi so bile ambicije Akademije zmeraj vseslovenske; poročilo na občnem zboru govori o tem, da spori posameznih smeri v društvu še niso rešeni, to pa je delo prav gotovo močno oviralo, čeprav je bilo rednih članov (med te so šteli predvsem predavatelje) 40, izrednih pa kar 273. Med izbranimi témami so bile v drugem letu (1905/6) nekatere zelo aktualne – pravnik dr. Fran Novak je govoril o ugovorih meščanstva proti splošni in enaki volilni pravici (»meščanstva« ni bilo v dvorani in pisali so, da »ni tako indolentnega sloja«, kakor je naša buržoazija)¹⁶ pozneje pa tudi o nameravani reformi zakona. Po povodnih tistega leta ni bilo nič manj aktualno predavanje z drugačnega področja, o kraškem fenomenu in kraški hidrografiji (inž. I. Sbrizaj), posegali pa so tudi na področje kemije in medicine (inž. J. Turk, dr. J. Demšar). Kulturnih večerov spet ni bilo veliko, vendar je bil znamenit že začetek sezone, ko je v okviru Akademije – na večer pred odkritjem spomenika v Ljubljani – prebral svoj známeniti esej »Drama Prešernovega duševnega življenja«, h kateremu se bomo še povrnili, dr. Ivan Prijatelj.

Tretje leto se je število predavanj znova dvignilo na 32; največ jih je bilo v Ljubljani (17), več tudi v Trstu (4 in še 3 v Nabléžini), po dve v Kranju in Idriji, posamezna pa še v nekaterih drugih krajih. To leto se je odločil odbor Akademije za pomembno novost: povabil je vrsto uglednih profesorjev zagrebškega vseučilišča. Predavali so sicer tudi nekateri domači (inž. Turk, urednik Pustoslemšek, pravnik dr. Fran Novak – slednji spet o aktualni témi Cerkev in država), izrazito težišče pa je bilo na gostujočih zagrebških profesorjih. Še več: Akademija se je po uspešnem zaključku te sezone odločala o tem, naj bi tudi naslednja leta predavali v Ljubljani samo ali vsaj »zlasti« hrvaški učenjaki, »domači« pa v manjših središčih; taka odločitev je gotovo zagotavljala višjo raven predavanj, bila pa je hkrati tudi sporna, saj je vsaj do neke mere zavirala iniciativo domačih strokovnjakov.

Tako je v prvem študijskem letu, pozimi 1906/7, obiskalo Ljubljano osem profesorjev zagrebškega vseučilišča in sprejemali so jih z vsemi častmi in zahvalami; avtorji so zajemali skoraj iz vseh temeljnih področij naravoslovnih in humanističnih ved in večkrat je bila izražena želja, naj bi s takimi predavanji, ki so imela znanstveno težo in so vendar uporabljala poljudno metodo, nadaljevali tudi prihodnja leta. Vodstvo Akademije je bilo nanja posebno ponosno. Ko je predsednik dr. Vladimir Ravnihar v dvorani novega Mestnega doma pozdravljaj prvega gosta, je vzneseno poudaril, da se s tem dnem »vloži temelj slovenskemu vseučili-

¹⁵ Prim. rokopis dr. V. Ravniharja *Mojega življenja pot*; tajniška poročila A. Dermote in D. Lončarja; časniški članki, zlasti v Slovenskem narodu, Rdečem praporu in Novi dobi.

¹⁶ Rdeči prapor 1. decembra 1905.

lišču«. To je bilo 2. februarja 1907, ko je razpravljal dr. Ferdo Šišić, »znameniti zgodovinar in pisatelj«, o nastanku današnjega geografskega pojma Dalmacija in o vprašanju zedinjenja te dežele s Hrvaško. Za njim je prišel biolog in anatom dr. Lazar Car, ki se je odločil za témo »O vzrokih smrti«. Predstavili so ga kot eno izmed žrtev Khuenovega režima, ki ga je šele nedavno rehabilitirala nova vlada; ob njegovem predavanju je bilo posebej poudarjeno, da se ga je udeležilo tudi veliko našega »dičnega ženstva«. Znamenitost svoje vrste je bilo tretje predavanje, ko je obiskal Ljubljano »član raznih učenih društev« v evropskih središčih, »odličen geolog in paleontolog«, eden »največjih svetovnih učenjakov«, odkritelj krapinskega pračloveka dr. Dragutin Gorjanović-Kramberger: govoril je o diluvialnem človeku in o njegovem razmerju do modernega človeka; tudi to pot je bila dvorana skoraj polna in spet ni manjkalo »narodnega vedeželjnega ženstva«. Nekaj dni pozneje je prišel dr. Albert Bazala, razmišljal o etiki in politiki in sklenil z mislijo, da stremimo za osvobojenjem poedinca, politika razvoja prave človečnosti pa se gradi na morali, na podlagi etike; vse politično delovanje mora iziti iz nraavnih nagibov in svet bodo vladale države svobode, a ne države sile. Biolog dr. Anton Heinz je predaval zatem o obliki in o življenju bakterij, ob koncu sezone pa še dr. Gustav Janaček o temi s področja metalurgije.¹⁷

Dve predavanji, ki nas pri naši raziskavi posebej zanimata, sta bili s kulturološkega področja, vendar je vsaj prvo do neke mere razočaralo poslušalce. Profesor zgodovine umetnosti in kulture na zagrebškem vseučilišču dr. Izidor Kršnjavi si je izbral témo o kulturnem delovanju frančiškanov v hrvaških deželah. Segel je daleč nazaj, se obširno bavil s krizo v katoliški cerkvi trinajstega stoletja, prešel nato na sekto katarov in k Frančišku Asiškemu (prebral je nekaj njegovih pesmi in še nekaj znamenitega hrvaškega frančiškana Grga Martića). Teza njegovega predavanja je bila, da so frančiškani začetniki cerkvene in posvetne poezije in je skušal to ponazoriti s citati, vendar so kritični poslušalci menili, da gost, sicer »eleganten causeur«, do svoje prave téme sploh ni prišel; poslušalcev pa je bilo tudi to pot veliko (z županom Hribarjem na čelu). Še toliko bolj vabljiva je bila odločitev poeta in esteta dr. Franja Markovića, prav tako profesorja zagrebškega vseučilišča, da spregovori v Ljubljani – natančno štiri mesece po pesnikovi smrti – o estetski analizi Gregorčičevih poezij. Predavanje je podprl z mnogimi citati iz pesnikovih del in poskušal je odkriti bistvo lirike čustva. Predstavil je najlepše zglede različnih tipov Gregorčičevih poezij in jih analiziral po tehniki in vsebini, zaključil pa je z recitalom »Oljki« in z željo, da bi oljčna mladika sprave vladala med slovenskim in hrvaškim narodom in naj bi v znamenju tega združenja postala Gregorčičeva poezija duševna last ne samo Slovencev, ampak tudi Hrvatov (po poročilih je sledil »vihar aplavza«).¹⁸

Želja Akademije, rednih obiskovalcev in tudi nekaterih gostov, naj bi se v novem študijskem letu sodelovanje med Zagrebom in Ljubljano obnovilo, se je uresničila. Od začetka februarja do konca marca 1908 je bilo spet sedem obiskov

¹⁷ Časniki, zlasti Slovenski narod, so vestno spremljali predavanja zagrebških univerzitetnih profesorjev, veliko pa se je govorilo o tem tudi na občnih zborih; nekatera so bila tudi objavljena (dr. Bazale celo v posebni brošuri).

¹⁸ Prim. zlasti Slovenski narod 18. in 26. marca 1907.

hrvaških gostujočih profesorjev. Nekateri so ostali zvesti še iz prejšnjega tečaja: med prvimi je prišel filozof Bazala, ki je to pot predaval o etiki in nacionalni ekonomiji; drug dober znanec, biolog Heinz, je to pot govoril o skrivnostih življenja v podzemskem svetu, medtem ko je Ljubljani prav tako že znani in ugledni zgodovinar Šišić orisal razmerje med hrvaškim in madžarskim narodom v obdobju od 1790. pa do 1868. leta, ko je bila podpisana »nagodba«. Novo ime je bil za širši krog poslušalcev dr. Hinko Hranilović, ki je govoril o geografiji in geografskem položaju južnoslovanskih dežel; predavatelj je ožaril večer s »prešerno toploto« in se je spogledoval tudi s čustvi avditorija, govoreč o Jadranu, edinem morju monarhije, na katerem pa smo »gospodarji in lastniki Jugoslovani« – in ta avditorij so poslušalci napolnili, čeprav je bila isti večer na sporedu gledališka predstava z vabljivim naslovom (detektivska komedija Sherlock Holmes) in je tudi sicer mesto že zajela vrtoglava predpustna mrzlica.¹⁹ Dr. Josip Šilović, eden prvih jugoslovanskih kriminalistov, je govoril o pogojni obsodbi in o pogojnem odpustu – o aktualni juridični témi, saj je novi zakon prav tisti čas čakal na obravnavo v državni zbornici (po predavanju so pripravili člani Akademije in društva Pravnik prijeten in razgret debatni večer z gostom). Zgodovinar dr. Gjuro Šurmin, ravnokar izvoljen v hrvaški sabor, si je izbral spet za gostovanje zelo primerno témo – Slovenci in Hrvati v prvi polovici devetnajstega stoletja. Nič manj aktualna novost pa ni bilo zadnje predavanje, ko je razmišljal dr. Ernest Miler o upravičenosti takrat še docela mlade znanosti sociologije – v Zagrebu je bila že kreirana stolica za sociologijo, medtem ko so ji na mnogih univerzah, na primer v Gradcu, še zapirali pot kot »anarhistični« vedi.²⁰

Če presojamo iz našega zornega kota, nas drugi zagrebški cikel nekoliko razočara, saj v njem docela pogrešamo predavanj z ožjega kulturološkega področja; priznati pa je treba, da je bila širša humanistika vendarle dobro zastopana in da so predavanja o zgodovinskih, pravnih in socioloških vprašanjih prevladovala. Širši diapazon tém pa je bil kajpada eno od načel, ki so vodila Akademijo – po dogovoru s predavatelji – pri izbiri in sestavljanju ciklov, tudi pri gostujočih profesorjih.

Naslednje leto takega širše zasnovanega cikla Akademija in zagrebško vseučilišče nista več organizirala, še zmeraj pa so prihajali posamezni predavatelji. Med najzvestejšimi je bil spet Heinz, ki si je izbral novo biološko témo – rastline in mravlje – prišel pa je tudi mladi doktor agronomije, asistent Oton Frangeš, ki je govoril o modernih sredstvih za dvig gospodarstva. V večini primerov so gostje skrbno pazili na aktualnost izbranih tém. Tako je dobri znanec ljubljanskega občinstva, zgodovinar Šišić, v letu aneksije Bosne in Hercegovine govoril o narodnostni strukturi teh dežel, problem v Ljubljani še posebej aktualiziral in ob koncu čustveno obarval – tudi v interesu Slovenije naj bi bilo, da se anektirani deželi pridružita Hrvaški.²¹ Govorili so še o novih obiskih, vendar, kot vse kaže, mnogi načrti niso bili več uresničeni, čeprav se je večkrat pisalo o tej »velevažni nalogi« Akademije in o dvojnem pomenu te skupne akcije: predvsem se goji med Slovenci

¹⁹ Temu predavanju so namenili posebno pozornost; prim. zlasti Novo dobo 5. februarja 1908.

²⁰ Nova doba 4. aprila 1908. Predavanje je izšlo v reviji Slovenski pravnik.

²¹ Slovenski narod 26. novembra 1908.

»vseučilišna ekstensa« v najvišjem pomenu besede; pomembno pa se je zdelo tudi, da posluša ljubljansko občinstvo predavanja v hrvaškem jeziku – lepšega zblizanja obeh narodov na kulturnem polju da si ni bilo mogoče misliti.²²

Vendar so bila predavanja zagrebških profesorjev vse bolj maloštevilna in tudi sicer je dejavnost Akademije vse bolj presihala. Predsednik Ravnihar je na občnem zboru 16. novembra 1909 tožil o tem in priznaval, da si je društvo »stavilo mnogo večjo nalogo« kot jo je moglo izpolniti. Inteligenca je brezbrizna, predavateljev skoraj ni mogoče pritegniti.²³ Tudi struktura avditorija se je spremenila: že pri drugem zagrebškem ciklu so bili »glavni kontingent« – dijaki (vendar obojega spola), »delavcev ni blizu«, pa tudi inteligenca ni bilo veliko.²⁴ Del (prvotnega) avditorija so pritegnila tudi predavanja novega delavskega društva Vzajemnost, ki si je zagotovilo celo sodelovanje nekaterih predavateljev Akademije.

3

Tako dejavnost Akademije v zadnjih predvojnih letih res ni bila več razgibana in razvejana kakor prva leta po ustanovitvi; še celo ne, če presojamo njeno vlogo v našem kulturnem življenju po številu predavanj ali po širini njenih načrtov, tudi neuresničenih. Res pa je tudi in za našo raziskavo je še posebej pomembno, da so bila prav v zadnjem obdobju nekatera najznačilnejša kulturološka predavanja, saj sta šele ta čas nastopila Cankar in Župančič, čeprav sta bila od vsega začetka ogreta za delo mlade ustanove; med najbolj dejavnimi predavatelji pa je bil tudi Etbin Kristan, ki si je izbiral raznorodne, a vselej vabljive teme.

Že prej smo omenjali razmišljanja Ivana Franketa o poetesi Adi Negri ali njegovo bogato ilustrirano predavanje o kiparski umetnosti, pa tudi Ganglove preprostejše preglede slovenske književnosti ali nekatere obiske zagrebških profesorjev, ki so se – četudi v manjši meri – odločali za umetnostno področje (Izidor Kršnjavi, Franjo Marković). Večjo težo pa je imelo v mladih letih Akademije očitno le branje znamenitega eseja dr. Ivana Prijatelja na večer pred odkritjem Prešernovega spomenika, ko je profesor številnemu občinstvu in izbranim gostom razgrinjal dramo pesnikovega duševnega življenja.²⁵

To »veleinteresantno in duhovito« predavanje, s katerim je začenjalo ambiciozno društvo svoje drugo leto in je po Kidričevih besedah »osupnilo« javnost, ki se je čudila »blestečemu izrazu«, je bilo vse prej kakor priložnosten nastop mladega

²² Npr. Nova doba 4. aprila 1908.

²³ Poročilo na občnem zboru; Slovenski narod 16. novembra 1909. – Občni zbor 4. novembra 1911 je že vodil »v odsotnosti« predsednika Ravniharja, ki je bil medtem izvoljen v državni zbor, tajnik V. Mole; ta je prvega predsednika še na istem občnem zboru tudi nasledil. – Že na občnem zboru 2. novembra 1907 je predsednik obžaloval »neznatno zanimanje« občinstva.

²⁴ Tako Nova doba 4. aprila 1908, ob predavanju F. Šišića. Vendar je pisal isti list le nekaj dni prej, ob predavanju J. Šilovića, docela drugače – predavanja zagrebških vseučiliških profesorjev »rastejo na svojem pomenu« in posejajo jih »vedno nove in širše plasti ljudstva« (Nova doba 21. marca 1908).

²⁵ Predavanje je priredila Akademija (spet v dvorani Mestnega doma) 9. septembra 1905; objavljeno je bilo v Naših zapiskih 1904–05, 157–183, tudi poseben odtis, in ponatisnjeno v avtorjevih *Izbranih esejih in razpravah I*, Lj. 1952, 315–362, s komentarjem A. Slodnjaka. Navzoči so bili številni gostje, med njimi književnika J. Vrehlický in G. Preissová iz Prage.

znanstvenika.²⁶ Prijatelj je že v uvodnem delu izhajal iz spoznanja, da je bila prava nesreča za Prešerna čas, v katerem je rasel – prehodna doba, začetek devetnajstega stoletja, ko »se je toliko starega podiralo, pa ni bilo še nič definitivno podrtega, ko se je toliko novega porajalo, pa ni bilo še nič končno porojenega«. Izhajajoč iz tega spoznanja je razčlenjeval značilne primere pesnikovega dela, jih povezoval z njegovimi življenjskimi stiskami in osvetljeval z mnogimi verzi, vpletenimi v ta poglobljeni esej, vse do sklepnega recitala Ribiča, ki je po Prijateljevi misli »cela zgodovina, ali, če hočete, psihologija Prešernove ljubezni«, saj je mladi mož, ki »cele noči vesla«, le pesnik sam s svojim nekdanjim domačim imenom.

Prijateljevo predavanje je bilo prav gotovo eden izmed temeljev in prvih vzponov Akademije in samo obžalujemo lahko, da se pozneje v tej družbi ni več oglašal. Med tistimi, ki so hoteli prav s pogledi na umetnostno področje podpirati njeno delo in so bili pri tem veliko vztrajnejši, pa je bil v naslednjih letih še posebej zapažen Ebin Kristan. Ta se je uveljavljal s svojo elokvenco na mnogih predavateljskih tribunah s političnimi in socialnimi, pa tudi literarnimi in drugimi umetnostnimi temami, v kulturnih in političnih društvih, doma in celo v Ameriki, kamor je odšel na pravo predavateljsko turnejo. V okviru Akademije je razmišljal, kot dramatik in gledališki kritik, iz svojega zornega kota seveda, o vprašanih domačega odra in o pisanju za ta oder. Poldrugi mesec po smrti Leva Nikolajeviča je spregovoril o Tolstojevem književnem delu, pa tudi o njegovem življenju in stremljenju in še posebej o njegovih bojih za človekove pravice in življenjske cilje. Le malo pozneje si je izbral za predmet svojega predavanja pesniško delo Otona Župančiča; zagovarjal je svoje poglede na poeta in skušal svoje teze podpirati spet s številnimi odlomki, ki jih je bral z znanim darom za živo odrsko interpretacijo in je tako približal avditoriju mnoge verze iz prvih pesnikovih zbirk, pa tudi tiste, ki jih je ta namenil manom prijatelja Murna-Aleksandrova in dosegel izjemen vtis pri poslušalcih – celo socialistični list si je izposodil primero, da je bil ob recitalu Dume v dvorani tak mir kakor v cerkvi ob povzdigovanju, čeprav je trajalo vse skupaj celi dve uri.²⁷ Prav posebno pomembno pa je bilo predavanje, ki ga je pripravil Kristan kot urednik Schwentnerjeve izdaje zbranih spisov Janeza Trdine. Kristanov večer na Akademiji, posvečen avtorju bajk, je bil prav v času, ko je zastalo objavljane pisateljevih del na kritični točki: kar je bilo znanega, je že bilo znova natisnjeno in zastavljalo se je vprašanje, kaj priobčiti iz obilne zapuščine mojstra, ki je še spremljal izid prvih zvezkov, zdaj pa ni bil več med živimi. Urednik je skušal uveljaviti svojo voljo, naj bi prišli na vrsto zlasti pisateljevi spominski spisi, ki jih je Kristan zelo cenil (tako kakor tudi Cankar), založnik pa jih je sprejemal vendarle s pridržki. Poznejši urednik Trdinovega *Zbrana dela* Janez Logar je celo domneval, da je prišlo do Kristanovega predavanja prav zaradi želje prvega urednika, da bi si pridobil zaveznike v slovenski napredni javnosti; to mu je gotovo vsaj do neke

²⁶ Slovenski narod 5. in 11. septembra 1911; *SBL II*, 574. Kidrič je prišel predavanje mladega Prijatelja med nastope, ki so pomenili zanj »pravo zmagoslavje«. – Avtor in Akademija sta poskrbela tudi za novost – »spored predavanja s kratko vsebino, kakor je to v navadi v večjih mestih in na primer tudi na Ruskem.«

²⁷ Dobro obiskano dvodelno predavanje je bilo 27. in 29. marca 1911; prim. Slovenski narod 27. in 30. marca, Rdeči prapor 29. marca in 1. aprila 1911. – Posebej je poudarjal predavatelj tudi pesnikove »majnikove delavske pesmi«.

mere tudi uspelo, založnika pa takrat vendarle ni uspel pregovoriti. Tudi Kristan je oživljal svoje predavanje z branjem obširnih odlomkov iz Spominov in izbiral jih je po svoji presoji, poudarjajoč zlasti poglavje o pisateljevih mladostnih verskih dvomih. Svojega ljubljenca je poskušal prikupiti s tem, da je opozarjal na njegovo humornost in oster opazovalni dar, približal pa ga je tudi kot izvrstnega poznavalca jezika, stilista in misleca. Predavanje je bilo res sprejeto s simpatijami in zbuvalo je željo, naj bi pripravil avtor še drugi del – to bi spričo bogastva Trdinove zapuščine ne bilo težko in avtorju gorjanskih bajk bi gotovo pridobilo novih prijateljev; žal pa se namen ni uresničil.²⁸

Konec istega leta, ko je govoril Kristan o Župančiču, se je odločila Akademija za večer, namenjen desetletnici smrti Josipa Murna-Aleksandrova; naprosila je Ivana Cankarja, naj poda »kratko sliko žitja in bitja preminulih pesnikov,« Murna in Ketteja. Pisatelj se je odzval²⁹ in spregovoril predvsem o prvem, bolj o njegovem času in zli sreči; ni mu šlo za biografijo in tudi ne za nadrobnejšo razčlemba njegovega pesniškega opusa – v dvorani Mestnega doma, ki je bila po pričevanju sodobnikov kljub skrajno neugodnemu decembrskemu vremenu »nabito polna«, je govoril o nekdanjem »literarnem desetletju«, o veselih in žalostnih urah in predvsem o preranem slovesu, o bojih za prerod slovenske literature, v katerem sta podlegla dva in to »dva najlepša«. Obudil je spomin na dijaško literarno Zadrugo, iz katere je bila vsa politika »že po statutih izključena« in na »naivnost« mladih poetov, ki so si želeli samo miru, da bi se lahko prosto razvijala literatura – sam, pravi, je šele na Dunaju izvedel, kaj da je socializem, Kette pa si je odkrito želel, da bi se združili »klerikalci« in »liberalci«, samo da bi bili bliže ustvarjalni svobodi. Govoril je o šolah tistega časa, ki da so bile narodom ravno tako tuje, kakor jim je bila tuja avstrijska birokracija (Murn in Kette, pravi, sta bila slaba učenca), pa o naturalizmu in o dekadenci, ki sta zajela mlade poete prve čase. Tisti, ki so prišli, da bi poslušali zgodbo pesnikovega življenja, so odhajali nemara celo razočarani – v predavanju, kolikor ga poznamo, ni veliko besed in še celo ne »podatkov« o Murnu, ki je bil po Cankarjevi misli »bolj težke krvi« in celo v njegovem smehu ni bilo nobene prave veselosti. Pesniki in pisatelji, tako je sklenil svoje razmišljanje, so bili tedaj »najbolj zaničevani ljudje pod soncem« in med njimi je bil tudi Murn, ki ima prav posebno mesto, ta »duša, hrepeneča po grudi, kakor otrok po materi s težko melanholijo nezakonskega otroka, hrepeneč po pravici«. Tak je umrl v cukrarni in nobenega spomenika bi mu ne dali, da mu ni postavil Župančič najlepšega v pesmi. Zato se je zdelo Cankarju pomembnejše od dolgoveznega razčlenjevanja branje najlepših pesnikovih verzov, pa tudi tistih, ki jih je o njem napisal prijatelj in življenjski drug Oton Župančič v znameniti poemi »O batjuška, zakaj si šel od nas?« Tako je bilo vse, kar je povedal Cankar sam, le bolj skica in okvir, nevesela podoba časa; njegova poglobitna želja je bila, naj bi spregovoril tisti

²⁸ Kristanovo predavanje o neobjavljenih spisih Janeza Trdine je bilo 31. marca 1909; najboljše je je poročal Rdeči prapor (-er) 6. aprila. Kristan je jasno povedal, da je Trdinovo mesto v prvi vrsti slovenskih pisateljev. – Prim. komentar J. Logarja v Trdinovem *ZD VI*, 348.

²⁹ Cankarjevo predavanje je bilo 11. decembra 1911, obj. v Slovenskem narodu 12. decembra; prim. tudi Zarjo istega dne. – Cankarjevo *ZD XXV*, 259–260 in 419–423; prim. tudi mnenje Iz. Cankarja v Cankarjevih *ZS XVI*, 329. Rokopis ni ohranjen.

večer poet Aleksandrov sam – kar je bilo treba še dostaviti, ni bilo mogoče lepše zapolniti kakor z Župančičevimi verzi, napisanimi prijatelju v opombo.

Ob letu je stopil na predavateljski oder Akademije še pesnik Oton Župančič; svojčas je prvi vzneseno pozdravljal mlado društvo, šele zdaj pa se je uvrstil med njegove dejavne člane in se odločil spregovoriti o kočljivem vprašanju jezika na gledališkem odru. Bilo je v zgodnji jeseni 1912. leta, le nekaj tednov zatem, ko je odložil kritično pero in prvokrat sprejel mesto dramaturga v slovenskem teatru, v enem izmed kriznih obdobj, ko je bila usoda te takrat še posebno pomembne umetnostne ustanove docela negotova. Pesnik je bil trdno odločen, da se odreče – po drugem Govekarjevem slovesu – dotedanje tradicije ljubljanske gledališke hiše in preusmeri umetnostne tokove, ki so dotlej prevladovali v njej. V repertoarnem pogledu se je želel ogniti prevladujočemu vplivu Dunaja in nemških kulturnih središč ter nameniti več pozornosti romanskim dramskim vrednotam, francoskim, španskim in italijanskim mojstrom; na drugi strani svojemu ljubljencu Shakespearu, ki ga je že vrsto let zavzeto in z velikim uspehom presajal k nam, med domačimi pisatelji pa zlasti Cankarju, ki je šele v njegovem času dočakal prvo in (v času življenja) edino novo uprizoritev svojega dela. Župančič je mislil tudi na domače novosti, kolikor so mu bile pač na voljo, na Antona Pavloviča Čehova, na Poljaka Przybyszewskega, na Vojnovičevo Smrt majke Jugovičev, tudi na Molièrovega Tartuffa. Marsikatero zamisli ni mogel izpeljati zaradi cenzure, ob drugih je klonil pred okusom in zahtevami nevzgojene publike, ki je obračala njegovim zamislim hrbet. Marsikaj pa mu je vsaj spočetka le uspelo – sezono je uvedel s Calderonovim Sodnikom Zalamejskim, dal je igrati Courtelina, Strindberga, Sem Benellija in še kaj, dokler ni pod konec sezone nemočen segel po razvpiti nemški burki *On in njegova sestra* – tako kot se je ob koncu naslednje, nič manj ambiciozno zastavljene sezone *Borštnik obupan* zatekel celo h »krpanščini« in »krjaveljščini«, četudi ju je v srcu prav tako mrzil kakor Župančič.

Novemu dramaturgu pa v gledališkem letu 1912/13 ni šlo le za preusmeritev repertoarnih tokov. Odločil se je za prav toliko potrebno kakor tvegano reformo odrskega govora (s tem je uspel šele v svojem drugem, povojnem dramaturškem obdobju): šlo je za odpravo »elkanja« na odru in za uvajanje »vekanja«, kot je pesnik sam svoj poskus z ironijo in zelo nazorno označeval. Tudi zdaj se je znašel v začaranem krogu želja in zahtev obiskovalcev, od katerih je bilo gledališče odvisno, posebej še pri takratnih simboličnih podporah (razmerje med dotacijami in inkasom je bilo ravno obratno kakor danes). Po nekaj tednih se je mladi dramaturg tudi temu odrekel v strahu, da bodo igralci nastopali v praznem gledališču, kar se je že dogajalo, pa četudi je trdno verjel v svoj prav in je bila tudi strokovna javnost na njegovi strani. V gledališče se je povrnilo »elkanje«, dramaturg pa je skušal potešiti svojo vest z javnim nastopom, h kateremu naj bi privabil kar največ veljavnih imen in zvestih gledaliških obiskovalcev.

Tako je nastalo v okviru Akademije njegovo znamenito predavanje *Slovenski jezik in gledališče*,³⁰ ki je dajalo priložnost za mnoge kritične in polemične replike, tako kakor že prej reforma sama – oboje je izzivalo številna priznanja, pa tudi ugovore. Dramaturg je izhajal v tem svojem poglobljenem esejju iz prepričanja, da so gledališča po vsem svetu šola lepega, vzornega jezika in tudi pri nas bi lahko

postala – ne v enem tednu, tudi v enem mesecu ne, pač pa v eni, dveh sezonah. Odkrito je spregovoril o odporu občinstva, zaradi katerega se je intendantca umaknila, ker ni hotela prevzeti tveganja, da bi po sili praznila hišo, četudi je bila prepričana prej ko slej o svojem pravem potu. Dramaturg je zatrjeval, da »v« ne spada v dialekt nego v bistvo in v duh našega jezika, da ne gre za »rovtaščino« in neblagoglasje, kajti jeziku tiči lepota v karakterističnosti: To ni samo vprašanje blagoglasja in neblagoglasja, torej ne samo estetsko vprašanje, nego je socialno, moralno vprašanje, vprašanje naše samozavesti in samostojnosti, našega značaja in naše odkritosti. Ali spoštujemo sebe in svoje bistvo, ali se, prava jara gospoda, sramujemo svojega izgovora in ga hočemo zatajiti z neko laži-eleganco? Ali hočemo ustvariti popolnoma nedemokratično dva jezika, se oddaljevati čedalje bolj od preprostega ljudstva, ki nam je gojilo naš jezik in ga hranilo v časih, ko je bilo vse naše meščanstvo potujčeno?

S tem so bile stvari postavljene na pravo mesto, vsaj na predavateljskem, če že ne na gledališkem odru. Z Župančičevim javnim nastopom je opravila Akademija eno svojih temeljnih nalog in eno najpomembnejših. Žal tudi eno poslednjih – v obdobju, ki je sledilo, je njeno visoko zastavljeno stremljenje skoraj docela presahnilo, tako kot je že v naslednji sezoni zamrlo delo slovenskega gledališča, kljub Župančičevim in Borštnikovim poskusom; oba sta vedela, kaj hočeta, bila pa sta brez moči in podpore.

Skoraj cela štiri gluha leta je živela Akademija v senci, tako kot domala vse naše kulturno življenje; kdor je še pomislil nanjo, se je spominjal le njenega minulega dela in predvsem obetajočih začetkov, veliko bolj maloštevilni pa so bili tisti, ki so verjeli v njeno obuditev. In vendar se je to zgodilo, četudi le prehodno, v razgibani pomladi 1918. leta, v času, ko se je obnavljala tudi Slovenska matica in so si nekateri vneto prizadevali za nove, četudi dvomljive temelje Narodnega gledališča.

Tako se je zbrala 10. maja 1918, kakor pred davnimi štirinajstimi leti, peščica zanesenjakov na izrednem občnem zboru v Narodnem domu. Vsi nekdanji odborniki so bili še v vojaški suknji, prišlo pa je vendarle nekaj tistih, ki so se svojčas zapisali med prve redne člane. Spet so ponavljali nekdanje vodilo, ki naj bi bilo še zmeraj veljavno – Akademija mora biti vsenarodna organizacija, nepolitična, nadstrankarska ali bolje izvenstrankarska, le tako bo lahko opravljala svoje poslanstvo. V praksi se je spet pokazala drugačna podoba: katoliški tabor se je društva ogibal, vajeti so imeli v rokah »liberalci«, dve mesti v odboru, ne ravno reprezentativni, pa so prihranili za socialistično orientirane člane(ice). Tako je vodil odbor mladi ginekolog dr. Alojzij Zalokar, tajnica je postala Lojzka Štebi, knjižničarka pa Cirila Pleško, vsa druga mesta so dobili ljudje iz predsednikovega kroga.

Novi odbor ni kar nič okleval – nemudoma je treba poskrbeti za boljše poslovanje in razširjanje Gregorčičeve knjižnice, obnoviti tečaje in predvsem

³⁰ Župančičevo predavanje je bilo v Mestnem domu 16. oktobra 1912; natisnila ga je Zarja 28.–30. oktobra; Župančičevo *ZD VIII*, 47–56. – Prim. L. Filipič, *Oton Župančič in slovensko gledališče l. 1912*. Nova obzorja 1949, 473 in nasl.; D. Moravec, *Slovensko gledališče Cankarjeve dobe*, Lj. 1974, zlasti str. 273–275; J. Mahnič, *Župančičevo delo za gledališče in komentariji k predavanju*, Župančičevo *ZD VIII*, Lj. 1982, zlasti str. 286–288, 321–325.

nekdanjo temeljno dejavnost Akademije, znanstvena ali vsaj strokovna predavanja. Slednje so uresničevali, četudi le kratek čas. Še tisti mesec je nastopil biolog dr. Pavel Grošelj in si izbral bridkoaktualno temo o lakoti, v prvih junijskih dneh pa se mu je pridružila Štebijeja (Cankarjeva Lojzka iz Hlapcev) in spregovorila o nalogah žene v demokratični dobi. Pripravljali so tudi načrte za jesen ali celo za konec sezone – sodelovanje sta že obljubila hrvaški pisatelj dr. Ante Tresić-Pavičić in znova tudi pesnik Oton Župančič; vendar je ostalo vse to očitno neuresničeno, četudi so našteli pri prvem predavanju nič manj kakor 600 poslušalcev, pa tudi ob drugem so »mnogobrojni« sledili »interesantnim in duhovitim izvajanjem« predavateljice.³¹

Jeseni se je končala svetovna vojna in razmere so se naglo spreminjale. Oživljale so tudi druge kulturne ustanove; nekaj tednov pred koncem tudi gledališče, vendar še zmerom pod budnim nadzorstvom avstrijske cenzure. Leto dni pozneje je bil uresničen davni sen o slovenskem vseučilišču; pripravljala se je ustanovitev Znanstvenega društva za humanistične vede, ki naj bi kar najhitreje preraslo v enega izmed temeljev Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Akademija iz leta 1904 se je zavedala, da je njen čas minil in da vseh svojih nalog ni uresničila o pravem času. Zdaj je bila pobuda v drugih rokah.³²

Tako se izteka malo raziskano poglavje naše kulturne zgodovine; kronika društva – lahko bi rekli tudi kulturne ustanove – ki sicer nj v celoti uresničila nobenega od svojih visoko zastavljenih ciljev, niti želje po pluralistični naravnosti niti zavestnega preraščanja od »ljudske« k »učeni« univerzi, pa je vendarle globoko zarezala v naše takratno življenje. Otona Župančiča, ki jo je med prvimi zanosno pozdravil, je nemara razočarala, pa vendar ji je ostal zvest še po desetletju. Pomen Akademije je že v tem, da je hotela rasti v širino in globino hkrati – izbirala si je najrazličnejša področja, posebej pa so jo vabila vprašanja umetnosti in za ta predavanja, četudi so bila številčno v manjšini, je pridobila prva imena našega takratnega kulturnega življenja od Prijatelja prek Kristana do Cankarja in Župančiča. To, česar niso mogle uresničiti v takratni Ljubljani brez visoke šole domače moči, naj bi zapolnili obiski gostujočih učiteljev z zagrebškega vseučilišča, med katerimi so se odzvali mnogi najuglednejši strokovnjaki.

Čeprav je ostalo delo Akademije med letom 1904 in 1914 (ali 1918) torzo, saj je začela njena dejavnost kmalu slabeti in se je le ob posameznih primerih znova vzpenjala, bi vendarle ne bilo prav, ko bi prezrli njene drzne in zahtevne zamisli, vsaj do neke mere pa tudi uspele realizacije prvotnih načrtov. Že imena najvidnejših predstavnikov naše moderne, ki so govorili na katedri Akademije (ali pa so govorili o tistih, ki so se že poslovili), nas zavezujejo k podrobnejši osvetljavi tega svojevrsnega pojava naše preteklosti.

³¹ Slovenski narod 8. in 11. maja ter 3., 5. in 7. junija 1918; Naprej 8., 13. in 27. maja 1918. – V novem odboru so bili tudi dr. Krivic, dr. Berce, prof. Breznik, I. Zorman in še nekateri. – Prim. tudi D. Kermavner, *Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918*. Lj. 1968, 202–203.

³² Vendar je tudi še pozneje oživela misel na obuditev »važnega kulturnega dela Akademije«; 10. januarja 1921 so na obnem zboru izvolili za predsednika Vl. Knafliča in »izdelali podrobnejši načrt«, ki pa ni bil uresničen. (Jutro 15. jan 1921.)

ZUSAMMENFASSUNG

In der vorliegenden Abhandlung wird die Arbeit des Volksbildungsvereins beschrieben und bewertet, der 1904 unter dem Namen Akademie mit großen Ambitionen gegründet worden ist. Einige Jahre war man darin äußerst aktiv, später ließ die Aktivität nach und dann fristete der Verein sein Dasein bis zum Ersten Weltkrieg. Dem Ursprünglichen Plan zufolge hätte die Vereinsarbeit apolitisch und ziemlich verzweigt sein sollen, später beschränkte man sich vorwiegend auf Vorlesungen, worunter es durchaus auch einige beachtenswerte gab, sowohl die Themata wie auch die Vortragenden betreffend.

Die Gründer, unter ihnen waren auch einige Prager Studenten, Schüler Masaryks sowie einige junge Liberale, die mit dem Programm und der Praxis ihrer Partei nicht zur Gänze einverstanden waren, stellten es sich zum Ziel, daß ihre Akademie der Vorgänger einer einheimischen Universität werden sollte, die Volkshochschule sollte sich demnach zu einer Universität entfalten. Obwohl die Akademie nicht alle Pläne erfüllte, brachte sie Bewegung in das damalige slovenische Kulturleben. Ihre Tätigkeit wuchs sowohl in die Tiefe wie auch in die Breite; die Vorlesungen waren äußerst verschiedenartig und zu Beginn sehr zahlreich (im ersten Jahr wurden 65 veranstaltet), sie umfaßten alle Bereiche der Natur- und Geisteswissenschaften, wobei die Vortragenden von strengen wissenschaftlichen oder zumindest fachlichen Kriterien ausgingen.

Da Ljubljana ohne eine Hochschule nicht über Fachleute aus allen Wissensbereichen verfügte, lud das Komitee auch Universitätsprofessoren aus Zagreb ein. Vor allem in den Jahren 1906–1908 kamen zahlreiche renommierte Fachleute zu Gastvorlesungen nach Ljubljana, unter den Humanisten etwa A. Bazala, I. Kršnjavi, F. Šišić, G. Šurmin, E. Miler u. v. a.

In den letzten Vorkriegsjahren war zwar die Aktivität der Akademie etwas eingeschränkt, doch vom Standpunkt der vorliegenden Abhandlung, die primär die humanistischen Bereiche zu beleuchten sucht, kann man eher von einer Bereicherung sprechen. In dieser Zeitspanne gesellten sich zu den ehemaligen Vorträgen über Fragen der Kunst, worunter vor allem der Essaylesung Dr. Ivan Prijateljs über das Drama von Prešerens geistigem Leben große Beachtung geschenkt wurde, noch mehrere Vortragende aus den Kreisen der slovenischen Moderne oder ihrer Zeitgenossen. Neben dem äußerst eifrigen Etbin Kristan, der über das Theater, über unveröffentlichte Schriften Janez Trdinas, die Dichtung Oton Župančičs, L. N. Tolstoj sprach u. a. m., kam dem Auftritt Ivan Cankars anlässlich des zehnten Todestages des Dichters Murn-Aleksandrov besondere Bedeutung zu. Ebenso interessant und aktuell war die Vorlesung Oton Župančičs, der seine in der Praxis noch unverwirklichten Ansichten zum Thema slovenische Sprache und Theater zu begründen suchte; als er zum ersten Mal als Dramaturg tätig war, entschloß er sich, die Bühnensprache zu reformieren, wobei er auf das Unverständnis des Publikums stoßen mußte.

Nach einer vierjährigen Pause versuchte man vor dem Ende des Ersten Weltkriegs die Akademie zu erneuern, doch war ihrer Tätigkeit nur kurze Zeit gegönnt. Dem Ausschuß, zusammengestellt aus gänzlich neuen Mitgliedern, war bald klar, daß die Zeit, die einst die Akademie ins Leben gerufen hatte, unwiederbringlich vorüber sei und daß andere Organisationsformen und ein anderer Ideengehalt von Nöten seien.

IZPUSTNI ČASOPISNI NASLOVI

Eliptični naslovi v slovenskem dnevniku Delo so naslovi z nizko stopnjo stilne zaznamovanosti in visoko stopnjo avtomatizacije v naslovotvornih modelih dnevniškega poročevalstva. Izpust se pojmuje kot pojav, ki temelji na gospodarnosti jezikovnega izraza, v časopisnih naslovih predvsem zaradi potrebe po kratkosti. Izpust kot pojav spada v jezikovni sistem. Sobesedilni in konsituacijski izpusti ne spadajo k pravih izpustom, ampak so stavčne okrajšave.

Elliptical headlines in the Slovene daily Delo are headlines with a low degree of stylistic markedness and a high degree of automaticity in the headline-forming models of daily-paper journalism. Ellipsis is conceived as a phenomenon based on economic linguistic expression, in headlining primarily due to a need for brevity. It is a phenomenon belonging to langue. Contextual and consituational ellipses do not belong with ellipses proper; they are abbreviations of sentences.

Časopisni naslovi z izpustom (elipso) so v slovenskem poročevalstvu zelo pogosti, vendar v naših stilističnih raziskavah še niso bili deležni ustrezne pozornosti. Nekoliko podrobneje so obravnavani kot naslovi uvodnikov (Korošec 1976), omenjeni še pri tipologiji časopisnih naslovov (Korošec 1977) in pri nadnaslovih (Korošec 1990) ter pri obravnavanju zvrstne pripadnosti prvin v publicističnih besedilih (Dular 1975). Upoštevani so tudi izven stilističnih raziskav. Toporišič (1984)¹ omenja, da so za časopise značilni naslovi *Maršal Tito sprejel parlamentarce*, pri izpustu v povedku (482) pa ima tudi zgled, ki je dejansko časopisni naslov z izpustom pomožnika kot morfema za časovnost: *Padel v prepad in se hudo poškodeval*. – Drugje se z izpusti v časopisnih naslovih obširno ukvarjata Pisarek (1967), Sandigova (1971), nekoliko manj Macháčková (1985). – Izpust seveda ni samo naslovni pojav. Toporišič (1984) sicer navaja zgled iz časopisnega naslova na prvem mestu, v gradivu (505) pa ima tudi zglede iz pesmi, iz pogovornega sporočanja ima eliptični povedek (482), kakor tudi elipso predmeta ali njegovega jedra (486). Tam, kjer nastopajo izpusti zaradi potrebe po kratkosti sporočanja, potrebe, ki jo narekuje jezikovna gospodarnost, ne pa druge okoliščine, je pisnost predpogoj za izrabo vseh različnih možnosti. Zato so izpusti v časopisnih naslovih tako pogosti.

Vprašanje, ali izpust spada k jeziku (la langue) ali h govoru (la parole), bi bilo zgolj akademsko, če ne bi poprej nedvoumno določili, kaj izpust sploh je. O tem so mnenja različna in zato tudi mnenja o tem, katere so vrste izpustov. Povezovanje preobilja (redundance) in izpusta je sicer razumljivo, vendar tudi to zahteva odgovor na vprašanje, kaj preobilje je in kdaj je kakšno jezikovno sredstvo v besedilu preobilnostno. Pisarek (1967: 32) in Sandigova (1971: 22) izrecno zahtevata, da je pri razvrščanju tvorb z izpustom treba natančno vedeti, kaj je izpuščeno oziroma prihranjeno (»zostalo pominięę, »erspart«). Enako splošen je Martinet (1963: 168), ki pravi, da praktične potrebe sporočanja zahtevajo, da je

¹ Tu ni upoševana Toporišičeva Nova slovenska skladnja, 1982, podpoglavje »13 Določitev povedi po aktualnosti«, npr. na mestu 13.4.1.

jezikovna oblika vselej preobilnostna (überflüssig). Bally ('1965: 86) loči sobesedilne in okoliščinske izpuste (ellipse contextuelle, e. de situation) od »pri-razumljenih« (sous-entente), kakršna je npr. vez od osebne glagolske oblike. Prvi dve stvar stvar govora, druga pa spada k jeziku. Sandigova (22) se ne more odločiti, ali v časopisnih naslovih nastopajo samo izpusti iz la parole, samo sobesedilni in okoliščinski izpusti. Zato uporablja splošno oznako *prihranek* (Ersparung), ko je tisto, kar je glede na običajni »polni stavek« (pri Toporišiču 1984: 504: »dokončani stavek«) na kakršen koli način vključeno na izrazni ravni. Stavke s prihrankom imenuje okrajšani stavki, izpust (Auslassung, ki je v nemščini sicer sinonim za elipso) pa uporablja v primerih, ko manjkajoče ni vključeno, ker hkrati manjkata izrazna in vsebinska raven enega ali več jezikovnih znamenj. Tako je posledica prihranka okrajšani stavek, posledica izpusta pa stavčni fragment (Satzfragment). Glede tega tudi Macháčková (1985) ni povsem jasna. Vzpostavlja razliko med besedilnim izpustom, ki je navadno anforičen (navezovalen), in naslovnim, ki je kataforičen (napoveden), pri katerem se šele iz sledečega besedila vzpostavi (razpozna) manjkajoči člen. Po Macháčkovi so naslovni izpusti posledica (a) prizadevanja po kratkosti, (b) želje, da bi bralec pogledal besedilo in si prebral manjkajoče podatke, (c) prvih dveh izpustov, kar da posebne nadpisne izpuste, pri katerih včasih ni mogoče dopolniti »manjkajočega člana«, ker bi bilo to prisiljeno (219).

Posledici (b) je tukaj pripisan prevelik pomen, če vemo, da izpust omogoča ravno dejstvo, da v zgradbi lahko opustimo preobilnostne (redundantne), se pravi, predvidljive člene. Tak člen pa slabo spodbuja željo, da bi bil dopolnjen. To se vidi že pri izpustu predmeta *Znanstveniki svarijo*, kjer glagol *svariti* lahko sprejmemo kot (ne nujno) predmetni glagol s premo prehodnostjo (*svariti koga*). Zato bi tukaj imel nizko stopnjo pridobivalnosti – »dopolniti manjkajoče« – kvečjemu nepremi predmet, tj. *svariti pred čim*.

Razlog za nastopanje izpusta, ki ga Macháčková omenja na prvem mestu, je po mnenju drugih avtorjev prizadevanje po kratkosti, torej gospodarnost, ki je pri oblikovanju časopisnih naslovov imanentna in deluje tudi takrat, ko za naslov grafično omejeni prostor sploh ne pritiska kot ubesedovalna okoliščina. To se vidi v našem gradivu pri mnogih zgledih, kjer se pojavlja izpust pomožnika tudi na grafično neomejenem prostoru.²

Nagibam se k mnenju, da Ballyjeve sobesedilne in okoliščinske elipse ne bi šteli k pravim izpustom, da bi torej tisto, kar spada h govoru (la parole), razumeli kot povedne okrajšave, izpust pa ohranili za pojave, ki so stvar jezika (la langue). Tako bi bili sicer v zadregi glede Tominčevega zgleda iz Kersnika (Tominec 1959: 235): ... *sodnik je tlačil tobak iz (...) mehurja v svojo pipo*, namreč, ali je »izpust« sobesedilen in izpuščeni glagol *jemati* nadomestimo z védenjem o tem, kako se tlači pipa (okrajšana poved kot govor), ali pa je *tlačiti* kot

² Gradivo za to razčlenbo je iz dnevnika Delo (D), predvsem iz obdobja 1970–1975, ko je potekalo načrtno izpisovanje. Primerjava z gradivom po l. 1980 je bila narejena nekajkrat v seminarju predmeta Stilistika poročevalstva na FSPN. Razlik ni bilo. V to obdobje spada tudi sprememba tehnike tiska pri dnevniku Delo, ko stava več kot enostolpčnega naslova v novem tisku ne zahteva izpolnitve celotnega naslovnega prostora z grafičnimi znamenji.

glagol na mestu v vzorcu, ki je v predložnih snopih predvideno za glagolski leksem s pomenom premikanja in kot tako izpostavljeno, da lahko tam stoji še drug glagol premikanja, kar pomeni, da bi v zgornjem primeru lahko bilo tudi tako: *...*sodnik je jemal tobak iz mehurja v svojo pipo* (izpust na podlagi sistemske možnosti vzorca, torej jezika).

To bi bila sicer ne zmeraj gladka, vendar nekako naravna razmejitev med izpusti (elipsami) in vsem ostalim, npr. pragmatičnimi vzpostavitvami smislov daljših povedi iz kratkih nadpisnih izrazov, kot je npr. *POZOR, AVTO!* 'Tu, pod tem napisom, lahko nenadoma pripelje iz notranjosti avtomobil in te povozi, zato bodi previden, tudi če ga še ne vidiš'. Sem bi šli tudi Pisarkovi zgledi (34–35), kot je vzpostavitev povedi iz napisa na tablici na vratih z imenom in priimkom osebe X, ki je Janez Kranjc 'V tem stanovanju stanuje oseba X', ali iz naslova na pisemski ovojnici 'Naslovnik tega pisma je Janez Kranjc, ki stanuje v Prešernovi ulici št. 10 v Ljubljani'.

Vendar stvar ni samo praktične narave. Kot bo prikazano, ima izpust kot sistemski pojav tudi sistemske omejitve, kakršnih povedne okrajšave, strnitve, nedokončani izrazi (npr. zamolk) nimajo.

Za obravnavo in razvrščanje izpustov v časopisnih naslovih zato povsem ustreza Toporišičeva (²1984: 504) oznaka, po kateri pride do izpusta, »če v sicer dokončanem stavku glede na stavčni vzorec (podč. T. K.) kaj manjka«, pri čemer je »dokončani stavek« treba razumeti kot besedno izpolnitev stavčnega vzorca, saj samo iz te izpolnitve (in iz ničesar drugega!) lahko razpoznamo vzorec in šele iz tega ugotovimo, ali je »na površini« kaj izpuščeno. Če ne bi bilo tako, bi se nam časopisni naslovi kazali kot iste strukture tudi tedaj, kadar to niso. Tako bi npr. iz dvojic, v katerih je prva časopisni naslov, druga pa »prosta« predložna zveza, sklepali na iste vzorce *Sam*→*Predl Sam*:

(1) *Gierek v Parizu*, (1a) *noč v gorah*, (2) *Poljak v Indijo*, (2a) *vstop v finale*. Šele »besednovrstna pomenskost«, tj. samostalnik kot osebno lastno ime (ali samostalnik kot lastno ime za pripradnika naroda) – predlog – zemljepisno lastno ime – dajo podatek o tem, da v (1) in (2) vzpostavimo glagol, ki ustreza predloženim snopom, torej najprej manjkajočo enoto vzorca: lastno ime – glagol nahajanja, premikanja – predlog – lastno ime, nato pa, spet pomenom lastnih imen ustrezno, izberemo določeno besedo (leksem) *biti*, *odpotovati*. A tudi ta postopek ne zajema vseh izpustov v naslovih. V dvojici, ki se kažeta kot ista struktura (*Sam*→*Sam 1*): (3) *Kras pustinja?*, (3a) *čebela delavka*, kjer je (3) časopisni naslov, odloča znanje jezika, da je (3a) poimenovalni izraz, enota sistema besed.

1. Izpust glagola *biti* v pomenu ‚nahajati se‘

Z izpustom tega glagola v vlogi povedka nastajajo naslovi, ki so pravi naslovo-tvorni modeli. Pri Korošču (1978: 156) so obravnavani v okviru obnovitev v časopisnih naslovih, in sicer kot obnovitve vzorcev. Zanje še velja ugotovitev Macháčkove (1985: 219), da izpust sicer čutimo, vendar bi bila dopolnitev vzorca z izpuščenim glagolom precej prisiljena. To gotovo velja za nekdanje obnovitve tipa

Amerikanec v Parizu (tudi naslov Gershwinovega mjuzikla je najbrž po tem avtomatizmu). Taki so naslovi vesti ali poročil o dogodkih iz diplomacije in politike, kjer se zmeraj poroča, če kaka pomembna politična osebnost kam pride in tam je 'se nahaja'. Avtomatizacijo tega vzorca je povzročil t. i. objektivni stilotvorni dejavnik, tj. ista, podobna ali ponavljajoča se okoliščina, npr. *Sirotković v Ameriki* (D, 11. 11. 1973, 1), *Anglež v Parizu* (D, 20. 5. 1971, 4). Zgledov je veliko, skoraj v vsakem izvodu časopisa po eden. Po tem vzorcu so tudi naslovi z drugih področij poročanja, so pa tudi taki, kjer bi izpuščeni glagol brez prisiljenosti dopolnili, npr. *Morilca že za zapahi* (D, 22. 8. 1972, 1).

Dodajamo še, da do izpusta ne pride, kjer bi neizraženi predikacijski vzorec povzročil nejasnost, ker bi izpustno determinacijo razumeli kot poimenovanje stanja, lastnosti, značilnosti, npr. *Prihodnost je v kampih* (D, 5. 8. 1975, 10), torej kot prilastkove zveze tipa *mladost na počitnicah*, pa tudi *življenje v gorah*, noč *v Benetkah*. Na tej zabrisani meji je naslov *Štirje na zatožni klopi* (D, 11. 1. 1973, 9), morda tudi obnovev vzorca po Štirje v džipu. Naslov *Mir pred durmi* (D, 27. 10. 1972, 24) pa je že možno uvrstiti k izpustom glagola *nahajati se* ali pa k neizpustnim izrazom tipa *Boj na požiravniku*.

2. Izpust vezi

To je glagol *biti* ob samostalniškem, pridevniškem in povedkovniškem določilu. V časopisnih naslovih je izpuščena vez predvsem ob pridevniškem povedkovem določilu. Ta izpust nastopa tudi drugje, npr. v telegramih, v radijskem poročevalstvu pa takrat, ko je stavčni vzorec z vezjo že prej nakazan. Tako je npr. v poročilih o vremenskih in drugih, z vremenom povezanih zadevah: *pot prevozna, smučišče steptano, cesta splužena, jezero zamrznjeno*. Zgledi: *Rim zaskrbljen* (D, 12. 1. 1974, 4), *Vitalna pot pretrgana* (D, 15. 1. 1974, 1), *Kriza začasna* (D, 17. 11. 1971, 1), *Orkester uglašen* (D, 21. 12. 1973, 5), *Goljuf obsojen* (D, 7. 7. 1971, 6), *Kolajne zagotovljene* (D, 15. 4. 1973, 12).

Samostalniško povedkovo določilo ob izpuščeni vezi je veliko redkejše, včasih pa tudi manj jasno: *Povodnji legla kolere* (D, 7. 11. 1973, 1), *Osrednja tema nafta* (D, 13. 2. 1974, 5), a to velja tudi za nekatera pridevniška določila, npr. *Nekateri mlačni* (D, 16. 6. 1971, 1), *Prvi Avstrijec* (D, 23. 4. 1973, 1), *Nujna ustanovitev palestinske vlade* (D, 18. 6. 1975, 1). Zadnji zgled se kaže kot določevalno (determinacijsko) razmerje samostalniške odnosnice in pridevniškega (levega) prilastka (nujna ustanovitev), dejansko pa gre za izpust vezi v stavčnem vzorcu (*Sam* → *vez prid*), le da je pridevniško določilo postavljeno na prvo mesto zaradi poudarjenosti jedrne besede. V nezaznamovanem besednem redu torej: *Ustanovitev palestinske vlade je nujna*.

Strukture z vezjo so po definiciji statične, v izpustih naslovih pa se to kaže tako, da se vzpostavljena vez nanaša na »stanje v sedanosti«; gre za nekoliko razširjeno aktualno sedanost okrog točke »zdaj«. Ti naslovi večinoma pomenijo ugotovitve o aktualnih stvareh. Če je treba po samodejni vzpostavitvi vezi v sedanjiku naknadno, po branju sporočila popraviti vez v nesedanjik (preteklik, v prihodnjik

pod posebnimi pogoji), je to mogoče šteti za motnjo pri sprejemanju teh naslovov, npr.: *Kolona dolga 40km, podnaslov: Danes je bilo ob obali več kot 10.000 kopalcev – Za 40 kilometrov poti so vozniki potrebovali kar tri ure* (D, 12. 7. 1971 1).

Naslovi z izpustom vezi prevladujejo v neavtorskih stalnih besedilnih vrstah (žanrih), predvsem v vesteh in poročilih. Za ponazoritev njihove majhne stilne opaznosti je zanimiva primerjava. Med tisoč uvodniškimi naslovi, za katere je seveda značilna visoka stopnja stilne zaznamovanosti (pridobivalnost!), sta samo dva z izpustom vezi (*Telesna kultura prodorna, Politična pobuda premalo*).

3. Izpust pomožnika *biti*

Izpušča se pomožnik kot morfem za izražanje časovnosti ob opisnih deležnikih na *-l*. To je v naslovih, kjer se poroča o preteklih dogodkih (preteklik), za prihodnost (prihodnjik) pa le pod posebnim pogojem. To je najpogostejši izpust ne samo v časopisnih naslovih, ampak tudi drugje, kjer je gospodarnost z besedami važna zaradi drugih razlogov, npr. denarnih, v telegramih (STRIC UMRL). Zgledi: *Uganda odprla mejo* (D, 23. 11. 1971, 1), *Kosigin sprejel Stansa* (D, 23. 11. 1971, 1), *Zasuta rudarja rešili* (D, 4. 10. 1972, 16).

Ob deležnikih, zlasti na *-l*, ki kot pridevniške besede lahko izražajo tudi lastnosti in se kot taki lahko posamostaljuje, je izpust lahko dvoumen (npr. *Umrlji v ledeni vodi* (D, 12. 2. 1974, 1), *Umrla v baklji* (D, 20. 4. 1973, 11), rešuje pa nejasnost večinoma splošna vednost bralcev, a tudi to ne zmeraj, npr. *Našli mrtvega v gozdu* (D, 3. 6. 1974, 5); še nejasnejši je naslov *Ponorelo morje v Rokavu* (D, 13. 2. 1974, 16), vendar dvoumnost zaradi dveh možnih struktur (izpustne in neizpustne) ne more bistveno motiti sporočilnosti samega naslova, saj je pomenska razlika majhna.

Pomožnik kot morfem za izražanje prihodnosti ob deležniku na *-l* se lahko izpušča samo pod pogojem, da je prihodnost razvidna kako drugače, najpogosteje z znaki, ki glede na trenutek »zdaj« pomenijo prihodnji čas, npr. imena dnevov, mesecev, štetje let in prislovi, ki imajo pomen nanašanja na zadobnost. Tako je v *današnjem*, tj. *ponedeljkovem* izvodu časopisa prihodnost izražena z *jutri*, napovedana *torkova* seja, npr. *Jutri začetek pogovorov* (D, 9. 5. 1968, 2). Splošno, nekakšno inhoativno prihodnost vzpostavlja prislov *odslej*: *Invalidi odslej v društvu* (D, 25. 10. 1972, 7). Takšno prihodnost vzpostavlja prislov *odslej* tudi ob drugih (izpuščenih) glagolih, npr. *imeti: Invalidi odslej prednost* (D, 25. 10. 1972, 7).

V Delu z dne *12. februarja* je zato možen izpustni naslov *Ustava SFRJ 21. februarja* (D, 12. 2. 1974, 1), podobno še *Angola neodvisna novembra* (D, 13. 1. 1975, 1), *Angola neodvisna še letos?* (D, 10. 1. 1975, 1), *Temeljni kamen maja* (Podnaslov): *Dom v Kumrovcu – pobuda borcev iz Ljubljane – bo kmalu* (D, 22. 2. 1972, 3). Če takega podatka v naslovu ni in se izražanje prihodnosti nanaša na nedoločeno dobo v prihodnosti, je izpust pomožnika za izražanje prihodnosti nemogoč, če pa bi nastopil, bi se deležnik na *-l* samodejno razumel kot pretekli deležnik, npr. *Nixon bo umaknil še 45.000 vojakov* (D, 14. 11. 1971, 1).

Pomožnik za izražanje prihodnosti se izpušča tudi v vprašalnih stavkih, ki jih uvaja prislov *kdaj*. Izpustne naslove tipa *Kdaj asfalt na Večni poti do živalskega vrta* (D, 20. 6. 1974, 5), *Kdaj bolje* (D, 24. 5. 1974, 8) razumemo kot 'kdaj bo (položen) asfalt...?', 'kdaj bo bolje', ne pa kot 'kdaj je bil (položen) asfalt...?', 'kdaj je bilo bolje', ker pričakujemo, da se v časopisu navadno izraža nezadovoljstvo nad tem, da česa še ni, pa bi že moralo biti, in zato sprašujemo *kdaj bo*, veliko manjša verjetnost pa je (če ni že povsem nemogoče), da s takim izpustnim naslovom izražamo negotovost, radovednost glede česa, o čemer vemo, da je bilo, (»kdaj je bilo bolje«). Ta okoliščina bi se v časopisnem naslovu bolje izrazila z vprašalnim stavkom brez izpusta. Zato tudi v naslovu *Kras pustinja?* (D, 18. 8. 1972, 1) razumemo izpust pomožnika *postati* v prihodnjiku 'Ali/ bo Kras postal pustinja?':

Izpust pomožnika za izražanje preteklosti ni mogoč ob povedkih, ki so povratni glagoli s *se* in *si*. *Tito se je vrnil v Beograd* (C, 30. 3. 1971, 1), *Zaletel se je v drevo* (D, 27. 3. 1973, 11), *Nixon se je sestal z guvernerji* (D, 12. 5. 1970, 16), *Tito si je ogledal »Pastirce«* (D, 11. 1. 1974, 23).

4. Izpusti naklonskih izrazov

Te izpustne naslove je mogoče šteti za ekspresivne. Imajo ppozivno-pridobivalno vlogo, zato so naslovi avtorskih besedil. Izražajo avtorjevo hotenje ali nujnost tega, kar pomenijo besede v naslovu. Izpuščeni so naklonski izrazi *treba je*, *nujno je* ipd. ob posameznih nedoločnikih, včasih pa tudi glagoli skupaj z naklonskimi izrazi, npr.: *Zapolniti davčne vrzeli* (D, 22. 2. 1972, 3), *Sprejeti akcijske programe* (D, 22. 2. 1973, 3), *Stike še krepiti* (D, 15. 1. 1974, 1), »Skupno pomagati Zastavi« (D, 19. 1. 1973, 20), *Uresničiti naš program akcij* (D, 11. 11. 1972, 14) *Znati izvažati glasbo* (D, 5. 4. 1974, 13).

5. Izpusti povedkov (glagolov premikanja)

Podobno, kot so naslovotvorni modeli izpustni naslovi z izpustom glagola *biti* v pomenu 'nahajati se', so izpusti glagolov premikanja, ki jih v naslovih najprej vzpostavimo kot skladijski vzorec iz predložnih snopov, šele nato pa iz pomena besed v (izpustni) predložni zvezi vzpostavimo določen glagol. – Vzporedno z vzorcem *NN v Parizu* tudi *NN v Pariz*. V tem, zelo pogostem izpustnem naslovu vzpostavimo glagol *iti*, *odpotovati* kot dovršnik za izražanje prihodnosti, tj. *pojde*, *odputuje*. Omejitev za nastop izpusta je zanikani povedek: *Kissinger ne gre v Turčijo* (D, 9. 10. 1971, 1), *Rogers ne gre v Čile* (D, 3. 5. 1973, 12). V podvojenem vzorcu istega naslova se (učinkovito) ponovi isti glagol premikanja, iz predložnega snopa pa izhajata različni smeri gibanja: *Asad iz Kaira*, *Sidki v Moskvo* (D, 2. 10. 1972, 1). Iz zgradbe predložnih zvez se zelo pogosto vzpostavljajo glagoli *zapeljati*, *zaleteti se*, *pasti*, kar je povezano s smerjo gibanja zlasti v vesteh o prometnih nesrečah. Skloni v predložnih snopih so roditelj in tožilnik: *Avtobus s ceste* (D, 21. 4. 1972, 7), tož. *Traktor v ograjo* (D, 21. 4. 1972 7). Naslovi tipa *S tovarnjakom v voz* (D, 10. 2. 1971, 71), *S kolesom v otroka* (D, 10. 2. 1971, 7),

Z avtom v tovornjakovo kolo (D, 10. 2. 1971, 7) so – pač zaradi pogostnosti okoliščin – eni najpogostejši izpustnih naslovov, vendar omejenih na besedila pod straničnim (paginalnim) naslovom Kronika. V naslovu *Morilec od vrat do vrat* (D, 25. 1. 1973, 11) vzpostavimo glagol *hoditi* v pretekliku (*je hodil*) ali pa nekakšno splošno premikanje, menjavanje krajevno zamišljenih točk brez prizadevanja po vzpostavitvi glagola z določenim pomenom.

Izven struktur v predložnih snopih so izpusti povedkov v strukturah *Sam* → *Sam₃*, pri katerih izpuščeni glagol vzpostavimo le na osnovi pomena samostalnikov v izpustnem naslovu. Tako dobimo glagol *dejati*, *reči*, *povedati* v naslovih, npr.: *Tito vojakom* (ID, 21. 12. 1972, 1), *Sadat ljudstvu* (D, 17. 2. 1972, 14), glagol *poslati* z dajalnikom koristnika v naslovu *Kitajski železo iz Srbije* (D, 11. 12. 1972, 2), izpuščeni glagol *dati* z naklonskim izrazom *treba je* pa iz naslovov (ki se približujejo geslom tipa »Delu čast«): *Delavcem pravi pregled poti celotnega dohodka* (D, 6. 12. 1974, 1), *Boju priznanje* (D, 15. 4. 1974, 4). Naslov *Boj terorizmu* (D, 21. 8. 1972, 14) je skoraj geslo, in vprašanje je, ali se dopolni kot 'boj proti terorizmu' 'naj bo/bodi proti terorizmu' ali kaj podobnega. Naslovi tipa *Pritrditev vrhu* (D, 24. 7. 1971, 1), *Pomoč Bejrutu* (D, 1. 7. 1974, 1), *Grožnja stavki* (D, 19. 6. 1974, 1) pa se ne sprejemajo več kot izpustni, ampak kot desnoprilastkove zveze.

6. Izpust predmeta

V časopisnih naslovih je izpust predmeta redek, zato je vprašanje, ali naj se naslov *Zanetil potepuh?* (D, 11. 5. 1973, 11) šteje kot naslov z izpustom predmeta *požar* ali pa se glagol *zanetiti* razume kot glagol z notranjim, ne nujno izraženim predmetom. V tem primeru bi bil to naslov z izpustom pomožnika kot morfema za izražanje časovnosti (*je zanetil*).

7. Ločilo kot znak za izpust

Ločili pomišljaj in dvopičje lahko v naslovih signalizirata težje določljivo izpuščeno enoto; še najbližje vez ali glagol *biti* 'nahajati se'. Zgledov v gradivu ni veliko, vendar so naslovi (zgolj) v grafičnem pogledu učinkoviti: *Trčenje tovornjakov: kritično!* (D, 4. 8. 1973, 6), *Zavarovalnici – na psu* (D, 14. 4. 1971, 12).

Glede na prikazano gre naslov komentarja *Vrana vrani...* (D, 26. 4. 1974, 7) k naslovnim okrajšavam, tale konkretno k okrajšavi frazeologema rečenice *Vrana vrani oči ne izkljuje* (podobno kot lat. *Homo homini zadošča* brez nadaljevanja besed *lupus* in *est*). Tu ne gre za vzpostavljeno enoto vzorca, ampak zgolj za dopolnjevanja znane, izgotovljene govorne verige.

Pri Korošču (1976: 480-483 in 511-514) so pri obravnavi uvodniških naslovov posebej obdelani neglagoski stavki z enim (18) ali celo dvema členkoma (7), torej skupaj 25 med tisoč naslovi. Prikazano je, da členki s svojo stavčno pretvorbo blažijo odsotnost (izpuščenega) povedka. Ker je stavčna pretvorba stvar sistema, bi

torej zahtevala, da naslove tipa *Ne več na tuj račun* obravnavamo kot izpustne, saj v njih »glede na stavčni vzorec (ne)kaj manjka«, namreč cel stavčni vzorec danega in potencialno pretvorjenega členka. Vendar je v teh naslovih vključen (impliciran) samo stavčni vzorec, ne pa njegova besedna izpolnitev. Ta je tudi za isti členek od besedila do besedila drugačna, dobimo jo iz vsakokratnega besedila. Gre torej za sobesedilni pojav, podobno kot je zamolk stvar sobesedila (in okoliščine), npr. *Povej mi, če ne... (bom hud, bom vprašal soseda, grem domov, bom odprl okno ipd.)*. Zato so ti naslovi izločeni iz te obravnave in gredo k naslovnim povednim okrajšavam. Tudi njihova stilna vrednost in učinkovitost sta drugačni.

Literatura

- Bally, Ch. (1965): *Linguistique generale et linguistique française*. Berne.
- Dular, J. (1975): Zvrstna pripadnost prvin v publicističnih besedilih. *SRL* 23, 2, 179–222.
- Korošec, T. (1976): Poglavlja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila (disertacija). Ljubljana.
- Korošec, T. (1977): K tipologiji časopisnih naslovov. *SRL* 25, 1, 25–54.
- Korošec, T. (1978): Obnovitve v časopisnih naslovih. *SRL* 26, 2, 147–160.
- Korošec, T. (1988): Besedilni nastop (k tipologiji začetkov časopisnih besedil). *SRL* 36, 1, 81–99.
- Korošec, T. (1990): Časopisni nadnaslovi v sodobnih slovenskih dnevnikih (Tipološka razvrstitev). *SRL* 38, 3, 209–219.
- Macháčková, E. (1985): K sémanticko-syntaktické výstavbe novinových titulků. *Slovo a slovesnost* 46, 3, 215–232.
- Pisarek, W. (1967): *Poznać prasę po nagłówkach! Nagłówek wypowiedzi prasowej w oświeceniu lingwistycznym*. Krakow.
- Sandig, B. (1971): *Syntaktische Typologie der Schlagzeile, Möglichkeiten und Grenzen der Sprachökonomie im Zeitungsdeutsch*. München.
- Tominc, I. (1959): Pripomba k elipsi v slovenski sintaksi. *JiS* 1958/59, 253–254.
- Toporišič, J. (1984): *Slovenska slovnica*. Maribor

SUMMARY

Newspaper headlines must give on a relatively limited space enough information to fulfill their functions of prediction and appeal. One of the ways to attain the necessary brevity in a headline is to use on the level of expression those linguistic signs whose systemic elements enable the inclusion of redundant but unexpressed elements. The ellipsis, here conceived as a systemic category (belonging to langue), is hence one of the most frequent formative procedures based on the knowledge of language as a system and on the knowledge of language use. According to this conception ellipses proper do not subsume contextual and consituational ellipses. Contextual and consituational ellipses, too, are a frequent stylistic device in newspaper headlines, but they appear above all in authorial genres, where headlines have a distinctly appellative function. Such ellipses are considered to be abbreviated sentences functioning as headlines.

The present article typologizes ellipses compiled from the headlines in the Slovene daily *Delo* of the last twenty years, mostly between 1970 and 1975. There are the ellipsis of the verb *biti* 'to be' in the sense of 'to be found, to be situated, to occur'; the ellipsis of the copula; the ellipsis of the auxiliary *biti* as a morpheme for expressing temporality (in combination with the *l*-participle); the ellipsis of a modal verb form (*trebal/nujno je, morati*); the ellipsis of a verb of motion; and the ellipsis of a grammatical object. All these

O MITU LIJEPE VIDE U USMENOJ I PISANOJ KNJIŽEVNOSTI

Mit deluje v izvornem sobesedilu (ustno slovstvo) drugače kakor v neizvirnem (pisano slovstvo). Prvi način določa predvsem mitska zavest; ta je nemetaforična in samosvoje pojmuje prostor in čas. To potrjuje tudi motiv lepe Vide v ustnem slovstvu. Isti motiv v pisanim slovstvu, tj. v Cankarjevi drami, kaže, da v neizvirnem sobesedilu preprosta oblika mita dobiva značilnosti mita sodobnosti, in sicer mita čakanja. V prvem primeru je bil mit zares jezik, medtem ko je v drugem preobličen v metajezik.

A myth in its simple form may appear in an original or secondary context. The manner of its functioning in either context is exemplified here by the myth of fair Vida in Slovene literature.

Kada se govori o mitu u XX. stoljeću, često se izgovara riječ remitologizacija, koja podrazumijeva povećan interes ne samo pisaca, nego i filozofa, sociologa, antropologa, književnih znanstvenika i drugih za mit. Suprotan proces, demitologizacija, karakterizirao je prosvjetiteljstvo XVIII. stoljeća kao i pozitivizam XIX. stoljeća.

Zašto se u XX. stoljeću, pored ostalog, i ono književno i ono književnoteorijsko okreće mitu? Vraćanje mitu nije puko vraćanje u prošlost, nije samo izraz nostalgije za njom. Smisao je mitologizma XX. stoljeća više »u očitovanju izvesnih nepromenljivih, večnih ishodišta, pozitivnih ili negativnih, koja se naziru kroz bujicu iskustvene svakidašnjice i istorijskih promena. Mitologizam je prouzrokovao da se prevaziđu socijalno-istorijske i prostorno-vremenske granice.«¹ Prema mišljenju E. M. Meletinskoga prisutnost mita u književnosti XX. stoljeća povezana je prvenstveno s idejom ponavljanja, sveopće zamjenljivosti heroja, cikličnosti, historijske i psihološke »zatvorenosti« čovjekovog svijeta.²

Budući da mit/ovi današnjice (ako se prvenstveno misli na zapadnoevropski svijet) ne živi na način Homerovog vremena, budući da se govori o mitologiji koja se živi³ i o onoj za koju se to ne može tvrditi, neće biti na odmet pogledati kako isti mit funkcioniše u usmenoj i pisanoj književnosti.

I U usmenoj književnosti

Kao predložak iz usmene književnosti poslužiti će tekst/ovi s motivom lijepe Vide, koji je u usmenom stvaralaštvu doživio brojne obrade, ponekad i vidljivo različite. Budući da i Ivan Cankar (a upravo će nam on, odnosno njegovo stvaralaštvo poslužiti kao predložak iz pisane književnosti) svojim dramskim stvaralaštvom oživljava isti motiv, potrebno je uočiti osnovne strukturne elemente

¹ E. M. Meletinski, *Poetika mita* (Beograd: Nolit, [1983?]), 302.

² O navedenom je pisao Meletinski u tekstu *Mitološke teorije XX veka na Zapadu, Mit, tradicija, savremenost*, Argumenti (Beograd: Delo, 1972), 816–26.

³ O tome usporedi K. Kerényi, *O poreklu i osnovi mitologije, Mit, tradicija, savremenost*, 313–27.

mita o lijepoj Vidi u usmenom stvaralaštvu, kako bi se moglo odrediti što Cankar od ponudenog mita aktualizira i na koji način.

Naime, poznato je da je u srednjem vijeku u hijerarhiji jezika prvo mjesto zauzimao latinski, kao jedini jezik pismenosti. Bio je pristupačan relativno malom broju ljudi, uglavnom svećenicima, dok je najbrojniji sloj feudalne Evrope – seljaštvo – registrirao, pamtio i prenosio na sljedeće generacije određene događaje uz pomoć narodne pjesme na narodnom jeziku. Osobine narodne pjesme proizlaze iz njezine bliske povezanosti s melodijom i usmenom komunikacijom:

»Ljudska pesem se razlikuje od umetne po načinu življenja, zanjo je značilen ustni slog in variantnost, njena produkcija in reprodukcija sta si zelo blizu. Ljudska pesem ne pozna originalnosti.«⁴ Da je jedna od osnovnih karakteristika narodne pjesme varijantnost, a ne originalnost, potvrđuju i pjesme o lijepoj Vidi. Naime, Ivan Grafenauer je u svojoj monografiji⁵ naveo devetnaest varijanti pjesme o lijepoj Vidi, koje je zatim svrstao u tri veće skupine:

Vsem je skupno, da zamorec, torej nekristjan, po ljudskem mišljenju 'pogan', 'nevernik', mlado ženo – mater na neki način zvabi na ladjo in jo odpelje, razločujejo se pa zlasti glede usode ugrabljene žene po ugrabitvi.⁶

S obzirom na sudbinu mlade žene–majke, koja je čeka nakon otmice, postoje sljedeće skupine varijanti:

– varijante s tragičnim završetkom, jer Vida ne želi biti nevjerniku/nekršćaninu prilježnica i ropkinja, zbog čega skoči u more i utopi se;

– varijante sa sretnim završetkom, u kojima Arapin odvodi Vidu u pogansku španjolsku zemlju, pri čemu ona postaje njegova prilježnica, gospođa i gospodarica; Vida se vraća iz tuđine u rodni kraj na čudesan način (uz pomoć sunča ili joj u tome pomaže muž Arapin), uzima sa sobom svog odraslog sina i svi se zajedno vraćaju u novi, španjolski dom;

– varijante s elegičnim zaključkom, u kojima Arapin odvodi Vidu u španjolski kraj iz kojega povratak nije moguć; na dvoru španjolske kraljice doji kraljevića, zbog čega njena vjera nije u opasnosti pred nevjernikom-nekršćaninom.

Utvrđeno je da pjesnički tekstovi iz usmene književnosti, koji na sebi svojstven način obrađuju motiv lijepe Vide, imaju u svojoj osnovi događaj koji se stvarno dogodio – arapske otmice po Sredozemlju⁷, a što je ujedno i jedna od bitnih

⁴ Marko Terseglav, *Ljudsko pesništvo*, Literarni leksikon – Študije, 32 (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987), 15.

⁵ Motiv lijepe Vide, prve dame slovenske književnosti (M. Kmecl), suštinski je vezan uz biće slovenskog naroda, što potvrđuju i dvije iscrpne monografije o navedenom motivu: Ivana Grafenauera *Lepa Vida: Studija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o lepi Vidi* (Ljubljana: AZU, 1943), 399, i Jože Pogačnika *Slovenska Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno: Motiv lepe Vide v slovenski književnosti* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988), 318 + (V). Prva govori o motivu lijepe Vide u narodnom stvaralaštvu, a druga je »nekakšno nadaljevanje ali drugi del Grafenauerjeve knjige« (Jože Pogačnik, n. d., 11).

⁶ Ivan Grafenauer, n. d., 19.

⁷ »Kulturnozgodovinsko ozadje je pokazalo tudi dobo, v kateri je morala ta prvotna balada nastati. To je bila doba od IX–XI. stoletja, doba, v kateri so Arabci-Mavri neovirano plenili po vseh obrežjih Zahodnega Sredozemlja in globoko v notranjost dežele (...), oblegali Dubrovnik (866) in plenili po Jadranu do Gradeža (875), uplenjene sužnje pa vozili v afriška i španska pristanišča in tam prodajali« (Ivan Grafenauer, n. d., 126–27).

odrednica mita kao jednostavnog oblika: »V jedru mita je bil vedno resničen dogodek, ki je neposredno vplival na način življenja in bil je usoden za celotno skupnost.«⁸

U varijantama s tragičnim završetkom Vidin skok u more/smrt razotkriva bitne odrednice funkcioniranja mita, a to su: pretvaranje kaosa u kozmos (Arapin svojom poganošću prijeti Vidinoj kršćanskoj vjeri, što znači da Vidinom uređenom svijetu prijete destruktivni elementi, koje čin smrti neutralizira, pretvarajući prijeteći kaos u kozmos); zamjenjivanje prolaznosti svakodnevice mitskom vječnošću (Vida je svjesna da svojom smrću sigurno dopijeva u raj, a raj funkcionira kao izrazito mitski svijet⁹, dakle mitska vječnost dominira mitskim prostorom) i binarnost kao bitnu odrednicu mitske situacije (u varijantama s tragičnim završetkom binarnost najbolje odražava spoj život – smrt).

U skupini varijanti sa sretnim završetkom pojavljuju se, u odnosu na prethodnu, kao novi sljedeći elementi: izostaje tragičan skok u more, zbog čega radnja započinje i završava na istom mjestu: rodnom kraju, što znači da Vidino premještanje iz jednog locusa u drugi nije uvjetovalo i promjenu njezine ličnosti (što je inače jedna od bitnih osobina mitskog prostora); zatim, pojavljuju se sunce i mjesec, kao novi likovi koji ne funkcioniraju kao dekorativan okvir, već kao likovi s osobinama ljudskoga. Mitska veličina Vidinog lika sadržana je u njezinom neprihvatanju života koji joj nudi crni Arpin, nego se vraća u stari dom, tj. odraslom sinu i mužu, koji je, vjerojatno i dalje, ostao zao muž /hudi muž/. Činjenica da se Vida vraća zlom mužu govori o dvije stvari: prvo – naznačuje problem krize braka i drugo – Vidin povratak nosi u sebi protuslovlje »uživati u nesreći«, jer Vida je, s jedne strane, sretna zbog povratka u stari dom, ali je, s druge strane, i nesretna, jer u starom domu još uvijek živi zao muž. Opisana situacija, dakle, utemeljena je na spoju suprotnosti sreća – nesreća, odnosno održava binarnost kao bitnu odrednicu mitske situacije.

Tragičnost, koja je predstavljala srž prve skupine varijanti i uživanje u nesreći, kao srž druge skupine varijanti, biva u trećoj skupini varijanti zamijenjena elegičnošću, jer aktivan otpor (skok u more/smrt), odnosno povratak u stari dom zamjenjuje pasivno mirenje s kajanjem. Varijante s elegičnim zaključkom donose nove elemente vezane za Vidin lik. Naime, u trenutku kada postaje svjesna situacije u kojoj se nalazi i u kojoj Arapin nije iscjelitelj, već otmičar, ona ne nalazi u sebi onu mitsku hrabrost koja bi joj omogućila da sama izabere smrt. Vidina kolebljivost biva kažnjena premještanjem iz jednog locusa u drugi. Locus koji funkcionira kao mitološki shvaćen prostor ima sposobnost i moć oblikovanja, modeliranja drugih, novih osoba.¹⁰ U ovoj skupini varijanti o lijepoj Vidi kao mitski locus funkcionira daleka španjolska zemlja, jer upravo ona determinira novi, drugačiji Vidin lik i ponašanje. U novom, drugom locusu Vida negira postojanje prvoga locusa (a on obuhvaća stari dom: sinovljevi plač i muževljevo kašljanje). Vidina nespремnost da prizna egzistentnost prvoga locusa, potvrđuje kao ispravnu

⁸ Marko Terseglav, n. d., 61.

⁹ O tome usporedi Milan Komnenić, *Krilata misao pod sumnjom, Mit, tradicija savremenost*, 353–63.

¹⁰ O tome usporedi J. M. Lotman i B. A. Uspenski, *Mit – ime – kultura, Izraz 1 (1974)*, 1–21.

pretpostavku, da je drugi locus sazdan na principima mitološki shvaćenog prostora, jer je potpuno ovladao Vidinim likom i svojom mitskom snagom izmodelirao novu osobu. Vida iz prvog locusa je žalosna, a Vida iz drugog locusa stvarnu žalost ne želi priznati, zbog čega ponovo pred sobom imamo situaciju koja održava spoj suprotnosti, odnosno binarnost kao bitno određenje mitske situacije.

Dakle, navedene tri skupine varijanti, koje obrađuju motiv lijepe Vide, pokazale su na koji način funkcionira jednostavni oblik mita u izvornom kontekstu, tj. u vremenu kada je mit bio shvaćen kao način života, zatim su pokazale osnovne osobine mitskog vremena i prostora, te osnovni princip na kojemu je utemeljena mitska situacija. Navedeno treba proširiti još i činjenicom, da mitsku svijest ne karakterizira pamćenje svih individualnih posebnosti nekog lika, već pamćenje posebnoga koje je svedeno na tipično, na obrazac, na arhetip. U navedene tri skupine varijanti o motivu lijepe Vide oblikom mita su zahvaćene, tj. na arhetip svedene sljedeće Vidine najjače naglašene crte: u varijanti s tragičnim završetkom mit zahvaća trenutak aktivnog otpora (smrt); u varijanti sa sretnim završetkom zahvaća sreću ili točnije rečeno »nesretnu sreću«, a u varijanti s elegičnim zaključkom mit zahvaća pasivno trajanje, odnosno čežnju.

2 U Cankarevom tekstu *Lepa Vida*

Cankareva se umjetnička obrada lijepovidinskog motiva naslanja na Prešernovu viziju lijepe Vide: »Igra, ki jo je Cankar imenoval dramska pesnitev, povzema motiv po Prešernovi priredbi ljudske pesmi o lepi Vidi, prestavlja pa ga v sodobno okolje in mu daje tipično idejno podlago.«¹¹ Iako Ivan Grafenauer tvrdi da Cankareva Lijepa Vida u biti i nije Vida iz narodne pjesme, ipak treba uočiti da na posredan način neke karakteristike narodne Vide postoje, jer, ako je Prešernova Vida najvećim dijelom naslonjena na Rudež-Smoleovu varijantu narodne Vide, a Cankareva na Prešernovu, onda i Cankareva Vida sadrži nešto od narodnog motiva.

Dramu je Cankar završio u travnju 1911. godine ali sama je ideja dugo sazrijevala u piscu: godine 1904. objavio je crticu istog naslova, s nagoviještenom čežnjom kao jedinoj pravoj stvarnosti i kao jedinog pravog života. Cankarevi mladenački tekstovi (posebno *Življenje in smrt Petra Novljana* i četvrta noć *Nine* kako ističe Dušan Moravec, priređivač pete knjige Cankarevog sabranog djela) potvrđuju prisutnost motiva čežnje. Iza toga slijedi napisan samo prvi čin drame *Hrepenenje*: »Prav tisto leto, ko je napisal *Nino*, je želel pripraviti Cankar tudi dramsko upodobitev zgodbe o lepi Vidi (1906), končal pa je le prvo dejanje drame z imenom *Hrepenenje*.«¹² Tek je pet godina kasnije bila završena drama *Lijepa Vida*.

¹¹ Janko Kos, *Pregled slovenskega slovstva* (DZS, 1987), 232.

¹² Dušan Moravec, u knjizi Ivan Cankar, *Zbrano delo*, V (Ljubljana: DZS, 1969), 207.

2.1 Čežnja kao označujuće bez označenoga

Već je bilo rečeno da je mit u skupini varijanti iz usmene književnosti o lijepoj Vidi s elegičnim zaključkom zahvatio i učinio arhetipom, paradigmatičnim djelom – pasivno trajanje/čežnju, a u svom dramskom tekstu Cankar želi pokazati kako je jedino čežnja ono primjerno djelo/čin koje je vrijedno oponašanje, ponavljanja i oživljavanja; sve drugo je bez značenja: crni Arapin, španjolska kraljica, stari muž, bolesno dijete.

Način na koji Cankar oživljava arhetip, način na koji ga čini suvremenim, odgovara postupcima koji su evidentni u jednom suvremenom mitu – mitu Čekanja. Naime, mit današnjeg doba ne karakterizira jedinstvo mita i jezika, kao u vrijeme Homera, jer mit danas uzima jezik kao jezik–objekt, kako kaže Roland Barthes, kako bi izgradio jedan novi jezik, metajezik. Barthesovo poimanje mita kao semiološkog sistema objašnjava o čemu je riječ: svaka semiologija podrazumijeva odnos između dva elementa, označujućeg i označenog, a ono što ih povezuje jeste znak. Navedena trodimenzionalnost prisutna je i u mitu:

Ali mit je osoben sistem, jer se on temelji na jednom semiološkom sloju koji postoji pre njega: on je drugostepeni semiološki sistem. Ono što je u prvom sistemu znak (to jest, asocijativni zbir pojma i slike), postaje u drugom sistemu označujuće. (...) mit sadrži dva semiološka sistema, od kojih je jedan (u odnosu na drugi) razgrađen: s jedne strane lingvistički sistem (...) koji ću nazvati jezikom–objektom, jer je on jezik koji mit uzima da bi izgradio vlastiti sistem; s druge strane sami mit koji ću nazvati metajezikom, jer je on drugostepeni jezik, u kome se govori o prvom.¹³

Ako je mit drugostepeni znak¹⁴ čije je označujuće odnosno forma već sama po sebi znak, onda je mit Čekanja poseban mit, čija se suština iscrpljuje u samom označujućem:

Forma ili označujuće ostaje u Čekanju da usamljeno lebdi. Čekanje je označavanje nečega, u kojem postoji ono što čeka ali ne i ono što se čeka, utoliko je Čekanje – Čekanje. Čekajuće isključuje čekano, jer da je drugačije, da je čekano tu, Čekanje ne bi bilo ono samo. U tom smislu Čekanje jest najčistija forma, koja nije znak nego jedino njegov konstitutivni deo.¹⁵

Ono što u drami funkcionira kao označujuće/čekajuće su likovi: Poljanec, Dioniz, Mrva, Damjan, Dolinar, a označeno/čekano je lijepa Vida, koja nije ovdje, jer je to osnovni preduvjet da Čekanje bude realizirano kao takvo.

Čekanje prožima cijelu dramu, jer, ako se Vida i pojavi, već u sljedećem trenutku njeno pojavljivanje biva osporeno, dovedeno u pitanje. Osporavanje, sumnju izriču: oni koji čekaju, oni koji čekanje ne prihvaćaju kao jedini smisao života i, na kraju, to čini i sama Vida. Citati iz drame to najbolje potvrđuju:

Damjan se pita:

Ali se je to godilo noćoj, ali se je godilo pred zdavnimi leti? (...) Ali sem jo videl s temi živimi očmi, ali pa z očmi spomina... tistega spomina, ki oznanja smrt... (81.)¹⁶

¹³ Roland Barthes, *Književnost, mitologija, semiologija* (Beograd: Nolit, 1979), 234–35.

¹⁴ O mitu kao drugostepenom znaku vizualno govori i grafički prikaz u knjizi Louis Jean Calvet, *Rolan Bart*, Biblioteka XX vek (Beograd: BIGZ, 1976), 43.

¹⁵ Jovica Aćin, *Čekaonica/mitski prostor, Mit, tradicija, savremenost*, 880.

¹⁶ Ovaj, kao i svi drugi citati iz teksta *Lijepa Vida* bit će citirani prema Ivan Cankar, *Zbrano delo*, V (Ljubljana: DZS, 1969), i to na sljedeći način: na kraju citiranog teksta bit će naveden u zagradi broj stranice na kojoj se citat nalazi.

Poljanec govori:

Zdelo se mi je, kakor da je govorila z nami od onkraj morja, od onkraj zvezd... (...) Daleč je, daleč, ne vrne se več... (81.)

Milena, pokrivši oči Dolinaru, govori:

Sanje so bile! Ne kliči je, ne glej za njo! (Mu odkrije oči.) Kje je? Ni je – nikoli je ni bilo, sanje so bile! (97.)

Vida sama govori Dolinaru:

Odpi na stečaj vse duri in vsa okna, da bodo sijala vsa sonca v ta tvoj sončni hram: glej, tvoje jutro! Vzdrami se, vesel ga pozdravi – sanje so bile! (97.)

Čekajući, dakle, jednostavno i očigledno opredeljuje čekanje/čežnju kao označujuće bez označenoga.

2.2 Čekaonica – prostor Čekanja

Kao što se svaki mit događa u određenom prostoru, tako se i mit Čekanja odvija u mitskom prostoru zvanom čekaonica. Čekaonica spaja kontrastne elemente: vanjski i unutrašnji prostor, svjetlost i tminu. Cankareva čekaonica je čak i scenski naglašena: »Pozorišće je za par pedi niže od rampe, kakor pogreznjeno.« (71, potrcrt. Z. Š.) Scena je tako uređena u I. i III. činu, dok u II. činu mitski, zatvoreni prostor narušava profanost vanjskog svijeta, jer je riječ o sobi koja ima verandu i u koju prodiru zraci sunca.

S obzirom na to koji se lik pojavljuje u određenom prostoru, može se govoriti o likovima unutrašnjosti i likovima vanjskosti. Iz vanjskog svijeta u unutrašnji ulaze: Damjan, Dioniz, Mrva, Dolinar, ali njihova je sudbina suštinski vezana za prostor u kojemu se čeka. U I. i III. činu je Poljanec, a u II. Dolinar sudbinski vezan za unutrašnjost, dok su njihova suprotnost Liječnik i Milena, jer se njihova sudbina ne rješava u sobi-čekaonici, već u vanjskosti. Njima je potrebno proljeće, sunce, a ne sjenke i priviđenja. Vida je iznad prvog i drugog prostora, jer ona pripada onostranom, neiskustvenom svijetu, jer se ona kao simbol čežnje ne može realizirati ni u vanjskom ni u unutrašnjem svijetu, nego, u krajnjem slučaju, samo u smrti ili onostranosti, negdje izvan stvarnog života.

Vidin lik karakterizira kretanje prema vječnom naprijed, prema zvijezdama, a jedini lik koji je u tome može slijediti jest Dioniz. Zato taj lik funkcionira kao afirmacija života, jer uspijeva doseći svoju lijepu Vidu. Njegova čežnja je doista velika i u trenutku kada dostiže vrhunac, djeluje u smislu mitskog poistovjećivanja imena i imenovanoga, tj. kao poistovjećivanje imena i tvorenja. Naime, sve do trenutka kada Dioniz izgovara riječi: »Zdaj gre po stopnicah, po hodniku... zdaj je pred durmi... Vida!« (79) – Vidino se ime uopće ne izgovara. (Izuzetak je samo priča koju pripovijeda Poljanec i koja se ne odnosi na stvarnost čekajućih!) Kada se govori o Vidi koja se čeka u sadašnjosti, upotrebljavaju se samo lične zamjenice, kao npr. »Ne bo je do polnoči.« (71); »Ne bova je dočakala.« (73); »Dočakala jo bova ... če nocoj ne, pa jutri!« (73); »Kje je ona?« (75); »Kaj sem jaz nji?« (75);

»Kadar *jo* vidim, bi *jo* najrajši udaril, naravnost v tisti beli obraz, na tiste svete oči, nato bi pokleknil *prednjo*« (78; potcrt. Z. Š.).

Kada Dioniz izgovori njeno ime – Vida – ona se doista i pojavljuje, jer u didaskaliji piše: »Na pragu v ozadju stoji Vida.« (79.) Izgovoreno ime prati Vidino pojavljivanje, a: »Uopšte uzev, biće i život su tako usko povezani sa imenom, da je čovek shvaćen kao neposredno prisutan i doživljen kao delotvoran, sve dotle dokle mu ime traje i biva izgovarano. (...) Ime nastupa kao predstavnik ličnosti, reći ime podaruje moć onom ko ga izgovori.«¹⁷ Dioniz prvi izgovara ime – Vida – i ona se pojavljuje, stvara pred očima onih koji čekaju, jer ona dolazi po naređenju njihove čežnje, njen je dolazak pripreman slutnjama.

Mitski prostor (čekaonica), koji je u drami ispunjen čežnjom, sagrađen je na principu kontrasta, jer predstavlja sudar različitih zakonitosti, jer se nalazi između dva svijeta: vanjskog i unutrašnjeg, dana i tmine, a:

Mitska logika se obilato služi binarnim (dvojnim) opozicijama čulnih svojstava, savlađujući, na taj način, »neprekidnost« opažanja okolnog sveta izdvajanjem diskretnih »kadrova« sa suprotnim predznacima. Ti kontrasti se sve više semantizuju i ideologizuju, pretvarajući se u razne načine izražavanja osnovnih antinomija kao što su život/smrt i sl.¹⁸

Cankareva *Lijepa Vida* svojim brojnim binarnim opozicijama potvrđuje navedenu mitsku logiku. Osim već navedenih opozicija (vanjsko – unutrašnje, dan – tmina), mogu se navesti i sljedeće: čežnja – realizacija čežnje, život – smrt, čekano – čekajuće, gore – dolje, dinamičnost – statičnost, ustajanje – sjedenje, toplo – hladno, itd. Drugi članovi navedenih binarnih opozicija (unutrašnje, tmina, realizacija čežnje, smrt, čekajuće, dolje, statičnost, sjedenje, hladno) opredeljuje jednu figuru čekanja, a to je – *tamnica*.¹⁹ Riječ *tamnica* je u tekstu i eksplicite izrečena, jer Mrva govori:

Resnica so te črne, vlažne stene, resnica je ta ječa, ki nam ni uklenila samo telesa, temveč tudi srce in misel, resnica je naša čisto živinska lakota po kosu belega kruha in po žarku belega sonca (...) in resnica je naš strah pred smrtjo in strahopetnost pred samomorom... (76, potcrt. Z. Š.)

Tamnica je tamno čekanje; u njoj se čeka na slobodu koja rijetko kada biva i dočekana, jer slobodu treba zadobiti, a ne dočekati. Zatvor/tamnica »je prinuda na Čekanje najgore vrste, prognaništvo koje bi se, štoviše, moglo da shvati i kao istinski dom čovekov. U tamnici nije teško razmišljati o sunčanom zavičaju.«²⁰ U tom smislu treba shvatiti t (a) m (n) i c u u kojoj Poljanec, Dolinar, Mrva, Damjan, Dioniz čekaju lijepu Vidu, jer njihov istinski, ljudski dom jest prostor čekanja:

Cankar si je (...) postavil vprašanje, ali se hrepenenje sploh ne more realizirati in ali se realizira vedno le v svojem nasprotju. Našel je svoj odgovor. Če se hrepenenje uresniči v nasprotju potem je bolje samo hrepeneti, ne pa si prizadevati za realizacijo.²¹

¹⁷ Ernst Cassirer, *Jezik i mit: Prilog proučavanju problema imena bogova* (Novi Sad: Tribina mladih, 1972), 49–50.

¹⁸ E. M. Meletinski, *Poetika mita* (Beograd: Nolit, 170–71).

¹⁹ O figurama čekanja pisao je Jovica Aćin u ovdje već navedenom tekstu.

²⁰ Jovica Aćin, n. d., 890.

²¹ Jože Pogačnik, n. d., 129–30.

Zbog navedenih je razloga smislenije čekati/čeknuti u t(a)m(n)ici, negoli dokinuti čekanje u svojoj suprotnosti.

2.3 Predmeti čekaonice

U mitskom prostoru, sobi-čekaonici, statičnost je sveprisutna: potrebno je, i poželjno, samo čekati, ništa ne pitati i nadati se da će čekano biti dočekano, jer jedino nadanje osmišljava čekanje. Čeznja doista mora biti velika i trajna, jer jedino takva može opstati unutar crnih *zidova*, koji ograđuju prostor čekanja. Onaj tko čezne/čeka, pokušava razrušiti zidove, ali oni su postojani čuvari, oni onemogućavaju bijeg, oni su neprijatelji. Na njima se pogled zaustavlja i ono što je iza njih ljudskom oku nije dostupno. Zato Dioniz želi porušiti crne zidove koji zure iz smrti u smrt, i u tome uspjeva, jer u jednom trenutku uzvikuje: »Ti . . . jaz pojdem . . . jaz sem jo našel . . . jaz jo vidim . . . daleč . . . daleč . . . daleč . . .« (82.) Zidovi su, dakle, konstitutivni elementi čekaonice, a upotpunjeni su određenim predmetima. Tako na primjer zidovi podižu *prozore*, koji nisu dostupni svima, nego samo onima koji su dovoljno uspravni i visoki, i koji s mogućnošću gledanja kroz njih mogu prekinuti čekanje i izići. U opisu scenskog prostora I. i III. čina u didaskaliji piše: »tam je *visoko tik pod stropom omreženo okno*« (71; potcrt. Z. Š.) iz čega se zaključuje da prozor nije dostupan onima koji čekaju: previsoko je za normalnu ljudsku visinu, zamreženo je i gleda u noć u kojoj se ništa ne može vidjeti, čak i ono što se čeka. Na takav se prozor stavlja samo svijeća (i to čini Dioniz: »Noć je zunaj . . . Daj svetilko, da bo videla najino ljubezen!« Vzame svetilko-z mize, odgrne zastor na levi, stopi na mizo ter postavi svetilko na okno« (71), kako bi netko izvana mogao ući unutra, kako bi netko izvana vidio one koji čekaju.

Sljedeći element koji upotpunjuje zidove jesu *vrata*.²² Mitski prostor čekanja – čekaonica – ima samo dvojna vrata: prva su ulazna i čekaonicu povezuju s eksterijerom, a druga se vladaju po mehanizmu tajanstva. U opisu scenskog prostora u tekstu piše: »Glavni vhod je zadaj, nekoliko na desno (od gledalca); troje stopnic drži do vrat. Na desni so duri v izbo Vide in njene matere.« (71.) Glavni ulaz povezuje sobu-čekaonicu s prostranstvom prije čekanja, s onim vanjskim. Kroz njega ulaze: Damjan, Mrva, Vida, Dioniz, ali vrata koja vode u sobu Vide i njezine majke nisu dostupna ni Mrvi, ni Dionizu, ni Damjanu: ona ostaju za njih zastvorena vrata. Ulazna su vrata dostupna i običnim smrtnicima, ali ona, ipak, stvaraju napetost, jer postoji mogućnost da se ono što se čeka pojavi na njima. U tom smislu Ppljanec govori Mrvi: »Rekel si: ‚Kaj je ona meni, kaj sam jaz nji?‘ – *pa se oziraš proti durim in roke se ti tresejo*.« (76; potcrt. Z. Š.) Vrata, dakle, imaju tu moć da se

²² »Vrata su jedna od jačih simbola kršćanske ikonografije, a simboličko su značenje posjedovala i u kulturama predkršćanske Evrope. Ona označuju granicu između vidljivoga i nevidljivoga, poznatoga i nepoznatoga, ovostranoga i onostranoga, svjetla i mraka, kadšto i između profanoga i sakralnoga. U nekim vrstama usmene književnosti, u kojima je organizacija prostora još uvijek mitski izvorna, motiv vrata ima doista funkciju granice između spomenutih opozicija. Stoga se on, poput neke vrste arhetipa, mogao nametati i pjesnicima koji više nisu osjećali ili razumijevali njegovu simboličnost.« (Zoran Kravar, *Barokni opis: Funkcija i struktura opisa u hrvatskom baroknom pjesništvu*, Zagreb: SNL, 1980, 152).

na njima pojavi ono što se iščekuje, ali i da zaklone ono što je dočekano. Tako se na primjer Vida pojavljuje na vratima, ali i nestaje iza njih.

Ono što posebno naglašava suštinu vrata jeste *prag*, jer prekoračiti ga znači prijeći iz vanjskog u unutrašnje, i obrnuto. Smjer kretanja iz vanjskog u unutrašnje karakterističan je za one koji čekaju, jer, iako istupe iz unutrašnjosti, ponovo se u nju vraćaju (Dolinar odlazi na more i vraća se; Mrva pokušava otići, ali se opet vraća). Jedino Dioniz hrabro prekoračuje prag i stupa u prostor slobode, nevinosti. Damjan, Mrva, Dolinar, pa i Vida, zaustavljaju se na pragu prije nego što uđu u mračnost čekaonice, jer prekoračujući prag, izlažemo sami sebe opasnosti da nas mitski prostor preoblikuje u druge osobe, što se s Vidom i Dionizom i događa: »In komaj je prestopila prag, so njena lica splashnela, so zatemnila solze njene oči.« (84); »V ozadju se počasi duri odpro; Vida in Dioniz; obadva upognjena, prideta s trudnimi koraki« (109).

Dakle, vrata u cjelini, zajedno s pragom, kao da ukazuju na rubna mjesta ljudske egzistencije: prije njih sloboda iza njih zarobljenost, prije njih život iza njih čekanje smrti.

Kada je već čovjek zarobljen crnim zidovima koji uokviruju čekaonicu, kada je već osuđen ili se sam osudio na čekanje/čežnju, onda je iščekivanje ugodnije ako se sjedi. Zato se kaže da je *klupa* simbol, koji »uz pomoć zidova, zapoveda da se sedne.«²³ Klupa je, dakle, još jedan predmet čekaonice, koji lomi uspravnost, ali istovremeno i potiče samo čekanje, jer pomaže čovjeku da ne klone. U I. i III. činu prostor čekaonice je ispunjen predmetima koji ukazuju na nužnost sjedenja: divan, sofa, stolice. Do dolaska lijepe Vide likovi, uglavnom, sjede i čekaju. Njeno pojavljivanje prati ustajanje, uspravljanje, koje je kratkotrajno, jer se čekanje nastavlja. Klupa (tj. sofa, divan, stolice) prisiljava čovjeka da sjedne, da se odmori, kako bi i dalje mogao čekati. U III. je činu naglašenija izmjeničnost sjedenja i ustajanja, jer se sjedenje vezuje uz čekanje, a ustajanje uz vanjsko, uz slobodu nesputanu čekanjem, uz Milenu i Liječnika. Naime, samo se u II. činu pojavljuju Milena i Liječnik koji preziru sanjalice, a propovijedaju životni polet, nagonski optimizam, praktični um.

Navedeni predmeti čekaonice (zidovi, prozor, vrata, prag, klupa), dakle, svojim primarnim značajem opredjeljuju karakter čekaonice: ona zarobljava (zidovi), daje slutnju vanjskoga (prozor), u nju se ulazi ili izlazi (vrata, prag) i u njoj se čeka sjedeći (klupa).

3 Zaključne napomene

Razmišljati o jednostavnim oblicima u izvornom i neizvornom kontekstu, odnosno o načinu njihove egzistencije u usmenoj i pisanoj književnosti ne može uvijek biti potaknuto prisutnošću istog motiva i istog jednostavnog oblika i u usmenoj i u pisanoj književnosti. Ponekad se pri odabiru tekstova za komparaciju mora uzimati u obzir kao presudni kriterij upravo određena duhovna zaokuplje-

²³ Jovica Aćin, n. d., 886.

nost koja ustrojava određeni jednostavni oblik, jer književna produkcija (usmena i pisana) ne nudi uvijek materijal koji bi potvrdio obradu istog motiva i u usmenoj i u pisanoj književnosti.

U ovdje konkretnom slučaju pružila se, ipak, mogućnost razmišljanja o mitu kao jednostavnom obliku, koji je oprimgeren obradom istog motiva i u usmenoj i u pisanoj (Cankarevoj) književnosti. Uspoređujući isti motiv obrađen u dva različita medija, došlo se do spoznaja o sličnostima i razlikama. Sličnost, ako ne i identičnost, odražavaju sami naslovi (jer i tekstovi iz usmene književnosti najčešće imaju naslov kao i Cankareva drama), a naslov, ipak, nije nevažan element književnog djela. Sličnost (ili identičnost) naslova kontinuirano narušavaju različitosti unutar tekstova.

Osnovna razlika proizlazi iz činjenice da u tekstu/tekstovima iz usmene književnosti Vida živi na drugačiji način i po zakonitostima stvarnosti koje nisu evidentne i u Cankarevom tekstu. Možda nije presmjelo ustvrditi da je u prvom slučaju još uvijek riječ o mitu i jeziku kao jednom (da je sama riječ ono što kazuje: mit), a da je u drugom slučaju riječ o mitu kao drugostepenom znaku, odnosno metajeziku. U prvom se slučaju izgovoreno tako doista i osjeća i čini, odnosno mit se živi (jer mit je riječ grčkoga porijekla, koja primarno znači i jeste riječ). U tom smislu i priroda (sunce i mjesec) potvrđuje mitsku realnost, jer ona nije shvaćena kao uljepšavajući element, već kao čovjeku ravnopravan lik: »I neizmerne moći mitskih junaka, i čudesnost sveta koji oni nastanjuju odgovaraju nekritičnosti arhaičnog čoveka: slike koje mu daje uobrazilja on teško razaznaje od predstava koje mu pruža iskustvo i slabo poznaje granice mogućeg.«²⁴ Vidin razgovor sa suncem i mjesecom, dakle, treba shvatiti doslovno bez bilo kakve simbolike, onako kako je izrečeno.

Međutim, jedinstvenost jezika i mita nije moguće pronaći u Cankarevom tekstu: jezik je postao jezik–objekt koji samo označuje. Dok je u prvom slučaju Vida bila ta koja je konstituirala mitsku stvarnost (premještanje iz jednog locusa u drugi, razgovor sa suncem, binarnost), u drugom je slučaju svedana na samo jedan segment – označeno – koji tvori mit sadašnjice. Zatim, u prvom je slučaju Vida bila ona koja je čeznula/čekala, a u drugom je postala osoba koja se čeka, za kojom se čezne, postala je simbol. Kao takva Vida više ne konstituira mitsku stvarnost sama, ona ne živi mit, jer označeno (Vida) podrazumijeva i odgovarajuće označujuće (one koji čekaju/čeznu). Zbog toga Cankareva *Lijepa Vida* jeste mit, i to mit suvremenosti koji živi po pravilima drugačije stvarnosti, po pravilima stvarnosti u kojoj jezik više nije mit, u kojoj je jezik postao jezik–objekt, a mit meta-jezik.

SUMMARY

In its original context (oral literature) the myth functions in a different manner than in its nonoriginal context (written literature). Its manner of functioning in the original context is determined primarily by the mythical consciousness, which is nonmetaphorical and marked

²⁴ *Rečnik književnih termina* (Beograd: Nolit, 1986), 439.

ETIMOLOGIJA IN BESEDOTVORJE

Besedotvorna analiza besede ne more odgovoriti na vprašanje o miselnem vzorcu, ki je botroval dejanskemu pomenu. Predvidena pomenska motivacija se lahko potrdi le, če se dajo vse predpostavljene pomenske enote = morfemi besede na sinhroni stopnji evidentirati in dokazati. Etimologija tako ne more biti del besedotvorja, kakor je menil Thieme.

The derivational analysis of a lexeme fails to answer the question about the conceptual pattern underlying the actual meaning. The assumed semantic motivation can be confirmed only if all the hypothesized semantic units = morphemes of the lexeme can be ascertained at the synchronic stage. Etymology thus cannot be a part of word formation, as Thieme suggested.

V zadnjih desetletjih se je v etimologiji bolj kot kdaj izpostavila potreba po čim bolj popolni glasoslovni, oblikoslovni in pomenski pa tudi besedotvorni analizi v etimoloških obravnavah¹. Spoznanje, da je natančna besedotvorna analiza pri etimološki obravnavi besedja neobhodno potrebna, je Thiemeja celo privedlo do misli, da je etimologija del besedotvorja². Zahteve po čim bolj popolni vsestranski analizi pri etimoloških obravnavah besed je moč razumeti kot posledico upiranja nezadostnim, a še danes ne preseženim načelom etimologiziranja, po katerih je za etimološko razlago besede dovolj, če jo priključimo k sorodni osnovi ali korenu, medtem ko ostanejo vsi dejavniki, ki priključeno besedo ločujejo od njegove besedne družine, nedotaknjeni oziroma nerazloženi. Preseganje t.i. korenske etimologije kot tudi preseganje prepričanja, da je za etimologijo besede dovolj, če ji poiščemo ustreznice v sorodnih jezikih in ji tako zagotovimo predzgodovinsko kontinuiteto, pravzaprav odraža različna mnenja o smotrih in ciljih etimologije.

Medtem ko je predmet etimološke obravnave jasen in nesporen³, ostajajo

¹ Tako Szemerényi, *Principles of etymological research in the Indo-European languages* – II. Fachtagung für indogermanische und allgemeine Sprachwissenschaft, Innsbruck, 1962, 182 sl.; Toporov, *O nekotrich teoretičeskich osnovanijach etimologičeskogo analiza* – VJa, 1960, 3, 47–49; Varbot, *O slovoobrazovatel'nom analize v etimologičeskich issledovanijah* – *Ėtimologija*, 1963 (1963), 194–212; Otkupščikov, *Slovoobrazovatel'nye modeli i Ėtimologija* – *Ėtimologija*, 1967 (1969), 80–87; Thieme, *Etimologie – einst und heute – Lautgeschichte und Etymologie*, Akten der VI. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, Wiesbaden, 1980, 492; Seebold, *Etimologien und Wortzusammenstellungen – Das etymologische Wörterbuch*, Fragen nach der Konzeption und Gestaltung, Hrsg. von A. Bammesberger, Eichstätter Beiträge, Band 8, Abteilung Sprache und Literatur, Regensburg: Pustet 1983 (= *Das Wörterbuch*), 261 sl.

² Thieme, n. m. Presoja o besedotvorju kot ključni slovnični ravnini pri etimološki razlagi besedja se je na evropskih tleh porodila že pri Rimljanih in je prek preučevanja lat. avtorjev prešla tudi na germanska tla. Tu posamezni avtorji, npr. Heysescheel, etimologijo istovetijo z besedotvorjem (Glej Knobloch, *Sprachwissenschaftliches Wörterbuch*, 850). Tako pojmovanje je prešlo tudi v slovenski kulturni prostor, o čemer priča npr. Cigaletov *Deutsch-slovenisches Wörterbuch I*, 475, kjer so gesla *Etymolog*, *Etymologie*, *etymologisch*, *etymologisieren* predstavljena s sledečimi slovenskimi ustreznici: *etimolog*, *izpeljevalec besed*; *etimologija*, *izpeljevanje besed*; *etimologijski*, *besedosloven*, *besedoznanski*; *etimologizirati*, *izpeljevati besede*.

³ O delitvi etimološke obravnave potrebnega gradiva na tri večje skupine Furlan, *Slavistična revija* 36 (1988), 101, op. 1.

smotri in cilji etimološkega preučevanja besedja precej ohlapni. Pogosto navajana Desaussurjeva misel, da se etimolog toliko časa vrača v preteklost besede, dokler ne najde kaj, kar jo bo razložilo⁴, pravzaprav ne pove, kako je besedo potrebno razložiti, če jo želimo etimološko pojasniti. Tudi razlaga novejšega datuma, da etimolog s kombinacijo razpoložljivega znanja, ki ga nudijo glasoslovje, oblikoslovje, besedotvorje, skladnja in pomenoslovje ter posamezne nejezikoslovne vede, posega v zgodovino besede in išče njen izvor⁵, ni nič bolj natančna od Desaussurjeve in ne pojasnjuje etimološkega načina razlaganja besed. Oznaka 'etimološki' je danes tudi v jeziku postala sinonim za 'izvorni', o čemer pričajo sintagme tipa *etimološki e.* Izvor besede pa ni isto kot etimologija besede⁶. Omenjena besedna zveza le na posrečen način odraža enega od nazorov o etimologiji, ki ga je evropski kulturni prostor podedoval od Rimljanov. Ti so gr. *etymologia*, kar je Grkom pomenilo 'iskanje pravega, resničnega pomena besede'⁷, prevedli z *disciplina verborum originis* (Varro) oz. *originatio* (Kvintiljan) itd.⁸. Izvoru lat. *ovis* 'ovca, oven' lahko prek zgodovinskih zabeležb, s pomočjo primerjalne metode in eksterne rekonstrukcije sledimo do praindoevropske jezikovne stopnje in ugotovimo, da se v lat. *ovis* ohranja splošnoievr. izraz **Hou̯i-s*⁹, ki je že na prajezikovčni stopnji pomenil 'ovca, oven'. Etimologija te besede pa ostaja temna, ker razpoložljivi jezikovni in jezikoslovni podatki o **Hou̯i-s* ne nudijo odgovora na temeljno vprašanje vsake etimološke raziskave: Zakaj je Indoevropejec 'ovco, ovna' poimenoval prav s **Hou̯i-s*? Kakšna pomenska motivacija se ohranja v tem splošnoievr. izrazu?

Bolj kot Desaussurjeva in Toporovova razlaga opredeljuje smotre in cilje etimoloških raziskav Slottyjeva, češ da etimologija raziskuje prvotni pomen besed¹⁰. Podobnega mnenja je tudi Meid, ki pravi, da se etimologija sprašuje o prvotnih pomenskih motivacijah besed¹¹.

Etimološko razložiti besedo namreč pomeni poiskati ji njen prvotni pomen in se tako dokopati do pomenske motivacije, ki je besednega ustvarjalca vzpodbudila, da je na primer 'ženo očetovega brata' poimenoval s *strina*. Tak smoter etimoloških raziskav pa ni kakšna modna muha sodobnega jezikoslovja. Vprašanja, kot je, zakaj se *ovnu* pravi *oven*, kakor banalno že zvenijo, od nekdanj burijo človeškega duha. O tem ne pričajo le številne ljudske etimologije; takšno spraševanje o besedah srečamo že v predznanstvenem obdobju etimološkega preučevanja besedja. Če se je Platon spraševal o pravem, resničnem pomenu besed, ni to, seveda z današ-

⁴ Glej De Sosir, *Opšta lingvistika*² (prev. S. Marić), Beograd 1977, 277.

⁵ Toporov, n. d., 47.

⁶ Podobno meni Szemerényi, n. d., 177, ko pravi, da je ugotovljeni izvor besede le izhodišče za uspešno etimološko obravnavo.

⁷ Prim. gr. *etymo-logēō* 'raziskovati pravi, resnični pomen besede', *etymon* 'pravi, resnični pomen besede'.

⁸ Glej Knobloch, n. m.

⁹ Rekonstrukcijo z vzglasnim laringalom narekuje anatolsko gradivo, npr. luv. *ḫau̯i-* 'ovis' (Laroche, DDL, 44) itd.

¹⁰ Slotty, 'Die Termini 'Nennwert' und 'Deutwert' in 'Sprache' und 'Rede' – IF 61 (1954), 244; glej tudi njegovo recenzijo Walde-Pokorny-jevega slovarja v IF LI (1933), 143–148.

¹¹ Meid, *Alternativen der Gestaltung einer Wortschatzdarstellung – Das Wörterbuch*, 155.

njega zornega kota, nič drugačno spraševanje, kot si ga etimolog zastavi ob samostalniku *strina*. Danes bi se s Platonovo metodo odkrivanja pravega, resničnega besednega pomena ne mogli več strinjati, priznati pa bi si bilo potrebno, da ostajajo smotri sodobne etimologije pravzaprav zelo blizu tistim, ki jih odraža Platonov Kratil¹². Etimolog uspešno opravi svoje delo, če ugotovi, da se je npr. dejanski pomen 'petelin' v nvn. *Hahn* razvil iz prvotnega *'pevec' in da je s *Hahn* petelin poimenovan zaradi svoje značilnosti, da poje. Vsi drugi podatki, ki so tako etimološko razlago nvn. *Hahn* omogočili, sami po sebi niso etimologija nvn. *Hahn*, ampak tako kot sama etimološka razlaga te besede spadajo v etimološki postopek, tj. zaporedje jezikoslovnih in nejezikoslovnih podatkov, ki pomagajo in etimološko razložijo določeno etimološke razlage potrebno jezikovno enoto. Le-ta je vedno trodelen, ker je sestavljen iz treh neobhodnih delov, in sicer iz: a) sinhronih podatkov o jezikovni enoti, ki jo je potrebno etimološko razložiti; b) natančnega zaporedja vseh tistih jezikovnih podatkov, ki dopuščajo obravnavano jezikovno enoto privedi do najstarejše jezikovne stopnje, kjer je že obstajala in kjer zato obstajajo vse teoretične možnosti za njeno uspešno etimološko razlago, in c) etimološke razlage, ki dejanski pomen dotične jezikovne enote osvetli z njegovim prvotnim in razloži pomensko motivacijo.

Etimologija je veja jezikoslovja, ki išče prvotni pomen besed, razlaga razmerje med dejanskim in prvotnim pomenom in tako odkriva miselni in predstavnostni svet okolja, v katerem je beseda nastala. Etimologija torej na znanstveni podlagi zadošča stalni in prirojeni človekovi težnji, da razume, kar govori. Njena naloga in ne nazadnje tudi njena različnost je pravzaprav v tem, da ob iskanju prvotnih besednih pomenov lahko posega v nepisano zgodovino človekovih misli in predstav, in napak bi bilo, če bi se etimološke raziskave zaradi težavnosti skrčile na iskanje izvornih oblik.

Podobnega mnenja o etimologiji je tudi Thieme, ko ugotavlja, da je etimologija v predzgodovinski čas usmerjena funkcionalna analiza besede; slednjo pa lahko zagotovi le natančna diahrona besedotvorna analiza, zato sklepa, da je etimologija del besedotvorja¹³. Njegov sklep izhaja iz prepričanja, da etimologija raziskuje prvotne besedne pomene, do katerih se pri večini etimološke razlage potrebnem gradivu brez diahrona besedotvorne analize resnično ni moč dokopati. Toda sama besedotvorna analiza še ne prevede do prvotnega besednega pomena.

Splošnoievr. leksem **Hou̯i-s* 'ovca, oven' nima splošno priznane etimologije¹⁴. Na podlagi znanih besedotvornih potekov, ki so se odvijali na ieвр. prajezikovni stopnji, lahko **Hou̯i-s* razčlenimo na glagolsko podstavo **Hou̯-* in izglagolsko pripono *-i¹⁵. Glagolska podstava se v tej tvorbi verjetno ohranja v *o*-jevski prevojni stopnji, prim. gr. *trókh̄is* m 'sel, tekač' h gr. *trékhō* 'hitro se premikati, teči hiteti'¹⁶. Uporaba ustreznih refleksov praieвр. **Hou̯i-s* v posameznih ieвр. jezikih

¹² Platonovo spraševanje o pravem, resničnem besednem pomenu je v skladu s sodobnimi predstavi o svetu in pojmovanjem o njem zamenjalo spraševanje o prvotnem besednem pomenu.

¹³ Thieme, n. m.

¹⁴ Glej opombo 24.

¹⁵ O tej ieвр. glagolski priponi Brugmann, Grundriß II/1², 166 sl.

¹⁶ Isti, n. m.

kaže, da je bil samostalnik tako ženskega kot tudi moškega slovničnega spola. Taka dvojnost pri ievr. samostalnikih ni redka, prim. ievr. **g^hou-* m, f 'govedo', gr. *hippos* 'konj, kobilica', gr. *árktos* 'medved, medvedka' itd. Po Meilletevi teoriji o nastanku treh ievr. slovničnih spolov so te dvojnosti starine, ki naj bi kazale na obdobje razcepljanja prvotne kategorije živosti na moški in ženski slovnični spol¹⁷. Spoznanje, ki ga ta teorija, podprta s stanjem slovničnega spola v hetitsčini, nudi za **Hou-i-s*, je naslednje: Indoevropjec je s to besedo ovco in ovna poimenoval po neki njuni skupni značilnosti. V nasprotnem primeru bi namreč z vso upravičenostjo pričakovali enoten slovnični spol, kot ga na primer v posameznih ievr. jezikih kaže uporaba refleksov za ievr. **māter-* proti **pāter-*. Samostalniki na *-i* z *o*-jevskega prevojnjo stopnjo v podstavi so v ievr. pretežno imena dejanja, ki pa lahko začnejo označevati tudi vršilca glagolskega dejanja¹⁸. Tvorba **Hou-i-s* bi bila zato lahko tudi prvotno ime dejanja. Kljub sorazmerno zanesljivi besedotvorni analizi tega splošnoievr. izraza ostaja njegova etimologija še vedno temna.

Eden zaviralnih členov pri uspešni etimološki razlagi **Hou-i-s* je njegov enoten pomen 'ovca, oven'. V jezikovni zavesti Indoevropjca se je moral že zelo zgodaj pretrgati občutek o pripadnosti k njeni besedni družini, tako da je tvorba že zelo zgodaj pomenila, kar pomeni še danes v večini ievr. jezikov. Pot k razrešitvi etimološkega problema je razpoložljiva pomenska motivacija za isti dejanski pomen.

Eno najstarejših ievr. poimenovanj za ovco, ovna je het. (UDU)*iiant-* c¹⁹, kar s strogo slovničnega vidika pomeni *'hodeči, hodeča'. Pedersenovo razlago²⁰ je dopolnil Benveniste, češ da ovca in oven tu nista poimenovana po svoji lastnosti, da hodita, ampak da poimenovanje odraža staro navado Indoevropjcev, da so imetje ločevali na premično in nepremično²¹. O takem poimenovalnem načelu pričajo tudi druga ievr. poimenovanja²². Poleg (UDU)*iiant-* so Hetiti poznali tudi refleksa za ievr. **Hou-i-s*, o čemer se sklepa na podlagi *i*-jevskega samostalnika v im. ed. splošnega spola UDU-*iš*²³. Smelo bi se predpostavljati, da predstavlja (UDU)*i-iant-* pomensko nadomestilo oz. kalk za starejši, a še vedno uporabljeni het. refleksa praievr. **Hou-i-s*. Takšno ohranjanje pomenskih motivacij je v jeziku pogosto.

Omenjena pomenska motivacija za dejanski pomen 'ovca, oven' bi povsem ustrezala besedotvornemu vzorcu v **Hou-i-s*. Razglabljanje o taki etimologiji tega splošnoievr. izraza pa ostaja toliko časa na ravni teoretične spekulacije, dokler domneve ne potrdi izpričana glagolska podstava **Heu-/Hou-* s pomenom 'iti, hoditi ipd.'. Te pa znano ievr. gradivo ne izpričuje²⁴.

¹⁷ Meillet, La catégorie du genre et les conceptions indo-européennes – Linguistique historique et linguistique générale, Paris, 1955, 199–229.

¹⁸ Slovnično spremembo ime dejanja > ime vršilca dejanja lahko zasledimo pri veliko ievr. tvorbah.

¹⁹ Friedrich, Hethitisches Wörterbuch, 81; Tischler, Hittitisches etymologisches Glossar II, 345; Puhvel, Hittite Etymological Dictionary I–II, 347 sl.

²⁰ Pedersen, Hittitisch und die indoeuropäischen Sprachen, 148.

²¹ Benveniste, BSL 45 (1949), 91–100; isti, Hittite et indo-européen, 12–13.

²² Prim. gr. *próbatov* 'ovca' < *'das Vorwärtsgehende' (Frisk, II, 597); stnord. *ganganda fé* 'walking wealth; livestock' proti *liggjanda fé* 'inert goods' (isti, n. m.); osk. *etiivam* 'pecuniam' k ievr. **ei-* 'iti' (Fraenkel, KZ 72 (1955), 176).

²³ Tischler, n. d., 346.

Primer zgovorno kaže, da še tako uspešna besedotvorna analiza besede ne more odgovoriti na vprašanje o miselnem vzorcu, ki je botroval dejanskemu pomenu. Predvidena pomenska motivacija se lahko potrdi le, če se dajo vse predpostavljene pomenske enote = morfemi besede na sinhroni jezični stopnji evidentirati in dokazati. Etimologija tako ne more biti del besedotvorja, ampak dosežke diahronega besedotvorja le uporablja, tako kot pri odkrivanju prvotnih besednih pomenov uporablja tudi dosežke drugih vej jezikoslovne znanosti in številne dosežke nejezikoslovnih znanosti. Natančna diahrona besedotvorna analiza je zato le neobhodni del etimološkega postopka tvorjenih besed. Z njo lahko etimolog predvideva pomensko motivacijo v besedi, jo preverja in popravlja. Dihrona besedotvorna analiza pa sploh ni potrebna pri etimološki razlagi posameznih besednih družin. Tu etimolog uporablja dosežke pomenoslovja in dosežke nejezikoslovnih znanosti, kot na primer zgovorno kaže etimologija psl. besedne družine **pr̥rāti*, **perq* 'lavare'.

Natančneje poznavanje in seveda tudi aplikacija dosežkov diahronega besedotvorja pa lahko znatno izpopolni kakovost etimoloških razlag.

Nepoznavanje ali zanemarjanje diahrona besedotvorne analize je lahko vzrok, da etimologiziramo tam, kjer ni potrebno. Povezava slovenskega dovršnega glagola *polniti polinem* 'obliti, oplakniti' s *prilpniti prilipnem* 'pilepiti' in sorodnim²⁵ predvideva zapleteno pomensko motivacijo, ki je človekovemu miselnemu in predstavnemu svetu tuja in zato ne prepričuje. Problem *polniti* se da preprosto rešiti z besedotvorno razlago o predponski in nosniški priponski sedajnikovi osnovi k psl. **līti* 'fundere', tj. **po-līnqti*. Nepredponska glagolska osnova **līnqti* pa je na ostalem slovan. področju dobro izpričana²⁶. Razlagi slovničnega razmerja med posameznimi členi besedne družine seveda ne moremo reči etimološka. – Do spodrseljavev, da etimologiziramo tam, kjer ni potrebno, pa prihaja tudi zaradi drugih vzrokov.

²⁴ Fickova razlaga, po kateri naj bi bila s tem splošnoievr. izrazom *ovca* oz. *oven* poimenovana po svojem kožuhi in da naj bi se v osnovi ohranjal ievr. koren **eu-* 'obleči', prim. slov. **ob-uiti*, *ob-ujō*, lat. *ind-uō* 'obleči, odeti' itd. (Fick, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen⁴, 1890, I, 12), je skorajda popolnoma izginila iz etimološke in tudi iz druge primerjalne literature. Nanjo naletimo le v Gorjajevem ruskem, Brücknerjevem poljskem in Walde-Hofmannovem latinskem etimološkem slovarju. Medtem ko prva dva slovarja brez navedbe avtorja in vira podajata le kratko opombo o osnovi, ki naj bi se ohranjala v tem splošnoievr. izrazu, jo Walde-Hofmann zavrača z nejezikoslovno opombo, češ da je Fickova povezava le 'müssige Kombination' (Walde-Hofmann, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, II³, 229). Fickovo povezavo najdemo ponovno navedeno šele pri Trubačevu, Proishozhdenie nazvanij domašnih životnich v slavjanskich jazykach, 1960, 70, ki jo sprejema in dodatno argumentira s pomensko verigo slov. **měchъ*, lit. *maišas* – sti. *mešá* 'oven, ovčja koža'. Vendar Fickova povezava danes povsem ne prepričuje z glasoslovnega vidika. Poimenovanje za 'ovco, ovna' je zaradi anatolskega gradiva potrebno rekonstruirati z vzglasnim laringalom, z ievr. korenomo **eu-* 'obleči' pa se povezuje het. glagol *unuui-* 'krasiti' (Pedersen, Muršili Sprachläsung, 1934, 72; Oettinger, Die Stammbildung des hethitischen Verbuns, 1979, 322, op. 134). Slednja povezava pa kaže, da se ievr. osnova **eu-* na praeievr. jezikovni stopnji ni glasila na vzglasni laringal.

²⁵ Tako Bezljaj, ESSJ II, 134, v geslu *lepiti*.

²⁶ Prim. sbh. *linuti*, *linēm* 'infundo', r. *linuty* 'izlivati', ukr. *lynúty*, *lynú*, p. *linqč* 'teči', č. *linouti*, gl. *linyc*.

Zapostavljanje besedotvornih možnosti v posamezni besedni družini je pogosto vzrok, da ostajajo besede osamljene in zato etimološko temne. Psl. nedoločniško osnovo **sъcāti* 'mingere' (~ ievr. **sik^uā-*) je evidentiral že Miklošič, preseneča pa, da je šele Schuster-Šewc opozoril na psl. **sъcāti* 'isto' (~ ievr. **sik^uē-*)²⁷. Le tako poznavanje besedotvornih vzorcev v okviru slovan. glagolskega sistema dovoljuje, da povežemo sln. *poščāga* 'vrsta rjave krote' (štaj.) s *poscāga* 'Harnfrosch' (vzh. štaj.). Samostalnika je namreč moč izvesti iz imena vršilca dejanja **pō-sъca-ga* oz. *pō-sъca-ga*, ki se je ob slovnični spremembi pripone *-ga razvil iz imena dejanja. Prvotni slovnični pomen iste pripone se še ohranja v psl. **strūga* *'tok', lit. *slaugā* 'Dienen' proti slov. *slugā* 'kdor služi, sluga'.

Mehanično povezovanje leksemov z besedno družino lahko privede do napačne etimološke razlage, zato bi se še tako tenkočuten etimolog ne smel zanašati le na svoj jezikovni občutek. Včasih lahko še tako droben pomenski odtенок, do katerega lahko privede preverjanje med dejanskim pomenom in pomeni besedotvornih morfemov v besedi, dobrodošel pri vrsti drugih besed. Zato ni vseeno, če samo ugotovimo, da *poscāga* spada k besedni družini psl. **sъcāti*. *Poscāga* kot tudi *poščāga* namreč nista *'tisti, ki ščijeta', tj. *'tisti, ki praznita sečni mehur', kot bi se lahko sklepalo na podlagi splošnoslov. pomena 'mingere', ampak sta *'tisti, ki poškopita, pobrizgata'. Samostalnika ohranjata pomensko predstopnjo pomena 'mingere' in tako etimološko razložita slovan. besedno družino **sъcāti*, **sъcāti*, 2. os. ed. sed. **sъcīšb* 'mingere'.

Zubatý je sln. glagol *šivati* 'pršeti' povezal s sln. *šivati* 'sunkovite gibe delati, švigati' in sorodnim²⁸. Zdi se pa, da taka etimološka razlaga ni upravičena. Vzglasni š- je v Laščah, kjer je ta glagol izpričan²⁹, verjetno nastal kot sandhi varianta v pogosti zvezi **dež ščiva* [džš ščiva], kjer je v skupini treh soglasnikov zaporniška prvina izpadla: **-š šč-* (< **tš-*) = **-š štš-* > *-š š-*³⁰. Podobno izgubo zaporniške prvine izpričuje tudi tpn. **Râšca*, ki je prek **Râščca* nastal iz *Raščica*³¹, pa tudi sln. *lēšnik* 'Nux avellana' < **lēščьnikъ* k **lēška* 'Corylus'. Prvotno sln. **ščivati* 'pršeti' pa je ponavljalnik na *-va- k sedanjikovi osnovi **sъcīšb*, ko je ta pomenila 'škropiti, brizgati'. Takšni razlagi glagola pa ne moremo reči etimološka. Etimologijo sln. *šivati* 'pršeti' bo potrebno dognati v okviru etimologije besedne družine, katere člen je.

SUMMARY

Etymology is a branch of linguistic science studying the original meaning of words and thus discovering the mind's eye of those among whom the words originated. This aim makes etymology different from any other branch of linguistics. An exact diachronic analysis of a word form cannot reveal the pattern of thinking that provided the actual meaning. The

²⁷ Schuster-Šewc, *Historisches-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprachen*, 1408. Psl. **sъcāti* 'mingere' se ohranja v sbh. nareč. *šcāt* (Punat, Krk), p. *szczac*, kašub. *šcāc*, slš. *š'at'*, dl. *šcaš*, gl. *šcēc*.

²⁸ Zubatý, *Studie a články* I/1, 230.

²⁹ Pleteršnik, II, 629.

³⁰ Na možnost takšne fonetične razlage me je opozorila A. Šivic-Dular.

³¹ Glej tudi Ramovša, *Historična gramatika slovenskega jezika* II, 279.

DVE SLOVANSKO-GERMANSKI IZOGLOSI
ZA POJEM 'FAVUS MELIS'

Psl. **strǫdbъ* ž. 'sat, med' izvira iz ide. **k'r^odī-*, kar je znano tudi v pragerm. **hruti-* 'sat', prim. snriz. *rōte* ž., nar. niz. *reute*, *rōte* ž. 'isto'. Varianti s podaljšanim korenskim samoglasnikom, ide. **k'rōdā* poleg **k'rēdā* sta znani v strus. *strada* 'med' in pragerm. **hrētō*, prim. stvn. *rāza* ž., niz. *raat* ž. 'sat' idr. Pragerm. vzglasni *h-* je dokazljiv z izposojenko v srlat. *frāta* 'sat'. Nadaljnje povezave in etimologija navedenih slovansko-germanskih izoglos niso znane.

The origin of Proto-Slav. **strǫdbъ* (f.) 'honeycomb, honey' lies in IE **k'r^odī-* that is through Proto-Gmc. **hruti-* attested in MDu. *rōte* (f.) and Du. dial. *reute*, *rōte* (f.) 'honeycomb'. The variants with lengthened ablaut grade **k'rōdā* and **k'rēdā* are found in ORuss. *strada* 'honey' and Proto-Gmc. **hrētō*, resp., cf. OHG *rāza* (f.), Du. *raat* (f.) 'honeycomb' etc. The evidence of Proto-Gmc. *h-* is the Germanic loanword MLat. *frāta* 'honeycomb'. Further relationship and etymology of the two Slavic-Germanic isoglosses remain unknown.

V slovenščini, cerkveni slovanščini in delu severnoslovanskih jezikov se za pojem 'med' poleg refleksov psl. **mědъ* < ide. **medhu-* pojavljajo tudi refleksi psl. **strǫdbъ* in **strǫdъ*, prim. sln. *střd* ž., rod *střdi* poleg *střd* m., rod. *střda*¹, csl. *strǫdъ* m. 'mel',² str. *strǫdbъ*, *stredъ*³ ž., polj. *stredź*, rod. *střdzi*, nar. *středź* (Puława),⁴ češ. *střed* (m.), *střed* ž., rod. *střdi*, nar. *střed*, navadno kolekt. *střdi* s.,⁵ slš. *střed*.⁶ V vseh slov. jezikih pomenijo navedene besede 'med'. Le v starejši slovenščini je mogoče zaslediti tudi druge pomene. Pohlin navaja besedo v pomenu 'sat' (glej op. 1), Miklošič pa v pomenu 'med s satjem'.⁷ Na možnost, da je ta pomen prvoten in starejši kot splošnejši 'med', je mogoče sklepati na osnovi zunanjih vzporednic in domnevno sorodne strus. besede *strada* 'med', iz katere je izpeljan pridevnik *stradovjy* 'v plasteh (o medu)' (glej op. 13). Do neke mere to domnevo potrjuje tudi dejstvo, da je areal. psl. besede **strǫdbъ* in **strǫdъ* skoraj komplementaren arealu psl. besede **sътъ* 'sat'. Izjeme so le slovenščina, cerkvena slovanščina in ruščina, kjer se pojavljata oba, prvotno domnevno sinonimna čebelarska izraza.

¹ Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar II, 586. Beseda je v sln. znana od 16. stol. dalje, prim. *střed* 'mel' (Megiser-Lägreid, Dictionarium quatuor linguarum, 129), v 17. stol. *střed* (Schoenleben; navaja Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, 214); v 18. stol. *střed* -u 'favus mellis, Honigssaum' (Pohlin, Tu malu besedishe treh jesikov), *střed* 'Honig' (Gutsmann, Deutsch-windisches Wörterbuch, 143, 548).

² Miklošič, Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum, 893.

³ Sreznevskij, Materialy dlja slovarja drevnerusskago jazyka po pis'mennym pamjatnikam III, 566.

⁴ Karłowicz-Kryński-Nedźwiedski, Słownik języka polskiego VI, 452; narečno gradivo z območja Puława navaja Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, 518; označuje ga za »nepravilnega«.

⁵ Příruční slovník jazyka českého V, 791; Machek, Etymologický slovník jazyka českého, 581 sl.

⁶ Kálal, Slovenský slovník z literatúry aj nářečí, 649.

⁷ Miklošič, n. m.

Večina navedenih refleksov izpričuje *i*-osnovo in ženski slovnični spol. Izjeme so star. in nar. sln. *střd* m., rod. -a,⁸ csl. *strъdъ*, češ. *střed*, ki izpričujejo *o*-osnovo in moški slovnični spol ter polj. *str(z)edъ*, ki sicer izpričuje *i*-osnovo, vendar moški slovnični spol. Iz teh podatkov smemo sklepati, da razmerje med *i*- in *o*-osnovo predstavlja besedotvorno razmerje tipa psl. **sěrnъ*, prim. tematizirano **sěrnъ* poleg **sěrnъ* v sln. *sręnъ* m., rod. -a, rus. *serěnъ*, polj. *szreń*, slš. *srień*, kar je identično z let. *sērksnis* m. 'slana' in arm. *sařn*, rod. *sařin* 'led' proti psl. **sěrnъ*, rod. *sernā* v nar. sln. *sręnъ* m., rod. -a (k novemu cirkumfleksu prim. sln. *stęn(j)*), rod. -a proti shv. *stijenj*, rod. *stijēja*), rus. *serěn* m., rod. -a, ukr. *serén* m., rod. -a,⁹ kar je identično z lit. *šeřkšnas* in let. *sērns* 'slana'. V primeru psl. **sěrnъ* : **sěrnъ* gre nedvomno za razmerje med abstraktno in substantiviziranim pridevnikom, ki je v prvotni vlogi ohranjen še v csl. *srěnъ* 'albus', strus. *serenyj* 'isto' in lit. *šeřkšnas*, ž. *šeřkšna* 'siv'.¹⁰

Psl. **strъdъ* / *strъdъ* (z morebitno varianto **strъdъ*, na katero kaže del polj. in češ. gradiva) se v strokovni etimološki literaturi obravnava kot samo slovanske besede z negotovimi primerjavami. Navadno jih povezujejo s stvn. *stredan*, srvn. *streden* 'brbotati, vrveti', *stredunga* 'kipenje', gr. *rhóthos* 'šumenje (valov)' in dalje s stkorn. *stret* 'tekočina', srkorn. *sreyth* 'reka', srir. *srihit* 'curek mleka ali krvi' < ide. **srt-ntī*.¹¹ Drugačno razlago podaja le Machek, ki, kot je razvidno iz spodnjega prikaza, psl. **strъdъ* pravilno veže z nvn. *Roße*, *Roß* 'sat', vendar za oboje domneva izvor v paleoevropskem substratu.¹² Menim, da je izvajanje obravnavnih besed iz nekega neindoevropskega jezika malo verjetno, ker v njih nahajamo vsaj dve lastnosti, značilni za starejše obdobje indoevropskih jezikov: to sta prevoj in obstoj mehkonobnih zapornikov.

Vokalizem psl. **strъdъ* / *strъdъ* izpričuje ničto ali redukcijsko stopnjo izhodiščne baze. Skladno s spoznanji o indoevropskem prevoju bi upravičeno domnevali, da sta obravnavani besedi izpeljani iz neke dvoglasniške podstave, vendar govori proti temu strus. *strada* 'med',¹³ ki kaže na izpeljavo iz enoglasniške. Izolirana strus. beseda je izvedljiva iz psl. **strada*, slednje pa dopušča rekonstrukcijo ide. **k'rōdā*, kar je v *e*-jevski prevojni stopnji **k'rēdā* znano tudi v germanskih jezikih, prim. pragerm. **hrētō* v stvn. *rāza* ž. 'sat, satovje', srvn. *rāze* ž. poleg *rāz* m., nvn. *Roße* ž. poleg *Roß* m., s., srniz *rate* ž., niz *raat* ž. in stpsfrank. *rāta* 'isto'.

⁸ Po Pleteršniku, n. m., je variantna *o*-osnova izpričana pri Bohoriču, *Arcticae horulae*, po terenski informaciji je danes znana v južnopohorskem narečju.

⁹ K rus. in ukr. naglasu prim. rus. *derěn*, rod. -a, ukr. *derén*, rod. -a 'Cornus' < psl. **děrnъ*, rod. *dernā*, prim. sbh. *drijen*, rod. *drijēna*.

¹⁰ O povezavah in etimologiji glej Pedersen, *Indogermanische Forschungen* V (1895), 67; Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, 488; Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 573; Džaukjan, *Očerki po istoriji dopis'mennogo perioda armjanskogo jazyka*, 180, 380; nekoliko drugače Illič-Svityč, *Imennja akcentuacija v baltijskom i slavjanskome*, 136.

¹¹ Schmidt, *Zur Geschichte des indogermanischen Vokalisums* II, 282 sl.; Miklošič, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 327; Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch* IV, 23 idr.

¹² Machek, n. d., 581 sl.

¹³ Hkrati z izvedenim pridevnikom *stradovnyj medъ* : *plastovny medъ* 'plast' medu' navaja Sreznjevskij, n. d. III, 530.

Obstoj vzglasnega pregerm. pripornika je dokazljiv z od tod izposojeno srednjeveško lat. gloslo *frāta* 'sat'.¹⁴

Za pragerm. **hrētō* obstajata dve etimološki razlagi. Po prvi je pomen 'sat' metaforičen po nekem neznanem pletarskem izrazu, sorodnem s pragerm. **hurdi*- 'pletanina', kar je izpričano v stvn. *hurt*, *hurd*, srvn. *hurt*, nvn. *Hürde* in stsaš. *hurth* 'lesa, plot' in kar je primerljivo z lat. *crātis* 'pletanina, protje' ter s srir. *ceirtle* 'klobčič'.¹⁵ Po drugi gre za večpomenskost pragerm. besede **hrētō*, ki se v srvn. *rāze* pojavlja tudi v pomenu 'grmada'. Ta pomen je nedvomno star, saj je izvorno skoraj identična beseda izčrpana tudi v csl. *krada* z istim pomenom.¹⁶ Proti povezavi pragerm. **hrētō* s *hrudi*- govori nezdružljivost korenkega vokalizma¹⁷ in različnost priponskega soglasnika, proti domnevni večpomenskosti in s tem proti povezavi s csl. *krada* z bližnjim sorodstvom v psl. **krěslo* 'stol', lit. *krėslas* 'isto', psl. **krosnā*, **krōsno* 'stave, okvir' in tematiziranim **krōsn'a* / *krosn'ā* 'krošnja, košara' < *'spleten izdelek' pa očitna različnost izhodiščenga vzglasnega zapornika. V izoglosi psl. **strada*, pragerm. **hrētō* < ide. **k'rōlédā* je dokazljivo: 1. vzglasni mehkobni nezveneči zapornik; 2. podaljšana stopnja korenkega samoglasnika. Slednje je mogoče podpreti z indikacijami na lahki vokalizem, prim. redukcijsko stopnjo v psl. **strědb* < ide. **k'rādī-*, kar je prav tako znano v germanskih jezikih, prim. pragerm. **hruti-* v srniz. *rōte* in nar. niz. *reute*, *röte* (Kampen) 'sat',¹⁸ in polno nepreglašeno stopnji v pragerm. **hretōn-*, potrjena v srniz. *rēte* 'sat'.¹⁹

Nadaljnje povezave in etimologija slovansko-germanskih izoglos **k'rōdā* / *k'rēdā* in **k'rādī-* ostajajo neznane. Možna, vendar nedokazljiva se zdi izpeljava iz sicer nepotrjenega barvnega pridevnika **k're-do-*, tvorjenega s pripono *-do-* (prim. psl. **sě-dъ* : **sě-rъ* 'siv') iz druge polne stopnje ide. osnove **ker-/k'er-*, znane iz sti. *karka-* 'bel', alb. *i thjermë* 'siv', stvn. *horo*, rod. *horawes*, 'blato, umazanija', ags. *hrot* 'smrkelj' in že omenjenega psl. **sernъ* 'bel', ter lit. *šeřkšnas* 'siv'.²⁰ Podobno motivacijo zasledimo v pragerm. besedi **honunga-* 'med', ki je soroden z dor. gr. *kānākós* 'rumenkast' in sti. *kāncanā-s* 'zlato', (prid.) 'zlat, rumen'.²¹

ZUSAMMENFASSUNG

Das urslav. Wort **strědb* 'Hoing', das im älter. Sloven. auch 'Wabe, Roßenhonig' bedeutete, hat bisher keine plausible außerslav. Anknüpfung gehabt. Es läßt sich aus uridg. **k'rādī-* herleiten und mit urgerm. **hruti-* gleichsetzen, das in mnl. *rōte*, nl. dial. *röte*, *reute*

¹⁴ Pragerm. rekonstrukcija in lat. gloslo navaja de Vries, *Nederlands etymologisch woordenboek*, 556 sl.

¹⁵ Kluge-Seebold, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*,²² 605 in de Vries, n. m.

¹⁶ To možnost navajajo Pokorny, n. d., 617; Kluge-Seebold, n. m., in de Vries, n. m.

¹⁷ Proti povezavi uporabi ta argument Kluge-Seebold, n. m.

¹⁸ Srniz. in nar. niz. gradivo navaja de Vries, n. m., navaja in izvaja iz pragerm. **hruti-* Pokorny, n. d., 617.

¹⁹ Srniz. gradivo navaja in izvaja iz pragerm. **hretōn-* Pokorny, n. m.

²⁰ Ide. osnovno in primerjalno gradivo brez psl. **strědb* navaja Pokorny, n. d., 573 sl.

²¹ O tem Kluge-Seebold, n. d., 315.

'Wabe' nachgewiesen ist. Das urslav. *strada* 'Honig, Wabe', das nur Altruss. kennt, läßt sich aus uridg. **k'rōdā* herleiten und mit urgerm. **hrētō* < uridg. **k'rēdā* vergleichen. Die Variante mit uridg. dehnstufigem Vokalismus tritt in mehreren germ. Sprachen vor, vgl. ahd. *rāza* f, mhd. *rāze* f neben *rāz* m, nhd *Roße* f neben *Roß* m/n, mnl. *rate* f, nl. *raat* f und altfrank. *rāta* 'Wabe'. Die Etymologie der slav.-germ. Isoglossen **k'r^odī-* und **k'r^oēdā* bleibt unklar. Ganz hypothetisch könnte man die Bildungen aus einem uridg. Farbadjektiv **k're-do-* etwa 'weiß, grau' annehmen, der in einer anderen Ablautstufe und mit anderen Suffixe z. B. in alb. *i thjermë* 'grau', urslav. **zernъ* 'weiß' und lit. *šeršnas* 'grau' bekannt ist.

SLOVENŠČINA NA GORIŠKEM KOT JEZIK V STIKU

Goriška je že od začetka srednjega veka dežela jezikovnega stika (slovensko-romansko-nemškega). Odkrita nasprotja med nosilci posameznih jezikov so se pojavila v drugi polovici 19. stol. (ko je začela avstrijska oblast slabeti) in dosegla višek v času fašizma ter se podaljšala v naš čas. Slovenci so v odgovor na pritiske razvili široko mrežo kulturnih in gospodarskih organizacij in ustanov ter vedno veliko napora vlagali v organizacijo izobraževanja. Anketa med dijaki višjih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom v Gorici kaže, da je slovenščina danes v veliki meri prisotna prav znotraj družine, društev in šole, v javnem življenju pa se vedno bolj izgublja.

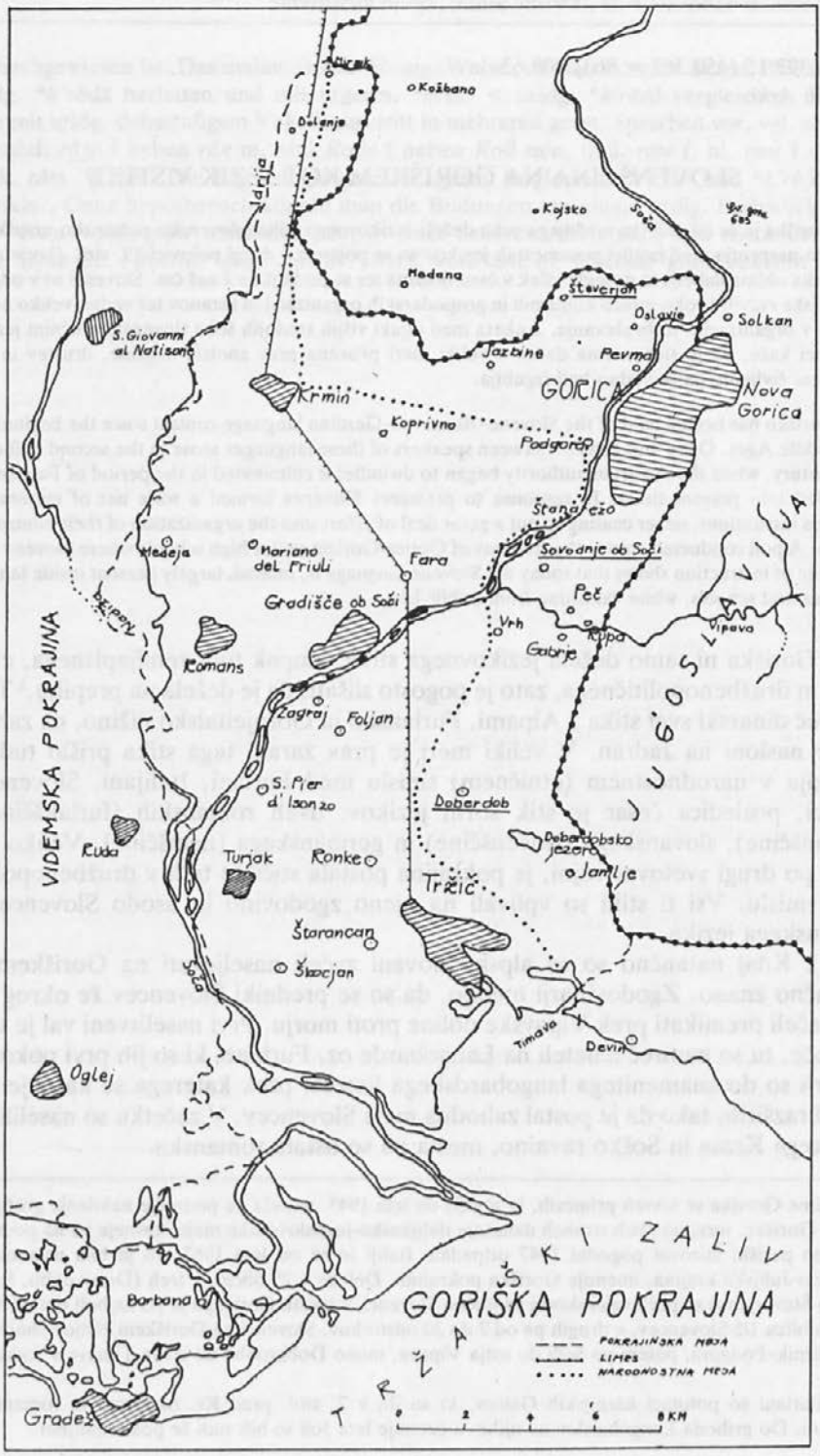
Goriško has been a land of the Slovene–Romance–German language contact since the beginning of the Middle Ages. Open antagonism between speakers of these languages arose in the second half of the 19th century, when the Austrian authority began to dwindle; it culminated in the period of Fascism and extended into present times. In response to pressures Slovenes formed a wide net of cultural and business institutions, never ceasing to put a great deal of effort into the organization of their educational system. A poll conducted among the students of Gorica/Gorizia senior high schools where Slovene is the language of instruction shows that today the Slovene language is, indeed, largely present inside families, societies and schools, while vanishing from public life.

0 Goriška ni samo dežela jezikovnega stika, ampak tudi zemljepisnega, etničnega in družbenopolitičnega, zato je pogosto slišati, da je dežela na prepihu.¹ Tu se namreč dinarski svet stika z Alpami, Furlansko in Gornjeitaljsko nižino, na zahodu pa se nasloni na Jadran. V veliki meri je prav zaradi tega stika prišlo tudi do srečanja v narodnostnem (etničnem) smislu med Furlani, Italijani, Slovenci in Nemci, posledica česar je stik štirih jezikov: dveh romanskih (furlanščine in italijanščine), slovanskega (slovenščine) in germanskega (nemščine). Veliko kasneje, po drugi svetovni vojni, je pokrajina postala stičišče tudi v družbenopolitičnem smislu. Vsi ti stiki so vplivali na njeno zgodovino in usodo Slovencev in slovenskega jezika.

1.1 Kdaj natančno so se alpski Slovani začeli naseljevati na Goriškem, ni natančno znano. Zgodovinarji menijo, da so se predniki Slovencev že okrog leta 600 začeli premikati prek Vipavske doline proti morju. Prvi naselitveni val je segel do Soče, tu so namreč naleteli na Langobarde oz. Furlane, ki so jih prvi pokorili.² Prodrli so do znamenitega langobardskega limesa, prek katerega se kasneje niso nikoli razširili, tako da je postal zahodna meja Slovencev. V začetku so naselili rob tržaškega Krasa in Soško ravnino, mesta pa so ostala romanska.

¹ Ime Goriška se v vseh primerih, ki segajo do leta 1945, nanaša na področje nekdanje grofije oz. dežele Goriške, torej na obeh straneh današnje italijansko-jugoslovanske meje, kasneje pa na področje, ki je po pariški mirovni pogodbi 1947 pripadalo Italiji in se od leta 1963, ko je bila ustanovljena Furlanija-Juljska krajina, imenuje Goriška pokrajina. Deli se v 25 občin, v treh (Doberdoba, Sovodnjah in Števerjanu) so prebivalci skoraj izključno Slovenci, v mestu Gorici pa je po najbolj optimističnih ocenah blizu 1/5 Slovencev, v drugih pa od 2 do 30 odstotkov. Slovenci na Goriškem živijo vzhodno od črte Mirnik–Podgora, potem po Soči do ustja Vipave, mimo Doberdoba do izliva Timave v Jadransko morje.

² Furlani so potomci karnijskih Galcev, ki so jih v 2. stol. pred Kr. okupirali in romanizirali Rimljani. Do prihoda Langobarđov na njihovo ozemlje leta 568 so bili tudi že pokristjanjeni.



VIDEMSKA POKRAJINA

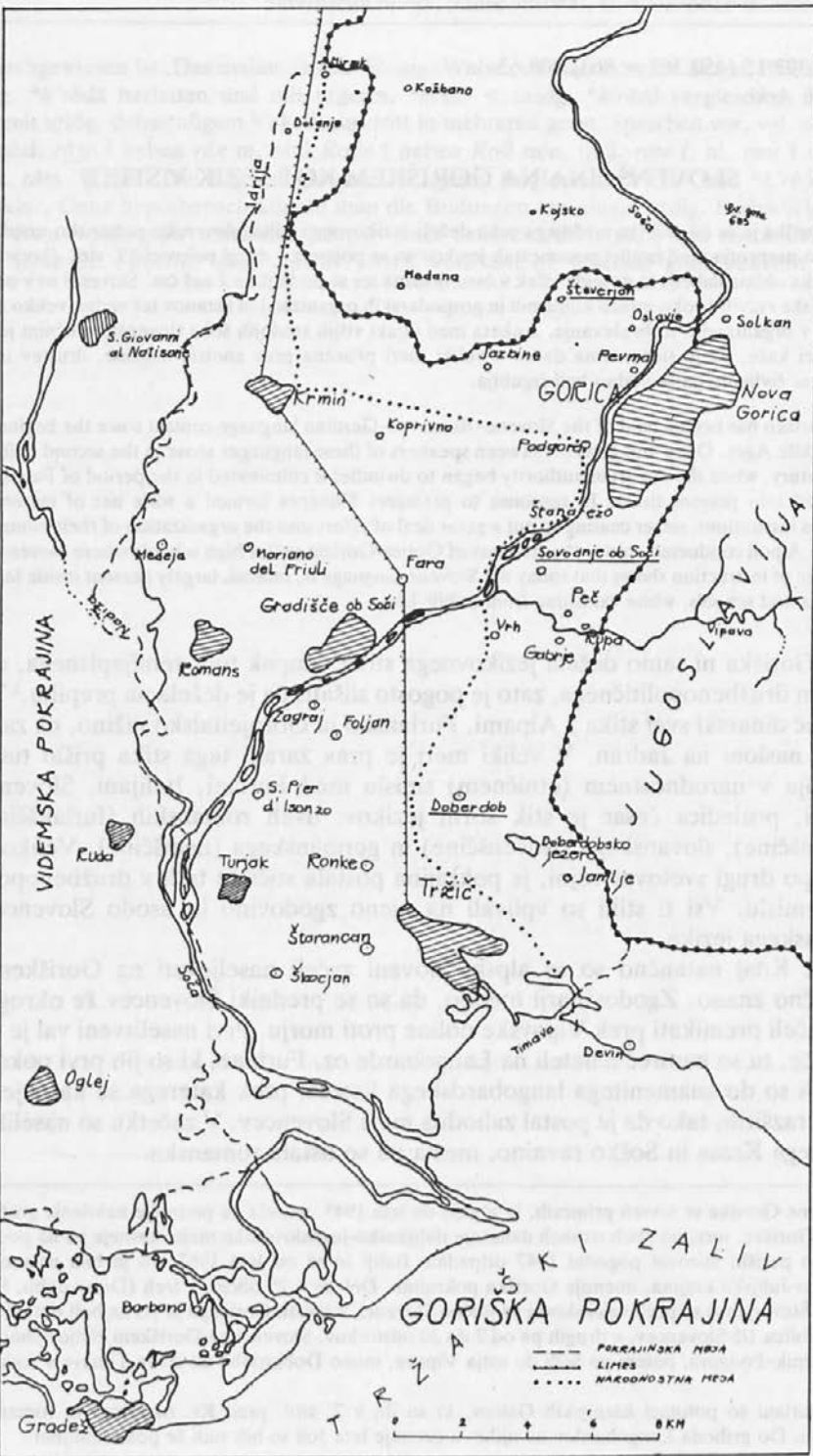
GORICA

GORIŠKA POKRAJINA

--- POKRAJINSKA MEJA
 ——— LIMES
 NAKOBNOSTNA MEJA

TRŽIČ

0 2 4 6 8 KM



1.2 Ko so leta 775 Franki zadušili upor Langobardov, so si poleg Furlanije podredili tudi Posočje, 13 let kasneje pa tudi Karantanijo. Tako smo Slovenci prišli pod oblast Nemcev, cerkvena delitev misijonskih področij pa nas je razdelila med oglejskega patriarha in salzburškega nadškofa. Goriška je kljub temu, da je pripadala Ogleju, ostala pod nemškim vplivom, ker so bilo patriarhi večinoma Nemci.

Leta 1001 je nemški cesar Oton III. podaril polovico Posočja oglejskemu patriarhu Ivanu, drugo polovico pa grofu Verihemu iz rodu koroških Epsteinov, ki je imel svojo rezidenco na solkanskem gradu, verjetno ostanku langobardske dediščine.

1.2.1 V darovnici je omenjena vas, Oton jo je razdelil na pol, ki se slovensko imenuje Gorica (»villa que Sclavorum lingua vocatur Gorizia«). Ko je Verihem dobil svoj del Gorice, na griču nad zdajšnjim mestom še ni bilo gradu, sicer bi ga darovnica omenjala. Verjetno je nastal kakih 100 let kasneje, saj se leta 1120 puštriški grofje začnejo imenovati goriški. Postali so zaščitniki oglejskega patriarhata in ugledni fevdalci. Patriarh se je leta 1202 proti plačilu odrekel svojemu delu Goriške in goriški grof je postal neomejen gospodar med Sočo, Vipavo in Alpami. Grofje so znali svoje tirolskonemško narečje, zato so se pri sporazumevanju s Slovenci in Italijani posluževali tolmačev. Goriški grofje so Gorici leta 1307 podelili mestni statut, med leti 1392 in 1398 pa še mestne pravice.

V tem času je mesto v narodnostnem pogledu postalo zelo pisano. Iz različnih srednjeveških dokumentov lahko razberemo, da je bilo v Gorici precej Nemcev, predvsem iz grofovega spremstva. Iz Furlanije so prihajali Furlani; omenjene najdemo priimke kot Belluna in Orzon. Poleg bankirjev, trgovcev in obrtnikov italijanskega izvora so v mestu živeli tudi italijanski plemiči: Rabatta, Attems, Strassoldo, ki so bili prav tako služabniki grofov kot nemški. Statut iz leta 1307 omenja tudi precej Judov, ki so prišli iz Furlanije, Karnije in Toskane. Že od leta 1285 je izpričana tudi hiša sodnika Komana, nekoliko kasneje pa še drugi meščani slovenskega rodu: Vodopivec, Zlatolasec, Šinigoj, Budigoj. Vse zaledje mesta, tj. vasi do Soče, pa so bile tako ali tako slovenske.

2.1 V začetku 16. stol. je po dedni pogodbi ozemlje goriških grofov pripadlo Habsburžanom in ostalo pod avstrijsko krono do konca prve svetovne vojne. Menjava oblasti pa ni prinesla sprememb v narodnostni sestavi prebivalcev mesta. Grof Hieronim Porcia, kasneje papežev nuncij v Gradcu, leta 1567 piše, da ljudje v Gorici govorijo v družini in tudi sicer tri jezike: nemškega, slovenskega in italijanskega (»Per il più usano famigliarmente ed ordinamente tre lingue: Tedesca, Schiava ed Italiana«).³ Nizozemec Hugon Blotius pa v svojem opisu Gorice iz leta 1571 pravi, da tam ljudje govorijo slovensko, italijansko in nemško, pridiga pa se samo v slovenščini in italijanščini.⁴

2.2 O razmerju med tremi jeziki v 16. in začetku 17. stol. nam nekaj pove tudi delo Gregoria Alasie da Sommaripe: *Vocabolario Italiano e Schiavo*, ki je izšlo v Vidmu leta 1607. Sommaripa je bil po rodu Italijan, 10 let pa je živel in deloval

³ Descrizione della P. del Friuli fatta nel secolo XVI., Udine, str. 87.

⁴ »Loquitur hic illyrice, italice et germanice. Sed conciones tantum italice et illyrice habentur.« Poročilo je objavljeno v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo, 1939, str. 308.

v Devinu na Krasu. V tem času je za potrebe italijanskega duhovnika v slovenskem okolju sestavil slovar. Pri oblikovanju si je pomagal z Dalmatinovim Registrom in Megiserjevim slovarjem (tega sicer nikjer ne omenja, ker sta bila avtorja protestanta, sam pa katoliški duhovnik). Da ne gre za enostaven prepis, vidimo po pisavi – ta je italijanska – in glasoslovju, ki je kraško, pa tudi po besedju. Zanimiva je ugotovitev, da je med prevzetimi besedami več germanizmov kot romanizmov (to lahko do neke mere pripisujemo vplivu obeh avtorjev, ki sta mu bila v pomoč), na drugi strani pa med gesli ni mogoče odkriti veliko kalkov iz italijanščine. Prav primerjava števila romanizmov in germanizmov v slovarju potrjuje, da je bil v 16. stol. tudi na Primorskem večji vpliv nemščine kot italijanščine na slovensščino. Še danes so romanskega izvora pretežno besede, ki označujejo predmetni svet, in sicer za tiste stvari in področja, ki so se pojavila v našem stoletju.

2.3 V cerkvenem pogledu je bila Goriška vse do leta 1751 pod okriljem oglejskega patriarhata. Tega leta je namreč rimski škof z bulo *Iniuncta nobis* zaradi političnih razmer moral ustanoviti dve nadškofiji: videmsko, ki je pripadla Benečanom, in goriško, pod oblastjo Habsburžanov. Uradno se je imenovala oglejska škofija imperijskega dela s sedežem v Gorici.

2.3.1 Prva dva škofa d'Attems in d'Edling sta bila iz vrst starega goriškega plemstva, vsi drugi razen Andrea Jordana, ki je bil Nmec, rojen v Gorici, do škofa Sedeja, pa imajo zanimiv izvor. Walland je bil rojen v Novi vasi in v škofa posvečen v Ljubljani. Luschin ali Lušin je bil doma iz Tinj in je študiral v Celovcu. Andrea Gollmayr je bil Gorenjec iz Radovljice. Vendar Letopis goriške nadškofije pravi, da je bil Slovenec šele Alojz Mateja Zorn, ki je škofoval med leti 1883 in 1897. Sledil mu je Ljutomerčan Jakob Missia. Za Slovence najpomembnejši pa je bil gotovo Frančišek Borgia Sedej, doma iz Cerknega.

2.3.2 Zanimivo bi bilo vedeti, kakšnega rodu so bili duhovniki po župnijah. O tem žal nimamo podatkov, samo domnevamo lahko, da so bili večinoma Slovenci. Zanimiv je tudi »izid« tolminskega punta leta 1731. Poleg tega da so na goriškem Travniku pripravili krvavo rihto in da je bila kmetom odvzeta samouprava, so izgnali tudi duhovnike, ki naj bi zapeljevali preprosto ljudstvo z najslabšimi nasveti. V 19. stol. pa so bili duhovniki pobudniki šol, marsikdaj tudi učitelji, ustanovitelji kulturnih in gospodarskih društev ter budilci narodne zavesti. Iz njihovih vrst so izšli pisatelji, pesniki, zavzeti delavci za šolstvo kot Valentin Stanič, pa tudi jezikoslovci.⁵

2.4.1 O razmerju med jeziki nam marsikaj pove tudi organizacija šolstva. Prva šola v Gorici je bila ustanovljena v drugi polovici 15. stol., in sicer latinska. V začetku 17. stol. so šolstvo v svoje roke prevzeli jezuiti, podobno kot tudi drugod po Sloveniji, in tako je ostalo do 18. stoletja. Učitelji so bili sprva nemški patri, že leta 1627 pa je vrhovni predstojnik jezuitskega reda zahteval, da pridejo v Gorico patri, ki govorijo italijansko, ker je hotel pridobiti tudi dijake iz Furlanije. Tako je dobil kolegij italijanski značaj in ga ohranil do razpustitve jezuitskega reda 1773, ko

⁵ Na Kostonjcevi nad Gorico je precejšnji del svojega življenja preživel o. Stanislav Škrabec, frančiškan. Poleg jezikoslovnih razprav je pomemben tudi njegov boj za uvedbo slovensščine kot bogoslužnega jezika ob obletnici smrti sv. Metoda. Več o tem glej v razpravi J. Toporišiča, SRL 1986, str. 1–24; Stanislav Škrabec v boju za slovenski bogoslužni jezik. Ob tisočletnici Metodove smrti.

so gimnazijo prevzeli piaristi. Osnovna šola je bila vse do reform Marije Terezije zasebna, in to nemška oz. italijanska. Take šole so izpričane v Gorici, Gradiški in Krminu. Leta 1761 se v Gorici omenja nemški učitelj, ki je učil nemščino s pomočjo italijanščine. V tako šolo so hodili samo otroci meščanskih staršev, tu in tam tudi kakšen kmečki sin.

2.4.2 Ko je Marija Terezija v 70. letih 18. stol. uvedla obvezno nemško šolo (obvezna je bila samo za dečke), z njo ni bilo prav nič lahko. Grof Emanuel Torres, član goriške šolske komisije, leta 1777 piše, da je v zadnjih sto letih nemščina z Goriške izginila. Rabi jo samo še plemstvo, deželna vlada in ljudje v olikani družbi (Gruden, 983). Zato so morali, preden je z delom začela normalka, odpreti pripravljalni razred za slovenske in furlanske dijake. Tudi v trivijalkah, ki so začele nastajati v istem času (na Goriškem so jih odprli osem), se je hitro pokazala potreba po poučevanju v maternem jeziku, zato je dvorna pisarna goriški šolski komisiji svetovala, naj dá učbenike namenjene trivialkam (abecednik, čitanko in katekizem) prevesti v slovenščino.

2.4.3 Po odhodu Francozov, ki so načrtovali po eno slovensko šolo v vsaki občini, se je število šol povečalo za štirikrat, poverjene pa so bile v nasprotju z mnenjem Marije Terezije, da je šola državna stvar (politicum), škofijskim ordinatom. V ljudskih šolah na podeželju je bil učni jezik slovenski, ostale šole pa so bile nemško-italijanske. V tem času je italijanščina postajala vedno bolj tudi uradovalni jezik, le pomembnejši razglasi so bili tudi slovenski. Podobno je italijanščina postajala tudi jezik trgovine in gospodarstva, slovenščina pa jezik kmetov in neizobraženih množic.

Leta 1867 je avstrijska država izdala zakon o enakopravnosti jezikov v šoli. Ta je posebej določal, da morajo biti v narodnostno mešanih okoljih šole urejene tako, da se lahko vsak narod izobrazi v svojem jeziku, ne da bi se bil primoran naučiti še drugega deželnega jezika. Na podlagi tega zakona so starši slovenskih otrok leta 1891 začeli boj za popolno slovensko osemletko v Gorici. Ker so pri italijansko usmerjenih deželnih oblasteh naleteli na gluha ušesa, so se obrnili na vrhovno sodišče na Dunaju. To je leta 1895 odločilo, da se šola ustanoviti mora, da pa ne bi bilo zmagoslavje staršev približno 450 otrok in Slovencev sploh preveliko, so jim dali na razpolago neprimerne prostore v stavbi stare Catinellijeve vojašnice v predmestju.

2.4.3.1 Dejstvo, da so Italijani slovenski šoli in sploh vsemu, kar je bilo slovensko, nasprotovali, ni čisto nič naključno. Z uvedbo merkantilizma in s kapitalistično organizacijo gospodarstva so se namreč odnosi med Slovenci in Italijani začeli trgati. Sprva so sicer živeli nekakšno zavezništvo, ker je bila obojim skupna želja po narodni samostojnosti, toda kmalu se je oblikovalo mnenje, da je mogoče svobodo enih graditi samo na podložništvu drugih. Potek ločevanja je bil še posebno intenziven v 60. in 70. letih. Zaradi širjenja industrije je bilo potrebno veliko delovne sile (ta je prihajala večinoma iz slovenskih dežel, predvsem Kranjske, Koroške in Goriške), tako da se je v nekaj letih število prebivalstva v Gorici povečalo za dvakrat.

Edina stvar, v kateri so se Italijani čutili močnejše, je bila gospodarska moč. To so neprestano povečevali s tem, da so priseljence slovenskega rodu zaposlovali

predvsem kot težake in najnižje plačano delovno silo ter jim lepili vzdevek – ljudstvo brez zgodovine. Italijani so bili namreč v nasprotju s tem od leta 1867 v okviru Avstro-Ogrske skupaj z Nemci in Madžari prištetni med Kulturnationen.⁶ Večina Slovencev tudi ni imela volilne pravice, ker je pripadala najnižjim slojem.

2.4.3.2 Slovenci so na pritiske in poskuse asimilacije odgovorili z ustanavljanjem zasebnih šol, kulturnih društev, političnih organizacij in izdajanjem časopisov. Tako je bilo od leta 1883 pa do začetka prve svetovne vojne ustanovljenih osem zasebnih otroških vrtcev, od tega štirje v Gorici, sedem zasebnih osnovnih šol – pri tem je bila najbolj aktivna Ciril-Methodova družba, dve pripravnici za učitelje in zasebna glasbena šola. Italijani ob tem niso ostajali križem rok: tudi sami so ustanavljali zasebne šole, in to na povsem slovenskih območjih.

2.4.4 Dalj časa je bilo pereče tudi vprašanje slovenske gimnazije v Gorici. Ljubljanske Novice so leta 1861 objavile podatek, da je v šolskem letu 1860/61 na goriški gimnaziji 54 % (179) dijakov Slovencev in 32 % Furlanov. Vse do leta 1910, ko so odprli poseben razred za slovenske dijake, so se Slovenci v slovenščini učili samo, če je kateri od profesorjev znal slovensko. Leta 1913 pa smo Slovenci v Gorici dobili sploh prvo popolno gimnazijo s slovenskim učnim jezikom. Žal je delovala le leto dni, ker so bile l. 1914 vse šole zaprte.

2.5.1 Poleg živahnega društvenega življenja, ki se je začelo v 60. letih, sta bila na Goriškem tudi dva izmed petih primorskih taborov. Na oba so Italijani ostro reagirali.⁷ Briški koloni so pod pritiskom italijanskih lastnikov zemlje spomladi leta 1869 celo zavrnili štiri od petih zahtev tabora: izrekli so se proti zedinjeni Sloveniji in proti enakopravnosti slovenščine v uradih in šolah. Na začetku svojega protesta so pojasnili, da proglasa za tabor niso razumeli, ker je pisan v moderni slovenščini. Očitno je, da je šlo za akcijo kolonskih gospodov, ki jim zahteve tabora niso ustrezale. Brda so bila namreč bolj kot katero koli drugo področje Primorske podvržena raznarodovanju in briški tabor (1869) je nastopil prav proti temu.

2.5.2 Tudi sicer je bilo politično življenje Slovencev od 60. let preteklega stoletja pa do začetka prve svetovne vojne dokaj burno. Politične igre so bolj v škodo kot korist Slovincem potekale med liberalnim in katoliškim taborom, ki sta organizirala in oblikovala vsak svoje strukture tako v kulturnem kot gospodarskem življenju. Ločitev je šla celo tako daleč, da so se katoliško usmerjeni slovenski politiki pod vodstvom dr. Antona Gregorčiča povezali z italijanskimi liberalci. Liberalni tabor, ki sta ga vodila Andrej Graberšček in dr. Henrik Tuma, pa z italijanskim katoliškim taborom. Takšno prerekanje gotovo ni bilo v korist slovenstvu.

3.1 Po prvi svetovni vojni, v kateri je bila Gorica – nekdanja avstrijska Nizza, skoraj popolnoma uničena, je 300 000 Slovencev ali 1/3 naroda pripadla Italiji.

⁶ Poročevalec časopisa *Corriere di Gorizia* leta 1886 piše, da je v Gorici 3000 ali 4000 beračev in nemaničev, le 500 pa takih Slovencev, ki bi jih lahko prišteli k »spodobni družbi«. Zgovoren je tudi podatek, da je bilo leta 1901 od 102 težakov kar 97 Slovencev.

⁷ Po prvem, leta 1868 v Šempasu, je videmski *Il Giornale di Udine* pisal, da štiti Slovence pri pripravi tabora »zvita vlada, ki z vojnim stanjem terorizira Slovence na Češkem, istočasno pa deluje v korist servilni, toda močni stranki izprijenega slovenskega rodu na Goriškem in ji služi zoper Italijane prav stari rek: 'Divida et impera.'« (Prim. Marušič, 1985, str. 84.) Po mnenju goriškega zgodovinarja Cossarja naj bi dobil narodnostni boj med Italijani in Slovenci blagoslov prav na tem taboru.

S tem je bila Goriška prizadeta dvakrat: v narodnem in gospodarskem pogledu. Nova oblast je naredila vse, da bi oslabil slovenski meščanski sloj in izobrazence, kmeta pa so prizadele že same spremembe meja, zaradi katerih je bila zmanjšana vloga tržaškega pristanišča, pretrgana pa je bila tudi povezava s severom in vzhodom Evrope. Povečali so se davki, kmetje avstrijskih kron niso mogli zamenjati za lire, vojska pa je dobila pravico razlaščenja zemlje za gradnjo vojaških objektov.

Do leta 1927, ko je fašizem nastopil v polni luči, je bil romaniziran ves uradniško-upravni aparat in državne službe. Iz notranjosti Italije so na Primorsko prišli vodstveni ljudje, miličniki, uradniki, učitelji, zdravniki, sodniki, železničarji, poštarji in drugi državni uslužbenci, mnogi Primorci pa so bili izseljeni v notranjost Italije. Še več jih je ostalo brez dela, ker je imela vlada po posebnem zakonu pravico odpustiti vsakega, od katerega ni bilo pričakovati lojalnega izpolnjevanja dolžnosti in čigar ravnanje je bilo v nasprotju s političnimi smernicami vlade – torej vse Slovence. V Julijski krajini so fašisti do konca leta 1921 požgali oz. razdejali 100 sedežev slovenskih kulturnih organizacij, 21 delavskih domov in 3 zadruge, čeprav so na oblast prišli šele leta 1922. Tega leta je slovenščina izginila tudi s sodišč, čeprav naj bi se to uradno zgodilo šele 3 leta kasneje. Leta 1923 je italijanščina tudi uradno postala edini jezik v uradih, sedem let kasneje pa so jo predvideli celo za nagrobnike.

Aprila 1924 je izšel zakon o vrnitvi vseh »potujčenih« italijanskih priimkov (v narekovaje dala A. A.) in poitalijančenju tujih na »željo« nosilcev. Mnogi Slovenci so se temu uprli, še več je bilo takih, ki so jih razmere in pritiski prisilili v spremembo, saj so bile s tem povezane mnoge življenjske možnosti. Podobno je bilo tudi z vpisom v fašistično organizacijo. Vanjo so bili vključeni pod pritiskom skoraj vsi otroci, pa tudi odrasli, ker so mnogi samo na tak način dobili delo, posojilo, obrtno dovoljenje, štipendijo, ... Naslednje leto se je romanizacija raztegnila še na osebna imena, in sicer tako da starši otrokom niso smeli dajati slovenskih imen. Spremenili so tudi vsa slovenska zemljepisna imena – vse v okviru akcije utrjevanja meje.

V šolskem letu 1923/24 je bila po znameniti Gentilovi reformi italijanščina uvedena tudi v prve razrede osnovnih šol, kasneje pa tudi v višje. Pouk slovenščine je bil sprva možen samo na posebno prošnjo staršev, leta 1925 pa so ga sploh odpravili. Tako so se otroci odslej v slovenščini učili samo še verouka. Še slabše je bilo s slovenskim srednjim šolstvom. Po vojni je bila namreč obnova le-tega v Gorici prepovedana. Kot nadomestilo so v Tolminu ustanovili učiteljsiše, idrijski realki pa dodali tri razrede slovenske gimnazije.

3.2 Vedno večji so bili tudi pritiski na Cerkev. Posebno močno jih je občutil nadškof Sedej, ki je v tem času veliko trpel. Fašisti so z Goriške odpeljali 18 slovenskih duhovnikov zaradi njihove dejavnosti, ki ni bila v skladu z uradno politiko. Hudi so bili tudi pritiski na Goriško Mohorjevo družbo.⁸ Jeseni leta 1929

⁸ Goriška Mohorjeva družba je bila ustanovljena po koncu prve svetovne vojne, ko primorski Slovenci niso imeli več dostopa do izdaj prealpske (oz. celovške). Njena pravila je novembra 1923 potrdil nadškof Sedej. V času fašizma je prišla na seznam podtalno delujočih društev (casellario associazioni sovversive) in je bila neprestano v nevarnosti glede obstoja. Leta 1927 je štela 20.000 članov

je moral iz šol slovenski verouk. Ker slovenski duhovniki, tesno povezani s škofom Sedejem, niso pristali na predlog, da bi učili verouk v italijanščini, oblasti pa tudi niso popustile, se je slovenski verouk preselil v zakristije.⁹ Višek in konec »boja« je prineslo leto 1931. Vatikan je namreč z italijansko vlado leta 1929 podpisal konkordat, s katerim se je odrekel nasprotovanju fašistični politiki, F. Borgia Sedej pa je moral čez tri leta zapustiti svoje mesto. Še istega leta so ga pokopali na Sveti gori. Slovenski odpor fašizmu je bil tako do druge svetovne vojne osnovan samo še na terorizmu v okviru organizacije TIGR. Fašizem je zarisal neizbrisne sledi med Slovenci v Italiji. Mnogi zakoni, podpisani v času fašizma, pa sploh niso bili nikoli preklicani.

4.1 Druga svetovna vojna in njen izid sta obetala drugačno načrtanje meje, vendar so se vsi taki in podobni načrti izkazali za neutemeljene in prehitro izrečene. Čeprav so partizanske čete zasedle primorska mesta, so se morale iz njih kaj kmalu umakniti in jih prepustiti zavezniški vojni upravi. Za razliko od urejanja meje med Jugoslavijo in Slovenijo na Tržaškem, ki se je zavleklo v petdeseta leta, je bilo vprašanje na Goriškem rešeno že na pariški mirovni konferenci leta 1947. Kljub prizadevanju jugoslovanskih predstavnikov, da bi Gorica kot pomembno kulturno središče in edino mesto precejšnjega slovenskega zaledja pripadla Jugoslaviji, je mesto ostalo v Italiji.

4.2 Tako se je začelo obdobje boja Slovencev za zaščito pred popolno asimilacijo. Še preden je stopila v veljavo mirovna pogodba, so Slovenci na Goriškem zahtevali poseben statut, ki naj bi zagotovil enake pravice, kot so bile priznane nemški in francoski manjšini: pouk v materinščini, uporabo slovenščine v stikih z javnimi oblastmi, vrnitev potujčenih priimkov v slovensko obliko, enake pravice do javnih služb in novo upravno razdelitev. Vendar so naleteli na gluha ušesa. Edina dokumenta, ki vsaj na papirju zagotavljata pravice Slovincem, sta italijanska ustava¹⁰ in zakon o slovenskem šolstvu, s katerim še zdaleč ne moremo biti

in izdala 109.000 izvodov knjig. Fašistična oblast je izbrala taktiko posrednega preganjanja. Tako je voditelj upravnega odbora dr. Janka Kralja obsodila na petletno konfinacijo, penila je knjige tik preden so šle v prodajo, čeprav je prej izdala dovoljenje za tiskanje, vršile so se preiskave po kmečkih domovih, oblasti so grozile tako duhovnikom kot vernikom. Leta 1934 so zaplenili Katoliško tiskarno, v kateri so tiskali mohorjanke. Po drugi svetovni vojni se je poskusila združiti s celjsko Družbo, vendar ju je spet ločila meja.

⁹ Nadškof Sedej leta 1929 v pastirskem pismu piše: »Ob začetku tekočega šolskega leta je našo čestito duhovščino in verno ljudstvo brez razlike narodnosti nemalo razburilo vprašanje o poduku krščanskega nauka v ljudskih šolah. Kakor znano, je višja šolska oblast nenadno raztegnila šolsko postavo tičočo se poduka krščanskega nauka, tudi na nove pokrajine. V zmislu te postave se mora tudi veronauk v vseh javnih šolah učiti le v italijanskem jeziku in sicer po svetnih učiteljih in drugih osebah, ktere šolska oblast sporazumno s cerkveno spozna za sposobne. S to odredbo so drugorodci v obmejnih pokrajinah izgubili tisto pravico, ki so jo doslej uživali, namreč podučevati v šoli krščanski nauk v domačem jeziku.«

¹⁰ Posebno zanimiva sta 3. in 6. člen, ki govorita o enakosti: »Vsi državljani imajo enako družbeno dostojanstvo in so enaki pred zakonom ne glede na spol, pleme, jezik, veroizpoved, politično prepričanje, osebni in družbeni položaj.« in »Republika s posebnimi normami varuje jezikovne manjšine.« Res je tudi, da nikjer ni opredeljeno, kaj naj bi bila jezikovna manjšina. 10. člen pa Italijo zavezuje, da ravna v skladu z mednarodnimi konvencijami in zakoni, katerih podpisnica je. Torej jo pri upoštevanju pravic Slovencev obvezuje poleg ustave kot članico Združenih narodov tudi Deklaracija o človekovih pravicah in konvencija UNESCA proti diskriminaciji v izobraževanju, kot evropska država pa je zavezana tudi Konvenciji o varstvu temeljnih človekovih pravic in svoboščin.

zadovoljni. Bolj simbolično dejanje kot kaj resnega je bil tudi preklic fašističnega zakona, ki je prepovedoval dajanje slovenskih imen otrokom, do katerega je prišlo šele leta 1966.

Slovenci v Italiji so istega leta postavili prvič zahtevo po globalni rešitvi vseh vprašanj, ki se tičejo slovenske narodnostne manjšine v Italiji.¹¹ Italijanska vlada se je z vprašanjem resneje začela ukvarjati šele 11 let kasneje, ko je bila v Rimu oblikovana Casandrova komisija, vendar triletno delo ni obrodilo nobenih pomembnejših sadov. Predstavniki italijanske vlade so na stvari gledali z očali svojih interesov in koristi, spet je bilo močno poudarjeno kategoriziranje Slovencev.¹² Ena pomembnejših potez v boju Slovencev za globalno zaščito je bila manifestacija na goriškem Travniku 20. maja 1984: pomembnejša v toliko, kolikor so Slovenci na njej pokazali, da se je mogoče tudi združiti in enotno nastopiti – tako teritorialno kot ideološko – pa čeprav samo za eno sončno pomladansko nedeljo. Po manifestaciji so nastajali novi osnutki globalne zaščite, nihče pa jih ni potrdil in sprejel, vsaj ne na tak način, da bi bilo zagotovljeno njihovo izpolnjevanje.

4.3 Do obnove slovenskega šolstva na Goriškem je prišlo jeseni 1945, hkrati pa so šole izgubile avtonomijo in prišle pod italijansko upravo in oblast. Na tem področju so se stvari potem začele urejati šele leta 1973, ko je bil potrjen zakon Belci-Škerk, vendar so slovenske šole v Italiji v bistvu še vedno ostale samo italijanske s slovenskim učnim jezikom. Po vojni so obnovili 4 vrtee, 18 osnovnih šol, nižjo srednjo šolo in dve višji srednji šoli (klasični licej in učiteljsišče), nikoli pa niso razveljavili Gentilove reforme, tako da šole s slovenskim jezikom v bistvu ostajajo drugojezične kopije italijanskih šol. Vzgojni smotri teh šol so drugačni od smotrov šol v matični domovini: tako slovenski otroci v Italiji sprejemajo ideale, vrednote in pomene italijanskega in le v manjši meri slovenskega naroda.¹³ V službi italijanske raznarodovalne politike je bilo tudi nepriznavanje jugoslovanskih univerzitetnih diplom. To se je dogajalo vse do leta 1985. Pred tem letom so morali diplomanti ljubljanske univerze, če so hoteli, da jim v Italiji diplomu priznajo, opravljati dodatne izpite in ponovno napisati diplomsko nalogo.

Zelo trd je bil boj za pridobitev nadaljnjih slovenskih srednjih šol, saj so se Slovenci na Goriškem lahko več kot 20 let vpisovali samo na izrazito družboslovni šoli (klasični licej in učiteljsišče), kar je predstavljalo le 10% možnosti, ki so jih imeli italijanski dijaki. Šele leta 1968 je bila odprta prva strokovna šola s sloven-

¹¹ Različni osnutki globalnih zakonov, ki so nastajali v vseh političnih krogih, imajo sicer različne zahteve, vsi pa se nekako strinjajo v temeljnih določbah: zahtevajo rabo slovenščine v odnosih z javnimi oblastmi na področjih, kjer živijo Slovenci v večini, ureditev dvojezičnih napisov, dvojezična javna obvestila, uporabo slovenščine v stiku s sodnimi oblastmi, ureditev vprašanja šolstva, še posebno v Benečiji, zagotovitev enakih možnosti družbeno-gospodarskega razvoja, delovanje tiska in drugih javnih občil ter kulturnih ustanov in organizacij.

¹² Italijanske oblasti namreč vedno znova poudarjajo, da v Italiji živijo tri kategorije Slovencev: tisti, ki živijo na Tržaškem, so najbolj Slovenci, ker so imeli tik po vojni zagotovljenih največ pravic, imajo tudi zdaj lahko največ, nekoliko manj pa so še vedno Slovenci na Goriškem, skoraj nič ali čisto nič pa Beneški Slovenci.

¹³ Vodstvo slovenske osnovne šole je izročeno dvema didaktičnima ravnateljstvom: doberdobskemu in goriškemu. Doberdobskemu ravnateljstvu pripadajo šole v Dolu, Jamljah, Romjanu, Rupi, Sovodnjah in Vrhu; ravnateljstvu v Gorici pa obe goriški šoli (France Bevč in Oton Župančič), šola v Pevmi, na Plešivem, v Podgori, Štandrežu in Števerjanu.

skim učnim jezikom v zamejstvu sploh – trgovska šola Ivan Cankar v Gorici. Čez dve leti so odprli prvi oddelek Državnotehničnega zavoda Žiga Zois, ki je danes najštevilčnejša slovenska višja srednja šola na Goriškem, leta 1974 so učiteljišču dodali še oddelek za vzgojiteljice, čez 10 let pa še prvi razred tehnične šole v okviru italijanske šole Galio Galilei, ki so ga Slovenci zahtevali od leta 1953. 80% učencev, ki končajo slovensko nižjo srednjo šolo, nadaljuje izobraževanje na višjih šolah s slovenskim učnim jezikom, le 5% na italijanskih šolah, 15% pa se jih zaposli. Polovica maturantov slovenskih višjih srednjih šol se vpiše na univerzo, konča pa jih četrtnina.¹⁴

4.4 Slovenske župnije na Goriškem so razdeljene v dve dekaniji: devinsko in štandreško, ker se meje nadškofije ne pokrivajo natančno z mejami pokrajine, župnije devinske dekanije sodijo že v Tržaško pokrajino. V štandreški dekaniji je v 12 župnijah od 30 do 90% vernikov Slovencev, odvisno pač od posamezne župnije, povprečno pa okrog 75%. V vseh deluje slovenski duhovnik, mašuje pa se povsod razen v Štandrežu in Podgori, ki imata v nedeljo po eno mašo v italijanščini, samo v slovenskem jeziku. V Gorici od leta 1972 deluje Pastoralni center za slovenske vernike, poleg tega pa je slovenska maša vsaj ob redeljah še v petih cerkvah v Gorici. V okviru goriške nadškofije je danes 18 slovenskih duhovnikov, od teh jih 6 slušbuje na italijanskih župnijah.

4.5 Za politično življenje je značilen neprestan ideološki navzkrižni ogenj. Zametki za ločitev duhov so bili sicer že iz prejšnjega stoletja, odločna in odločilna ločitev pa se je zgodila po zadnji vojni: življenje je bilo podrejeno ideologiji. Laična stran, kot jo imenujejo v Italiji, se je tesno navezala na jugoslovanski model socializma, zato se v Gorici ali Trstu ni moglo zgoditi nič, kar se ni zgodilo tudi v Ljubljani. Katoliški tabor pa je razglašal, da je združitev z matico (v zamejstvu in Italiji sploh zavest o stalnosti meje ni bila tako močna kot v Jugoslaviji, to je razvidno tudi iz izjav predstavnikov italijanske vlade v 70. letih pred sprejetjem Osimskih sporazumov) mogoča samo pod pogojem, da se spremeni režim in se Slovenija osamosvoji. Zato so se vseskozi bolj navezovali na besedo emigracije v Kanadi in Argentini kot na tisto, kar so govorili izobraženci in kulturniki v Ljubljani.¹⁵

Laična stran se je po razpustu odborov OF združila v Demokratično fronto Slovencev (DFS), ki ni delovala niti 10 let: njeni člani so se po razpadu začeli vključevati v italijanske laične stranke, v narodnostnem smislu pa so se leta 1955 povezali v Slovensko kulturno gospodarsko zvezo (SKGZ). Katoliška stran se je odločila nastopiti neodvisno od italijanskih političnih strank v okviru Slovenske skupnosti.

4.6 Vsaka izmed zgoraj omenjenih strani je razvila svojo mrežo kulturnih inštitucij. Katoliška društva so na Goriškem povezana v Zvezo slovenske katoliške

¹⁴ Prim. Stranj, 1976, str. 80.

¹⁵ To nasprotovanje eni oz. drugi ideologiji se je na obeh straneh (tako pri ekstremnih komunistih kot kristjanih) v zadnjih 40. letih spremenilo v svojevrstno preganjavico. Oboji so namreč svojo naravnost in skupino doživljali kot absolutno dobro, nasprotno pa kot absolutno slabo in stremeli samo za tem, da bi nasprotnika izločili iz naroda. Šlo je in pogosto še gre za enačenje ideologije in narodne istovetnosti.

prosvete, ta pa v Svet slovenskih organizacij. V okviru ZSKP trenutno deluje 6 kulturnih društev. Pred 12 leti so šle v eter prve oddaje Ljudskega radia, ki je v svoje delovne smernice zapisal tri pomembne stvari: narod, krščanstvo in demokracijo. Radio oddaja vsak večer 2 uri. S katoliškimi organizacijami je povezana tudi skavtska, športne dejavnosti pa se odvijajo v okviru športnega društva Olimpija.

Kulturne in športne organizacije laične strani delujejo v okviru SKGZ, združene so v Zvezo slovenskih kulturnih društev, skavtom pa na neki način ustrezajo taborniki. V okviru SKGZ deluje tudi Narodna in študijska knjižnica, Glasbena matica, Slovensko planinsko društvo in Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI). Športna društva so združena od leta 1970 v Zvezo slovenskih športnih društev v Italiji (ZSSDI).¹⁶

Živahna je tudi publicistična dejavnost. V Trstu že od leta 1945 izhaja edini sicer laično usmerjen slovenski dnevnik v Italiji – Primorski dnevnik. Iz Trsta prihaja na Goriško še Novi list, Gospodarstvo, Beseda Slovenske skupnosti, Mladika, Most, Zaliv, Dan, Galeb in Jadranski koledar. V Gorici pa tiskajo Katoliški glas, Pastirčka in Koledar Goriške Mohorjeve družbe. V sklopu RAI oddaja slovenske oddaje Radio Trst. Organizacije in posamezni kraji pa imajo še svoje publikacije. Tako npr. slovenski skavti izdajajo Planiko, v Števerjanu od leta 1969 mesečnik Števerjanski vestnik, v Štandrežu pa je leto kasneje luč sveta zagledal Štandreški zvon.

5 In kakšno je stanje slovenščine na Goriškem danes? Na to vprašanje je težko natančno odgovoriti, tudi če gremo prek nenačrtnega opazovanja. Očitno je, da je zelo močna asimilacija in da se vedno pogosteje pojavljajo problemi v zvezi z narodnostnim istovetenjem.

5.1 Zdi se, da je v današnjem času, ki teče skozi in mimo nas bolj ali manj pod zaščitno znamko modernizacije, asimilacija lažja kot kdaj koli prej. Razvoj je za večino mogoč samo v imenu modernizacije in razbijanja tradicionalnih modelov, kajti modernizacija se ne zgodi samo na ravni institucij, ampak tudi na ravni zavesti. Sprejetje logike modernizacije pa priključuje mnogo problemov: krizo institucij (družine, šole, Cerkve ipd.), ki so včasih posameznike vodile v prepoznavanje narodnostne istovetnosti in ga v njej utrjevale, pa tudi strogo nastopale proti tistim, ki so ravnali v nasprotju z njihovimi normami. Druga taka stvar je problem medijev in njihove konkurenčnosti. Slovenci v Italiji imajo namreč na razpolago tri informacijsko-sporočevalne tokove: svoje manjšinske srednike (medije), srednike večine in matične srednike. Uporaba prvih, ki so edini namenjeni samo manjšini, je podlaga za njeno ohranjanje, življenje in razvoj. Pri tem se je potrebno zavedati, da uporaba manjšinskih srednikov ni pogojena samo ali predvsem s kakovostjo, ker ti sredniki ne morejo dosežati kakovosti večinskih, ampak s stopnjo narodne zavesti.

¹⁶ Športne dejavnosti so v zamejstvu zelo razvite in razvejane. Najbolj popularni športi so nogomet, košarka, odbojka, namizni tenis. Vendar kljub temu manjšina ne more zadovoljiti vseh želja po gojitvi pisane palete danes poznanih športov. Zato so se Slovenci prisiljeni vključevati tudi v italijanska društva in športne klube. Za ohranjanje jezika je bolj pereč problem prisotnosti italijanskih igralcev v slovenskih športnih klubih in moštvih in italijanskih trenerjev, do katere prihaja zaradi želja po napredovanju na ligaški lestevici.

Pomembno je tudi vprašanje zemlje in prostega časa. V preteklosti je bilo mogoče, da je bil ves prosti čas izpolnjen s slovenskim jezikom. Večina Slovencev je imela prijatelje med Slovenci, prosti čas so preživljali bodisi v naravi bodisi v družini ali pa v vaški gostilni, ki je bila, vsaj dokler so bile vasi slovenske, slovenska. Danes je na splošno na razpolago še več prostega časa, torej je še več možnosti za asimilacijo. Na drugi strani je bila zemlja tista, ki je slovensko skupnost branila pred asimilacijo, zato je postala tudi ena izmed poglobitnih tarč napadov. Metode razlaščenja slovenskih kmetov po prvi in drugi svetovni vojni so bile zelo boleče in tipično kapitalistične.

5.2 Zaradi vse večje ekspanzivnosti Italijanov od druge polovice prejšnjega stoletja in političnih razmer, ki so jim pomagale k njej, so bili Slovenci potisnjeni v manjšinski položaj. Manjšina je brez izjeme v določenem nasprotju z večino, zato je v očeh te vedno »grešni kozel« in začnejo se oblikovati stereotipi. Tako Italijani za Slovence pravijo, da so pripadniki nižjih slojev, predvsem kmečkega, da so gospodarsko in finančno šibki, na pol pismeni in da so narod brez zgodovine in kulture. Stereotip o Italijanih je ravno nasproten, dodati mu moramo le še to, da Italijan ne govori slovensko in o Slovencih ne ve nič. Negativen stereotip o Slovencih je v podzavesti prisoten tudi pri Italijanih, ki so slovenski manjšini sicer naklonjeni, prav tako je v Slovencih samih mogoče odkriti podzavestno predstavo o lastni manjvrednosti ali pa vsaj strah, ki prisotnost stereotipa potrjuje, da ga ne bi znali ovreči. Pavel Fonda celo pravi, da so Italijanom Slovenci potrebni zato, da jim s svojo manjvrednostjo potrjujejo njihovo večvrednost.¹⁷

6 V mesecu maju 1990 sem s pomočjo sodelavcev anketirala 150 dijakov slovenskih višjih srednjih šol na Goriškem z namenom, da bi ugotovila, kako je s slovenščino tam danes, v letu 1990.¹⁸ Izbira populacije je bila pogojena s praktičnostjo anketiranja in čisto preprostim dejstvom, da v zamejstvu nikjer, v nobenem dokumentu, ne piše, da je kdo Slovenec, torej do naključnega statističnega vzorca sploh ne moremo priti. Dejstvo, da so bili anketiranci dijaki oz. mladostniki med 15. in 19. letom, priključuje določene posledice oz. rezultati raziskave so zaradi tega nekoliko specifični.¹⁹ Z anketo sem zajela položaj jezika pri posamezniku, iz njega pa se nakazuje tudi položaj v družini, šoli in širši družbi.

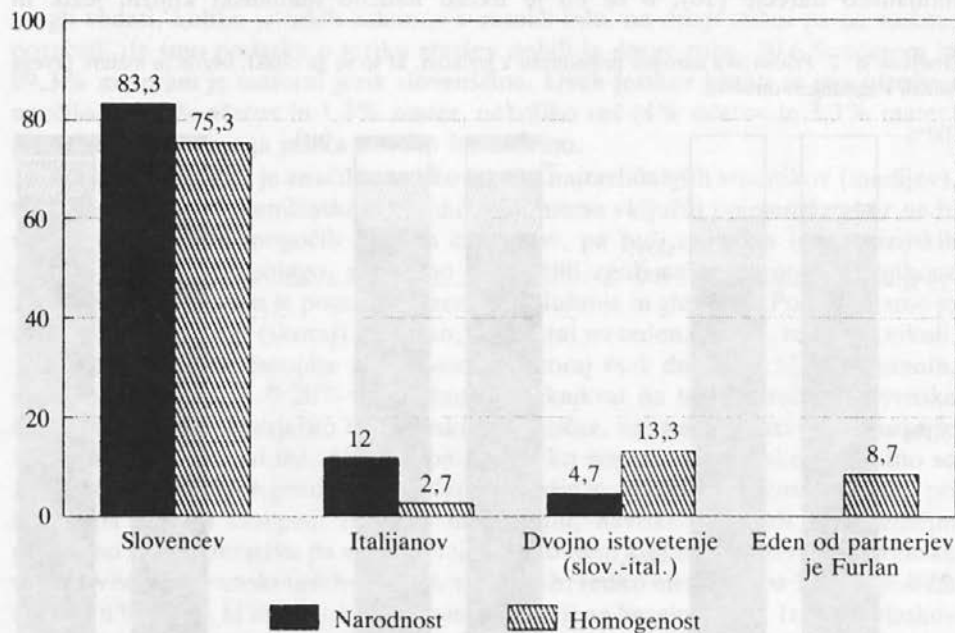
¹⁷ Ko so slovenski partizani ob koncu druge svetovne vojne vkorakali v primorska mesta, je ljudi obšla groza, podobno kot takrat, ko so v Franciji obglavili kralja. Zgodila se je nezasišanost: spreminjal se je ustaljeni red in padali so stereotipi o tem, kdo je nad in kdo pod. Vendar so se stvari kmalu uredile oz. vrnilo na stare tire, Slovenci pa smo dobili še en negativen predznak: po fojbah, o katerih se danes večinoma ne govori ali pa se govori zelo malo, so nas označili tudi kot krvnike, kar se o Italijanih in Nemcih po vsem, kar se je zgodilo še ne tako dolgo, sploh ne govori. Krvniki so kvečjemu fašisti in nacisti, ti pa so skoraj že nadosebna kategorija. Edina reakcija Slovencev pa je opravičevanje.

¹⁸ Dijaki so bili izbrani iz vseh petih višjih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom, in sicer približno enakomerno glede na število dijakov posamezne šole: polovica fantov in polovica deklet. Anketa je bila pisna, torej jo je vsak izpolnjeval sam. Izdelana je bila ob strokovni pomoči Inke Štrukel z Inštituta za sociologijo v Ljubljani in Emidija Susiča, docenta na tržaški univerzi. Z anketo sem poskušala odgovoriti na štiri osnovna sociolingvistična vprašanja: kdo govori, s kom, kje in kako.

¹⁹ Zdi se, da je danes pri mladini psihološka pogojenost močnejša od ideološke. Ne samo da se mladina danes upira avtoritetam in jih ne upošteva, pod vprašaj postavlja tudi izročilo, vrednote in izročila prednikov. Na drugi strani pa so postali ideali veliko bolj idealistični kot kdaj koli prej. V takem položaju je potrebna velika prožnost in izvirnost vseh manjšinskih ustanov, da izročilo in s tem tudi jezik

6.1 Čeprav sem predvidevala, da bodo vsi anketiranci Slovenci, saj obiskujejo šolo s slovenskim učnim jezikom, se je izkazalo, da se 16,7% dijakov ne čuti Slovence ali vsaj ne popolnoma.²⁰ Izjavljanju o lastni narodni pripadnosti je zanimivo postaviti ob bok podatke o enakorodnostni zakonov, iz katerih prihajajo. Čistih slovenskih zakonov je 73,3% (110), trije dijaki (2%) ne poznajo očeta (tisti, ki z očeti ne živijo skupaj, pa poznajo njegovo narodnost, ali tisti, katerih so očetje umrli, so vseeno upoštevani), mati pa je Slovenka, so na nek način doma v slovenskem okolju, tako da jih je skupaj 75,3%. Štirje so iz čistih italijanskih zakonov, vseh ostalih 22% (33) pa jih prihaja iz mešanih: največ slovensko-italijanskih (pri tem se število mater in očetov italijanske narodnosti ne razlikuje) – 13,3% (20), 8,7% (13) pa iz slovensko-furlanskih oziroma furlansko-italijanskih.

Grafikon št. 1: Narodnost dijakov v primerjavi s homogenostjo zakonov, iz katerih prihajajo.



Primerjava obeh parametrov potrjuje trditev, da se mnogi iz mešanih zakonov istovetijo s slovenskim narodom, še posebno tisti iz furlansko-slovenskih. Mogoče

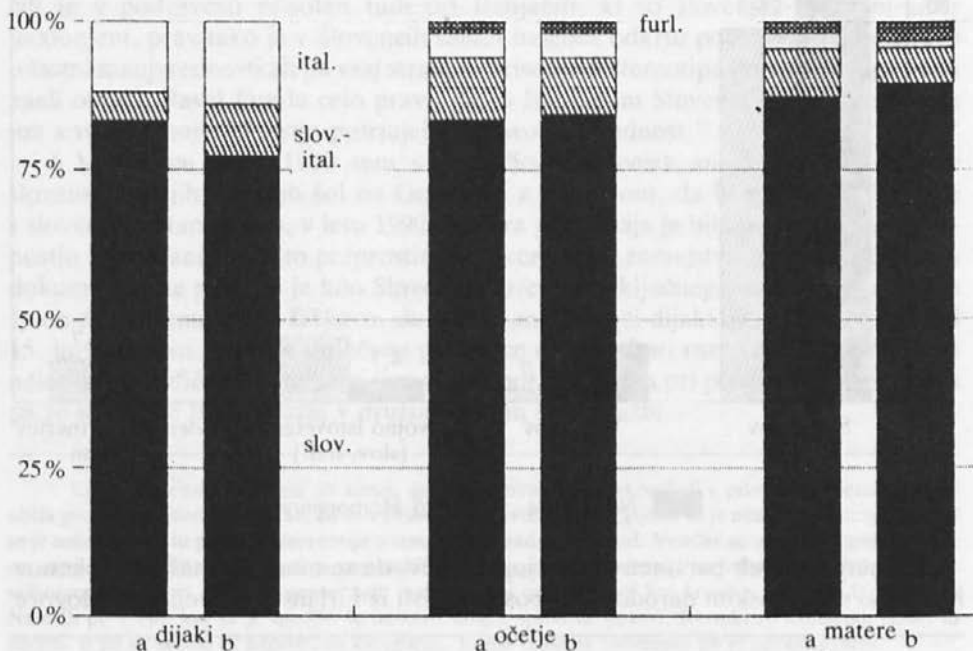
mladim predajo kot nekaj sočnega, življenjskega in vrednega. Med mladimi je tudi opaziti utrjevanje pripadnosti italijanski državi. Jugoslavija je zanje tuja država, ki ima njim tuje probleme. V kolikor so sami Slovenci, so Slovenci v Italiji, in to je nekaj drugega kot biti npr. Slovenec v Jugoslaviji.

²⁰ Nekateri se namreč ne morejo odločiti, kateremu narodu pripadajo, zato se istovetijo dvojno, in sicer slovensko-italijansko. Pri tem oseba roditelja ni pomembna, vseeno je, če je Italijan oče ali mati. Nekateri pa se, kljub temu da je eden izmed staršev Italijan, istovetijo s slovenskim narodom. Kaj vpliva na to, je težko reči. S tega stališča so zanimivi slovensko-furlanski mešani zakoni: nobeden od otrok iz takega zakona se namreč ne čuti pripadnika furlanske narodnosti, ampak se odloča med pripadnostjo slovenskemu ali italijanskemu narodu.

je tudi, da na istovetenje vpliva tudi dejstvo, da so anketiranci dijaki šol s slovenskim učnim jezikom.

6.2 Slaba polovica (48%) jih ima stalno bivališče v Gorici, to je sorazmerno veliko glede na število Slovencev, ki živijo v mestu. Nekoliko manj jih prihaja iz drugih občin pokrajine, največ seveda iz slovenskih: iz Doberdoba, Sovodenj in Števerjana. Sedem dijakov je iz Nove Gorice, eden iz Trbiža, trije pa iz Tržaške pokrajine. Glede na kraje, iz katerih prihajajo, me je zanimalo, če to vpliva na socialno zvrst jezika, ki so se je naučili v zgodnjem otroštvu (do 6. leta starosti) in tisto, ki jo zdaj najraje uporabljajo. Rezultati kažejo, da ni nekega bistvenega vpliva, saj se je kar 64% vprašanih najprej naučilo katerega izmed slovenskih primorskih narečij, 13% pa splošnopogovorne zvrsti jezika. Tudi zdaj jih 70% (105) najraje uporablja narečje, le 10% pa višje socialne zvrsti.²¹ 14% anketirancev se je v zgodnjem otroštvu naučilo dveh jezikov hkrati: največkrat slovensko in italijansko narečje (10), 6 se jih je hkrati naučilo italijanski knjižni jezik in

Grafikon št. 2: Primerjava narodne pripadnosti z jezikom, ki so se ga dijaki, očetje in matere prvega naučili v zgodnjem otroštvu.



a – narodna pripadnost

b – jezik, ki so se ga naučili v zgodnjem otroštvu

²¹ V anketi sem namenoma poenostavila razdelitev socialnih zvrsti zaradi večje preglednosti. Preden sem razdelila vprašalnike, pa sem razdelitev razložila, in sicer tako da so z izrazom knjižni jezik mišljene vse tiste socialne zvrsti, ki se razlikujejo od narečja. Zato ni nesmiselno, če so nekateri napisali, da so se najprej naučili knjižnega jezika, ker so se v resnici verjetno naučili pokrajinski pogovorni jezik oziroma splošno pogovorni, ki pa je v vsakem primeru močno pokrajinsko obarvan.

slovensko narečje, le eden pa slovensko narečje in furlanščino. Število teh, ki so že od najzgodnejšega otroštva dvojezični, se ujema s številom otrok iz mešanih zakonov. Tudi vsi ostali so že od zgodnjega otroštva v večji ali manjši meri dvojezični, saj živijo v okolju, ki enojezičnosti enostavno ne dopušča. Res je, da je družina prvi in najpomembnejši socializacijski dejavnik, in če je ta slovenska, je potem razumljivo, da se bo otrok najprej naučil slovenščine. Toda danes je v vsaki hiši tudi televizija, in ta je italijanska. Skoraj nemogoče je, da bi imela oče in mati samo slovenske prijatelje, in ko pridejo v hišo italijanski, se doma govori italijansko. Mogoče tudi sosede niso samo Slovenci, vsaj v mestu je tako. Italijansko se govori tudi v mnogih trgovinah itd. Vse to mora in tudi vpliva na otroke. Torej so že malčki porinjani v borbo za ohranjanje maternega jezika.

Odgovori na vprašanje o maternem jeziku staršev kažejo, da je bilo v preteklosti veliko manj mešanih zakonov, čeprav na eni strani zaradi družbenih sankcij proti osebam, ki so se poročile s pripadnikom drugega naroda, nikoli ne bomo mogli vedeti, koliko je takih zakonov v resnici bilo, na drugi strani pa ne smemo pozabiti, da smo podatke o jeziku staršev dobili iz druge roke. 80,6% očetov in 89,3% materam je materni jezik slovenščina. Dveh jezikov hkrati se je v otroštvu naučilo le 4,7% očetov in 1,3% mater, nekoliko več (4% očetov in 3,3% mater) pa se jih je kot prvega jezika naučilo furlanščino.

6.3 Za zamejstvo je značilno veliko število najrazličnejših srednikov (medijev), tako večinskih kot manjšinskih. V anketo jih nismo vključili poimensko, ker ne bi mogli navesti vseh mogočih revij in časopisov, pa tudi radijskih in televizijskih postaj, ki so na razpolago, zato smo se omejili zgolj na poimenovanje njihove zvrsti, zanimala pa nas je pogostost branja, poslušanja in gledanja. Poskušali smo jo zajeti v pet kategorij: (skoraj) vsak dan, nekajkrat na teden, včasih, redko in nikoli.

6.3.1 Slovenske časopise redno vsak ali skoraj vsak dan bere 52% vprašanih, italijanske pa 55,3%.²² 20% anketirancev nekajkrat na teden prebira slovenske časopise in revije – verjetno manjšinske in matične, saj sta med prvimi tednika le *Katoliški glas* in *Novi list*, 4% več pa prav tako pogosto italijanske. Verjetno so italijanske pri dekletih predvsem t. i. ženske revije in ceneni ljubezenski romani, pri fantih pa športni časopisi, revije o motorizmu, nautiki ipd. Teh v slovenščini praktično ni, v zamejstvu pa sploh izhajajo predvsem kulturno obarvane slovenske revije. Včasih slovenski tisk bere 16% vprašanih, redko ali nikoli pa 12%, medtem ko je le 6% takih, ki italijanskih časopisov in revij ne berejo nikoli. Iz teh podatkov se da sklepati, da v vsako družino prihaja vsaj en slovenski časopis ali revija in prav toliko ali več italijanskih.

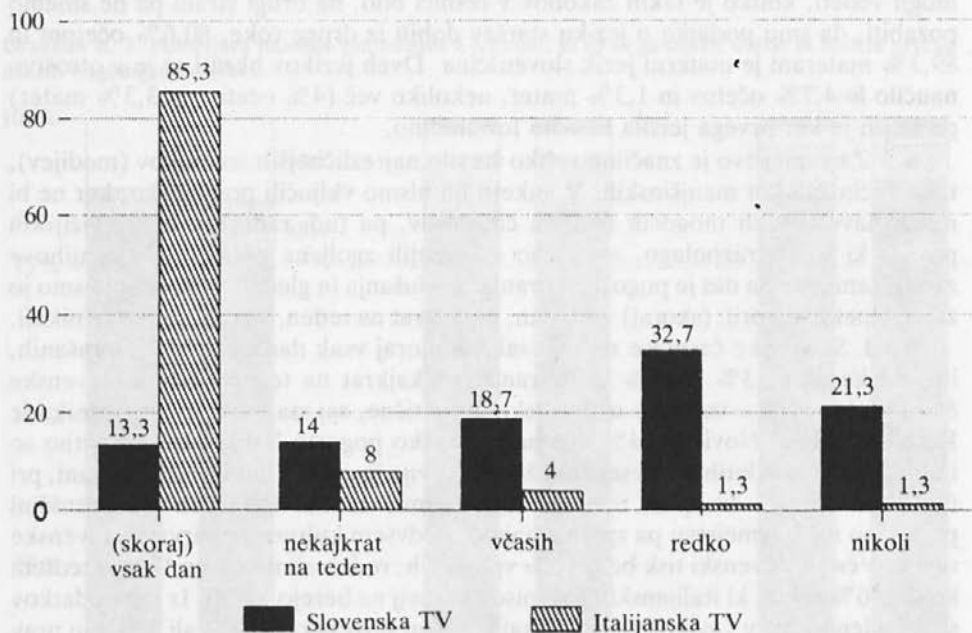
6.3.2 Če je razmerje med branjem italijanskega in slovenskega tiska v veliki meri ugodno s stališča ohranjanja jezika, pa ni tako s poslušanjem radia. Res je, da radio pri mladih izpodriva glasba s plošč in kaset in ga torej malo poslušajo, vendar

²² V zamejstvu izhaja samo en slovenski dnevnik, in sicer *Primorski dnevnik*, italijanskih pa je precej več. V Trstu izhaja *Piccolo*, vendar je verjetnost, da Slovenci segajo po ostalih italijanskih dnevnikih, precej večja. Raziskava o motivaciji in stališčih do učenja in rabe L_1 in L_2 med slovensko srednješolsko mladino v Italiji je pokazala, da jih *Piccolo* redno bere 17,3%, kar pa še ne pomeni, da ga berejo vsak dan. *Piccolo* je precej razširjen v Trstu, kar je po svoje logično, saj je tržaški dnevnik, v Gorici in drugod na Goriškem pa je manj bran.

so odkloni med poslušanjem italijanskih in slovenskih postaj precej veliki. Italijanski radio vsak dan posluša polovico anketirancev (49,3%), slovenskega pa le 13,3%. Pri tem ostaja neznanka, katere postaje poslušajo: Radio Trst, Ljudski radio ali matične postaje? Slovenskega radia nikoli ne posluša kar 22,7% vprašanih, italijanskega pa samo 4,7%.

6.3.3 Še bolj neugodno razmerje je med slovensko in italijansko televizijo, kar ni čudno. Italijanski prostor je s privatnimi postajami pravi raj za ljubitelje televizije, in to mladi so. Velika intenzivnost gledanja televizije tako vpliva tudi na vedno redkejšo seganje po knjigah in zdi se, da je to še najmanjše zlo. Hujše je dejstvo, da je družina tudi zaradi televizije razcepljena, da se ni mogoče več pogovarjati, ker enostavno ni več časa, to pa se pokaže usodno v poteku asimilacije, saj je ravno družina tista, v kateri se poleg šole slovenščina največ uporablja.

Grafikon št. 3: Pogostost gledanja slovenske in italijanske televizije.



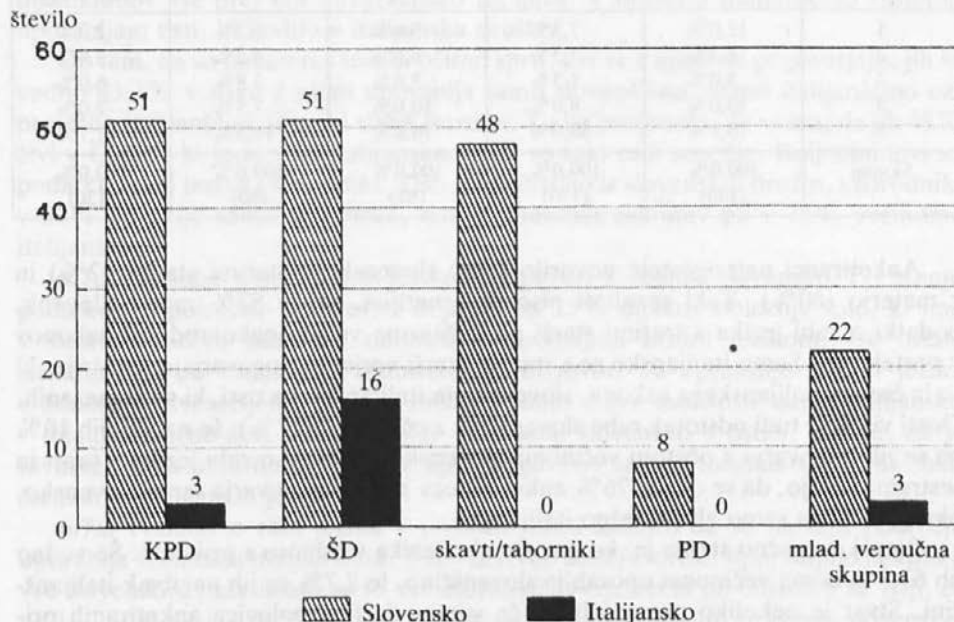
6.4 Dijake smo spraševali tudi po številu leposlovnih knjig, ki so jih prebrali v preteklem letu brez tistih obveznih za domače branje. Prvi vtis ob pregledovanju rezultatov je, da mladi berejo zelo malo. Več kot 20% vprašanih v zadnjem letu ni prebralo niti ene slovenske ali italijanske knjige. 34% jih je prebralo le eno ali dve slovenski in prav toliko tri do pet; nekoliko več (40,5%) pa eno oz. dve italijanski in nekoliko manj (20,7%) tri do pet. Slovenske knjige v »večjih količinah« (več kot 10 na leto) bere 10,7% anketirancev, od tega je 75% (12) deklet in 25% fantov. Fantje tudi sicer berejo manj kot dekleta. Primerjava pogostosti branja po tipu šole je pokazala, da dijaki tehnično-strokovnih šol berejo veliko manj od svojih sovrstnikov na družboslovnih, deloma tudi zato, ker je na prvih več fantov kot deklet.

Ob dejstvu, da slovenske televizije skoraj ne gledajo, da prav tako zelo malo poslušajo oddaje slovenskega radia, da časopise sicer berejo v nekoliko večji meri in da berejo tako malo knjig, je jasno, da prihajajo zelo malo v stik s slovenskim knjižnim jezikom in ga zato tudi slabo obvladajo. To podmeno si upam podpreti tudi s sicer subjektivnimi ocenami o znanju jezika, subjektivnimi zato, ker so se o znanju slovenščine izjavljali dijaki sami, to je pretežno zadovoljivo ali v najboljšem primeru dobro.

6.5 Danes so društva in organizacije tiste, ki so prevzele in nosijo precejšnjo vlogo pri posredovanju narodne istovetnosti. S tega stališča so za slovensko zamejsko skupnost rezultati ankete ugodni. Večina anketiranih je vključena vsaj v eno društvo, le 28,7% ali manj kot 1/3 jih ni član niti enega slovenskega društva, kar 86% pa se jih ne udeležuje italijanskega kulturnega in drugega društvenega življenja. Številčno so najbolj obiskana kulturno-prosvetna in športna društva, v njih sodeluje 34% (51) vprašanih, 10,7% pa celo v obeh hkrati, sledijo jim rekreacijska društva oz. skavti in taborniki; 14,7% se jih zbira v mladinskih veroučnih skupinah, 5,3% je aktivnih članov planinskega društva, eden pa je raziskovalec. Če prisotnost v posameznih društvih pogledamo po spolu, vidimo, da je načelno enakomerno, razlike nastopajo le glede na vrsto društva. Tako je v kulturno-prosvetnih društvih 30% več deklet kot fantov, v športnih pa je razmerje ravno obrnjeno, v njih je namreč 25% več fantov kot deklet.

V italijanska kulturno-prosvetna društva hodi le eno dekle in dva fanta, več – 10,7% pa jih je aktivnih v italijanskih športnih društvih. Tako stanje ni presenetljivo, prej razumljivo iz že zgoraj navedenih razlogov.

Grafikon št. 4: Primerjava sodelovanja v italijanskih in slovenskih društvih in organizacijah.



6.6 V obdobju odraščanja so prijateljstva in prijateljske zveze na neki način še pomembnejše kot v drugih življenjskih obdobjih. Mladi veliko časa preživijo skupaj in ta čas pomembno vpliva na oblikovanje njihovih pogledov na življenje, predvsem pa na lestvico vrednot.

Nihče izmed vprašanih nima samo italijanskih prijateljev, kar je logično, saj smo spraševali dijake šol s slovenskim učnim jezikom. 8,7% jih pravi, da ima samo slovenske prijatelje, med temi je nekaj takih, ki prihajajo v šolo iz Slovenije, drugi pa kažejo na določeno zaprtost. Večina (50%) jih je našla prijatelje v enaki meri med Slovenci in Italijani in tako razmerje je z narodnostnega vidika precej ugodno; podobno velja tudi za tiste, ki imajo večinoma slovenske, pa tudi italijanske prijatelje (36,7%).

6.7 Zanimalo nas je tudi, kako je z rabo jezika doma, v šoli in v javnosti. Rabo smo poskušali na neki način količiniti, zato temu služijo tudi predloženi odgovori, ki jih lahko uporabimo, tako kot si sledijo, kot lestvico, v kateri 1 pomeni samo italijansko, 3 slovensko in italijansko v enaki meri, 5 pa samo slovensko. Vmesne vrednosti pa pomenijo – tiste, ki so pomaknjene bolj proti enici – bolj italijansko in obratno tiste, ki se nagibajo bolj proti petici – bolj slovensko.

6.7.1 V prvi sklop vprašanj o rabi jezika doma smo vključili ožje in širše družinske člane (očeta, mater, sestre, brate, stare starše in sorodnike) ter tiste, s katerimi se dijaki doma največkrat pogovarjajo: prijatelje in sosede. Ko smo izračunali indeks rabe jezika doma, smo ugotovili, da se v veliki meri govori slovensko, čeprav je res, da se v šoli uporablja slovenščina še bolj pogosto.

Preglednica št. 1: Raba jezika v ožjem družinskem krogu

Jezik	Oče	Mati	Bratje	Sestre	Stari starši
1	12,0%	7,3%	3,6%	6,2%	2,3%
2	4,3%	3,3%	6,0%	6,2%	3,0%
3	3,0%	1,3%	3,6%	3,8%	6,0%
4	10,0%	8,0%	10,0%	7,5%	7,0%
5	70,7%	80,0%	76,8%	76,3%	81,7%
Skupaj	100,0% (140)	100,0% (150)	100,0% (82)	100,0% (80)	100,0% (130)

Anketiranci najpogosteje govorijo samo slovensko s starimi starši (82%) in z materjo (80%). Taki rezultati niso presenetljivi, saj je 87% mater Slovenk, podatki o rabi jezika s starimi starši pa kažejo na večjo enakovrednost zakonov v preteklosti. Samo italijansko se s starimi starši verjetno pogovarjajo tisti trije, ki so iz čistega italijanskega zakona, slovensko in italijansko pa tisti, ki so iz mešanih. Dosti visok je tudi odstotek rabe slovenščine z očetom (70,7%), še nadaljnjih 10% pa se jih pogovarja z očetom večinoma slovensko. Podatki o rabi jezika z brati in sestrami kažejo, da se okrog 76% anketirancev z njimi pogovarja samo slovensko, okrog 10% pa samo ali pretežno italijansko.

Precej drugačno stanje je, ko gre za rabo jezika v odnosu s prijatelji. Še vedno jih 63,3% doma večinoma uporablja slovenščino, le 8,7% se jih nagiba k italijanščini. Stvar je nekoliko presenetljiva, če vemo, da ima polovica anketiranih pri-

bližno enako število prijateljev italijanske in slovenske narodnosti. Zelo verjetno je, da italijanski prijatelji ne hodijo na dom. Če pogledamo še odgovore na vprašanja o rabi jezika s prijatelji v drugih okoljih, se še bolj potrди domneva, da na izbiro jezika močno vpliva okolje.

Preglednica št. 2: Raba jezika v pogovoru s prijatelji.

	Doma	V šoli	V disku	V piceriji	V društvu
1	2,7%	–	12,0%	6,0%	5,3%
2	6,0%	2,0%	6,7%	10,0%	2,0%
3	27,3%	5,3%	20,0%	20,0%	10,7%
4	38,0%	22,7%	17,3%	24,7%	12,7%
5	25,3%	70,0%	17,3%	38,7%	54,7%
6	0,7%	–	26,0%	0,7%	14,7%
Skupaj	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)

Razumljivo je, da se v slovenski šoli nihče ne pogovarja samo italijansko, pa čeprav s prijateljem, bolj zanimiva sta disko in picerija. Slovenskih diskoklubov v zamejstvu ni, prav tako so tudi picerije večinoma italijanske in zdi se, da tako okolje, namreč italijansko, precej vpliva na rabo jezika. Ob dejstvu, da 26% vprašanih ne hodi v disko, se zgoraj navedeni odstotki spremenijo. Od preostalih jih 16% v pogovorih s prijateljem v disku uporablja samo italijanščino, 9% pa pretežno, torej skupaj 25%. Težko je reči, zakaj je v picerijah stanje za slovenščino bolj ugodno, mogoče je odgovor v zapletenem mehanizmu, ki deluje znotraj diskoklubov vse prej kot integracijsko na ljudi. V društvih italijanščino verjetno uporabljajo tisti, ki hodijo v italijanska društva.

Ob tem, da so nekateri s sosedi očitno sprti, ker se z njimi ne pogovarjajo, jih še vedno 43,3% v stiku z njimi uporablja samo slovenščino. Samo italijanščino oz. pretežno italijanščino jih rabi slaba četrtina. To ne preseneča, če vemo, da jih 48% živi v Gorici, ki je močno italijanska, torej so taki tudi sosede. Bolj zanimivi so podatki o rabi jezika s sorodniki. Tisti, ki prihajajo iz slovenskih družin, s sorodniki v 80% govorijo samo slovensko, tisti iz mešanih zakonov pa v 75% večinoma italijansko.

6.7.2 Na šolah s slovenskim jezikom se govori večinoma slovensko. Pri branju podatkov je potrebno upoštevati dejstvo, da 15% dijakov obiskuje šolo, ki ima v vsakem letniku samo en oddelek s slovenskim učnim jezikom, vse ostale strukture pa so italijanske. Zanimivi so odgovori na vprašanje o rabi jezika v odnosu z ravnateljem. Ti so se razdelili samo v dve možnosti: samo italijansko – dijaki tehnične šole Galio Galilei – in samo slovensko – ostali. Zdi se, da je ravnatelj taka avtoriteta, da se z njim pogovarja strogo formalno, v prav tako formalno določenem jeziku.

6.7.3 Podatki o rabi jezika v javnosti jasno kažejo, da se na tem področju uporablja večinoma italijanščina. Tisti, ki živijo zunaj Gorice, uporabljajo nekoliko več slovenščine, ker imajo za to več možnosti. Verjetno bi bil odstotek še višji, če ne bi hodili vsak dan v Gorico, ker imajo po vaseh, ki jim pravimo slovenske,

Preglednica št. 3: Raba jezika v šoli.

	Ravnatelj	Učitelj	Tajnik	Postrežnik	Sošolci
1	18,0%	2,0%	13,3%	6,0%	–
2	–	–	2,0%	6,3%	2,0%
3	–	8,0%	0,7%	4,7%	5,3%
4	–	19,3%	1,3%	6,0%	22,7%
5	82,0%	70,7%	81,7%	80,0%	70,0%
Skupaj	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)

slovenske trgovine, banke in hranilnice, tudi uslužbenci na pošti in občinskem uradu govorijo slovensko. Vsekakor pa podatki potrjujejo upravičenost zahtev slovenske manjšine po globalni zaščiti, namreč prav zaščiti na področju javnega življenja (v javnih uradih in na sodiščih), saj se prav tu kažejo največja odstopanja od rabe slovenščine v družini (ta je še v veliki meri slovenska) in šoli.

Analiza odgovorov na posamezna vprašanja nam pove, da se v trgovinah uporablja slovenščina v enaki meri kot italijanščina. Mnogi so mi rekli, da je izbira jezika odvisna od trgovine oziroma od prodajalca. Če vedo, da je ta Slovenec, uporabijo slovenščino, sicer italijanščino. V uradih (82,6%), na pošti (88%) in pri zdravniku (78,7%) se uporablja skoraj samo italijanščina, 12,7% je takih, ki se z zdravnikom pogovarjajo samo slovensko. V teh primerih gre za slovenske družinske zdravnike. V bolnišnicah in ambulantah pa se rabi samo italijanščina.

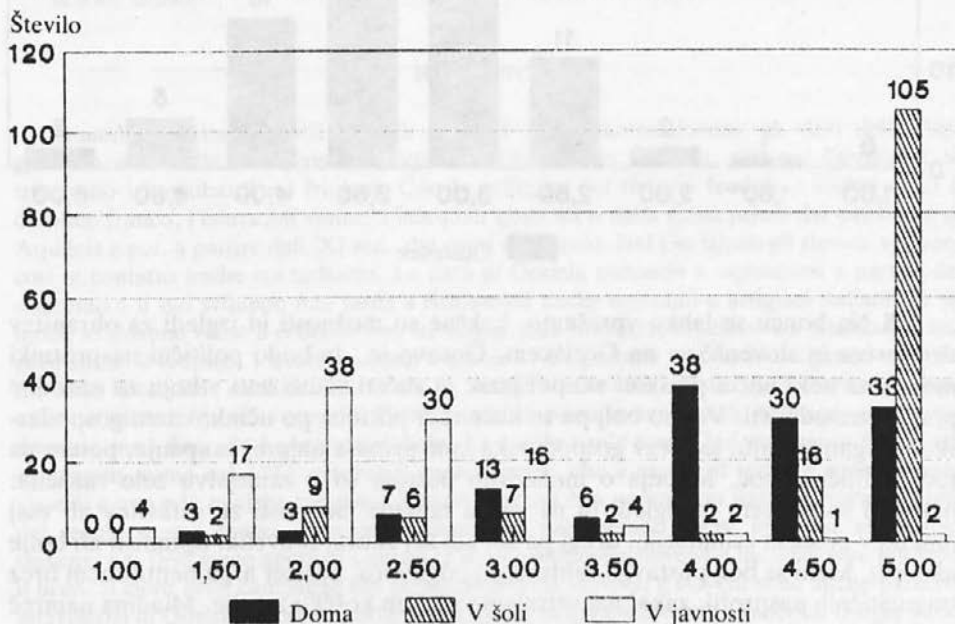
Preglednica št. 4: Raba jezika v javnosti

	Prodajalec	Uradnik v drž. uradu	Poštni uradnik	Bančni uradnik	Bolničarka
1	18,0%	69,3%	79,3%	34,7%	72,7%
2	34,7%	13,3%	8,7%	16,7%	4,7%
3	24,7%	6,0%	4,0%	12,0%	5,3%
4	14,7%	3,3%	3,3%	10,0%	2,7%
5	7,3%	3,3%	2,7%	24,0%	7,3%
6	0,7%	4,7%	2,0%	2,7%	7,3%
Skupaj	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	10,0% (150)	100,0% (150)

	Zdravnik	Natakar v diskoklubu	Natakar v piceriji	Duhovnik
1	72,7%	61,3%	66,7%	7,3%
2	6,0%	6,0%	18,0%	3,3%
3	4,0%	2,0%	6,0%	2,7%
4	2,0%	2,0%	3,3%	7,3%
5	12,7%	3,3%	4,0%	64,7%
6	2,7%	25,3%	2,0%	14,7%
Skupaj	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)

Nekoliko drugačno stanje je pri uporabi jezika v stiku z bančnim uradnikom. Mnogi Slovenci hodijo v slovenske banke in hranilnice, taka je npr. Kmečka banka v Gorici ali hranilnica v Doberdobju ali Sovodnjah. Pri uporabi jezika v stiku z duhovnikom pa je razmerje diametralno nasprotno vsem ostalim, ki se tičejo jezika v javnosti. 14,7% jih je izjavilo, da so ateisti oz. da se z duhovnikom ne pogovarjajo. Od preostalih pa jih 80% uporablja samo slovenščino in 9% samo italijanščino. Zelo malo je takih, ki uporabljajo dva jezika, ker so duhovniki bodisi Slovenci bodisi Italijani. Dva jezika verjetno uporabljajo tisti, ki se v šoli pogovarjajo s slovenskim duhovnikom – na zamejskih šolah imajo še vedno kot enega izmed predmetov verouk – v župniji, če je ta italijanska, pa z italijanskim.

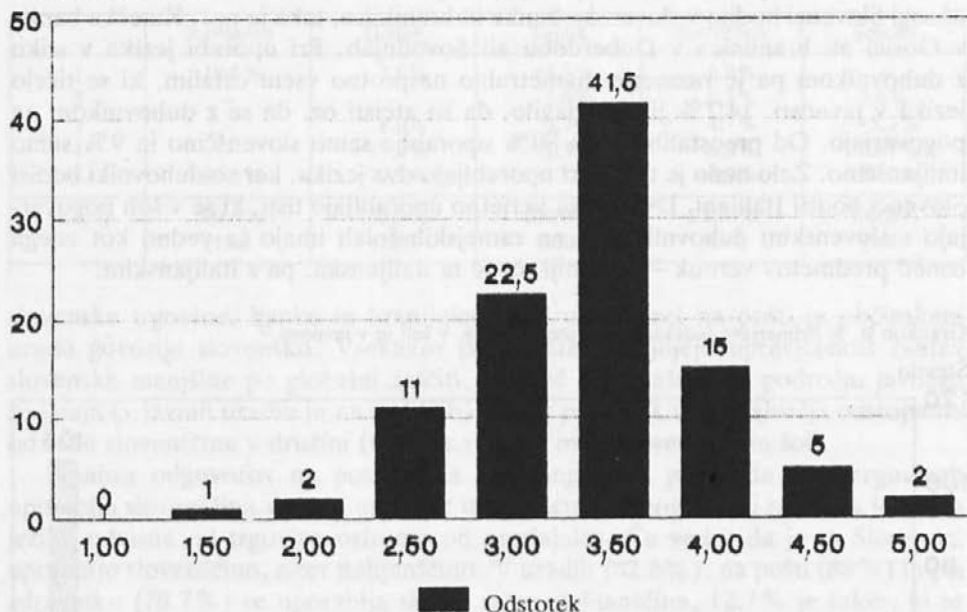
Grafikon št. 5: Primerjava indeksov rabe jezika doma, v šoli in v javnosti.²³



Na koncu smo izračunali še skupni indeks rabe jezika doma, v šoli in v javnosti. Izračunan je bil na 101 dijaku. Že bežen pogled pove, da je raba še vedno usmerjena bolj proti slovenščini, seveda po zaslugi rabe v družini in v šoli. Primerjava rezultatov med mestom in vasjo pa kaže rahlo prednost rabe slovenščine na podeželju.

²³ V indeks niso bili vključeni pogovori z brati in sestrami ter starimi starši, preprosto zaradi tega, ker kar 68 anketirancev nima brata in 70 sestre, podobno jih je 20 brez starih staršev – ti razumljivo niso mogli dati odgovora, zato jih nismo mogli upoštevati. Podobno pri indeksu rabe jezika v javnosti nismo upoštevali rabe jezika v diskoklubu in v pogovoru z duhovnikom, in sicer iz istega razloga: mnogi namreč ne hodijo v disko ali pa se ne pogovarjajo z duhovnikom. Indeks smo izračunali tako, da smo sešteli odgovore na vsa vprašanja (odgovori so bili označeni s števkami od 1 do 6, izločili smo tiste, ki so odgovorili s 6, ker je to pomenilo, da se ne pogovarjajo) in vsoto delili s številom vprašanj oz. sogovorcev, ki smo jih navedli v anketni poli.

Grafikon št. 6: Indeks rabe jezika doma, v šoli in v javnosti.



6.8 Na koncu se lahko vprašamo, kakšne so možnosti in izgledi za ohranitev slovenstva in slovenščine na Goriškem. Gotovo je, da bodo politični nasprotniki morali na neki način poiskati skupni jezik in začeti sodelovati v boju za narodne pravice narodnosti. Vedno bolj pa se kaže tudi potreba po učinkovitem gospodarskem organiziranju, saj prav gospodarska moč prinaša najprej zaupanje, potem pa tudi politično moč. Mnenja o možnostih obstoja so v zamejstvu zelo različna: nekateri so povsem črnogledi in ne vidijo nobene možnosti za ustavitev ali vsaj omejitev procesa asimilacije, drugi pa so, zdi se, skoraj preveliki optimisti ali bolje idealisti. Meni se bolj postavlja zahteva po odgovoru, in sicer argumentiranem brez travmatičnih nasprotij; zakaj naj vztrajamo na tem koščku zemlje. Mladina namreč vedno bolj terjta ta odgovor, ker ji več ne zadostuje pojasnjevanje: »Oče in mati sta bila Slovenca, tudi ded in babica...«

Viri in literatura

- ANNUARIO ARHIDIOCESI DI GORIZIA, 1985, Gorica.
 FONDA, P., 1987, Psihični procesi in narodnostna identifikacija, v: Ednina, dvojina, večina, ZTT, Trst, 68–111.
 GRUDEN J., 1912, Zgodovina slovenskega naroda, MD, Celovec.
 JERI, J., KUŠELJ, G., 1973, Slovenska narodnostna skupnost v Italiji, Teorija in praksa, št. 5–6, 476–504.
 KOS, M., 1974, Zgodovinski razvoj slovenske zahodne meje, v: Slovenci v Italiji včeraj in danes, ZTT, Trst, 11–13.
 MARUŠIČ, B., 1985, Primorski čas pretekli (prispevek za zgodovino Primorske), Založba Lipa, Koper.

- PASTIRSKO PISMO F. B. SEDEJA, 1929, o narodnem jeziku pri verouku (hrani nadškofijski arhiv v Gorici).
- PAHOR, S., 1986, Pregled zgodovine slovenskega šolstva na današnjem ozemlju italijanske republike do leta 1945, v: Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945-1985, Trst, 87-104.
- STRANJ, P., 1989, La Comunità Sommersa (Gli Sloveni in Italia dalla A alla Ž, ZTT, Trst.)
- STRANJ, P., 1976, Razvoj in številčno stanje slovenskih šol, v: Posvet o slovenskem šolstvu v Italiji, ZTT, Trst, 110-121.
- SUSIČ, E., 1984, Subjektivni temelji narodne identitete med slovensko srednješolsko mladino v Italiji, v: Dvojezičnost - individualne in družbene razsežnosti, Ljubljana, 17-26.
- SUSIČ, E., SEDMAK, D., 1983, Tiha asimilacija (Psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja), ZTT, Trst.
- TOPORIŠIČ, J., 1988/89, predavanja iz družbenosti jezika.
- VERI PAHOR, N., 1985, Ob 60-letnici Goriške Mohorjeve družbe, Koledar GMD za leto 1985, 38-49.
- ZVEZA SLOVENSKE KATOLIŠKE PROSVETE, 1989, Gorica ob tridesetletnici 1959-1989, ZSKP in SSO, Gorica.

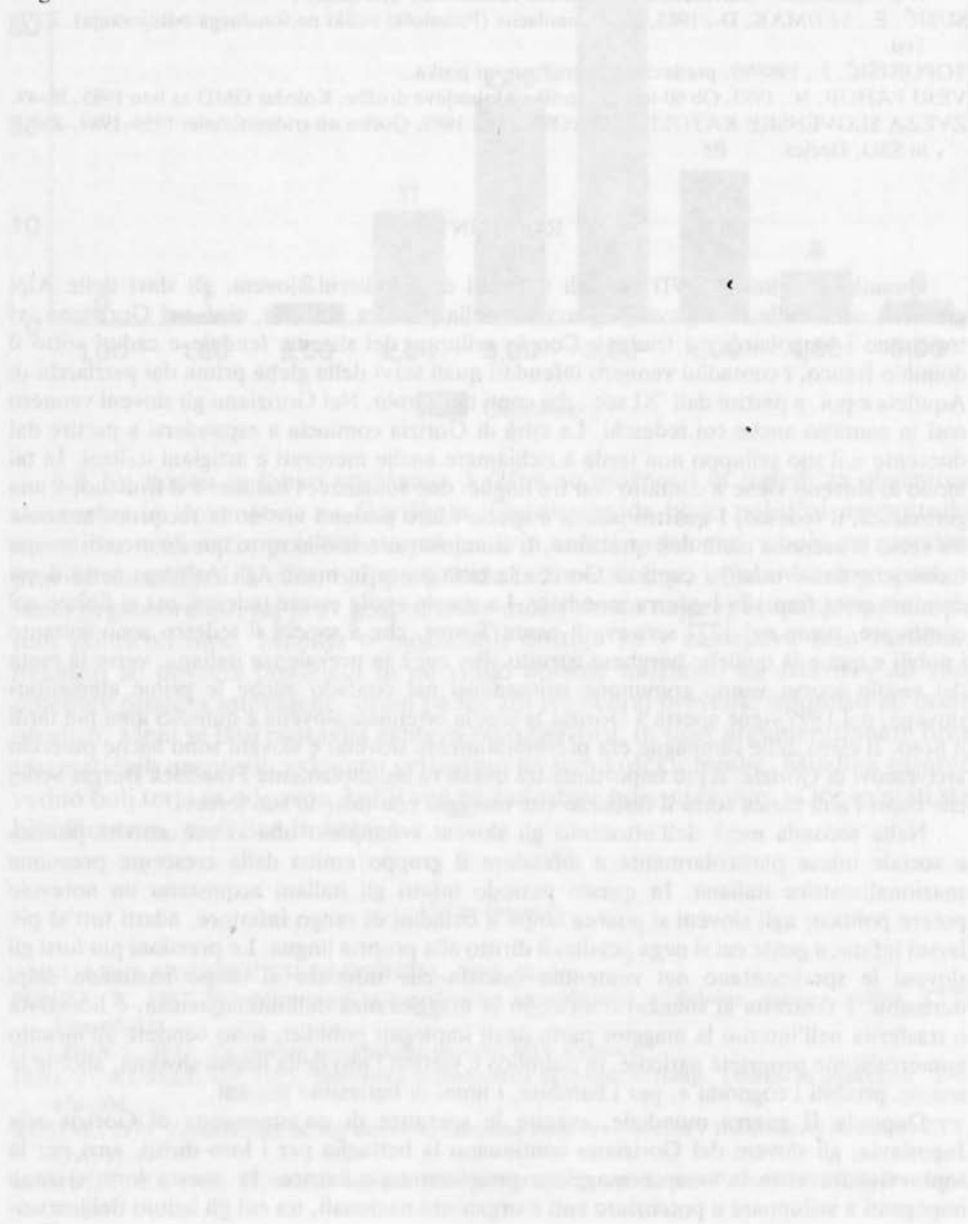
RIASSUNTO

Quando ai primi del VII sec. gli antenati degli odierni sloveni, gli slavi delle Alpi giunsero nella valle di Vipava (Vipacco) e nella pianura isontina, cioè nel Goriziano, vi trovarono i longobardi e i friulani. Con lo sviluppo del sistema feudale e caduti sotto il dominio franco, i contadini vennero infeudati quali servi della gleba prima dai patriarchi di Aquileia e poi, a partire dall'XI sec., dai conti del Tirolo. Nel Goriziano gli sloveni vennero così in contatto anche coi tedeschi. La città di Gorizia comincia a espandersi a partire dal duecento e il suo sviluppo non tarda a richiamare anche mercanti e artigiani italiani. In tal modo lo sloveno viene a contatto con tre lingue: due romanze, l'italiano e il friulano, e una germanica, il tedesco. I quattro idiomi e specie i loro parlanti vivono in reciproca armonia fin verso la seconda metà dell'ottocento. L'amministrazione è in tutto questo arco di tempo tedesca: estintisi infatti i conti di Gorizia la città passa in mano agli Asburgo sotto il cui dominio resta fino alla I guerra mondiale. La scuola vuole essere tedesca, ma si finisce col constatare, come nel 1777 scriveva il conte Torres, che a sapere il tedesco sono soltanto i nobili e qua e là qualche borghese istruito. Per cui è in prevalenza italiana, verso la metà del secolo scorso vanno comunque istituendosi nel contado anche le prime elementari slovene; nel 1895 viene aperta a Gorizia la scuola ottennale slovena e quindici anni più tardi il liceo. Il clero delle campagne era presumibilmente sloveno e sloveni sono anche parecchi arcivescovi di Gorizia. Il più importante tra questi fu indubbiamente Francišek Borgia Sedej che copri l'alta carica sotto il fascismo che osteggiò con tutte le sue forze.

Nella seconda metà dell'ottocento gli sloveni sviluppano una vivace attività politica e sociale intesa particolarmente a difendere il gruppo etnico dalla crescente pressione snazionalizzatrice italiana. In questo periodo infatti gli italiani acquistano un notevole potere politico; agli sloveni si guarda come a cittadini di rango inferiore, adatti tutt'al più lavori infimi, a gente cui si nega persino il diritto alla propria lingua. Le pressioni più forti gli sloveni le sperimentano nel ventennio fascista che inferisce al corpo nazionale colpi durissimi: è costretta al silenzio o all'esilio la maggioranza dell'intelligenza, è licenziata o trasferita nell'interno la maggior parte degli impiegati pubblici, sono vendute all'incanto numerosissime proprietà agricole, in pubblico è vietato l'uso della lingua slovena, abolite le scuole, proibiti i cognomi e, per i bambini, i nomi di battesimo sloveni.

Dopo la II guerra mondiale, svanite le speranze di un'annessione di Gorizia alla Jugoslavia, gli sloveni del Goriziano continuano la battaglia per i loro diritti, anzi per la sopravvivenza vista la sempre maggiore pressione assimilatrice. In questa lotta si sono impegnati a sviluppare e potenziare enti e organismi nazionali, tra cui gli istituti dell'istruzi-

one elementare e media, e a conseguire condizioni di parità con l'approvazione della relativa legge di tutela globale. Lo stato attuale della lingua slovena mostra infatti che la lingua, tuttora largamente usata in famiglia, a scuola, nelle associazioni, ve perdendo sempre più terreno in pubblico. Con la legge sulla tutela globale gli sloveni si propongono il raggiungimento dei loro diritti proprio nei contatti con le pubbliche autorità. Da un sondaggio condotto tra gli studenti delle medie superiori con lingua di insegnamento slovena risulta tra l'altro che la lingua slovena è in regresso anche per il forte impatto dei mass media, in primo luogo della TV.



TIPOLOGIJA FRAZEOLOŠKIH PRENOVITEV V CANKARJEVIH PROZNIH BESEDILIH

Prenovitve so namerne in sobesedilno pogojene spremembe pomena in/ali oblike frazeologemov. Prikazana tipologija je izdelana na podlagi frazeološkega gradiva iz proznih besedil I. Cankarja. V njej so prenovitve razdeljene najprej glede na število posegov v izhodiščni frazeologem na enostopenjske in večstopenjske. V enostopenjskih prenovitvah so spremembe znotraj (sestavinske, skladske) ali zunaj frazeologema (povezovalnostne, sobesedilne). Merilo za ločevanje večstopenjskih prenovitev je razvidnost (sestavljene) oz. nerazvidnost (razstavljene) izpeljanih posegov. Križanjske prenovitve so sicer posledica več posegov, ker pa so hkrati tudi eden od temeljnih postopkov v večstopenjskih prenovitvah, so obravnavane kot poseben tip.

Phraseological alterations (renovations) are intentional and contextually conditioned changes of the meaning and/or form of a set phrase (of a phraseologeme). Their typology in the present article is based on the material compiled from Ivan Cankar's prose texts. First, the alterations are divided, with respect to the number of changes performed on the original phrase, into single-stage and multistage ones. Single-stage alterations involve changes within (componential and syntactic alterations) or outside of a set phrase (collocational and contextual alterations). Multistage alterations are divided according to whether the changes are apparent (composite alterations) or not (disassembled alterations). Blended alterations are an outcome of several changes, but they are treated as a separate type because they are also one of the basic procedures in multistage alterations.

1 Frazeologija v umetnostnem besedilu. Vsaka jezikovna enota z lastnim pomenom ima dve osnovni sestavini pomena: denotativno (zaznamovalno) in konotativno (sozaznamovalno). V primerjavi z enotami v pravilnem jeziku¹ (Čermák 1985: 167, 175–177; prim. frazeologeme v razmerju do enobesednih ali prostobesednozveznih ustreznikov) so v frazeologemih mnogo izraziteje poudarjene sozaznamovalne pomenske sestavine. Zaradi tega je raba frazeologemov v vsakem besedilu, tudi v umetnostnem, stilno opazna. Zlasti za rabo frazeologemov v umetnostnem besedilu velja, da čeprav imamo višjo pogostnost frazeologemov lahko za znak bogatejšega in pomensko razplastenejšega jezika, njihova nizka pogostnost ne odraža izrazne revnosti; namesto frazeologemov pisec lahko izbere tvorbo lastnih metafor. Navedeno razmerje med pomenskimi sestavinami frazeologemov, ki se razlikuje od razmerja iste vrste pri nefrazeoloških poimenovanjih, omejuje preveliko rabo frazeologemov v besedilu. Čermák (1985: 230) ugotavlja,

¹ *Pravilni jezik ali jezik po pravilih* je definiran glede na povezovalnost prvin; v njem se prvine med seboj povezujejo po pravilih oblikovne in pomenske kolokabilnosti (slov. povezovalnost). Nasprotno je oblikovna in/ali pomenska povezovalnost sestavin v frazeologemih najpogosteje anomalna (nepravilna, tj. ne po pravilih); zanje je značilna enopovezovalnost (monokolokabilnost). Enopovezovalna prvina je od frazeologema neoddeljiva in se tudi pojavlja zgolj v njem oz. v natančno omejenem številu frazeologemov. Prim. sestavino *kant*, ki se povezuje samo s *priti na* v frazeologemu *priti na kant*. Tudi frazeologem kot celota ima svojo povezovalnost. Ta je lahko odprta, omejimo jo intenzionalno, tj. z opisom, ali pa je omejena ekstenzionalno, tj. na preštevne prvine. Prim. *kaj* (abstr) *pade v vodo* (ne: kdo/kaj konkr); *pustiti na cedilu koga* (+člov) (ne: kaj konkr/abstr); *kdo skočiti si v lase* (oseba, dve ali več; ne: ena); *preliti kri za kogalkaj* (pomenke v *kaj* abstr imajo vrednotenjsko pomensko sestavino omejeno na 'pozitivno': ideje, ideali, domovina...). Prim. tudi Kržišnik-Kolšek (1987: 49–51).

da je besedilo bogato s frazeologemi že, če v njem stoji en frazeologem na 80–120 besed (besedilo z enim frazeologemom na deset in manj besed pa ne obstaja). Povedi iz samih frazeologemov ne obstajajo, kot *Moj drugi jaz je pustil na cedilu svojo boljšo polovico* 'Moj zelo dobri prijatelj je zapustil (v nesreči) svojo ženo' ali *Moja boljša polovica je naučila kozjih molitvic nočnega ptiča* 'Moja žena je ozmerjala sina, ki ponoči ne spi'. Nepovezovanost dveh ali več frazeologemov ni le posledica rabe ali praktičnostilističnih napotkov (že Aristotel /1982: 98–101/ svari pred kopičenjem »nenavadnih«, tj. ekspresivnih besed, metafor itd.), ampak so raba in praktičnostilistični napotki posledica preobloženosti takih izrazov (»nenavadnih besed«) s sozaznamovalnimi pomenskimi sestavinami.

Raba frazeologemov v nespremenjeni obliki je v besedilu opazna zlasti s svojo pogostostjo. Drugače je, kadar tvorec frazeologem uporablja v spremenjeni pomenski ali oblikovni podobi. Tedaj namreč dobiva poleg sebi lastnih pomenskih sestavin še druge, zaznamovalne in sozaznamovalne, včasih celo nasprotno prvotnim. Take spremembe so v besedilu stilno še opaznejše, temeljijo pa na dejstvu, da sta oblika in pomen frazeologema podrejena normi. Normativna raba frazeologemov je težje določljiva zaradi obstoja variant in pretvorb na oblikovni ravni ter zaradi večjega deleža sozaznamovalnih pomenskih sestavin pa tudi zaradi napetega razmerja med pomeni sestavin in celovitim pomenom frazeologema (Molotov 1977: 184, op. 1). Vse, kar otežuje normativnostno določanje frazeološke enote, povzroča napake v njeni rabi (napačna raba frazeologemov je pogostejša kot napačna raba besed), hkrati pa odpira možnosti za ustvarjalno poseganje vanjo. Ustvarjalni posegi v pomen in/ali obliko frazeologema so za razliko od napak v besedilu funkcionalni, kot stilni postopek pa so bili opaženi v frazeologijah² in v literarni teoriji.³

Od frazeoloških napak in funkcionalnih posegov v frazeologeme je treba ločevati zgodovinskorazvojno pogojene spremembe, ki so odraz in posledica spremenljivosti jezikovne norme v času.⁴ V besedilu imajo lahko dvojno vlogo: vanj

² Prim. npr. N. M. Šanskij (1963: 134–148), J. Mlacek (1977: 89–98), A. I. Molotov (1977: 184–206), delno tudi F. Čermák (1985: 230).

³ Npr. M. Kmecl (1976: 112): Pri Robu beremo: *Se krčma od prahu mrači, / od krikov, vikov zrak ječi; / krčmar zaman zdihuje / zaman si ... plešo ruje.* / Pogosto rabljeno, zato že predstavno mrtvo, shematizirano, izpraznjeno metonimijo »ruvati si las« za pomen »obupovati« je pesnik popolnoma zaobrnil in ponemil: iz pleše si navsezadnje človek nima česa več ruvati; toda prejšnji predstavno izsušeni pomen je s tem presenetljivim preobratom predstavno oživel. Navsezadnje je najbrž že tudi pleša nastala od samih obupnih skrbi ter nenehne ruvanja las. »

⁴ Pri frazeoloških napakah bi lahko ločevali med napako kot posledico nepoznavanja norme (npr. *ločiti zrno od plevela* nam. *ločiti zrnje od plev*) in napačno (neučinkovito) prenovitvijo. Prva je nenamerna sprememba, druga namerna. Verjetno pa je veliko neučinkovitih prenovitev posledica nepoznavanja izhodiščne oblike frazeologema. Prim. npr. prenovitev: *Zagotavljam vam, da ne bo nikomur skrivljen las z glave zaradi tistega, kar je govoril tukaj* (Mladina, 18. april 1986, 18), ki je neuspešno križanje frazeologemov *ne skriviti lasu (komu)* in *niti las ne pade z glave (komu)*. Tudi v Cankarjevih besedilih (zlasti zgodnejših) je mogoče najti taka križanja, npr. *seči na srce (komu kaj)* (12/225) ← *leči na srce in seči v srce*. Pri nekaterih frazeoloških napakah je pri Cankarju treba videti vpliv oblike sopomenskega nemškega frazeologema, npr. zaporedje *dan in noč* nam. *noč in dan* 'nenedoma, neprestano'. – Zgodovinskorazvojno pogojena je npr. sprememba *vleči čez zobe* (15/99) za *vlačiti po zobeh* 'ogovarjati' ali raba frazeologema (*svoj*) *živ(i) dan* v nezanih povedih. Npr. *In če Bog da, jih boste nosili svoj živ dan.* (22/248).

vnašajo jezikovnozgodovinski odtenek (označujejo npr. govor literarnega lika) ali pa so le odraz jezikovnega stanja v času, ko je besedilo nastalo. Znotraj besedila ne nastopajo kot odklon, niso odraz tvorčevega hotenega spreminjanja frazeologemov in torej tudi v primeru, ko gre za hoteno iluzijo časovne razdalje, take rabe ne smemo enačiti z avtorskimi posegi v frazeologeme. Zgodovinskorazvojno pogojene spremembe so z vidika sprejemanja drugočasnega bralca v besedilu opazne.

Možne so torej tri vrste odklonov od norme: napake (posledica nepoznavanja norme), zgodovinskorazvojno pogojene spremembe (posledica spreminjanja norme) in ustvarjalne spremembe frazeologemov. Kot stilno opazni postopek so v umetnostnem besedilu učinkovite le zadnje. Te spremembe so hotene in namerne, niso sistemske in so zato enkratne, ostajajo na besedilni ravni, ne jezikovni. Take spremembe frazeologemov imenujem prenovitve.⁵ Omejene niso le na umetnostna besedila, pogoste so tudi v publicističnih (Korošec 1978: 147–160).

2 Prenovitvena raba frazeologemov v Cankarjevih besedilih. Prenovitve so inovacijske spremembe frazeologemov: spremenijo njihovo obliko in/ali modificirajo njihov pomen. Da je prenovitev učinkovita, mora vzpostavljati razvidno razmerje do pomena izhodiščnega frazeologema, hkrati pa prinašati nove pomenske razsežnosti. V takih prenovitvah nastaja določena napetost med izhodiščnim in novim pomenom, novi izraz pa je večfunkcijski.

Če je sestavina frazeologema beseda (besedna oblika), ki je v večji ali manjši meri izgubila svojo predmetnopomensko vrednost,⁶ je prenovitev v prvi vrsti usmerjena v ponovno aktualizacijo sestavin(e) kot (samostojne) polnopomenske besede s slovarsko določljivimi pomenskimi sestavinami. Za izpolnjevanje pogojev, ki so v definiciji postavljeni za učinkovito prenovitev, je najprej potrebno, da je za ta postopek izbran tak izhodiščni frazeologem, katerega pomenska zgradba v razmerju do oblikovne podobe (tj. sestavinske zapolnitve) dopušča vsaj minimalno prepoznavanje pomenskih premikov, ki so bili izpeljani pri frazeologizaciji, oz. mora vsaj ena sestavina razkrivati svojo udeležnost v pomenski zgradbi frazeologema. Od pomenskih tipov frazeologemov, skupov, sklopov, zraslekov,⁷ imajo za tako razkrivanje najbolj nazorno pomensko zgradbo sklopi. Pomen istozvočne proste besedne zveze⁸ ni sestavni del pomena frazeologema, ampak je samostojen

⁵ Pojasnilo o izbiri izraza gl. Kržišnik-Kolšek (1987: 529, op. 5); Toporišič, Korošec rabita »obnovitev«.

⁶ Prim. Žukov (1978: 6) in druge v op. 2 navedene frazeologije.

⁷ Poimenovanja in delitev pomenskih tipov prim. Toporišič (1973/74: 275, 276). Tip sestave gre po naši teoriji med nepravne frazeologeme, zato tukaj ni upoštevan. Nepravni frazeologemi so stalne besedne zveze, ki so na prehodu v pravilni jezik. Manjka jim lastnost ekspresivnosti, ki jo imamo za kategorialno lastnost frazeologemov. (Prim. Čermák 1985: 205.)

⁸ Istozvočne proste besedne zveze nimajo frazeologemi z nedružljivimi sestavinami, najsi gre pri tem za resnično logično nemožnost (*slišati travo rasti, hčere noči*) ali le za skrajno nenavadnost (*vzeti noge pod pazduho*). Frazeologemi z družljivimi sestavinami imajo svoje istozvočne proste besedne zveze (*oviti okrog prsta, nositi na rokah, pustiti na cedilu*). Istozvočnost izraza je porušena navadno že v minimalnem sobesedilu: (1) različna je paradigma povezovalnih prvin, vezljivost, npr. *pustiti na cedilu koga (+člov)*, ne *kaj (-člov)*; npr. *makarone*); (2) omejena sta skladijska vloga in pomen, npr. nemožnost nastopanja v položaju osebk s pomenom vršilca dejanja ali nosilca stanja, npr. *nočni pič* (*To ti je nočni pič: Nočni pič lovi ponoči*). Lahko pa je istozvočnost odstranjena šele v širšem sobesedilu, npr. *imeti maslo na glavi*.

in ga lahko označimo kot etimološki pomen.⁹ Čeprav etimološki pomen ni del frazeološkega pomena, obstaja vzporedno z njim in je lahko na novo odkrit s prenovitvijo.

Pomenski premiki med etimološkim in frazeološkim pomenom so v frazeologemih, ki imajo istozvočne proste besedne zveze, različni. Tako npr. frazeologem *nositi srce na dlani* 'odkrito kazati svoja čustva, misli' zlahka razkriva metaforo, sestavine ohranjajo razvidno udeležensko vlogo v celovitem pomenu frazeologema. Nasprotno se v frazeologemu *vezati otrobe* in njegovem pomenu 'vsebinsko prazno govoriti' taka neposredna pomenska razkritost ne kaže, pomensko oporna sestavina v njem je le *otrobi* kot 'nekaj, kar je odvečno, prazno svoje bistvene vsebine (semena)'. V frazeologemu *iti rakom žvižgat* s pomenom 'umreti, (po)končati se' razmerja, ki bi opravičevalo sklep o metaforičnih pomenskih premikih, ni mogoče razkriti v nobeni od sestavin, čeprav istozvočna prosta besedna zveza obstaja in ni v ničemer nenavadna (npr. z nelogičnim pomenom, kot je v primeru *jemati besede z jezika*). Zato take proste besedne zveze ne moremo imeti za etimološki pomen frazeologema.¹⁰

Sestavino, ki ima v pomenski zgradbi frazeologema pomembno vlogo, tj. sestavino, ki je s svojim pomenom razkrita udeležena v celovitem pomenu (pomenski zgradbi) frazeologema, imenujem pomenotvorna sestavina frazeologema.¹¹ To je hkrati sestavina, s katere pomenskim prenosom je bistveno vzpostavljen preneseni pomen celotnega frazeologema. Primer: *imeti dolge prste* 'krasti = jemati nedovoljeno', *prsti* so orodje za prijemanje, tj. 'seganje in jemanje', *dolgi prsti* segajo predaleč in jemljejo preveč (več kot smejo). Sestavini *dolgi prsti* sta torej v frazeologemu *imeti dolge prste* pomenotvorno jedro za pomen 'krasti'. Kakor nima vsak frazeologem istozvočne proste besedne zveze, tako tudi nima vsak frazeologem, ki tako prostobesednozvezno ustreznico ima, pomenotvorne sestavine (prim. razliko med zgoraj navedenimi frazeologemi).¹² Izbor frazeologema za prenovitev je torej dvakratno omejen.

Stopnja razkritosti besednih pomenov sestavin je v prenovitvi različna in odvisna od tipa in vrste prenovitve, razmerij med pomenom frazeologema in pomenu njegovih sestavin ter od sobesedila, v katerem je prenovljeni frazeologem izrabljen. V svoji skrajni stopnji prenovitev hkrati razkriva zaznamovalne in

⁹ Nekateri frazeologi ga imenujejo notranja oblika frazeologema (prim. Žukov 1978: 6), tudi motivacijski pomen (prim. Mršević-Radović 1987: 34).

¹⁰ Zgodovinska leksikonska razlaga, da je *iti rakom žvižgat* »evfemizem za utoniti (prvotno pri onih, ki so bili za kazen potopljeni)« (Glonar 1936: 326; geslo *rak*), pri razkrivanju udeleženskih vlog ne pomaga.

¹¹ Žukov (1978) ločuje med pomenotvorno in frazeologemotvorno sestavino, in sicer tako, da mu je tukaj obravnavana sestavina pomenotvorno središče frazeologema in ima pomenotvorno vlogo (smysloobrazujuščaja funkcija – s. 91), medtem ko je frazeologemotvorna sestavina prav nasprotno »taka polnopomenska sestavina frazeologema, katere pomen se niti potencialno ne kaže v sodobnem ruskem jeziku« (s. 93). Vendar sam Žukov pri tem zaide v protislovje, ko v frazeologemih, oblikovanih iz zveze nepolnopomenske besede s polnomensko (npr. *ne za gorami*) brez dodatnega pojasnila istoveti pomenotvorno in frazeologemotvorno središče (s. 95), rekoč, da »nepolnopomenska beseda ne more biti ne pomenotvorno ne frazeologemotvorno središče«.

¹² Žukov (1978: 94-96) navaja pomenska in zgradbeno-slovnična znamenja, ki kažejo na prisotnost pomenskega središča, vendar tudi tu protislovno; prim. točko 1 (s. 94) in odstavek 61 (s. 96).

sozaznamovalne pomene izhodiščnega frazeologema ter zaznamovalne pomene njegovih sestavin kot samostojnih besed. V tem primeru deluje prenovitev kot demetaforizacija metafore. Ker pa so frazeologemi leksikalizirane (stalne, otrdele) metafore, pomeni prav njihova demetaforizacija ponovno vzpostavljanje metaforičnih premikov. V tem se postopek prenovitve približuje postopku ustvarjalne metaforizacije.

3 Tipologija prenovitev

V literaturi, ki obravnava prenovitve frazeologemov, obstajata v temelju dve vrsti tipologij: zgradbeno-oblikovna in pomensko-funkcionalna. Prva prenovitve razvršča glede na to, kako prenovitveni postopek posega v oblikovno zgradbo frazeologema: tako loči take, katerih zgradba frazeologema je spremenjena, in take brez oblikovnih sprememb (to so sobesedilne prenovitve). Prve pa nato dalje deli v oblikoslovne, besedne, skladenjske in sestavljene prenovitve (križanja) (Mlacek 1977: 89–98).¹³ Pomensko-funkcionalna tipologija izhaja iz pomenskih premikov, ki jih v frazeologemu povzroča prenovitveni postopek (ne glede na to, kateri del frazeologema in kako je spremenjen), in iz vloge, ki jo imajo prenovljeni frazeologemi v konkretnem besedilu: tako loči stilistično-ekspresivne spremembe frazeologema, besedno-slovnične ob ohranjenem pomenu in ohranjenih osnovnih potezah zgradbe, učinkovanje določene besedne zveze v besedilu hkrati kot frazeologema in proste besedne zveze (t.i. dvojna denotacija; Šanskič 1963, Molotkov 1977).

Tipologija, ki jo v svoji razpravi daje T. Korošec,¹⁴ je oblikovno-pomenska. Oblikovna je delitev na obnovitve, v katerih je zgradba frazeologema spremenjena, in na ponovitve brez sprememb. Znotraj te delitve pa obravnava tudi pomenske (ne)spremembe in modifikacije.

3.1 V svoji tipologiji izhajam iz predpostavke, da je za neokrnjeno zaznamovanje pomena frazeologema potrebno, da je frazeologem predstavljen v neokrnjeni podobi. Ta zahteva 1. dano sestavinsko zapolnitev (vključno z vsemi danimi variantami); 2. dano skladenjsko zgradbo (s predvidenimi možnimi pretvorbami); 3. dano (zunanjo) strukturno-pomensko povezovalnost (kolokabilnost) in 4. predvideno vključevanje frazeologema v družljivo (kompatibilno) okolje, tj. v sobesedilo, ki omogoča prepoznavo frazeologema kot frazeologema.

Če je katera teh štirih zahtev neizpolnjena, gre za prenovitev. Prizadeta je oblika frazeologema in v večji ali manjši meri načet njegov pomen, spremenjene so njegove zaznamovalne in/ali sozaznamovalne pomenske sestavine. Predpogoj je ustrezna vključenost prenovljenega frazeologema v besedilo, tj. njegova funkcija.

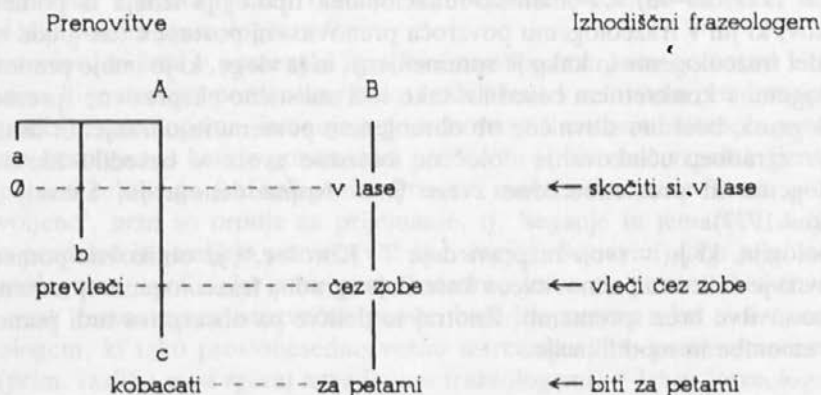
¹³ Po njem prevzeta tipologija prenovitev je uporabljena na gradivu prenovitev iz Kosmačevih novel; prim. Kržišnik-Kolšek (1987: 519-525).

¹⁴ V slovenskem jezikoslovju je o prenovitvenih spremembah frazeologemov prvi pisal J. Toporišič (1964: npr. 253, 261). Navaja predvsem sobesedilne prenovitve in jih imenuje obnovitve, vendar tega izraza ne omejuje le na spremembe frazeologemov. Obširneje je to problematiko obdelal T. Korošec (1978). V razpravi obravnava prenovitve, ki sodijo v tukaj obravnavani tip I (izpust in zamenjava sestavine) in tip IV (sobesedilne prenovitve).

Glede na postavljene zahteve razlikujem najprej enostopenjske prenovitve, v njih ni izpolnjena ena od zahtev: sestavinske, skladske, povezovalnostne in sobesedilne; v naslednjih dveh tipih pa so zajete prenovitve, v katerih gre za hkratno neizpolnjevanje več zahtev.

3.1.1 Tip I: Sestavinske prenovitve. V tem tipu je prizadeta sestavinska zapolnitev. Ker so v gradivu tako prenovljeni frazeologemi po svojih razmerjih med pomeni sestavin in celovitim pomenom frazeologema v veliki večini sklopi, delno pa skupi, je v njih mogoče določiti t.i. pomenotvorno sestavino. Glede na to, kateri del frazeologema se prenavlja, ločim dva podtipa: pri A je spremenjena nepomenotvorna, pri B pa pomenotvorna sestavina. Pri tem pride ali do izpusta te sestavine (a), njene modifikacije (b) ali zamenjave (c).

3.1.1.1 Podtip A:



Primer za Aa: »Kaj, vraga, pa ste začeli? Zdaj pa še politiko sem, še politiko! Kar v lase! (...)« (15/244)¹⁵ ← *skočiti si v lase* 'spreti, stepsti se'. V *lase* z nosilnim pomenom 'cilj napada' (prim. *lasati* ali variantni frazeologem *biti si v laseh*) se ohranja kot bistveni razpoznavni znak za celoten frazeologem, nebstveni pa je izpuščen. Le s pomenotvorno sestavino je razkrit pomen celotnega frazeologema. Ta podtip uvrščam k tipu brez skladske spremembe, čeprav je skladska jedrna sestavina *skočiti* opuščen. Opustitev skladske jedrne sestavine je le površinska, saj je skladski vzorec ohranjen s tem, da ohranjena sestavina frazeologema ohranja svoje z vzorcem dane skladske vloge in pomene. Drugačna je sprememba *imeti dolge prste* → *dolgi prsti* (*Negodnike zaklepajte tja, v ubožno stajo, pijance, ki so bajto zapili in tatove, ki so jim na starost dolgi prsti odpovedali!* (16/25), kjer pomenotvorna sestavina *dolgi prsti* z opuščeno skladsko jedrnega glagola dobi drugačno skladsko vlogo in pomen (prehod

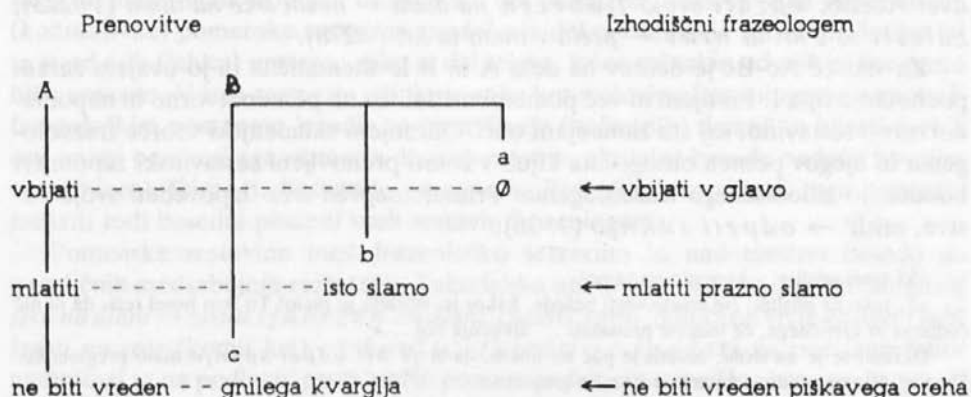
¹⁵ Tipologija temelji na izpisih iz Cankarjevih proznih besedil (Cankar 1968–1985). Zaradi gospodarnosti označujem navajano mesto kot a/b, pri čemer je a številka knjige v Zbranem delu, b pa stran v njej.

glagolskega frazeologema v samostalniško besedno zvezo prenovitve). Prim. še: *kakor ukopani* (10/199); *kakor čep* (15/223).

Ab: *n a-nesti na ušesa* (6/258), *u-sesti se na limanice* (10/62), *pri-nesti srce na dlani* (12/271).

Ac: *uničiti* (← *pojesti*) *s kožo in kostmi* (6/203), *krasti* (← *jemati*) *besede z jezika* (14/261), *obup*, *top in velik*, (← *kamen*) *se odvali od srca* (12/222), *poriniti/riniti* (← *pognati*) *čez prag* (19/98; 19/167), *prikleniti se* (← *obesiti se*, *prilepiti se*) *za pete* (20/234).

3.1.1.2 Podtip B:



Ba: Izpust celotne pomenotvorne sestavine je problematičen. Gre za primere *vtepatil/vtepati v glavo* (*komu kaj*), *vbital/vbijati v glavo* 'dopoved/ovlati k.k.' in *zadnja ura odbije* (*komu*) 'umreti', prenovljene kot *vtepati/vtepti*; *vbital/vbijati*; *odbiti*. Primer: *Sedaj se več ne navdušujem, temveč v b i j a m smrkavcem matematiko; ti nisi več umetnik, temveč, b o š v b i j a l smrkavcem risanje; l...l* (17/27). Prim. tudi 18/83, 22/23, 22/36, 18/132. Če je možen izpust pomenotvorne sestavine v celoti, potem lahko predpostavljamo, da se je frazeologem poenobesedil, tj. da je ena sestavina sprejela pomen celotnega frazeologema, ali pa je glagol nekoč imel pomen, ki se je kasneje prenesel na celotno besedno zvezo. Zadnjo razlago bi lahko sprejeli za primer *vtepati* (prim. *vtepati s palico, šibo*); za *vbijati* lažje prvo (kolikor ne gre tudi za analogijo po variantnem frazeologemu *vtepatil/vbijati v glavo*).¹⁶

¹⁶ Gradivo za SSKJ ima pod *vtepatil/vtepti* od 185 primerov v pomenu 'dopovedovati (komu kaj), vsiljevati vedenje, znanje (komu o čem)' 21-krat rabljen samo glagol; izpisi so poleg nekaj prevodov v glavnem iz piscev 2. polovice 19. stol. (Trdina, Mencinger, Tavčar), en izpis je iz Cankarja, po en primer iz J. Vidmarja in M. Borštnik. Pod *vbijati/vbiti* je 41 izpisov frazeologema in le trije izpisi, kjer ima glagol sam isti pomen kot frazeologem; dva od teh sta prevodna, eden je iz Vidmarja (*niso jim vibjali nikakršnih načel*). Za primer *zadnja ura odbije* (*komu*) '(kdo) umreti' predvideva SSKJ ta pomen le za celotno zvezo, ne pa tudi za sam glagol. Od doma poznam *odklenalo je* (*komu*), in sicer ne za pomen 'umreti = končati življenje', ampak le 'končati se', npr. *njegovemu poležavanju bo zdaj odklenalo, ker gre v službo*.

Bb: *letati od Poncija do Heroda* (← *Pilata*) (6/144; gl. dalje op. 18), *pojesti z lasmi in kostmi* (← *kožo in kostmi*) (6/328),¹⁷ *izpodmakniti z emljo* (← *tla*) *pod nogami* (21/275).

Bc: *ne biti vreden orehove lupine* (← *piškavega oreha*) (7/187), *ob glasnem* (← *belem*) *dnevu* (7/10), *iti v grob* (← *smrt*) (17/9).

3.1.1.3 Poleg teh enosmernih in za razkrivanje postopka razmeroma preprostitih prenovitev sodijo v tip I tudi kombinacije obeh podtipov. Teoretično bi bile mogoče vse povezave b in c med vzorci obeh podtipov (Ab – Bb, Ac – Bb, Ab – Bc, Ac – Bc), ni pa nujno, da tudi praktično obstajajo. V gradivu sta izpeljani naslednji dve: Ac–Bb: *kazati svojo ljubezen na dlani* ← *nositi srce na dlani* (19/223); *zalesti se v kri in nrav* ← *preiti v meso in kri* (9/278).

Za vzorec Ac–Bc je delitev na dela A in B le shematična in jo uvajam zaradi poenotenja tipa I. Pri njem ni več pomembna delitev na pomenotvorno in nepomenotvorno sestavino, saj sta zamenjani obe. Ohranjeni skladijski vzorec frazeologema in njegov pomen omogočata kljub v celoti prenovljeni sestavinski zapolnitvi konotacijo izhodiščnega frazeologema. Primer: *odpreti srce* 'izpovedati svoja čustva, misli' → *odpeti suknjo* (9, 36):

»Vi torej mislite: – kar culo na ramo!«

»E, tako ne mislim! Ne smete vzeti besede, kakor je; obrnite jo malo! To sem hotel reči, da ni nič čudnega in krivičnega, če morate prenašati ... življenja boj ...«

Okrenil se je na stolu; začutil je pač na tihem, da si *je bil odpel suknjo* malo pregloboko. Dostavil je s previdnim, ne zelo prijaznim glasom:

»Jaz sem vam naposled rad na uslugo.«

In nato je nadaljeval hitro:

»Toda moje zveze, veste, niso take, da bi mogel storiti kaj posebnega. Ali ste že bili pri gospodu Koprivniku?«

Prenovljene sestavine ohranjajo razvidno razmerje do izhodiščnih sestavin: *srce* kot 'središče človekovega čustvovanja', *odpreti* SSKJ: 1. 'dati kaj v tak položaj, b) da postane notranjost dostopna'. *Odpreti srce* 'narediti, da postanejo človekova čustva dostopna, razkrita'. V tej zvezi je *suknja* 'nekaj, kar pokriva', *odpeti* 'narediti kaj odprto'. Poleg tega je očitna površinska glasovna podobnost med *odpreti* in *odpeti*. – Taka prenovitev se v strokovni literaturi običajno imenuje frazeološki vzorec.

3.1.1.4 Razmerje med nadomeščeno sestavino in nadomestno aktualno besedo je večinoma pomensko (npr. *roka* – *podplat*), včasih še dodatno oblikovno (prim. zgoraj navedeni primer *odpreti* – *odpeti*). Izhodiščna sestavina in aktualna

¹⁷ Enaka prenovitev je v noveli *Življenje in delo Venca Poviškaja* (zb. *Sreča in kruh*, Ljubljana 1946, 133) C. Kosmača. V razpravi (Kržišnik-Kolšek 1987: 522) o prenovitvah v teh besedilih dajem primer med besedne prenovitve: »Izjema glede na razmerje med ustaljeno sestavino in besedo je primer, kjer je prenovitev manj učinkovita na pomenski ravnini, bolj pa na ravnini izrazne podobe. Z zamenjavo je doseženo ritmiziranje, glasovno ujemanje obeh prirejenih členov: *da te bom požrla z lasmi in kostmi* /.../.« Dejstvo, da je enako prenovitev mogoče najti pri dveh raznočasnih piscih postavlja vprašanje o tem, ali je to res prenovitev ali le kaka (narečna?) varianta izhodiščnega frazeologema.

beseda imata skupno pomensko polje; delita nekatere pomenske sestavine, del pomenskih sestavin je razlikovalen. Primer: *ne umazati si rok (s čim)* 'ne storiti nečastnega dejanja':

Držal sem za ušesa častivredne neobrite glave in capljale so poleg mene v dolgih frakih in svetlih cilindrih, oškropljene do vrh nosu. Jaz *si nisem omazal niti podplato*v. (8, 12)

Razmerje med izhodiščnim frazeologemom in prenovitvijo je vzpostavljeno prek razmerja *roka – podplat*. Skupna pomenska sestavina: 'del (človeškega) telesa'. Razločevalne pomenske sestavine: 'zgornja okončina': 'spodnja okončina'; različna hierarhična stopnja: 'okončina': 'del okončine'; razločevalne pragmatične (konotativne) pomenske sestavine: *podplat* je del telesa, ki se (pri hoji) dotika tal in je od njih (lahko) umazan: roka je del telesa, ločen od tal in od njih ni (ne more biti) umazan. V tem razmerju učinkuje *roka* kot sestavina frazeologema z znotraj-frazeološkim pomenom 'orodje za opravljanje (nečastnih) dejanj' in hkrati zaradi opisanega pomenskega razmerja do nadomestne, aktualne besede *podplat* s svojim zunajfrazeološkim, tj. besednim pomenom. Posledično so zaradi tega razmerja razkriti tudi besedni pomeni vseh sestavin frazeologema.

Pomenske sestavine med frazeološko sestavino in nadomestno besedo so v različnih medsebojnih razmerjih. Tako lahko ugotovimo ožje pomena: *nositi srce na dlani* → *nositi ljubezen na dlani* 'čustvo' proti 'določene vrste čustvo'; *lečil legati na srce* (komu kaj) → *kaniti, zvrniti se / padati na srce* 'namestiti/ nameščati se na podlago' proti 'način potekanja dejanja nameščanja na podlago'; *iti v smrt (za koga)* → *iti v grob* 'abstraktno' proti 'konkretno' (razmerje, vzpostavljeno z metonimijo); enako: *spodmakniti tla pod nogami* → *izpodmakniti z mljčo pod nogami*. Širjenje pomena imamo v primeru *pojesti s kožo in kostmi* → *uničiti s kožo in kostmi* 'na določen način narediti (uničenje z žvečenjem, trganjem z zobmi), da se kaj spremeni na način destrukcije' proti 'narediti, da se kaj spremeni na način destrukcije'. Pomensko nasprotje pa imamo v primerih kot: *iz dneva v dan* → *iz noči v noč* 'svetli del dneva (24 ur)' proti 'temni del dneva (24 ur)'. Delno pomensko nasprotje je tudi v primeru *ob belem dnevu* → *ob glasnem dnevu*, kjer gre za zamenjavo vidne zaznave s slušno; vzpostavljeno pomensko razmerje med nadomeščeno sestavino in nadomestno besedo povzroča sinestezijo.

Če nadomestna aktualna beseda ne vzpostavlja razmerja do nadomeščene sestavine ali celovitega pomena frazeologema, je prenovitev brez učinka in jo imamo za napačno.¹⁸

¹⁸ Prim. npr. prenovitev frazeologema *letati od Poncija do Pilata* '(zaman) poskušati urediti kako stvar v najrazličnejših uradih, pri odgovornih ljudeh' → *letati od Poncija do Heroda* (6/144). Izhodiščni frazeologem je nelogičen: *Poncij* in *Pilat* sta ena oseba z dvojnimi imenom, zato se med njima ni mogoče premikati (*letati*). Cankar je za prenovitev izrabil zgodbo iz Svetega pisma nove zaveze: Poncij Pilat je Jezusa poslal k Herodu (kralju po »rimski« milosti), ta pa ga je poslal nazaj k Ponciju Pilatu z naročilom, naj kar sam opravi z njim. Brez te zgodbe je prenovitev nesmiselna in neučinkovita, kajti opore zanjo ni niti v razmerju med sestavino frazeologema in nadomestno novo besedo (*Pilat–Herod*) niti v sobesedilu. Za bralca, ki te zgodbe, ki nekako razvzroča »etimologijo« frazeologema, ne pozna, ostaja prenovitev brez učinka.

3.1.2 Tip II: Skladenjske prenovitve obsegajo spremembe besednega reda sestavin, skladenjske razširitve sestavin/e/ z aktualnimi besednimi prviniami iz sobesedila, aktualizacijske spremembe časa, naklona, osebe in spremembe skladenjskih vlog in pomenov sestavin frazeologem.

3.1.2.1 Besednoredne prenovitve ne prizadevajo skladenjskih razmerij med sestavinami frazeologema. Tako se prenavljajo predvsem dvobesedne frazeološke zveze, pri katerih je zaporedje sestavin toliko trdno, da se zamenjava opazi (Weinreich 1969: 51). Prim. razliko med nefrazeološkim binomom *jesti in piti / piti in jesti* in frazeološkim *tri dni in tri noči / tri noči in tri dni* 'zelo dolgo'. Besednoredne prenovitve ne povzročajo razpada frazeološkega pomena, prenovitev razkriva le pomen frazeologema, je pa taka raba zaznamovana: *Brez počitka je romal tri noči in tri dni, tako spočite in lahke so bile njegove noge in tako je bilo poti, iskanja, nemira željno njegovo srce.* (13/82)¹⁹ ← *tri dni in tri noči*. Prim. še: *križi in težave* → *težave in križi* (21/122); *leto in dan* 'zelo dolgo' → *dan in leto* (17/138).

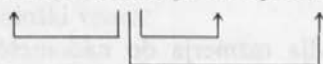
Neke vrste dvodelna zveza je tudi frazeologem, sestavljen iz jedra in pridevniškega ali samostalniškega določila. Pridevniško določilo je lahko ustaljeno na levi ali na desni strani (zunaj frazeoloških zvez je nezaznamovan le levi pridevniški prilastek, v frazeologemu to ni nujno). Primeri: *poljubi Judeževi* (11/85), *božja šiba* (14/162), *do duše dna* (22/159) / *v duše dno* (22/169) ← *Judežev poljub, šiba božja, do dna dušev dno duše*. K besednorednim prenovitvam sodijo tudi primeri, v katerih je dvodelno zgrajen le del frazeologema. Če tudi tukaj določimo del A in B, velja, da se besednoredno prenavlja del B. Npr.: *viti lovorove vence* 'slaviti koga' → *viti vence lovorove* (7/61).

3.1.2.2 Skladenjske razširitve

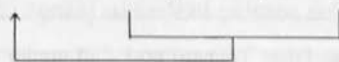
Med sestavine frazeologema se pogosto vrivajo druge besede iz povedi (kot najmanjšega sobesedila), vendar se take besede praviloma nanašajo na celoten frazeologem, tako da le-ta ohranja svojo leksikalno in slovnično celovitost.

Prim. razliko med

neprestano metati polena pod noge



neprestano metati polena pod noge 'ovirati pri delu, prizadevanjih'.



Kakor hitro pa se katera od sestavnin frazeologema razširja z drugimi polnpo-
menskimi besedami iz sobesedila, je pomen sestavine razkrit kot pomen njene

¹⁹ Opomba v ZD 13/255 opozarja ob tej povedi na zvezo z ljudsko pripovedko o kralju Matjažu. Frazeologem je vezan na pravljice in pripovedke.

istozvočne besedne ustreznice. Prek razkritega slovarskega pomena sestavine je razkrit tudi pomen frazeologema kot pomen proste besedne zveze. Pri tem razširjajoči del ne posega v temeljno skladiščno zgradbo frazeologema, sestavine ohranjajo svoje izhodiščne skladiščne vloge in pomen, vstavljeni del je levi ali desni prilastek:²⁰ *Bilo je vse kaj drugega in vse kaj več kakor da je vsaki med njimi nosil na dlani svoje živo, trepetajoče srce.* (23/78) ← *nositi srce na dlani* 'odkrito kazati čustva'. Razkriti so slovarski pomeni besed, ki so sestavine frazeologema: *srce* kot predmet, ki se (lahko) nosi na dlani. Pomen frazeologema je le še asociiran. Prim. še: *priiti iz svojega navadnega tira* (6/252); *nositi na teh rokah* (9/87);²¹ *iti svojo trdno in mračno pot* (23/135); *vreči čez prag družbe* (8/162); *biti si na votla prsa* (20/252).

Vsi primeri v gradivu kažejo, da se z aktualnimi besedami iz sobesedila razširja pomenotvorna sestavina frazeologema. Čeprav zaradi omejenosti gradiva ni mogoče postaviti izključnega pravila, je mogoče opaziti dve težnji: razširjajoči del je polnopomenska beseda in prizadeva pomenotvorno sestavino frazeologema.

3.1.2.3 Besedilna aktualizacija časa ali osebe, ki sta v izhodiščnem frazeologemu neaktualizirana splošna oseba ali čas. Te prenovitve zadevajo pregovore in reke (po zgradbi rečenice), pri kateri sta splošnočasovnost in splošnoosebnost ena od lastnosti, npr.: *visoko si letal, zato boš nizko padel* ← *kdor visoko leta, nizko pade* (13/189); *kadar bo mene skrbelo, se bom že sam praskal* ← *ne praskaj se, kjer te ne srbi* (14/135). Sem sodi tudi primer (v gradivu en sam), kjer je nezanikani frazeologem aktualiziran z zanikanjem: *pamet je boljša kot žamet* → *pamet ni žamet*. V tem primeru gre tudi za premik: primera *kot žamet* je izpeljana v metaforo (*žamet* 'bogastvo'). Posamezne sestavine torej ohranjajo pomene, ki jih imajo znotraj frazeologema, zato je besedilo brez upoštevanja frazeološkega pomena nesmiselno:

»Že poprej sem ti rekel, nevernik, da se nikar ne delaj norca, in da bi bilo nespodobno, če si prišel zgolj s tem neblagim namenom dramit ljudi iz poštenega spanja! Saj res ni posebno pametna Frčajeva Hana, ampak *pamet ni žamet* in Bogu dopadljiva je tudi res; /.../.« (14/209)

3.1.2.4 Prenovitve skladiščne strukture s spremenjenimi skladišjskimi vlogami in pomeni sestavin. Primer: *odpreti srce* → *srce se odpre/srce je odprto* → *odprto srce*:

Pametna in uvaževanja vredna je ta misel, toda če ti rečem ob tej žalostni uri, ko je moje srce na stežaj *odprto*, da sem bil umetnik in da sem slutil Boga, boš spoznal resnico in dvoma te bo sram. (21/147)

Frazeologem *odpreti srce* s slovarsko določenim pomenom 'odkrito izpovedati svoja čustva, misli' obsega glagol in samostalnik v tožilniku, ki imata skladišjski pomen dejanja in cilja, in zahteva prisotnost dveh dopolnil: *kdo* in *komu*. Prvega s skladišjskim pomenom vršilca dejanja in pomensko sestavino +člov, drugega

²⁰ En sam primer je, kjer sestavina površinsko zamenja skladišjsko vlogo: *nositi blede malo-dušnost srca na dlani* ← *nositi blede malo-dušno srce na dlani* ← *nositi srce na dlani*.

²¹ To je edini primer, v katerem razširjajoči del ni polnopomenska beseda.

s skladejskim pomenom prejemnika in pomensko sestavino +člov. Njuni skladejski vlogi sta osebek in dajalniški predmet. V postopku prenovitve sestavina *srce* zavzame mesto nosilca stanja, skladejsko osebka, glagolska sestavina *odpreti* pa namesto pomena dejanja pomen stanja, izražen z deležnikom na -n/-t ali povratno obliko (*odprt, odpreti se*). Kot posledica te pretvorbe sta opuščeni obe dopolnili, tako da nastaja napetost v položaju osebka: ta je sicer ubeseden, vendar z nepričakovanim skladejskim pomenom (nosilec stanja nasproti pričakovanemu vršilcu dejanja). Napetost nastane najprej zaradi navzkrižja pričakovanih in uresničenih skladejskih pomenov, pa tudi zaradi navzkrižja med pomenskimi sestavinami besed, ki zapolnjujeta pričakovani (izhodiščni): kaj (*srce*) = -člov, in uresničeni skladejski pomen: kdo = +člov. Tretjo razsežnost napetosti daje nasprotje med nefrazeološkim pomenom besede *srce*, ki je +konkr (predmet, organ) in njenim izhodiščnim frazeološkim pomenom -konkr +abstr (čustva, misli). Da ima *srce* res vrednost +konkr, dokazujeta prenovitveni možnosti *srca se odpro* in *srca so odprta*, kjer je besedi *srce* dana lastnost števnosti, ki je *srce* kot sestavina frazeologema nima:

Mnogokdaj se primeri, da se v enem samem trenutku *odpro vsa srca* in skozi široka vrata prikipi duša v lica (...). (23/97)

Kmalu so si bili podobni v lica in celo po govoric in hoji; ker *srca so bila odprta* in so bila eno ter so ustvarila le eno podobo. (23/98)

Take prenovitve ne razkrivajo pomena frazeologema, ampak pomene njegovih sestavin kot samostojnih besednih enot, pomen frazeologema je le še prizvan, a je za pravilno razumevanje besedila nujno prisoten. Prim. še: kdo (nosilec lastnosti) *odprtihrok* 'radodaren' (=lastnost) → kdo (vršilecdejanja) *odpreti roko* (=dejanje + cilj dejanja). (10/114)

3.1.3 Tip III: Povezovalnostne prenovitve. Skladejska struktura in sestavinska zapolnitev frazeologema sta ohranjeni, frazeologem nastopa v svoji slovarski obliki, spremenjena pa je njegova zunanja sintagmatika. Primerov za spremenjeno strukturo povezovalnost (vezljivost) v gradivu ni. Na tem mestu bi lahko obravnavali pod tip II uvrščene primere kot *odpreti srce komu* → *srce se odpre*, vendar je sprememba vezljivosti tam le posledica spremenjenih notranjih razmerij.

3.1.3.1 Na kateri hierarhični stopnji pomena se zgodi prenovitev, je odvisno od povezovalnosti, ki jo predpostavlja frazeologem kot določena besedno-pomenska enota. Pomenska povezovalnost frazeologema je lahko bolj ali manj omejena (prim. op. 1). Npr.: *Ni vedel tega, ker je čutil pod srcem, pod zavestjo, da mu je bila pogledala resnica v obraz in da je povetil oči pod njenim pogledom.* (15/226) Frazeologem *pogledati v obraz* s pomenom 'zavestno sprejeti' oz. 'spoznati' zahteva površinsko osebek in predmet (Sam₁ in Sam₃) s skladejskim pomenom vršilca dejanja in cilja; pomenska povezovalnost frazeologema zahteva v vršilcu dejanja pomenko s pomensko sestavino +člov (*kdo*), na mestu cilja pa s pomensko sestavino +abstr (*čemu*).²² Zato je sprememba pomenske povezovalno-

²² V primeru, da je na tem mestu pomenka s pomensko sestavino +člov *kdo* (*lahko pogledati v obraz komu* 'ne biti kriv pred kom', gre za izstožni frazeologem z različnim pomenom.

sti prenovitev: kaj (+abstr) *pogledati v obraz* komu (+člov). Prim. še: kaj *prihi na misel* komu (→čemu: +člov→-člov +konkr = *soncu*) (6/329); kdo (→kaj: +člov→-člov +abstr = *glasovi*) *držati na konopcu koga* (→kaj: +člov→-člov +abstr = *misli/metonimija*) (9/110); kdo (→kaj: +člov→-člov +abstr = *življenje*) *vreči preko praga koga* (10/96, 153).

3.1.3.2 Frazeologemi, katerih pomenska povezovalnost je ožje omejena, so prav tako lahko izhodišče za prenovitev tega tipa: *Jaz ne glodam spominov, po tebi se rajši ravnam, kanalja, ki nikoli ne boš krvi prelival za jetične teorije, temveč boš ob polnem loncu solze pretakal nad dekletom, ki si ga osleparil.* (17/30) ← kdo *prelivali kri* za kaj/koga. Frazeologem ima na ravni predstavitve pomenskih sestavin, kakor smo jih opazovali pred tem, celo širšo povezovalnost, za skladenjski pomen cilj/namen (za koga/kaj) +člov in +abstr. Omejene so soznamovalne pomenske sestavine te pomenke, in sicer vrednotenjske na lestvici pozitivno – negativno. Pričakovane besede s to vlogo in pomenom, če se omejimo le na pomensko sestavino +abstr, so *domovina, ideja, ideal* in vse imajo vrednotenjsko pomensko sestavino 'pozitivno'. Zato je primer *prelivali kri za jetične teorije* prenovitev.

3.1.4 Tip IV: Sobesedilne prenovitve. Frazeologem ohranja svojo notranjo zgradbo in zunanjo povezovalnost, je pa uporabljen v takem besedilnem okolju, ki povzroča njegovo dvojno denotacijo. Lahko ga razumemo kot frazeologem ali kot istozvočno prosto besedno zvezo. Sobesedila, ki to omogočajo, so treh vrst: v prvi vrsti je z besedno ali prostobesednozvezno sopomenko podan pomen frazeologema; v drugi vrsti nastopa sestavina frazeologema tudi kot beseda v svojem slovarskem pomenu in v tretji je celotna besedna zveza enkrat frazeologem, drugič prosta besedna zveza.

3.1.4.1 Povezovanje frazeologema in njegove besedne ali prostobesednozvezne sopomenke v besedilu deluje kot figura; to je vrsta dvojne formule.²³ Npr.: *Tiho gre smrt, tiho gre dekla božja* (22/28) ← *dekla božja* 'smrt': *dekla božja* = dekla 'ženska, najeta za pomoč pri delu', božja 'ki izhaja od boga, ki služi pri bogu'. Prim še: *polagoma, korak za korakom* (20/238); *čisto blizu, popolnoma pred mojim nosom* (13/326).

3.1.4.2 V sobesedilu nastopa beseda, ki je tudi sestavina frazeologema. Te vrste sobesedilna aktualizacija sestavin frazeologema je lahko površinsko razkrita, tj. se v sobesedilu pojavlja ista beseda (a), lahko pa je le globinska, in sicer tako, da prvina iz sobesedila vzpostavlja pomensko razmerje do sestavine frazeologema kot samostojne, ne na frazeologem vezane besede (b).

a): *Petošolska obljava je bila! V ogenj pojdem zate – v kateri ogenj, in čemu? S teboj do konca sveta – kje je tisti konec in kaj bo tam posebnega?* (20/40) ← *iti v ogenj za koga* 'boriti se namesto koga': *ogenj*. Prim. še: *V govoru*

²³ Kot značilnost Cankarjevega stavka jo opisuje B. Pogorelec (1969; 1976: 37, 39).

Emericijevem ni bilo nobene rdeče niti, pač pa je bilo rdeče vse do najmanjše pičice, vsaj meni se je tako zdelo. (7/136).

b): Pomenska razmerja so različna. Del proti celota: *Komaj je shodil, ves še majhen in šibek je bil, pa so ga pognali na cesto in so zaloputnili duri za njim; za zmerom. (11/279) ← pognati na cesto (koga) 'dati koga iz stanovanja': duri 'meja med notranjostjo in zunanostjo prostora, začetek oz. konec stanovanja'. Dejanje proti orodje za opravljanje dejanja: *Petošolska obljuba je bila! (...) Zvezde bi klatil – kje boš kupil natič? (20/40) ← zvezde klatiti (z neba) 'delati vse za koga': natič 'priprava, orodje za klatenje'. Protipomensko razmerje: »črno gledaš, belo misliš (...).« (17/31) ← črno gledati 'biti pesimistično razpoložen'; sestavina črno s splošnim prenesenim pomenom 'negativno za človeka' je kot samostojna beseda izločena iz frazeologema s protipomenko belo, ki ima zaradi protistave s črno (znotrajfrazeološki pomen 'pesimistično') preneseni pomen 'optimistično' v okviru splošnega prenesenega pomena belo 'pozitivno za človeka'.**

3.1.4.3 V sobesedilu nastopa s frazeologemom istozvočna prosta besedna zveza: *Umil si je roke in je bežal dalje. »Umil sem si roke kakor Pilatuž!« si je mislil. »Pilatuž si je umil roke, greha pa ni izmil in ga ne bo na vse večne čase.« (18/23)* Popolno istozvočnost med sobesedilno prosto besedno zvezo in frazeologemom preprečuje sestavina *kakor Pilatuž*, ki pa hkrati ni obvezna sestavina frazeologema *umiti si roke* 'ne sprejeti odgovornosti za storjeno negativno dejanje'. Poleg tega se *Pilatuž* v nadaljnjem sobesedilu pojavi kot istovetenjska, nefrazeološka sestavina. V tem gre ta primer lahko tudi v drugo vrsto prenovitev (a). Ker je ta primer v gradivu osamljen, sobesedilnih prenovitev te vrste ne bi bilo treba izdvajati, vendar obstajajo (prim. Kržišnik–Kolšek 1987: 522).

3.1.5 Tip V: Frazeološka križanja. Križanjske prenovitve so posledica križanja dveh (le izjemoma tudi več) frazeologemov oz. križanja frazeologema s stalno ali prosto besedno zvezo. Z vidika za dano tipologijo uvedenih štirih postavk, na osnovi katerih sem prenovitve razvrstila v prve štiri tipe, je ta prenovitveni tip problematičen in presega temeljne štiri tipe. V križanjih je prizadeta sestavinska zapolnitev frazeologema in njegova skladijska zgradba, lahko tudi zunanja povezovalnost katerega od frazeologemov, ki vstopajo v postopek križanja. S tega stališča bi bilo te prenovitve mogoče vključiti v naslednji tip med sestavljene prenovitve. Ker pa je križanje hkrati tudi eden izmed delnih postopkov v sestavljenih prenovitvah in je torej s tega vidika osnovni postopek, ga navajam kot poseben tip.²⁴ Križanja družijo tudi to, da so izpeljana iz že danih frazeologemov in stalnih besednih zvez (česar pri nobenem drugem prenovitvenem postopku ni).

²⁴ Prim. npr.: *Znanec mi je pravil, kdaj in kako je bil spoznal svojega očeta. Ob mrtvaški postelji. Oče je ležal sam (...). Sklonil se je sin k očetu in v tistem trenutku je bil v lica prav tako trd in bled. Napol odprtega očesa pogled mu je rekel mirno in ljubeznivo: »Poglej me zvesto, ki me še nikoli nisi videl!« In sin je spoznal, da se je prelila gorka kri očetova do zadnje kaplje na brezčuten kamen. (22/42) – Gre za križanje frazeologemov *preliti kri (za koga) 'umreti'* in (*kaj* = +abstr. prazno mesto, ki mora biti zasedeno, npr. *beseda, nasvet, nauk) pade na kamen 'kaj (nasvet) nima zaželenega**

V frazeološki teoriji, ki obravnava prenovitve, so sodbe o vrednotenju frazeoloških križanj različne. Nekateri frazeologi jih upoštevajo kot drugim prenovitvam enakovredni postopek (Šanski 1963: 14, Mlacek 1977: 94, Babkin 1970: 43), le s pripombo o nevarnosti ponesrečenih križanj (Mlacek). Drugi (zlasti Molotkov 1977: 202) jih preprosto štejejo k tipičnim napakam (od tod tudi starejše poimenovanje za ta postopek – katahreza; prim. Mlacek 1977: 94).

3.1.5.1 V obravnavanem gradivu je križanj razmeroma malo in niso najbolj učinkovita, nekatera pa so celo nasilna, npr. *ne biti sposoben za nobeno rabo* (7/130) ← *ne biti sposoben za kaj* (prosta besedna zveza) in *ne biti za nobeno rabo* 'biti nesposoben' (frazeologem), tako da jih je treba uvrstiti med napačne prenovitve.

Delitev frazeologemov na pomenotvorni in nepomenotvorni del je za prikaz križanjskih prenovitev primerna in razkriva dve vrsti postopkov, pa naj gre za križanje dveh frazeologemov ali križanje frazeologema s prosto ali stalno besedno zvezo. Tu imamo tipa a) in b).

$$\begin{array}{l} \text{a) } A_1-B_1 \\ \quad \rightarrow A_1-B_2 \text{ oz. } A_2-B_1^{25} \\ A_2-B_2 \end{array}$$

Prenovitev je lahko sestavljena iz nepomenotvornega dela enega frazeologema in pomenotvornega dela drugega: *vreči v kot* 'prenehati se ukvarjati s čim, opustiti kaj' in *poteptati v prah* 'uničiti, izničiti' → *vreči v prah* (7/134). Dvostopenjsko je npr. križanje: *ugrizniti v jabolko spoznanja* ← *ugrizniti v kisló jabolko / jabolko spoznanja* ← *jabolko spora / drevo spoznanja*.

$$\begin{array}{l} \text{b) } A_1-B_1 \\ \quad \rightarrow A_1-(B_1+B_2) \\ A_2-B_2. \end{array}$$

Ta prenovitev je sestavljena iz nepomenotvornega dela enega frazeologema in pomenotvornih delov obeh frazeologemov, npr. *pretipati obisti* 's temeljitim izpraševanjem, poizvedovanjem razkriti negativne lastnosti, ravnanje' in *poznati do jeter* 'poznati vse lastnosti koga, zlasti slabe' → *pretipati jetra in obisti* (7/184). Ta križanjski postopek je redkejši, v gradivu izpeljan le dvakrat.

3.1.5.2 Številčno skromno gradivo frazeoloških križanj kaže, da prenovitveni postopek tega tipa zahteva, da imata izhodiščna frazeologema ali frazeologem in besedna zveza del skupnih pomenskih sestavin, lahko pa imata tudi skupno besedno sestavino. Primer za skupno sestavino in skupne pomenske sestavine: *pretipati obisti / poznati do jeter* z varianto *poznati do obisti*; skupne pomenske sestavine 'razkritje negativnih lastnosti koga'. Primer za skupne pomenske sestavine: *glas počí (o čem)* '(kaj) razvedeti se' / *priiti na dan* 'razkriti, razvedeti se';

uspeha', od katerih je vsak že prenovljen (prvi s skladenjsko razširitvijo *preliti gorko kri* in nato spremembo skladenjskih vlog in pomenov *preliti kri* → *lgorkal kri se prelije*; drugi z razširitvijo *lkajl pade na brezčuten kamen*).

²⁵ Določitev zaporedja frazeologemov je poljubna.

vezati otrobe / držati pridigo – skupne pomenske sestavine: 'dejanje govorenja, ki je negativno vrednoteno'.

Teoretično so križanjske prenovitve pomensko najbolj zgoščene tvorbe. V primeru križanja dveh frazeologemov razkrivajo vsaj tri pomenske plasti: pomen prvega in drugega frazeologema ter pomen na novo nastale proste besedne zveze, kjer ima vsaka »bivša« sestavina svoj besedni pomen. V gradivu dani primeri to teoretično možnost vendar problematizirajo in potrjujejo navedene pomisleke o križanjih kot uspešnem postopku. Potrjujejo jih s svojo maloštevilnostjo in z razmeroma veliko neuspešnimi križanji. Predvsem zaradi maloštevilnosti se zato zdi mikavna možnost, da bi križanja priključili navedenim štirim temeljnimi tipom prenovitev, in sicer križanja pod a) tipu I, križanja pod b) pa k skladiškim razširitvam (tip II). Razlikovalna je le značilnost, da so nadomestne oz. razširjevalne prvine v temeljnih tipih del aktualnega sobesedila, medtem ko gre pri križanjih za izhodiščno drugačen položaj: vstop dveh frazeologemov oz. frazeologema in stalne ali proste besedne zveze. Izločen tip križanjskih prenovitev zahteva predvsem križanja dveh frazeologemov.

3.1.6 Tip VI: Večstopenjske ponovitve

Štirje temeljni tipi prenovitev (sestavinske, skladišjske, povezovalnostne in sobesedilne) so razvrščeni po predpostavkah o zahtevani podobi izhodiščnih frazeologemov, ki je v postopku prenovitve spremenjena, peti tip (križanja) pa na osnovi od prvih štirih različne in v sebi enotne izpeljavnosti iz danih stalnih tvorb. Prenovitve, ki ostajajo zunaj teh tipov, niso razložljive s katerim teh postopkov, ampak so posledica hkratnega delovanja postopkov pri več tipih (zato jih imenujem večstopenjske). Te prenovitve, glede na spreminjevalne postopke raznovrstne, so dveh podtipov. Merilo za ločevanje je razvidnost oz. nerazvidnost izpeljanih postopkov. Prenovitve, ki te postopke še razkrivajo, imenujem sestavljene, one druge pa razstavitve.

3.1.6.1 Sestavljene prenovitve. Kombinacije izrabljenih postopkov so od primera do primera različne. Ena sama izpeljava je skupna več sestavljenim prenovitvam v Cankarjevih besedilih: to so prenovitve, kjer sta izhodiščni frazeologem in prenovitev v neke vrste konverzivnem razmerju, temelječem na konverzivnem razmerju glagolske sestavine frazeologema in prenovitve.²⁶ Primer: */kaj/ pasti v vodo /komul/ 'kaj/ propasti, ne uresničiti se' → /kdol/ vreči v vodo /kaj/ 'kdol/ povzročiti, da kaj propade, se ne uresniči'.*

»Kako je zdaj vse drugače, nego je bilo nekoč! Spominjaj se, Hanca, kako sva sedela tedaj prav na tem mestu! Jaz sem bil vrigel v vodo vse svoje mlado, neumno *upanje*, ti pa si me tolažila ... O Hanca, otroka sva bila tedaj!« (12/148)

²⁶ Prim. Apresjan 1974: 256-283, 5. poglavje: Leksičeskie konversivy. Prim. tudi Vasil'ev (1981: 29): Pomeni (sememi) z enako količinsko in kakovostno sestavo zgradbenih sestavin se lahko razlikujejo po svoji hierarhiji, svoji funkcionalni perspektivi. Npr. glagola *imeti/pripadati* sta po svoji logični vsebini sopomenki. Funkcionalna perspektiva zgradbe njunih pomenov pa je neenaka: v pomenu glagola *imeti* je poudarjena pomenska sestavina 'posedovati', v pomenu glagola *pripadati* pa sestavina 'objekt posedovanja'. Te razlike so lastne glagolskim parom *ljubiti/biti všeč, prodajati/kupovati* ipd. Glagoli s takimi pomeni se običajno imenujejo konverzivi.

Ta postopek bi v primeru, če v zgradbi frazeologema ne bi zahteval drugih sprememb, lahko uvrstili v tip I/Ac (zamenjava *pasti* – *vreči*). Razmerje med *pasti* (nekavzativ), ki je glagol dogajanja, in *vreči* (kavzativ), ki je glagol dejanja, zahteva tudi spremembo skladenjskih pomenov povezovalnih prvin (tip III): *vreči* zahteva v položaju osebka vršilca dejanja, mesto je v prenovitvi zasedeno s pomenko, ki ima pomensko sestavino +člov (*jaz*), isti položaj je s skladenjskim pomenom nosilca dogajanja v izhodiščnem frazeologemu zaseden s pomenko, ki ima pomensko lastnosti -člov -živo -konkr +abstr (npr. *upanje*, *načrti*...).

Prenovitev povzroči razpad frazeološkega pomena in denotacijo besednih pomenov posameznih sestavin, pomen izhodiščnega frazeologema je pri tem le konotiran: skušenjska (pragmatična) nemožnost in nelogičnost besedne zveze *vreči v vodo upanje* ohranja pomen metaforičnega prenosa, ki se ujema z metaforičnimi prenosi pomenov sestavin v izhodiščnem frazeologemu.

Kombinaciji tipov I in III je pri tem primeru potrebno dodati še postopek IV. tipa, tj. sobesedilne prenovitve. Ustrezno sobesedilo je približno trideset strani pred tem (12/120): »*Glej, Hanca, tam doli je svetnik. Spustil sem ga bil v vodo, ali utoniti neče. (...)*« Slika svetnika je torej sobesedilna razvezava metafore *vse svoje mlado, neumno upanje*. Ker pa je slika le simbol, njegov padec v vodo konotira frazeološki pomen 'propasti, ne uresničiti se' in je tudi zato na s. 148 z zamenjavo pomenske sestavine +konkr (*slika svetnika*) v -konkr +abstr (*upanje*) vzpostavljeno razvidnejše razmerje z izhodiščnim frazeologemom.

Za druge vrste kombinacij v sestavljenih prenovitvah prim.: Tip II, IV: *kdor stoji pod kapom, je moker* (17/334) ← *kdo₁* (vršilec dejanja) *postaviti pod kap koga* (cilj) 's silo spraviti ven' → *kdo₂* (nosilec stanja) *stati pod kapom* (tip II); sobesedilo *je moker* (tip IV) razkriva slovarski pomen sestavine *kap* 'voda, kapljajoča, odtekajoča s strehe, z drevesa'. Tip I, II in IV: »*Bog te blagoslovi, če me ubiješ; če bom le mogla, ti umijem še rdeči mezinec, ki je bil tako bell!*« (22/230) ← *umiti si roke* 'ne sprejeti odgovornosti za storjeno negativno dejanje' → *umiti rdeči mezinec komu* 'odvzeti komu odgovornost za storjeno negativno dejanje'; negativno dejanje = umor = *rdeči mezinec* (*rdeča kri*).

Vse sestavljene prenovitve imajo dvojno denotacijo, pomenski prenosi znotraj novo nastale metafore so izpeljani iz pomenskih prenosov sestavin v frazeologemu, tem so lahko dodani novi, izpeljani iz sobesedila ali pa ne (prim. *vreči v vodo* ← *pasti v vodo* in *umiti rdeči mezinec komu* ← *umiti si roke*). Skupna lastnost sestavljenih prenovitev, ki jih hkrati ločuje od naslednjih (razstavitev), je, da vsebujejo toliko opornih oblikovnih prvin izhodiščnih frazeologemov, da je postopke prenavljanja mogoče natančno rekonstruirati.

3.1.6.2 Razstavitev (razstavljene prenovitve). Postopek izpeljevanja prenovitve iz izhodiščnega frazeologema ni razviden, ker je večina oblikovnih lastnosti frazeologema odstranjena (skladenjska zgradba, povezovalnost). Pomen frazeologema – bolje bi bilo v tej zvezi govoriti o smislu – je vzpostavljen prek besed(e), ki je (so) hkrati tudi sestavina(e) izhodiščnega frazeologema, in prek za pomen (smisel) frazeologema družljivega sobesedila, v katerem nastopa(jo) ta(e)

beseda(e) v svojem slovarskem pomenu in v pomenu, s katerim je (so) kot sestavina(e) frazeologema udeležena(e) v njegovem celovitem pomenu.²⁷

Delček oblike frazeologema je torej ohranjen, namreč kaka njegova sestavina. Pomembno je, da se v tem primeru ohranja pomenotvorna sestavina. Tudi to kaže, da je treba pri razvrščanju prenovitev upoštevati sestavljenost izhodiščnega frazeologema iz dveh delov (A in B). Pri vseh pomenskih tipih frazeologemov to ni mogoče, tako npr. pri zraslekih v glavnem ne; vendar je pomembno, da se v splošnem prenavljajo taki frazeologemi, v katerih je to mogoče.²⁸

Brez upoštevanja frazeološkega pomena ohranjene besede, tj. pomena, s katerim je kot sestavina udeležena v zgradbi celovitega pomena frazeologema, in prek pomena besede tudi celovitega pomena frazeologema besedilo oz. ta del besedila ni v celoti razumljiv. Npr.: *Jakob se ni vdal v prvem trenutku. Ko je spoznal svoje stanje, se je branil, grizel je v vajeti, da so se penila usta. l.../ Izgubljen za zmerom, priklenjen na življenje, na vedomca. ... Ali grizel je v vajeti in usta so se penila. (11/229, 230) ← imeti na vajetih (koga) 'popolnoma obvladovati koga; imeti popolno oblast (nad kom); odvzeti svobodo (komu)'. Prim. še *imeti kamen namesto srca* 'biti neusmiljen, nesočuten':*

Nekje je tisto življenje – kaj ga nisem živel sam? Bilo je, komaj da je še spomin. Zdaj je dan za dnem kakor kamen ob kamnu; mrtev; meni ne vzide sonce, ne zaide.

Skrozi park je prišla s hitrimi, drobnimi koraki postarna ženska; s predpasnikom si je brisala oči in je hripavo poihotevala. *Zganil se je kamen v mojem srcu (21/271).*

Za prikaz učinkovanja naslednje razstavitve bi bilo treba navesti Cankarjevo novelo *Prepir v krčmi (21/160–169; uvrščena v zb. Moja njiva; 1. objava SN 1911)* v celoti. Celotna zgodba je namreč zgrajena na osnovi pomena frazeologema; besedilo je v zgodbo prevedeni pomen frazeologema, okrepljen z opornimi besedami, ki so njegove pomenotvorne sestavine. Navajam smiselno skrajšavo:

V soboto pod večer so sedeli v krčmi močilniški velikaši, kakor so tam sedeli vsak večer do svete polnoči. Prijaznost je bila med njimi. Sprli se niso nikoli do hudega, niti ob taroku ne. l.../

Takrat ga /nadučitelja/ je prekinil kratkovidni notar in je kazal s prstom po zraku.

»Glejte, glejte... komar!«

Davkar se je zasmel.

»Ti pa komar! Kaj ne ločiš muhe od komarja?«

Notar je bil užaljen, zato ker je skrival in tajil svojo kratkovidnost.

»Muha! Koliko pa si ga že zvrnil nocoj? Še malo, pa boš videl slona!«

»Kolikor sem ga zvrnil, ga bom plačal sam!« je rezko in na kratko odgovoril davkar. l.../

»Ne komar, ne muha – brencelj je! l.../

»Poglejmo, kaj da je, potipljimo!«

²⁷ Prim. Šanski (1963: 143): Toda najpogostejši prijem za doseganje stilistične opaznosti je raba frazeologema ne kot določene stalne besedne zveze, ampak izraba njegove celovite podobe ali vsebine. Frazeologema kot celovite jezikovne enote tukaj pravzaprav ni več, toda za pravilno razumevanje sobesedila in za dojetje njegovih estetskih značilnosti je nujno treba poznati in upoštevati tudi frazeologem, tak, kot se uporablja v jezikovnem sestavu. Mlaček (197: 91): Res je, da obstajajo tudi take aktualizacije, pri katerih se iz frazeologema izloči le določena sestavina ali določene sestavine, s čimer se doseže popolna razgraditev in tako novi izraz le še od daleč spominja na izhodiščno enoto.

²⁸ Prvo pobudo za to misel daje Korosec (1978: 150). Del A menuje prosti del (klišeja), del B (za tukaj rabljeni izraz pomenotvorna sestavina) pa stalni del.

Skočili so vsi, kakor so bili rejeni. /.../ /.../

»Pa vendarle je bil *brencelj* ... kako bi drugače tako brenčalo?«

»Kaj *komar* ne brenči? /.../« /.../

Spogledali so se vsi velikaši. V očeh ni bila več sama neprijaznost, temveč bilo je očitno, vroče, zlobno sovraštvo, ki ni imelo samo enega cilja, temveč je pljuvalo na vse strani, vsem in vsakemu v obraz. Razgalilo se je, kar je bilo zapeto do vratu – gobava telesa, brezsramna, pohotna ustna, lokomne, ubijajoče oči. Za trenutek so vsi molčali. Tedaj pa se je oglasilo iz vseh ust, kakor en sam krik – hreščeč, hripav, komaj še človeški. /.../

Nato pa se je zgodilo nekaj tako čudnega in neverjetnega, da je težko napisati. Nadučitelj, sladkooki, belolični, najmirnejši med vsemi, je pograbil steklenico ter jo zalučil z vso silo proti dacarju, zadel pa je notarja naravnost v obraz, da se je takoj prikazala pod očesom črna kri. To je bilo znamenje za vseobči tepež. /.../

Ta grozota se je vršila v soboto zvečer, vse do svete polnoči.

Drugi dan, v nedeljo, je stal nadučitelj na trgu pred pošto. /.../

Zvečer pa so sedeli v krčmi in nadučitelj je povzdignil svoj glas in rekel:

»Bratje, radost je živeti na svetu, če živi človek, kakor mi živimo! ... V naših srcih je ljubezen, zato so čista in zadovoljna ta naša srca, zato so zdrava naša lica, so zadovoljne naše oči. Še zanaprej ...«

Celotni smisel besedila (zgodbe) ustreza pomenu frazeologema *delati iz komarja / muhe slona* 'močno pretiravati, nepomembno malenkost stopnjevati do odločilne pomembnosti'. Sestavine *komar – muha – slon*, prek katerih je bistveno vzpostavljen pomen celotnega frazeologema na osnovi razločevalne pomenske sestavine 'velikost' (stopnjevanje lastnosti: manjši – večji – največji) so v besedilu izrabljene in delujejo najprej s svojimi slovarskimi pomeni. Kot sestavine frazeologema učinkujejo s svojim znotrajfrazeološkim pomenom šele skupaj z zgodbenim dogajanjem. Za izhodišče sta izrabljena variantna frazeologema *delati iz komarja slona* in *delati iz muhe slona*, izrabljena je tudi razločevalna pomenska sestavina ('velikost') med obema variantnima sestavinama *komar – muha*. Veriga pomenk s skupno pomensko sestavino 'žival' in razločevalno 'velikost' je v besedilu razširjena s pomenkami, ki imajo enako skupno in razločevalno pomensko sestavino, npr. *brencelj (komar – muha – brencelj – slon)* in druge. Na zgodbeni ravni tem stopnjam ustreza stopnjevanje negativnega razmerja med »junaki«: nesporazum – prepir – pretep.

Izrabo prenovljenega frazeologema kot nosilca zgodbe ali motiva imenuje Mlacek (1977: 97)²⁹ frazeološka podoba in jo uvršča med novejšje postopke v izbiri frazeologije v umetnostnih besedilih, »toda prve, še nejasne poskuse najdemo že pri nekaterih avtorjih iz prejšnjega stoletja«.

3.2 Ta tipologija frazeoloških prenovitev je izdelana na osnovi gradiva iz Cankarjevih prozih besedil. Primerjava z navedenimi tipologijami kaže, da so v tem gradivu zastopani vsi tipi prenovitev, tako zgradbeni (glede na to, na kateri jezikovni ravni je postopek prenovitve izpeljan) kot pomenski (glede na to, v kakšnem razmerju je pomen prenovitve do pomena izhodiščnega frazeologema; od stilne opaznosti prek spremenjenih sozaznamovalnih in zaznamovalnih pomenskih sestavin do popolne ukinitve frazeologema ob ohranjanju njegovega temelj-

²⁹ Včasih se taka izraba frazeologema zlasti v umetnostni in esejistični zvrsti označuje kot t.i. frazeološka podoba (frazeologický obraz). Gre za tak odlomek besedila, v katerem je variantnost frazeologemov, njihova sopomenskost ali aktualizacija postala izhodišče pomenske zgradbe. Izmenjavajo bližnjih frazeologemov je pri tem nosilec nekega motiva ali druge sestavine zgodbene zgradbe.

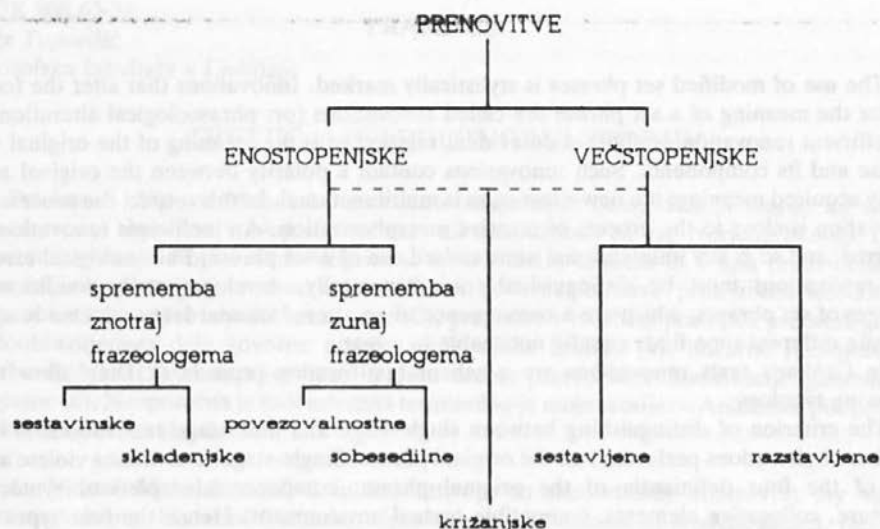
nega smisla v besedilu): Seveda pa niso izrabljena vsa možna pomenska razmerja, npr. med nadomeščenimi sestavinami in nadomestnimi besedami, prav tako ne vsa možna razmerja med pomenom frazeologemov in njihovih istozvočnih prostobesednozveznih ustreznikov itd. Le tako namreč lahko prenovitev ostaja ustvarjalni besedilni postopek.

Pri tipologiji prenovitev sem izhajala iz predpostavke, da je za uresničitev frazeologemu lastnih zaznamovalnih in sozaznamovalnih pomenskih sestavin potrebna njegova neokrnjena podoba. Za njeno celovitost so bile postavljene štiri zahteve: sestavinska zapolnitev, skladijska zgradba, povezovalnost prvin in družljivost v sobesedilu. Na tej osnovi so se izoblikovali štirje temeljni tipi prenovitev (enostopenjske) in dva podtipa večstopenjskih (sestavljene in razstavljene). Na prehodu med enostopenjskimi in večstopenjskimi prenovitvami so frazeološka križanja, ki enostopenjske presegajo s hkratnimi spremembami na več ravneh, a so tudi eden od delnih postopkov v večstopenjskih prenovitvah. Pomenski premiki, ki jih povzročajo posamezni tipi, so bili deloma omenjeni sproti. Ugotovimo lahko, da tip I glede na to, kakšne pomenske odklone postopek povzroča, ni enoten. Tako je npr. izpust nepomenotvornega dela frazeologema v besedilu samo opazen, medtem ko zamenjava frazeološke sestavine obvezno prinaša aktualizacijsko razmerje med pomenom frazeologema in prenovitve, to razmerje je vzpostavljeno prek zamenjave sestavine frazeologema z aktualno besedo; ohranja pa se sozaznamovalno razmerje do tistega pomena nadomeščene sestavine, s katerim je le-ta udeležena v celovitem pomenu frazeologema. Pri tipu II besednoredne prenovitve ne razkrivajo slovarskih pomenov sestavin, vendar ima ta ugotovitev omejeno veljavo, saj sloni le na v gradivu danih primerih.³⁰ Za vse druge prenovitve je značilna dvojna denotacija: razkritje pomena frazeologema in pomenov njegovih sestavin.

Po učinkovanju v besedilu lahko prenovitve delimo na uspešne in neuspešne (napačne); to ni odvisno od tipa prenovitve, ampak od tega, na kakšen način je vzpostavljena zveza oz. pomensko razmerje med izhodiščnim frazeologemom in prenovitvijo; dalje in splošneje pa od umeščenosti prenovitve v sobesedilo in funkcioniranje v njem, vnašanje novih ali dodatnih obvestil vanj, kar je mogoče ovrednotiti le pri vsaki posamezni prenovitvi. Neučinkovite prenovitve so napake, tj. posledica nepoznavanja norme danega jezika, ali preprosto verbalizmi.

Za razsojanje o tem, kolikšen je delež frazeoloških prenovitev v (jezikovni) stilistiki Cankarjevih besedil, kar ta razprava pušča ob strani, je pomembna pogostnost izrabe prenovitvenih postopkov, zlasti pa prisotnost tistih razstavitev (kot skrajne stopnje razkrojenosti izhodiščnega frazeologema), v katerih je prenovljeni frazeologem nosilec motiva ali celotne zgodbene zgradbe. Ti posegi so v Cankarjevih besedilih razmeroma redki, vendar v slovenski književnosti prvič uporabljeni.

³⁰ Vsaj teoretično bi bilo možno, da so tudi pri spremembi besednega reda razkriti besedni pomeni sestavin. Prim. npr. prenovitev: »Vse sem vzgojila v božjem strahu.« / »Da, da, v strahu božjem.« (Gl. Kržišnik - Košček 1987: 521.) Vendar gre v navedenem primeru še za dodatno sobesedilno razkrivanje besednoredne prenovitve in prav to povzroči razkritje sestavin kot samostojnih besed: v *strahu božjem* 'čednostno' → v *božjem strahu* 'v strahu pred bogom'.



Navedenke

- Apresjan, Ju. D., 1974: Leksičeskaja semantika. Moskva.
- Aristoteles, 1982: Poetika. Ljubljana
- Babkin, A. M., 1970: Russkaja frazeologija, ee razvitie i istočniki. Leningrad.
- Cankar, I., Zbrano delo VI-XXIII. Ljubljana 1967-1975.
- Čermák, F., 1985: II. Frazeologie a idiomatika, v: J. Filipce, F. Čermák, Česká lexikologie. Praga, 166-236.
- Glonar, J., 1936: Slovar slovenskega jezika, Ljubljana.
- Kmecl, M., 1976: Mala literarna teorija, Ljubljana.
- Korošec, T., 1978: Obnovitve v časopisnih naslovi, v: Slavistična revija 26/2, 147-160, Ljubljana/Maribor.
- Kržišnik, E., 1987: Prenovitve kot inovacijski postopek, v: Slava 1/1, 49-56, Ljubljana.
- 1987: Prenovitve stalnih besednih zvez v Kosmačevi prozi 30. let, v: Obdobja 7, 517-532, Ljubljana.
- Mlacek, J., 1977: Slovenská frazeológia, Bratislava.
- Molotkov, A. I., 1977: Osnovy frazeologii russkogo jazyka, Leningrad.
- Mršević-Radović, D., 1987: Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku, Beograd.
- Pogorelec, B., 1969: Zgradba stavka v prozi Ivana Cankarja, v: V. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 11 str., Ljubljana.
- 1976: Ivan Cankar - vozlišče razvoja slovenske besedne umetnosti, v: XII. seminar SJLK, 27-45, Ljubljana.
- SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika, I-IV, 1970-1985, Ljubljana.
- Šanskij, N. M., 1963: Frazeologija russkogo jazyka, Moskva.
- Toporišič, J., 1964: Pripovedna dela F. S. Finžarja, Ljubljana.
- 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, v: Jezik in slovstvo 19/8, 273-279, Ljubljana.
- Vasil'ev, L. M., 1981: Semantika russkogo glagola, Moskva.
- Weinreich, U., 1969: Problems in the Analysis of Idioms, v: Substance and Structure of Language, 23-81, Berkeley in Los Angeles.
- Žukov, V., 1978: Semantika frazeologičeskikh edinic, Moskva.

SUMMARY

The use of modified set phrases is stylistically marked. Innovations that alter the form and/or the meaning of a set phrase are called renovations (or: phraseological alterations). An efficient renovation establishes an evident relation with the meaning of the original set phrase and its components. Such renovations contain a polarity between the original and newly acquired meaning; the new expression is multifunctional. In this respect the process of renovation is close to the process of creative metaphorization. An inefficient renovation is an error, and so is any unintentional nonstandard use of a set phrase. Phraseological errors and renovations must be distinguished from historically, developmentally conditioned changes of set phrases, which are a consequence of an altered standard, but which a reader in some different time finds equally noticeable in a text.

In Cankar's texts renovations are a salient text-forming procedure. They allow the following typology:

The criterion of distinguishing between single-stage and multistage renovations is the number of alterations performed on the original phrase. Single-stage renovations violate any one of the four definitia of the original phrase: componential repletion, syntactic structure, collocative elements, compatible textual environment. Hence the four types of renovations: componential, syntactic, collocational, contextual. A simultaneous effect of several single-stage renovations produces a multistage renovation. It can be a composite one, if the procedures of alternations are evident; if they are not evident, it is a disassembled one.

TRETJIČ O BESEDOTVORNI TEORIJI*

Poizkus A. Vidovič-Muhe, da teoretično omaja mojo besedotvorno teorijo, ni uspel. Besedotvorni algoritem v svoji sintetičnosti ali analitičnosti za vse tvorjeno besedje (tudi prevzeto) ohranja svojo enotno veljavnost v vseh šestih korakih in v njih predvidenih in predvidljivih operacijah, to pa od koraka (1), t. i. govorne podstave, prek izbora besedotvornega obrazila in s tem besedotvorne vrste (2), prevedbe v tvorbeni postopek preostalega, tj. nepoobraziljenega dela govorne podstave (3), njene krnitve (4), linearne razpustavitve tvorbenih delov (5) ter odprave šivov in temu sledeče pretvorbene modifikacije, glasovne in naglasne (6). Neoporečna je tudi ustrezna terminologija moje teorije. – Analitična pot poteka od koraka 6 h koraku 1.

A. Vidovič-Muha has failed in her attempt to theoretically controvert my word-formation theory. My word-formation algorithm, in its synthetic or analytic aspect, remains a valid generator/expositor of all complex words (including borrowings) in any of its six steps and in any operation predicted and predictable for these steps, starting with the speech base (step 1), then selecting the formant and, therethrough, the word-formative type (step 2), translating the remaining, i.e. the nonformantized, part of the speech base into the generative process (3), truncating the speech base (4), linearizing the formative elements (5), clearing away the junctures and making the ensuant phonetic and accentual transformational modifications (6). The corresponding terminology of my theory is also irreproachable. – The analytical procedure runs from step 6 to step 1.

0 O teoretičnih vprašanih besedotvorja sem doslej pisal v dveh razpravah: v *Besedotvorni teoriji* 1976 in *Teoriji besedotvornega algoritma* 1980, ter v zvezi s tem in z drugimi svojimi deli o slovenskem besedotvorju prišel do spoznanja, da bi bilo prav, ko bi se s teoretičnih postavk na novo obdelale slovenske zloženke (kakor sem si pred tem želel podrobne obravnave vrst pridevnikov). Obojega se je lotila avtorica tu obravnavane knjige: drugega kot magistrske naloge, prvega disertacijske – *Pomen pridevniške besede in njena skladenjska vloga* (1972), *Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku* (1983).¹ V knjižni izdaji glavnine te disertacije se avtorica zlasti v pristopnem delu dotika moje besedotvorne teorije, o določenih stvareh pa je v zvezi s tem pisala tudi drugje, npr. v *Slavistični reviji*

* Ob knjigi *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*, Partizanska knjiga, 1988, 244 str., avtorice Ade Vidovič-Muhe.

¹ Avtorica te svoje disertacije v knjigi ne navaja, le v pristopnem besedilu (6) beremo, da ima avtorica »prijetno dolžnost zahvaliti se prof. dr. Jožetu Toporišiču za kritične pripombe v zvezi z disertacijo – v marsičem so bile spodbudne«. Naj v zvezi s tem omenim, da je bila moja ocena te disertacije (z več tiskovnih napak od mene pri natisu nekontroliranega besedila) objavljena: »A. Vidovič-Muha: Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku, Znanstvenoraziskovalno delo v okviru usmerjenih raziskovalnih programov na Filozofski fakulteti v Ljubljani v letu 1983, Ljubljana, 1984, 453–476, v nadaljnjem besedilu *Ocena*, vendar je avtorica v literaturi (211–215) ne navaja; tudi ni nikjer povedano, da sem ji izročil tudi svoj izvod njene disertacije z dodatnimi številnimi kritičnimi pripombami na njeno besedilo (ki sicer vse niso mogle biti sprejete v mojo oceno njene disertacijske naloge).

1983² in še kje, na kar se pa tu v glavnem ne bomo ozirali, ampak bomo ostali pretežno le pri knjigi, vsebujoči v uvodnem delu tudi temeljne postavke iz drugih nakazanih del.

Sam sem o besedotvorju začel razmišljati zlasti, ko sem pisal Slovenski knjižni jezik ²³. Druga moja besedotvorna ali z besedotvorjem kako povezana dela do l. 1982 avtorica navaja (18 enot)⁴, med njimi omenjena sestavka Besedotvorna teorija (SR 24 /1976/, 163–179) in Teorija besedotvornega algoritma (SR 28 /1980/, 141–151). Med takimi moji deli bi morala biti upoštevana vsaj še povzemalna razprava Izpeljava slovenskih samostalnikov.⁵

Poglejmo sedaj – v glavnem sledeč problematiki po načelu pojavljanja v zadevni knjigi –, v čem se ločimo, ali upravičeno kaj kritiziramo in kateri argumenti podpirajo kaj, kar si je nasprotno.

1 Najprej naletimo na vprašanje besedotvornega algoritma ob primeru za zloženke.⁶

1.1 Moj besedotvorni algoritem ima 6 korakov:⁷

1. govorna podstava: *kdór vódi délo*,
2. izbira obrazila (in s tem besedotvorne vrste): *-o- -ja*,
3. enota bodoče podstave tvorjenke (nepoobraziljeni del GP): *vódi délo*,
4. slovnična krnitev: *-vod-, dél-*,
5. zložitev tvorbenih delov: *dél-+-o-+-vod-+-ja*,
6. odprava morfemskega šiva in glasovne ter naglasne premene: *delovódja*.

Pripomnim naj, da mi »govorna podstava« pomeni možen delček besedila («govor» = Desaussurjeva »parole«), da kot besedna zveza ima svojo skladenjsko zgradbo in da tudi nekaj pomeni. V tem smislu mi je govorna podstava tudi pomenska podstava bodoče tvorjenke.⁸

² Zloženke s pomenom lastnosti dela organizma, SR 31 (1983) 359–374. Bibliografija tega pri njej v knjigi str. 214.

³ Izšel 1966, avtorica ga ne navaja, čeprav ima SKJ 2 dokaj obširno poglavje (str. 93–120) o besedotvorju, kakor ne navaja tudi SKJ 4 1970, kjer je pod naslovom Tuje v slovenskem knjižnem jeziku (122–142) v veliki meri obravnavano tudi besedotvorje (128–142), pač pa avtorica navaja 116. str. mojega SKJ 3 (1967), kjer se najde naslov Vrste glagolskih dejanj.

⁴ Gotovo ni prav, da pri navedenih knjigah dostikrat ne prikazuje števila strani.

⁵ Linguistica (Ljubljana) 15 (1975) In memoriam Stanko Škerlj oblata, 241–256, razvidno in lahko ugotovljivo iz moje bibliografije v SR 34 (1986), 180. enota.

⁶ Avtorica ga tudi pozneje prikazuje le v okviru zloženek, čeprav seveda velja za vse besedotvorne vrste, a o tem na svojem mestu. Omenim naj še, da zelo rada citira le mesta iz moje Slovenske slovnice 1976, ne pa iz Besedotvorne teorije oz. iz Teorije besedotvornega algoritma, kjer so te stvari pri meni vendarle še precej dozorele. Prim. npr. moja poimenovanja za posamežne algoritemske korake iz te razprave (142): I. govorna podstava, II. izbira (desnega) obrazila /desnega, ker gre v danem primeru za izpeljavo/, III. izbira sestavin bodoče tvorjenke, IV. odvzem slovničnih lastnosti, V. razporeditev besedotvornih prvin, VI. odprava šiva in morfonemska prilagoditev prvin tvorjenke.

⁷ V disertacijski nalogi je avtorica bila na stališču, da ima algoritem za zloženke 6 korakov pri zloženkah s samo medpono, medtem ko bi jih imel pri priponskih (naš izraz) zloženkah 7. (Prim. moja Ocena, 455).

⁸ K temu prim. moja Oceno (455), kjer že za Miklošiča navajam *bēlookъ* 'albos oculos habens'.

A. Vidovič-Muha hoče v svoji knjigi v algoritmu ločiti »kvečjemu štiri stopnje« (10), a oglejmo si njen primer za to v primeri z mojimi ob zloženki *vrvohodec*:

Toporišič

1. *kdór⁹ hódi po vrvi*
2. *-o- -ec*
3. *hódi po vrvi*
4. *-hod-, vrv-*
5. *vrv-+-o-+hod-+-ec*
6. *vrvohodec*

Vidovič-Muha

1. *vrv-o-hod-ec←*
2. *[tisti, ki] hodi [-ø] {po} vrv{-i},*
3. *-ec -o- (v resnici: [j]→ -ec, {} → -o-),*
4. *vrv-,*
5. *-hod-;*
6. *vrv-+-o-+hod-+-ec;*
7. *vrvohodec.*

1.2 Avtoričin komentar k mojemu izrazu pri poimenovanju posameznih algoritemskih korakov in njihovih enot¹⁰: »Pojma /skladenjska in pomenska podstava tvorjenke/ se enačita v razpravi J. Toporišiča (1980, 142), kjer pravi 'Govorna podstava je obenem pomenska podstava bodoče tvorjenke /.../' « Tu pri meni seveda ni nobenega enačenja: govorna podstava, npr. *majhna hiša*, je »besedotvorna skladenjska enota« (Toporišič, SR /1980/, 142), v tem primeru samostalniška besedna zveza s samostalnikom kot jedrom in pridevnikom kot prilastkom, ta besedna zveza pa ima svoj pomen. Za nasprotje prim. *ničvredna knjiga* (za tvorjenko *knjižura*), ki ima isto skladenjsko zgradbo, pa povsem različen pomen in temu ustrezno priponsko obrazilo (*-ica* nasproti *-ura*).

Da se izraz »govorna podstava« ne da zamenjati z izrazom »skladenjska podstava«¹¹, se lepo vidi tudi iz primerov kot *majhna hiša* in *višji kuhar*, ki imata isto skladenjsko podstavo (= samostalniška zveza s samostalnikom v jedru in pridevnikom kot določilom), ki pa dajeta različne vrste tvorjenk, prva izpeljanko (*hišica*, druga sestavljenko (*nàd kúhar*)).

Da avtoričin »algoritem« (ali kaj naj bi to bilo) ni posebno imeniten, se vidi tudi po tem, da ima različno število korakov za različne besedotvorne vrste (11), npr. ob tvorjenkah *pek*, *knjigovez*, *področje* (če smo pravilno členili):

- | | |
|---|--|
| 1. <i>pek-ø ← [tisti, ki] peče [-ø]</i> | 1. <i>knjig-o-vez-ø ← [tisti, ki] veže[-ø] knjig{-e}</i> |
| 2. <i>[j] → -ø</i> | 2. <i>[j] → -ø</i> |
| 3. <i>pek-</i> | 3. <i>{ } → -o-</i> |
| | 4. <i>knjig-</i> |
| | 5. <i>-vez-</i> |
| | 1. <i>pod-roč-je ← [tam, kjer je] {pod} rok{-o}</i> |
| | 2. <i>[j] → -je</i> |
| | 3. <i>{ } → pod-</i> |
| | 4. <i>-rok-</i> |

⁹ »Kdor« je okrajšava za »tisti, kj m člov.«, česar »tisti, ki« ne kaže, ker se lahko nanaša tudi na nečlov. Primer *vrvohodec* str. 10; avtorica posamezne dele razmejuje s puščico, vejico, podpičjem.

¹⁰ Če 3 in 4 zajamemo kot eno enoto (kakor je verjetno tudi mišljeno), je na mestu 3 našega koraka pri A. V.-M. praznina, izpolniti pa jo je mogoče s »hodi po vrvi«. Enota *vrv-o-hod-ec* pa je sploh odveč, tj. zaznamuje samo odpravo šiva oz. členi tvorjenko na tvorne dele.

¹¹ V disertacijski nalogi avtorica v veliki meri uporablja moj izraz »govorna podstava«.

K »tam,« s komentarjem »m/ž/s ob prislovnih zaimkih kraja, časa dajejo tem zaimkom samostalniško vrednost« (11), prim. moja Teorijo besedotvornega algoritma (SR 28/1980/, 143): *to, kjer* s primerom *sečišče*. Spol tvorjenke ni odvisen od prislova v podstavi (prim. *tam, kjer spravljajo koruzo* → *koruznjak*). Za naše mnenje prim. še: 1. *molitev z začetkom »Oče naš/Zdrava Marija«*, 6. *očenáš/zdravamarija*, prvi moškega, druga ženskega spola, to pa po izglasju nove besede, naglas po SP 1962.¹³

1.3 Tako kakor avtorica obravnavane knjige brez potrebe zamenjuje izraz »govorna podstava« s »skladenjska podstava«¹⁴, zamenjuje tudi moj izraz »dvo-deln o b r a z i l o« z »dvomorfemsko obrazilo« (12): *nad-streš-je*. Prvega imenuje predpanskega, drugega priponskega. Recimo, da sprejemamo, da sta enoti *nad-* in *-je* tu obe obrazilo; ko bi bila avtorica ostala pri mojem pojmu dvodelnosti, bi bilo potem vse v redu: tu res imamo opraviti z dvema deloma, ne pa tudi z dvema morfemoma, saj je *nad-* res en morfem, v *-je* pa sta dva – priponski *-j-* in končniški *-e*. Da bi v primeru kot *srbo-hrvat-ski* imeli »tri- ali večmorfemska samo medpanska obrazila« (12)? Tudi tukaj imamo le dvodelno, in sicer medpansko-priponsko obrazilo *-o- -ski*.¹⁵ Seveda je pri tem napačno misliti, da »izguba besednosti povzroča tudi izgubo lastnoimenskosti«.¹⁶

Toda vrnimo se k primeru *nad-streš-je*. Ali je *nad-* res »obrazilni morfem«, kakor bi rekla naša avtorica? Ni, ker spada že v govorno podstavo, namreč »tisto, kar je nad streho«. V mojih delih se tako po tradiciji imenuje »izpeljava iz predložne zveze«.¹⁷

1.4 Ko smo že pri besedotvornih vrstah, si oglejmo tipologijo le-teh pri naši avtorici (12), pri čemer bomo upoštevali definicije le-teh na koncu knjige.¹⁸ Avtorica loči: 1. (navadno) izpeljavanje, 2. tvorjenje iz predložne zveze, 3. zlaganje in 4. sklapljanje + 5. modifikacijo izpeljavanja in 6. modifikacijo sestavljanja. Na str. 184 pa se navajajo: 1. izpeljava (navadna) – *mislec*, 2. modifikacijska izpeljava – *bratec*, 3. modifikacijska sestava – *pod-predsednik, iz-pisati*, 4. sklapljanje – *nebodigatreba*, 5. tvorjenje iz predložne zveze – *za-peč-ek*, 6. zlaganje, medpansko-priponsko – *vrv-o-hod-ec* in 7. zlaganje, medpanskoobrazilno¹⁹ – *avt-o-garaža*.

¹² Številčenje moje na podlagi vejic, ki pri A. V.-M. ločujejo posamezne enote.

¹³ O pripisovanju spola tvorjenkam je pri meni najti več določnih mest.

¹⁴ Menda na uspešnost te zamenjave kaže del avtoričine opombe 7: »Poskusni učbenik Slovenski jezik, II (1983, 101–102) v redakciji B. Pogorelec uporablja za približni pomenski opis tvorjenke poimenovanje skladenjska podstava.«

¹⁵ Seveda je *srbohrvatski* lahko tudi le izpeljanka iz zloženke *srbohrvat* 'kdor govori srbsko ali hrvatsko'. *Srbohrvate* v narodnem oziru pozna F. Zwitter.

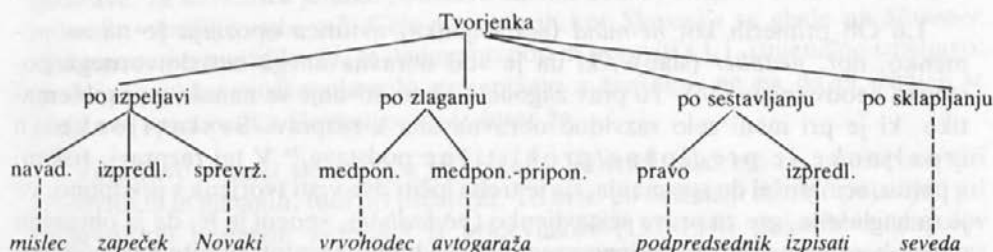
¹⁶ Str. 12, opomba 12. K *Srb[i], Hrvat[i]* → *srb-, -hrvat-*: prim. *Hrvat* → *Hrvat-* za izpeljanki *Hrvatek, Hrvatov*.

¹⁷ Prim. SS 1976, str. 145 za samostalnik, str. 155 za pridevnik, str. 160 za glagol (Glagoli iz predložne/predpanske zveze). Obrazilo je *nad-* v sestavljenkah: *nadkúhar* ← *višji kúhar*.

¹⁸ Prim. Pojasnilo nekaterih pogostejših strokovnih poimenovanj, 183–185, Besedotvorne vrste (184). Avtorica torej ne sprejema besede »izraz« v zvezi »strokovni izraz«, »strokovno izrazje«. Prim. moja kritiko avtoričinih besedotvornih vrst že v Oceni, 456.

¹⁹ Zakaj tu še »obrazilno«, pri »medpansko-priponsko« pa brez »obrazilno«?

V resnici imamo le izpeljavo (*mislec, bratec, zapeček*), zlaganje (*vrhovodec, avtogaraža*), sestavljanje (*podpredsednik, prednaročiti*) in sklapljanje (*nebodiga-treba*). Šele v tem okviru nato ločimo pri izpeljavi navadno (*mislec, zapeček* – enkrat iz ene besede, drugič iz predl. zveze), modifikacijsko (*bratec*) itd., zlaganje z dvo- oz. enodelnim obrazilom in sestavljanje (če že hočemo: navadno tj. iz glagola s predlogom in modifikacijsko) – pri zlaganju lahko govorimo kar tudi o medponskem in medponso-priponskem. Pri sestavljanju glagola pa je mogoče ločiti pravo sestavljanje (*prednaročiti* in »sestavljanje« s predpono iz vezljivostnega predloga (*izpisati* ← *pisati iz*). Torej:



Seveda je to, kar avtorica tu prikazuje, znano tudi že iz naše dotlejšnje literature,²⁰ med drugim tudi t. i. modifikacijske (po naše morda »inačenjske«) tvorbe obeh vrst (tj. priponske in predponске). Tu tega ne bomo ponazarjali, pomudimo se le ob tistih pojmovanjih avtorice, ki so zmotna ali nepotrebno zapletena. Ker smo o izpeljavi že govorili, se ustavimo ob modifikaciji.²¹

1.5 V razpravi Teorija besedotvornega algoritma sem (po zgledu na nemško slovnico) modificiranju s priponskim obrazilom pridružil še tistega s predponskim (*hiš-ica + pod-predsednik*). Tam že uvodoma k »/i/zbiru besedotvornega obrazila in besedotvorne vrste« (143) pravim: »Ta izbira se izvrši na podlagi razčlenbe govorne podstave in ob upoštevanju količine obvestila, ki naj bi bila predvidljivo vsebovana v (novi) tvorjenki.« Za sestavljanje, tj. tvorbo z levim obrazilom, pravim, da izberemo »levo /obrazilo/ pri izrazih razmerja visok/višji → *nad-/super-*, tak – ne tak → *ne-/a-*, nasproten → *proti-/anti-*, nižji → *pod-/sub-/hipo-* prej → *pred-*, pozneje → *po-/post-*, istočasno → *so-*, lepši od vseh → *naj-* ipd.«, vendar desno obrazilo v primerih kot: bolj (lep) → *-ši*, majhna → *-ica*, drobna → *-ica*, grda → *-ura* ipd., torej tudi pri t. i. modifikacijah«. Izrecno je tudi rečeno (144), »da se pri modifikacijah poobrazili odvisni del besedne zveze (*majhna miza, drobno stopati, bolj lep, večkrat stopiti* → *mizica, stopicati*,²² *lepše, stopati*«. Pozneje – v predava-

²⁰ Prim. pri meni SS 1976, v dokončni obliki v Teoriji besedotvornega algoritma, SR 28 (1980), 141–151 ipd. Razprave Teorija besedotvornega algoritma, kjer je v mojih delih dosežena največja teoretična stopnja dotlej o teh stvareh, avtorica skoraj dosledno ne upošteva, ampak se v svojih kritičnih opombah opira predvsem na SS 1976.

²¹ Domač izraz za to vrsto bi bil, kot rečeno, morda »inačenje«. Znanstvena nravnost seveda naravnost zahteva, od del, ki obravnavajo isto problematiko, upoštevati tista, ki so rezultat končnih spoznanj avtorja.

²² Tu je tiskovna napaka, in je nam. *ic* ležeče *ca*.

njih (morda imam to tudi že kje tiskano) – pa sem prišel do spoznanja, da gre pri sestavljanju za poobraziljenje izrazov govorne podstave, ki se vsi nanašajo na enote koordinacijskega sistema: to so enote kot plus, minus, več, manj, prej, pozneje, isto, razno idp. V tem smislu je primerljivo avtoričino besedilo na str. 14: »Za pridevniški prilastek v skladenjski podstavi velja, da se pretvarja v predponsko obrazilo, če je vrstni: navadno izraža hierarhičnost, morda še krajevnost, časovnost. /.../ Kaže da ima pretvorbena vrednost predpanskega obrazila tudi pomen odsotnosti lastnosti, ki jo izraža predmetnopomenska beseda: ne-vojak, /.../ nemlad /.../«. ²³

1.6 Ob primerih kot *ne-mlad* (sestavljanka) avtorica opozarja še na »sopomenko, npr. *nedober* (slab)«, ki da je »od obravnavanega besedotvornega postopka neodvisn/a/« (14). To prav zagonetno besedovanje se nanaša na problematiko, ki je pri meni zelo razvidno obravnavana v razpravi *Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave*.²⁴ V tej razpravi, tiskani v petitu, sem prišel do spoznanja, da je treba ločiti dve vrsti tvorjenk s predpono: če je ta naglašena, gre za pravo sestavljenko (*pòdodbòr*), »pogoj je le, da je ohranjen občutek za pomensko variativno vrednost predpone nasproti prvotnemu pomenu podstave« (105) – v tem smislu so posebnost tvorjenke kot »*nihčè, nekaj, neumen*»²⁵ ipd.« z enim naglasom. Vse druge tvorjenke z nenaglašeno predpono pa so mi tvorjene iz »predložne zveze«, in sicer tudi pri glagolu (*»obglaviti* ← 'spraviti ob glavo', ali pa glagoli »iz zvez glagola s predložnim predmetom ali prislovnim določilom: *napasti sovražnika* ← »na sovražnika pasti«, *vstopiti v hišo* ← »v hišo stopiti«, *doslužiti* ← »do konca služiti«, *razodeti se* ← »raz sebe deti« itd.« Važna je še opomba, da imajo »izpeljanke iz proklitične podstave po pravilu tudi priponsko obrazilo, prim. *do-kolen-ke* ← »nogavice do kolen«. V tem smislu so zatem v moji SS (1976, 1984) sestavljenke iz predložne, pravzaprav sploh predslonske zveze, zmeraj obravnavane v samostojnem predelku, torej ne skupaj z izpeljankami, ki imajo nepredslonsko podstavo: za samostalnik prim. str. 145, za pridevnik 155, za glagol 160, za prislov 170–171, sestavljenke pa posebej (pri samostalniku 146–147, pridevniku 156–157, glagolu 161–169).

1.7 Kritično opombo ima avtorica tudi k o b s e g u mojega pojmovanja m o d i f i k a c i j s k e t v o r b e pri samostalnikih (na tem mestu /14/ z natančnim citiranjem

²³ Glede tega, kateri izrazi govorne podstave se predponijo, avtorica v 13. opombi (14) navaja, da ta njena ugotovitev izhaja iz primerov, navedenih v SS 1976 (strani niso navedene). »Za določitev teh pridevnikov bi bilo nujno pregledati obsežnejše gradivo.« Kakor se vidi iz citata iz mojega sestavka *Teorija besedotvornega algoritma*, ne gre samo za pridevnike, ampak tudi za prislove (*prej, pozneje*), členke (*ne*). Za kaj vse gre, se lahko ugotovi, če si v moji Slovnici ogledamo te vrste predpon pri samostalniku (146–147), kjer se navajajo *anti-, dis-, eks-, infra-, ko-, med-* (še 19 drugih), pri pridevniku (156–157), kjer se navajajo *a-/ab-, ad-, an-, ante-/.../, ne-, ne-, ni-* (in še 11 drugih). Iz teh list v Slovenski slovnici 1976 vidimo, da so v njih vsi primeri, ki jih navaja tudi avtorica: *med-, re-, ne-, ne-, pra-, nad-, so-*. Moji primeri za te predpone v SS 1976 so: *mèdklic, réelékcija, nèhumánost, nekdo, prámati, náðelóvek, sòstanoválec* pri samostalniku (oz. sam. besedi) in *prèdnápét, nérjavèč, nekák, práðáven, náðelóvèški, sòudelezèn*. (Predpona *ne-* kot v *nekdo* je v resnici morda predslonka.)

²⁴ SR 21 (1973), 105–112; avtorica napačno citira (214) »... predložno proklitična...«

²⁵ *Neumen* se da naravno razlagati s »tak, ki ne ume«, *nèumen* pa je res sestavljenka. Glede *ne-* (kot v *nekaj*) gl. op. 23, oklepajeno.

strani): »SS 1976, 141–142, ima med modifikacijami tudi t.i. feminativne in maskulinative, kar pa je vprašljivo glede na to, da se pri teh tvorjenkah obrazili jedro skladske podstave, v besedotvorno podstavo pa se pretvarja svojilnorodilniški prilastek: *davkar-ica* ← [tista, ki je (od)] *davkar* [-(-j)a], [] → *-ica*, *davkar-*.« Merilo, kaj je modifikacijska tvorba, je podano v tej isti moji slovnici (136): »/P/ri /modifikacijskih/ izpeljankah /.../ gre za izpeljavo iz jedra vsakokratne besedne zveze, s priponskim obrazilom pa se izraža prilastkovna modifikacija, npr. *majhen otok* → *otoček*, *vsi vojaki oz. vojaki sploh* → *vojaščina*.« Da sem feminative (in maskulinative) pravilno uvrstil med inačenjske tvorbe, dokazujejo pravilne podstave: za *davkarica* je taka podstava *davkar ženska* ali *ženski davkar* – in že ni nobenih »vprašljivosti« več. Celó v primerih kot *Slovenka* se glede na *Slovenec* lahko govori o modifikaciji, le da imamo potem opraviti s t. i. izmenično izpeljavo, tj. da priponsko moško obrazilo zamenjamo z ženskim, ne pa da bi izhajali iz podstave »prebivalca Slovenije« ali iz česar že.

Vprašljivo v moji slovnici pa je, zakaj v Slovnici inačenja ne upoštevam pri pridevnikih in glagolih, tudi pri prislovih. To bi se po definiciji moralo pojavljati pri pridevniških besedah, tvorjenih iz pridevnikov (153–154), glagolih iz glagolov (159–160) in prislovih iz prislovov (tega v SS 1976 oz. 1984 ni), torej vsaj za pomenske skupine kot stopnjevano, mladično/nedoraslo, manjšalno, slabšalno in kar se od tega kombinira (prim. SS 1976 ali 1984, 142–145). V tem smislu bi bilo treba pri pridevniški besedi pridevniško podstavo imeti za inačenjsko, ko gre za 1. manjšalnost oz. 2. ljubkovalnost, 3. večalnost, 4. približevanje, 5. večjo stopnjo, 6. podobnost, pa še pri zaimkih na *-šen* ipd. ter vseh pridevniških tvorjenkah iz števnikov: za primer *pridkan* ← *lepo priden*, *drobcen* ← *čisto droben*, *grozanski* (?) ← *zelo grozen*, *belav* ← *precej bel*, *čistejši* ← *bolj čist*, *fantovski* ← *vedenjsko fantov*, *takšen* ← *glej tak /precej tak/ čisto tak*, *peti* ← *zaporednostno pet* (ali kako že), *peter* ← *vrstno pet*, *peteren* ← *peter pomnožen*. Pri glagolu so modifikacijske vse tvorbe glagolov iz glagolov (*stopati* ← *večkrat stopiti*, *hlipkati* ← *drobno hlipati*, *goljufičiti* ← *po malem goljufati* ipd. Pri prislovu bi med inačenje prišli primeri kot *malce* ← *prav malo*, *sploh verjetno vsi prislovi iz prislova*: *kjerkoli* ← *kjer ugodno* (če tega nimamo, kar je prav, za besedno zvezo: *kjer koli*)²⁶. Seveda to še zlasti velja za lastnostne prislove (*višje* ← *bolj visoko*), če tega – *bolj primerno* – ne izvajamo iz stopnjevanje pridevniške oblike, v primerih kot *počasneje*, *k počasi* pa iz ustrezne supletivne podstave. – Toliko o inačenjski problematiki.

1.8 Ustavimo se še pri pomenskih skupinah tvornjenk²⁷ (16). Avtorica za mojo slovnico pravi, da »navaja pri izpeljavi samostalnika šest besedotvornih pomenov, pomensko prilagojenih besedni vrsti, ki motivira samostalniško tvorjenko«. Prav bi bilo mojo klasifikacijo predstaviti podrobneje, še bolj prav, da bi opozorila na moj pregled teh kvalifikacij v sestavku, ki ga je sicer v svoji

²⁶ Prim. Petar Skok, *Etimologijski rječnik* ..., 1972, *koliti*, im 'željeti, biti na srcu'.

²⁷ Pri avtorici v kazalno neizkazani enoti 1.3.1.3; podobno neizkazane so v tem delu še enote 1.3.1.1, 1.3.1.2, 1.3.2.1, 1.3.2.2.

literaturi tudi prezrla, ki pa je jasno razviden iz moje tudi v njeni literaturi²⁸ navedene razprave Teorija besedotvornega algoritma. Povejmo jasno, da so mi te pomenske skupine pri glagolski podstavi naslednje: 1. vršilec (človek ali žival), 2. vršilec (–človek, –žival), 3. dejanje, 4. rezultat dejanja, 5. kraj, 6. snov: 1. *bralec*, 2. *obračalnik*, 3. *branje* (to, da se bere), 4. *branje* (to, kar je brano), 5. *križišče* (to, kjer), 6. *škropivo* (recimo: to, s čimer).²⁹

Avtorica je to toliko spremenila, da je deloma predrugačila zaporedje pomenskih skupin tako, da je iz mojega zaporedja 1 2 3 4 5 6 dobila 3 1 2 4 5, mojo 6. skupino pa fuzionira z mojo 2. skupino (njeno 3.), prim.:

Toporišič

1. *bralec*
2. *obračalnik*
3. *pisanje*¹
4. *pisanje*²
5. *obračališče*
6. *škropivo*

Vidovič-Muha

1. ¹*pisanje*
2. *bralec*
3. *obračalnik, belež*
4. ²*pisanje*
5. *obračališče*³⁰

Misel (ali se opira na kako zgledovanje, ne vem), da se vršilnik (kot to sedaj nasproti vršilcu, ki ima pri sam. m. spola kategorijo živosti, imenujem) izenači s snovjo, je že slovnično kontraindicirana: prim. *trije* obračalniki – *troj* belež ali »*Pleskar* (vršilec) je z *risalom* (vršilnik) z *beležem* (snov) vlekel bele črte na sivo podlago«. Še bolj bi se ta neprimernost pokazala, če bi avtorica upoštevala tudi ustrezne tvorbe iz samostalnika, pri čemer bi se ji *mariborčan* (vlak) izenačil s *kisikom* ali *štajerec* (vlak) z *afrodiziakom*. – Moram pa priznati, da so nekateri primeri v moji drugi skupini pri izpeljankah samostalnik iz samostalnika lahko tudi snovni (*bizeljec*, *vipavec*, SS 1976 oz. 1984, 138). – Sicer pa je treba opozoriti na dejstvo, da ima avtoričin graf 2 (18) naslednje zaporedje pomenskih skupin tvorjenk: dejanje; kraj, čas; vršilec – rezultat, vršilnik.

V mojem besedotvorju je pomensko skupinjenje tvorjenk omejeno na izpeljanke, medtem ko gradivo za primerljive zloženke ni razčlenjeno, čeprav so dejansko za ustrezne podstave, npr. glagolske, enake. Prim. pri meni samostalniške zloženke iz glagola (SS 1976, oz. 1984, 146), kjer se dajo izpisati naslednje kategorije, vzporedne izpeljankam (seveda le pri medpovonsko-pripovonskih zloženkah):

1. *bralec*
2. *obračalnik*
3. ¹*branje*

1. *delovodja*
2. *zobotrebec*
3. *krvotok*

²⁸ Pri njej na str. 214; prim. v Teoriji besedotvornega algoritma str. 143, opomba 5: »/V/zporednost tvorb za posamezne pomene glagolske/pridevniške/samostalniške podstave pa je poudarjena v članku Izpeljava slovenskih samostalnikov, *Linguistica* (Ljubljana) 1975, 241–255, posebno na str. 242. Tam je tudi prikazana zgodovina odkrivanja besedotvornih pomenskih skupin samostalniških izpeljank.«

²⁹ Snovnost je zelo obširna in važna kategorija tudi v slovnicu. Prim. še opombo v Oceni, 457.

³⁰ Temu na podlagi pripombe J. Müllerja, da pri meni manjka kategorija časa, dodaja še to: *predpust*.

- | | |
|-------------------|--|
| 4. <i>²branje</i> | 4. <i>telovadba</i> (predmet v šoli) |
| 5. <i>sečišče</i> | 5. <i>senokošnja</i> ('čas') ³¹ |
| 6. <i>belilo</i> | 16/ <i>kolomaz</i> |

Avtorica naše knjige se je v ponazarjanju precej trudila, da bi izpeljankam našla vzporednice v zloženkah, npr. *dela-vec*, *vrvo-hod-ec* (16), vendar kake doslednosti v tem pogledu ni.³²

1.9 Morda se iz uvodnega dela spleča, ogledati si še (tvorbene vzorce glagola) (17–25). Pri tem sem jaz omenjen najprej v opombah 16 in 17 (19), prvič v zvezi s primitivi, drugič, v zvezi z obvestilom, da so primeri glagolov vzeti »večinoma iz SS 1976 (158–169)«, kar pomeni, da je obdelana vsa tvorba glagolov.³³ Na ustreznem mestu namreč obravnavam najprej izpeljavo glagolov (iz sam., prid., glag., medm., predložne zveze), nato pa še zlaganje in sestavljanje. Pri meni je govorna podstava podana s tipi *delati/biti/imeti opraviti igrati nadelati kot/ govoriti/biti v poteku/delovati z/delati koga zalimiti/porabljati/izražati potek + samostalnik*, torej: *gub-, goljuf-, gosl-, balin-, golobčk-, hudič-, ceh-, gobc-, človek-, drisk-, bič-, dež-, čemur* nato sledi večinoma *-ati* (in še *-irati, -ovati, -iti (-ariti)*). Tako pri samostalniški podstavi tvorjenke, pri pridevniški pa: *delati/biti/postajati/delati sel/delati (kakšnega)/imeti zaloglašati se*.³⁴ Avtorica ima naslednje glagole: *delati/narediti, delati z, biti, biti kot, biti 'obstajati, nahajati se', dati/dajati, postati/postajati, imeti*.

Ker je pri avtorici vse to silno nepregledno, bi nam vzelo preveč časa, da bi ugotovili, kaj s tem pravzaprav hoče, za vsako skupino pa navedimo po en primer: *gub-, plug-, kralj-, burj-, gnezd-, etiket-, ekraniz-, doktor-, god-* (8 enot nasproti mojim dvanajstim). Pri pridevniški podstavi ima avtorica *biti/postati/postajati, delati*. V preglednici:

Samostalnik

Toporišič

1. *delati gub-*
2. *biti goljuf-*
3. *imeti opraviti z gosl-*
4. *igrati na balin-*
5. *delati kot golobčk-*
6. *govoriti hudič-*
7. *potekati ceh-*³⁵

Vidovič-Muha

1. *delati/narediti gub-*
2. *delati z plug-*
3. *biti- kralj-*
4. *biti kot burj-*
5. *biti 'obstajati/nahajati se' gnezd-*
6. *dati/dajati etiket-*
7. *postati/postajati doktor-*

³¹ Te besede SSKJ nima, pač pa prim. njegov *senoseč* 'travnik', 'čas košnje'. V Besedišču SJ prim. *senokoš*, *senokoša*, kar je že pri Pleteršniku (*senokoša* 'gorski travnik', *senokošnja* 'košnja v hribih'). Na Mostecu bi bil lep primer za kraj *kolosek* 'gozd, v katerem se seka kolje'. /6/: sedaj dodano.

³² Na spodrsrljaje se tu posebej ne oziramo, kakor npr. *dela-vec* (16) – dober je *lov-ec*, medtem ko je *delavec* po vsej verjetnosti iz *delav(en)*, ali *dodat-ek* (17) ← »to, kar se doda« (očitno je to »to, kar je dodato«, *ekraniz-irati* (20)).

³³ Torej so tudi primeri za druge skupine iz SS 1976 (in ne le za to skupino)?

³⁴ V resnici opisno »dajati glas«.

³⁵ V SS 1976 »biti v poteku«.

- | | |
|---------------------------|---------------|
| 8. delovati z gobc- | 8. imeti god- |
| 9. delati koga za človek- | |
| 10. imeti drisk- | |
| 11. uporabljati bič- | |
| 12. izražati potek dež- | |

Natančna primerjava bi pokazala, kateri način je boljši. Kam bi šli npr. moji pomeni 6, 12 ipd. Jedrni podstavni glagoli so pri avtorici blizu mojim pridevniškim.

Pridevnik

Toporišič

1. delati globok-
2. biti bolehn-
3. postajati bled-
4. delati se dobr-
5. delati kakega brihtn-
6. imeti za drag-
7. oglašati se gostol-

Vidovič-Muha

1. biti divj-
2. postati/postajati bled-
3. delati črn-

Pri tvorjenih glagolih avtorica sledi SS 1976 oz. 1984 v tem smislu, da najprej obravnava tvorjenke s samostalniško, nato pridevniško, glagolsko in predložnozvezno podstavo (izpustila je one z medmetno), zatem govori o sestavljanju in na koncu o zloženkah (pri meni so zloženske pred sestavljenkami).

1.10 Morda se da kaj reči k tvorjenkam iz predložne zveze, pri meni z domačimi predlogi *na-*, *ob-*, *o(b)ne-*³⁶, *raz-* in *u-*: *namestiti*, *obogatiti*, *obnemoči*, *razbrzdati*, *unovčiti*.³⁷ Ne moremo se strinjati, da bi na sploh bilo »sestavljanje /pri glagolu/ modifikacijska besedotvorna vrsta« (21). Za inačenje gre samo pri t. i. pravih sestavljenkah tipa *prèdnepéti* ← *poprej napeti*, ne pa tudi pri tvorjenkah iz glagolov s predlogi vezljivosti, kakor *pasti na (koga)* → *napasti (koga)* oz. *stopiti v (kaj)* → *vstopiti v (kaj)*. Avtorica sprejema mojo teorijo o tvorjenju iz, imenujemo to tako, predložnoglagoleske podstave, prim. *voziti iz* → *izvoziti*, vendar tega ne pove. Razpravo Sestavljenke in izpeljanke citira (22) le za »Pomen predponskih obrazil pri glagolu razčlenjujejo«. Na str. 23 avtorica v zvezi s sestavljanjem navaja: »V SSKJ imajo dva naglasa tiste sestavljenke, katerih podstava predpon /2/ je predložni morfem *pred* v pomenu časovnega prislova *prej*; primera sta samo dva, in sicer v SSKJ 3, 1005, *predpakirati* ter *predpripraviti*, 1008. Mogoče bi bilo dvonaglasnost utemeljevati s prevzetostjo (kalkiranostjo) sestavljenk s časovnim pomenom predpone.«

³⁶ Tej je ugovarjal V. Gjurin (Slovenski glagoli tipa »onegibiti«: besedotvorno, v: Slovenska medicinska beseda, XV. jubilejni memorialni sestanek profesorja Janeza Plečnika, II. del, 733–755, v: Medicinski razgledi 23 (1984), Supl. 8, konkretno str. 736–737), češ da *-ne-* spada k podstavnemu pridevniku: v SSKJ so primeri *obnemoči*, *onečastiti*, *onečediti*, *onečistiti*, *nemoči*, *onemogočati*. Moja misel je bila, da *nemoči* pomeni dvakratno odvzemanje: z *ob-* in *ne-*, sicer bi iz *nemoč* dobili govorno podstavo spravit *ob nemoč*, to pa bi bilo ravno *omoči* (= *opomoči*) si.

³⁷ Mimogrede: *raz-veljaviti* (22) je napačno: to je iz »spraviti raz veljavo«, s pomenom *raz* = 'ob'.

Tu se avtorica očitno še vedno upira sistemskemu gledanju na razliko med sestavljenkami, pri katerih predpona zamenjuje polnopomenski izraz govorne podstave (*pòdpredsédnik*, *prástàr*, *prèdpakíрати* iz nižji *p.*, zelo *s.*, poprej *p.*). Seveda tudi nista samo dva taka primera: sem gre še *prednaróčiti* (991), *prèdgréti*, šel pa bi tudi *prèddatírati*, *prèdnápéti*, s predpono *po-* pa npr. *pònaróčiti*, *pòzavaro-váti*; prim. še *prèfabricírati*.

Tukaj si avtorica prizadeva, da bi rešila svojo nekdanjo misel, da imajo vse sestavljenke inačenjsko naravo, npr. tudi »pre- 'več močnejše (kot)', prvotno 'skozi' in zato lahko stopnjevani pomen« (23) itd. V resnici so jasni primeri tipa *pregreti* razložljivi iz preproste govorne podstave »greti čez mero«, kjer predlogu čez pri glagolu ustreza predpona *pre-*. Tako je tudi za *pocingljati* treba misliti na podstave kot »cingljati po malem« ipd.

1.11 Recimo še katero k t e o r i j i z l o ž e n k, ki so pravzaprav resnična tvarina te knjige (ali naj bi bila). Kaj zlaganje je, je načeloma že dolgo znano: tvorbe dveh tipov – a) *zdravnik za živino* → *živinozdravnik* in b) *tak dobrega srca* → *dobrosrčen*.

Med sestavinami podstave je t. i. m e d p o n a, najbolj običajno *-o/-e-*. Avtorica se je ob tem mojem izrazu razpisala takole (28, opomba 24): »J. Toporišič (SS 1976)³⁸ uporablja ob pojmu medpona še poimenovanja kot vezni samostalnik, imenovalniška končnica (120),³⁹ tudi nevtralizacijski samoglasnik (1980 a, 146).«⁴⁰ Seveda bi iz razprave Teorija besedotvornega algoritma lahko navedla še izraz vmesno obrazilo (146). Pač pa ni v »SS 1976, 120« nobene moje izjave, »da je vezni samoglasnik tožilniški ali roditeljski ali da je končnica imenovalniška«, kakor trdi avtorica r. t. (28). Tam v resnici piše, da imenovalniška končnica v prvem delu zloženke »nekončnemu delu podstave jemlje slovnične značilnosti«, rečeno pa je tudi, da je »vezni samoglasnik tudi tožilniški ali roditeljski«. – Kar na vse slovenske besedotvorce se nanaša naslednji avtoričin očitek: »Sploh je značilno za teorijo slovenskih zloženek, da obravnava ali vsaj poimenuje sestavine besedotvorne podstave kot še vedno samostojne besedne vrste ali (slovnične) oblike, kljub temu da so že šle skozi besedotvorni proces« (28, opomba 24).⁴¹ Avtorica kritizira tudi naš Načrt pravil za novi slovenski pravopis (1981): »Izrazno neizčiščena razmerja med sklonskim in obrazilnim morfemom ohranja Načrt pravopisa (1981): uporablja izraze 'vezavna končnica' (11), 'imenovalniški vezavni samoglasnik', 'imenovalniški imenovalnik' (113) ipd., čeprav gre za homonimnost morfemov.«

Avtorica tudi tu brez potrebe ugovarja in poučuje. Pod drobnogled postavimo njene opombe v zvezi z Načrtom 1981: Na str. 11 ni nobene »vezavne končnice«, saj je tam govor o glasovni vrednosti črk, na str. 113 pa ni ne izraza »imenovalniški vezavni samoglasnik« – saj je to *contradictio in adjecto*, – ko pa je vezava vendar vezana na neimenovalniške sklone –, ne imenovalniški imenovalnik, saj je to absurd. V resnici tam piše »imenovalniški vezni samoglasnik *-a-*, *-ø-*« v prvem in

³⁸ Spet omejitve le na SS 1976: seveda ne »vezni samostalnik«, ampak »v. samoglasnik«.

³⁹ V resnici pravim še, da je »vezni samoglasnik tudi tožilniški ali roditeljski«, r. t.

⁴⁰ Na citiranem mestu Linguistice je v resnici stran neke italijansko pisane razprave: avtorica verjetno misli na razpravo Teorija besedotvornega algoritma iz SR 28 (1980), 141–151, a tudi tam na omenjeni strani tega izraza ni.

⁴¹ Prim. še Ocena, 461.

»imenovalni imenovalnik« (s primerom *slog*, *imenovan belkanto*). Prav tako tam ni nobene »vezavne končnice«, ampak je govor o »vezavnih (rekcijjskih) samoglasnikih -i-, -e-, -a-, -ø-«. Ker sem avtor vsega tega seveda jaz, bi res rad vedel, kje avtorica spričo tega pri meni vidi zmedo. Kakor se iz navedenega jasno vidi, je tu govor o veznem samoglasniku ali medponi, ne o končnicah (prim. črtice na obeh straneh samoglasnikov, tudi ničtega). Da se imenujejo ene imenovalniške, pa je pri tem mišljeno, da so imenovalniškega izvora (da prinašajo slovnično nevtralizacijo, za kar prim. *cekasžica* ← *žica iz cekasa*), in da so taki morfemi imenovalniki po izvoru prim. *Slovenijašport*. Vezavne pa druge imenujem glede na to, da so posledica vezave (*častivreden* = *vreden časti*, *trizob* = *imajoči tri zobe*). In zakaj se tu uporablja izraz vezni samoglasnik? Breznik SS 1934, 174 to imenuje pripona, SS 1956, 115 vezni vokal in enako SP 1962, 75, iz tega pa je po izročilnosti nastal »vezni samoglasnik« v Načrtu. S stališča pon pa sem ta »vezni samoglasnik« imenoval medpona (prim. še mojo novotvorbo »popona« k tradicionalnima predpona in pripona).

Glede »medpanskega morfema« (29) tipa -o- sem že v oceni disertacije menil,⁴² da ni nič drugega kot sredstvo nevtralizacije, saj npr. -o- »pomeni« tako prisojo (*krvotok* ← ... *kri teče*), vezavo (*vodovod* ← ... *vodi vodo*), primik (*mimohod* ← *hodi mimo*; prim. še prilastkovno določevalnost v *novomeški* ← ... *Novega mesta*), poleg tega pa še prirednost (*črno-bel* ← *črn in bel*). Razmerje izhaja iz slovničnosti sestavin zloženek. Zato se nam ne zdi prav nič čudno, da »/n/ e v slovenski pa tudi ne v pregledani literaturi poljskega besedotvorja ni najti pretvorbene (pomensko-formalne) utemeljitve tega morfema« (avtorica, str. 29).

Pri zloženkah avtorica nerazvidno razpravlja o razliki med pripono in priponskim obrazilom.⁴³ Pripona je seveda vsak morfem (razen t. i. končniškega za spol, sklon, število, osebo) desno od korena, priponsko obrazilo pa je pripona v besedotvorni (*stavec*) ali oblikotvorni (*delal*) vlogi, in sicer ne glede na to, ali ima še končnico (kakor *-ecø*, *-lø*) ali še kak morfem druge vrste (*kup-ova-ti*) ali ne (*lep-o*, *dela-ti*).⁴⁴ Kaj tudi pomeni avtoričino besedovanje »Izrazno so torej pripone zloženek glasovne, in sicer soglasniške, ali pa je pripona neglasovna (ničta)«? Saj so pripone zloženek tudi zložne (npr. od avtorice navedeni *-eš /ki mi pa ni znan/*, da ne omenjam kake *bogorod-ice* (31), *filolog-ije*, *detomor-ilke*, *trdoživn-jaka* (99), *mnogoparklj-arja* (149), *pettisoč-aka* (14), *novoplaton-izma* (155)).

Omenil bi še avtoričino upiranje mojemu spoznanju (Teorija besedotvornega algoritma, 145), da je desno obrazilo lahko »priponsko (-ič, -anje, -najst...), /.../ in končniško (-ø_m, -ø_z, -a, -o...)« in dalje: »V primerih kot *govor*, *bera* iz 'to, da govoriš', 'to, da/to, kar nabereš' torej nimamo ničtih pripon, ampak je obrazilo kar končnica, ki besedo iz ene besedne vrste prevede v drugo, in sicer v čisto določen sklanjatveni tip (prim. *lov -a* proti *lov -i*...)«.⁴⁵

⁴² Ocena, 456.

⁴³ Str. 30. To drugo sem sistematično uvedel pač jaz (zanimivo je, da avtorica ne pozna mojega članka *Oblikoslovna terminologija in njeno jezikovno ozadje*, JIS 3 (1957/58), 209–213).

⁴⁴ Kaj torej pomeni avtoričino »Zavedati se torej moramo, da je izraz priponsko obrazilo in pripona /to sta vendar dva izraza/ uporabljen največkrat dvomorfemsko /?/ – besedotvorno in končniško (če gre samo za besedotvorni morfem, mora biti to vidno iz zapisa)«.

⁴⁵ Zgodovinsko gledano, v osnovno: *děl-a-ti* → *děl-o-C* ali pa narobe: *brus-o-C* → *brus-i-ti*.

1.12 Avtorici ni pogodu tudi moje pojmovanje sklopa (32, opomba 31), češ da pojem sklapljanja »ostane nerazložen«, čeprav po SS 1976 (122) pravim, da pri tem »/e/note večdelne podstave enostavno sklopimo v novo besedo: *seve, bogve, očenaš, kdorkolil...!*«. ⁴⁶ Pri tem avtorica ne upošteva moje razprave Teorija besedotvornega algoritma (1980, 143–144), kjer je rečeno, da se pri sklapljanju »odločimo, da bomo ohranili sestavine podstave bodoče tvorjenke nespremenjene, /...in torej uporabimo/ sklopno obrazilo (*se ve* → $\hat{\text{J}}$)«. V Načrtu (1981, 113) so sklopi označeni kot »besede, ki nastanejo z mehanično strnitvijo dela besedila«. Kaj bi bilo tu narobe (Toporišič v SS /122/ omenja še, da se »/p/ri tem lahko izgubi kak naglas podstave ali pa se le-ta lahko tudi kako drugače spremeni (*bojažéljen, prmejdúš* ← *pri môji dúši*). – In kako sklop definira naša avtorica? (184): »sklop – tvorjenka iz zaporednih nepredvidljivih sestavin govora: *se-ve-da*«. Je to bolje? Za Bajca (1952, 83–96) ⁴⁷ pojem sklopa razširja »tudi na besedne zveze, t. i. pomenski sklopi«, a to o razširjenju seveda ne drži, ker ima to že Breznik (SS 1934, 174): *mož beseda, po poli brat, po poli sestra*«. Poleg tega ima Bajec sklop določen tudi pozitivno (83), implicitno tudi z govorno podstavo: »V sklopu (*iuxtapositem, Zusammenrückung*) obdrže sestavni deli svojo besedno funkcijo, postavljeni so tako rekoč drug poleg drugega in niso spojeni s posebnim izglasnim vokalom prvega dela.«

2 Tukaj se ne bomo podrobneje ukvarjali z 2. poglavjem knjige, naslovljenim Iz zgodovine obravnavanja tvorjenk, zlasti zloženek slovenskega knjižnega jezika (33–50), čeprav bi tudi tu lahko marsikaj rekli (in glede splošne vrednosti tega dela disertacije smo v Ocen). ⁴⁸ Omenimo samo še, da avtorica (50) pri naštevanju mojih besedotvornih del spet izpušča mojo razpravo Teorija besedotvornega algoritma (1980), prav tako zelo važno iz l. 1973 o sestavljenkah in izpredložnozveznih izpeljankah.

3.1 Pri zloženkah glede delitve na priredne in podredne zloženke (53) nahajamo tudi nas zavedajoče mesto, češ da so »/p/ri posameznih avtorjih /glede tega/ deloma drugačne razporeditve (zlasti A. Breznik 1944, J. Toporišič, SS 1976)«. Kaj naj bi to bilo? Priredne zloženke (poleg pretežno podrednih) se ločijo tudi v SS 1976, in sicer pri pridevniku, ⁴⁹ nimam pa tega pri samostalniku, kjer pa bi si primere kot *knezoškof* razlagal s podrednim pojmovanjem, tj. s »škof,(ki je) knez«, tukaj bi prišel v poštev le lastnoimenski tip kakor *Anglo-Sas, Anglo-Američan, Breznik-Ramovš*, morda še *Avstro-Ogrska*. Tako sem to prikazal v Na-

⁴⁶ Pri meni dejansko *sevé, bógvé, očenáš, kdòrkóli, bojažéljen, tèmnordèč, zatém*«. Seveda pri meni na navedenem mestu ni govor samo o navedenem, o sklapljanju pa govorim še pri samostalniku (147), pridevniški besedi (157), prislovo (171–172). (O *zatém* iz »v času za tem« gl. zgoraj.)

⁴⁷ V resnici le do str. 95, namreč v Besedotvorju II.

⁴⁸ Npr. k opombi 1 na str. 3: »F. Jakopin (1981; 1981a) meni, da je Levstik spomladi 1855 v stiku z Miklošičevini predavanji.« Prim. SBL 4 (1932), 652: »Na Dunaju je ostal /Levstik/ do srede maja 1855 ali še nekoliko dalje ter je baje poslušal predavanja pri Miklošiču /...!«

⁴⁹ Str. 156, 3a (avtorica tu spet ne navaja mesta v moji SS 1976): *črno-bél, bélo-módro-rdèč* itd., npr. še *anglo-ameriški*.

črtu.⁵⁰ Tudi avtorica ima najprej podredne zloženke (53–170), šele nato (170–172) priredne, o katerih pa bomo še govorili, ali so to res vse tam navedene.

3.2 Ker smo že pri t.i. malenkostih, naj omenim še enigmatično avtoričino pripombo 2 (54): »Stavčnočlenska simbolizacija je bila uvedena v SS 1976 (462).« Tu že moram reči, da je ta, in sicer podčrtovalna, metoda tudi res moja, kot recenzent besedil za priročnike pa sem jo v šole uveljavljal prek Zavoda za šolstvo. Bistvo te metode je, da določen tip podčrtovanja zaznamuje takó besedno vrsto kakor njeno prvo skladijsko vlogo: ravna črta npr. samostalniško besedo in v skladnji osebek itd. Kar podrobno pa je ves sistem prikazan v Novi slovenski skladnji.⁵¹ Druga taka drobnost je tudi opomba 16 (68): »J. Toporišič (1969, 249–260) z gradivom potrjuje tudi v Riglerjevem članku /1968/ izraženo misel o izginjanju kolikostnih razmerij.« S tem sem postavljen v čudno luč odvisnosti. O »izginjanju« teh razlik sem jaz seveda pisal že pred 1968.⁵² Podobno bodcanje je opomba 3 (57) o tem, ali sem definiral vezljivost ali ne: Ta mi je nedvomno valenca, ta izraz pa ima deloma različno pojmovanje pri raznih jezikoslovcih (sam vanj vključujem celo tip *očetov prihod* po pretvorbi iz *prihod očeta* iz *Oče (je) prišel*).

3.3 Pa preidimo h glavnim stvarjem tega poglavja, tičočim se nas. Za orientacijo (knjigi manjka pregledna vsebina, podrobno kazalo pa je imenovano vsebina) naj povemo, da so pri podrednih zloženkah najprej obdelane tiste z dvodelnim obrazilom (npr. z *-o- -ec-*) pod 4.1.1, nato pa z enodelnim (*-o-*) pod 4.1.2,⁵³ kar je v več ozirih dobra rešitev.⁵⁴ V tem delu knjige (tj. o zloženkah) obsega gradivo (pretežno stolpčne liste) 47 str., tako da na razpravno besedilo pride kakih 70 str. Kakor razbiram iz kazala, se pri t.i. »glagolskih zloženkah« pri samostalniških tvorjenkah loči 7 pomenskih skupin: dejanje, vršilec, vršilnik (naš izraz), rezultat dejanja, sredstvo dejanja, prostor in čas. To smo že kritizirali: če obstaja, bi bila 6. skupina snov, kraj in čas pa spadata skupaj.⁵⁵ Pri zloženkah pridevnikih take pomenske klasifikacije ni, a bi se po našem dala napraviti, morda spet po zgledu na

⁵⁰ Str. 113–114. Avtorica ga sploh ne upošteva. Najprej so na vrsti podredne zloženke (113), nato priredne, npr. tudi *Schleswig-Holstein*, od teh pa so strogo ločene izpeljanke iz ustreznih zložen (črno-belost, schleswig-holsteinski, Breznik-Ramovšev).

⁵¹ 1982, 486–488.

⁵² Prim. moj sestavek Predvidljivost razvrstitve glasov ter samoglasniške kolikosti in kakovosti v moji Časovni in naglasni podobi slovenskega jezika, Maribor, 1978, 88–103, kjer je (103) lepo zapisano, da je to bilo objavljeno v JiS-u l. 1967, predobjavljeno pa kot predavanje na Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture (pod naslovom Strukturiranost slovenskih glasov ter predvidljivost njihove distribucije, kar je dostopno tudi šapirografirano v zborniku slavistične knjižnice na FF v Ljubljani). O kolikostnih razmerjih gl. v GNPSJ, str. 99–103.

⁵³ Prvo na str. 53–156, drugo 156–170 (temu nato sledijo priredne zloženke).

⁵⁴ V Načrtu te delitve ni, ker glede pisanja med enimi in drugimi zloženkami ni razlike.

⁵⁵ Čas ima že Breznik, 1934, 175: *kozoprsk* (čas, v katerem se kože prskajo); primer za snov: *kolomaz*.

izglagolske izpeljanke.⁵⁶ Upoštevanje govornih podstav je precej po Brezniku (SS 1934, 175–176), kjer Breznik loči podstave s predmetnim in prislovnodoločilnim določilom, zatem pa brez razlike navaja samostalniške in pridevniške zloženke iz iste govorne podstave, npr. *bogoljub* (kdor Boga ljubi) in *dobičkanosen* (kjer bi bil lahko zapisal podstavo »tak, ki nosi dobiček«).

3.4 Tudi tukaj se v nadaljnjem omejimo na stvari, ki so v očitnem nasprotju z našo teorijo, pa naj bo to na zunaj vidno ali pa je bolj ali manj zakrito. To je zlasti naglas zloženk, kjer si avtorica nekako prizadeva rušiti mojo teorijo, sprejeto tudi v SSKJ.⁵⁷

3.4.1 Avtorica glede tega⁵⁸ že takoj na začetku (22. opomba, str. 85) piše: »S. Škrabec (1916–1919, 1–60) veže enonaglasnost na vse /v/ pravem pomenu zložene besede; naglas je, piše Škrabec, 'na prvem zlogu drugega dela sestave. Pervi del se naglašja le redko, takrat namreč, kader se hoče posebej poudariti /.../' 19.« Tam Škrabec v resnici piše to: »V pravem pomenu zložene besede pa imajo NAVADNO /to besedo je avtorica izpustila/ samo po en naglas in sicer NAJ VEČKRAT /tudi to od nas poudarjeno pisano zvezo je avtorica izpustila/ na prvem zlogu drugega dela sestave.« Nato avtorica govori o svojih določitvah naglasa v razpravi O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij (1978).⁵⁹ Tam se že na prvi (211) strani vidi, da je pri Škrabcu dvonaglasnost širša, kakor navaja avtorica, saj pravi, da se »/n/a več zlogih poudarjajo (besede), skercene iz več prvotno samostojnih besedic (npr. *dòkàj*) in sestavljene brez veznega samoglasnika: *pólzémeljnik*, *pétstóletnica*, *devétdnévnica* itd. V poslednjem primeru ima prvi naglasni zlog tudi nekoliko stavčni povdarek ali na enem ali na več zlogih.«

In kako bi končno glagolske zloženke (tj. v resnici zloženke z glagolom v govorni podstavi) naglaševala naša avtorica? »/V/edno /je/ naglašen tisti korenski morfem v besedotvorni podstavi, ki je nastal iz jedra stavčnega določujočega člena v /govorni podstavi/, v našem primeru torej glagolski korenski morfem.« (86) To njeno pravilo pa pozna dve izjemi: *klátivítez* (t. i. velelniška zloženska, vendar ne tudi *kažipot*) in z glagolom v prvem delu (*tresoglàv*). Pri tem so ji »dvonaglasne tiste, ki so nastale brez priponskega morfema,« »enonaglasne /.../ pa vse druge« (r. t.).⁶⁰

⁵⁶ Prim. SS 1976, 151–153, pomenske skupine 1–4: prva skupina (deležniška) odpade, ker je tvorjena iz že danih zloženih glagolov, druge skupine (stanje potek, uporabnost, namenjenost in naklonost) pa so morda le možne, npr. *radoveden*, *vodonosen*.

⁵⁷ Te svoje teoretične postavke sem predlagal v fazi nastajanja 1. knjige SSKJ komisiji za pravopis, pravorečje in gramatiko pri SAZU, ki sem ji takrat (skupaj z A. Bajcem in J. Riglerjem) dekretalno predsedoval. Avtorica v svoji bibliografiji navaja moja sestavka iz l. 1967a, 1969.

⁵⁸ O naglasu avtorica govori na str. 85–86. O naglasu zloženek je sicer govor na str. 89, 114, 131, 134, 160, 164 (2 ×), 171, 172, včasih pod posebnim razdelkom, včasih ne.

⁵⁹ Ta letnica je zavajajoča, saj gre tedaj za ponatis te razprave v GNPSJ (211–222), prvotno tiskane v JIS-u 1969, 51–59, iz opombe 1 na str. 211 v GNPSJ pa se vidi, da gre za moje razmišljanje o tem v l. 1966 (radijski pogovor), natisnjeno v Jezikovnih pogovorih II, Ljubljana, 1967, 120–135 z naslovom Besede z dvema naglasoma.

⁶⁰ Med avtoričinimi primeri je en sam, ki se temu ne pokorava: *zlódej* – pač pa ga več ne občutimo kot zloženko. – V avtoričini disertaciji (183 nasl.) je to formulirano čisto drugače: »neglagolski del BP

3.4.2 Zanimivo je, da se avtorica praktično ne meni za pravila o večnaglasnosti v SSKJ I (1970, XXV, tj. § 182), iz katerega se vidi, da so v slovarju dvonaglasne zloženske oz. sestavljenke: prve, če je v prvem delu števnik, če je drugi del samostalniček, druge pa sploh: *dvódelén, bíkonkáven, črkoslikár, bíokemíja, ántifašíst*. Prvi naglas pa da se lahko opuščá, če se drugi del tvorjenke lahko nasloni na glagol (*črkoslikar*) oziroma tedaj, če gre za izraze znanstvenih disciplin (*bioke-míja*), sploh pri števnikih, oz. če se izgublja občutek za sestavljenost (*ántifašíst*).^{61a}

Avtorica se sploh ni trudila, da bi podala pregled nad v slovarju uveljavljeno večnaglasnostjo, v SSKJ uveljavljeni sestavi pa nato skušala ovreči z argumentiranjem. Omenja le (86), da je večnaglasnost v SSKJ oprta na mojo razpravo iz l. 1978.⁶¹ V obširnih listah primerov bi bila nato morala podati razlike med dvonaglasnostjo v SSKJ in med ono v njenih listah (večinoma imenovanih gradivske).⁶²

3.4.3 Glede števíla naglasov avtorica (86) meni, »da so enonaglasne tiste /zloženske/, ki imajo zložensko pripono, torej soglasniško ali glasovno prazno – ničto«. Druge pa imajo pač po dva (ali več) naglasá. Med primeri na listah (91–104) so s tega stališča napačni primeri kot *zborovódkinja* (95), saj imamo tu zložno pripono (*poslovodka* v SSKJ ni izkazana). Popolnoma je avtorica zablodila v primerih kot *prvonagrajêni* (4.1.1.1.10.5), kjer gre za tvorjenko iz pridevniške podstave, torej »nagrajen s prvim mestom« (podobno *prvóobhajánek*) ipd.

Tudi pri sestavini *samo-* (87–89) avtorica ne loči tistega, kar je res iz glagolske govorne podstave, od onega, kar je iz samostalniške, npr. *samohódec* proti *samohranílka*. Glagolsko podstavo ima prvi tip (enonaglasni), samostalniško pa drugi (za pridevniške zloženske iz glagola prim. *samoróden* proti *samoslepílen*⁶³ oz. *sámoizobrázítí*).⁶⁴

O naglasu zloženk je v knjigi govor še večkrat, na str. 114 pri t. i. »imenskih zloženkah«, tj. pri zloženkah iz imenske podstave. Avtorica meni, da je »/m/esto

/ne/ izgubi naglasa /.../ v tistih nekaj primerih, ko ima ta del ohranjen priponski morfem, npr. *gospóstvážêljen, dobíčkanósen* idr. (V rokopisu k temu mestu disertacije moja pripomba: »To je zgrešeno.«) Na tem mestu so se navajali še primeri »*globinómér, brzínómér* (: *brzójàv, brzopís, brzoplóven* idr.), *skupínovódjá, starínokóp* (SSKJ ohranja tudi v teh primerih samo en naglas)«.

⁶¹ V resnici izšlo pri meni v sestavku v Jezikovnih pogovorih II, Ljubljana, 1967, 128–135: Besede z dvema naglasoma; od A. V.–M. navedena razprava pa v JiS 14 (1969), 52–59.

^{61a} To je slabše: *ántifašíst* = nasprotni fašíst, *ántifašíst* = kdor je proti fašistom.

⁶² Na str. 91–104, 120–127, 144–156, 165–170, 172, tj. na 12,5 + 7,3 + 12 + 5 + 0,5 = 37 str. V disertaciji je tako primerjanje imela na str. 186–187, 188–190, 191–192, 193, z mnogimi napakami (prim. nižje), kar pa je sedaj povsem odpadlo. Za napake prim.: *ték* in *-téka* (npr. *brzoték*: v resnici *-tèk tēka* ali *tēk -a*), *vód -óda* (v resnici npr. *strelóvód -óda*), *-slóv -óva* (v resnici npr. *blagoslov*: *-slóv -óval -óva*), *-bòj -ója* (v resnici npr. *čétverobòj -ója*), *-spèv* in *spév -éva* (v resnici npr. *dvóspèv - éva* in *dvóspèv -a*), itd., ena sama zmeda. Npr. še *-kòp -ópa* (v resnici npr. *peskòkòp -ópa*), *-lòv -óva* (v resnici npr. *snególòv -óval -óva*).

⁶³ Pri teh pridevnikih na *-n-* ima avtorica vse polno napak v zvezi z določnostjo, prim. *mesojédni, korístonósní* (96) nam. *mesojéden, korístonósen*).

⁶⁴ Primerjava z disertacijo (223–227) kaže veliko sprememb v naglaševanju (v nadaljevanju najprej primer iz disertacije, nato iz knjige): *samodejávén - sámodejávén, samohranílka - sámohranílka, samóindúkcija - sámóindúkcija, samoodlòčati - sámooobtoževati* itd. (o tem v moji Ocení, 463, kjer pa je mesto skvarjeno prav tam, kjer se tudi v Ocení ločijo tvorjenke iz glagolske zveze (te imajo en naglas) od tvorjenk iz samostalniške zveze (dva naglasa).

naglasa vedno na desnem, določenem delu besedotvorne podstave«, glede prvega dela zloženke pa misli, da »je več verjetnosti, da bo ohranjen tudi naglas kljub zloženskim lastnostim pripone«, »/č/e je /.../ v besedotvornem procesu ohranil besedotvorni morfem«.

Kaj naj to pomeni? Lista primerov (120–127) kaže delno zelo redko odstopanje (naglas samo na prvi sestavini: *ónkraj*, *ónostran*, *ónstran* – *tostrán*, 127), edini primer z zložno pripono (*dolgovláknat*, 121) ima en sam naglas, pač pa ima *stótisočglávi* (125) dva, čeprav je obrazilo – po avtoričinem – ničto.⁶⁵ En sam pridevnik s števnikom v podstavi pa ima dva naglasa (že omenjeni *stótisočglávi*). Tako avtorica navaja npr. *dvoglávi* (124, z napačnim -i), medtem ko je v SSKJ *dvógláv/dvógláv* (s cfl. na -ǫ-), ali *isto-* (125–126) le nenaglašeno, ker ima tako tudi SSKJ, čeprav ima za *isto...* predvideno *isto...* ali *ísto...*⁶⁶

3.4.4 O naglasu pri zloženkah s števniki v prvem delu je govor v posebnem poglavju (127–134) z ustrežno listo primerov (144–150). Glede tega, kar je števnik, avtorica (127) navaja, da »Breznik (1916, 109, 114) deli števnike na določne (glavne, vrstilne, ločilne, množilne, delilne, ponavljalne) in nedoločne«,⁶⁷ je treba reči, da je to delitev Breznik l. 1934 opustil in nedoločni števniki so mu kar 7. skupina števnikov sploh.⁶⁸

O naglasu je tu govor (131) v tem smislu: »/E/nonaglasne so vse tiste pridevniške zloženke, ki imajo v (govorni podstavi) priponsko netvorjene števnike; to so načeloma glavni števniki, npr. *dvobárvni*, *tridnévni* /.../, vendar *petéroogláti*, *dvójnojámasti*; na enonaglasnost vpliva tudi zloženska pripoda, npr. *osmerokráki*.« Glede naglasa samostalniških zloženk te vrste (134) meni, da so enonaglasne tiste, »ko je določujoča sestavina besedotvorne podstave samo korenskomorfemska«, druge pa da so večnaglasne.⁶⁹

Kaj kažejo liste (144–149 za pridevnik, 149–150 za samostalnik)? Pri prvih imajo po dva naglasa zloženke s *četrť-*, večina z *desét-*, vse z *devét-*, *dvanájst-*, edina z *dvájset-* in edina z *dvátisoč*⁷⁰ (prim. še *ósemdeset-*, *pétideset-*, *pétindvajset-* itd.) Tu

⁶⁵ Prim. nedoločnost v avtoričinem »pravilu« o številu naglasov (114): »Zloženke s tvorjenim pridevniškim prilastkom bi bile prej dvonaglasne.« »Število naglasov v SSKJ pri količinskorodilniških zloženkah pa sloni v glavnem na določilu J. Toporišiča (SS 1976; 1978) /brez strani/, da so izpeljanke z glavnim števnikom v skladenjski podstavi dvonaglasne./»

⁶⁶ Glede števila naglasov pri Miklošiču (1975, 396) velja, da na navedenem mestu o tem ni govor.

⁶⁷ Pri tem ne pove, da so delilni tipa »po en« (113), ponavljalni pa v resnici (114) prislovi in še kaj (*dvakrát*, *prvíč*; *poldrugí*), nedoločni (114) pa so mu tudi samostalniki kot *množina*, pridevniki in nedoločni zaimki (*mnog*, *noben* – *nekaj*) in prislovi (*več*).

⁶⁸ Tako že v izdaji 1924, v izdaji 1921 pa je nedoločne izpustil.

⁶⁹ Tu avtorica opozarja na »vedno naglašeni samoglasniški (prav bi bilo zložni) /.../ -ak in -áš« (brez opozorila na to kategorijo pri meni). Zakaj naj bi bilo tu treba posebej omeniti tudi -ar, ni jasno (saj vemo vsaj že od Šolarjeve kritike Bajčevega Besedotvorja, da je -ar lahko naglašen ali nenaglašen; prim. tudi pri meni SS 1976, 1984, 134: -ar *pečár* – *drážbar* nasproti -*áš*, *áč* (če ima v SS 1976/1984 izpostavljeno priponsko obrazilo naglas, pomeni, da je zmeraj naglašeno, ob nenaglašenem obrazilu pa razbereš, ali je nenaglašeno ali lahko tudi naglašeno, iz primerov ob nenaglašenem priponskem izpostavnem obrazilu).

⁷⁰ Spet napačno z določnostno končnico, npr. *dvájsetletni*, kar bi dalo npr. *Ta fant je dvájsetletni* nam. pravilnega *dvájsetleten* 'imajoč 20 let'.

in tam je pri tem kaj narobe. V primerih kot *fašistovski* (132) ne gre za podaljšano osnovo (o tej govorimo v primerih kot *sin sinov-i*, *gozd gozdov-i*), ampak za spono k podstavi, ki omogoča lažjo tvorbo pridevnikov na *-ski*. Tudi niso »obča imena« (r. t.), ampak »občna«. – Kako je to v SSKJ: *četrtfinale*, *desétlétén* (A. V.-M. *-mi*), *deséttónski* itd., npr. še *dvóčetrínski* (A. V.-M. *dvočetrínski*), *nékajléten* (A. V.-M. *nekajlétni*).

3.4.5 O naglasu zloženek z »razmernim pridevnikom« v prvem delu (134–144), lista (144–156) pa ni nikjer nič rečeno. Iz liste primerov razberemo, da so take zloženske dvo- ali večnaglasne, enonaglasne pa da so tiste z *božje-*, *desno-*, ena z *drugo-* (*drugolétni*), s *kameno-*, *levo-*, *pet-*, pa s *prvo-* (izjeme s *prvo-*: *-instančen*, *-kategorni*, *-razredni*, *-stopenjski*), pa npr. še *srednje-* (*-medicinski*) itd. – Mislim, da se je tu avtorica povsem izgubila, in sicer tudi že v razpravi, a se tega ne splača podrobno pregledovati. Omejimo se na nekaj slučajno odbranih mest.

Ena takih stvari je govorna podstava zloženek, npr. za zloženko *buržoaznodemokracijski* (135): govorna podstava je samo »povezan z buržoazno demokracijo«, ne pa da se ta podstava še dalje »pomenoslovno« razlaga z »z demokracijo (od buržoazije« in še dalje s »ki jo ima buržoazija«. Še huje je pri *cerkvenoslovanski* (140) ← »ta, ki je povezan s cerkvenimi Slovani« ← »s Slovani v cerkvi«, čeprav se ob tem reče: »pretvorba je formalna in dejansko ne ustreza« (r. t.). Ta pridevnik je namreč napravljen neposredno iz »slovanski, in sicer cerkveni«.

3.4.6 Naslednje naglasno mesto je na str. 160–161, tiče pa se zloženek s samo medpono, kot je npr. *zobozdravnik*. Avtorica ima te zloženske za enonaglasne (*zobozdravnik*) zato, ker v prvem delu podstave (*zob-*), nima pripone, dvo- in večnaglasne pa so ji zloženske, ki so »v celoti prevzete oziroma kalkirane⁷¹ ali deloma kalkirane« (*ávtočésta*). Na drugem mestu (163) so ji zloženske tipa *filolog*, ki da so »upravičeno enonaglasne«. Te druge zloženske imenuje »zloženske z nadomestnimi (prevzetimi) sestavinami: *agrotehnika*, *bronhografija*, *aerofag*. – To je seveda spet vse zmešano: *ágrótehnika* je dvonaglasna (iz *tehnika za agro-* 'polje'), drugo dvoje pa je iz glagolske zveze (za drugo prim. *zemljepisje*, ali *zrakožer*). V resnici je takó, da ima zloženska, v kateri je druga sestavina taka že v podstavi in je torej vzeta v govorno podstavo, npr. *mehánika*, dva naglasa, druge pa enega.⁷²

O naglasu je spet govor (164) v zvezi s *samo-* v 1. delu zloženske;⁷³ tu je rečeno, da imajo dva naglasa tiste, ki imajo samo medpono, katere so to, pa ni povedano.⁷⁴

⁷¹ Navaja tudi *monosaharíd* in *fizkultúra*, oba v SSKJ pravilno dvonaglasna: *mónosaharíd*, *fizkultúra*.

⁷² Pri meni (Slovenski knjižni jezik 4, 1970, 137) je izrecno rečeno, da so končaji kot *-logtja*, *-grafija* ipd. na pol obrazilni: »/S/koraj že na stopnji priponskih obrazil /.../: v veliki meri imajo slovenske vzporednice«. V SS 1976/1984 (146) so navedeni primeri (z enim naglasom) za končaje *-logtja*, *-grafija*, *-plán*, *-fób*, *-méter*, *-návt*, *gráf*, *-grám*, *-skóp*, *-cít*, *-kracítja*, *-gnozítja*, *-fonítja*, *-nóm*, *-zofítja*.

⁷³ Liste za to skupino ni na tem mestu (ampak na str. 102–104). V disertacijski nalogi 1983 je na str. 223–227.

⁷⁴ Kako se bo tu kritični bralec znašel pri »Miklošič (1875), Breznik, Bajec (1952)« brez navedbe strani, kjer bi to lahko bilo ali pa je (pri Bajcu npr.).

– V resnici tudi tu velja: en naglas imajo zloženke z glagolsko podstavo (*samodř* ← kar samo drči), kar pa ima v podstavi imensko zvezo, pa je dvonaglasno: *sámohranilka*, *sámočistílen*, *sámoováđiti*).

Na isti strani (164) je govor še o naglasu zloženek s *pol-*, *věle-* v prvem delu: stare zloženke (*póldne*) naj bi imele en naglas (sem avtorica šteje tudi *poltréh*, *polpětih*, čeprav take zloženke ne obstojijo)⁷⁵ – in kako vemo, katere zloženke so stare –, druge, torej ne »zelo stare«, pa da imajo po dva naglasa. Zloženke z »medponsko-priponskim« obrazilom pa da so enonaglasne (r. t.), npr. *polléje*.⁷⁶

3.4.6 Končno še o naglasu prirednih pridevniških zloženek (172): »Za razliko od podrednih zloženek so (priredne) dvonaglasne: *sívo-zelèn* – *sivozelèn*«. – Avtoričina teorija o enonaglasnosti podredno zloženih pridevniških besed seveda ne velja. V SSKJ (prim. *siv*) imamo pisano samo *sivo zelen/moder*, hkrati pa *sivo lisast* in *sivolisast*, kar oboje predvideva dvojni naglas. Prvi del teh zloženek ima v SSKJ tudi posebno iztočnico: ²*sivo*... Poleg tega je gotovo, da tip *cerkvénoslovánski* ima dva naglasa: prim. SSKJ *cerkvénoslovánski*, oz. več naglasov tvorjenke tega tipa (ravno tam *stáročerkvénoslovánski*).

Z druge strani tudi v knjigi navajane t. i. priredne zloženke naglasno niso enake: *círlmetódovec* proti *glavonóžec* oz. *dúrmól* proti *knezoškòf*. Vse v knjigi navedeno na tem mestu niso priredne zloženke ali pa sploh ne zloženke, npr. *glavonožec* (kar je morda celo iz *glavonog*) je iz podstave »nekaj z nogo na glavi; *indogermanist* je tisti, ki proučuje *indogermáne*, tj. nosilce jezikov, ki se razprostirajo od *germanov* do *indov* (tj. germansko, indsko govorečih); *generallajtnant* prav tako ni *general in lajtnant*, ampak *lajtnant general*; in podobno je s *srbohrváški*, kar je *hrváški s srbskim*. – Prava zmeda je tudi v avtoričinem naglaševanju istih besed: 171 *bógočlověški*, *índoevrópski*, *srbohrváški* – 172 *bogočlověški*, *índoevrópski*, *srbohrváški*. To le ni resno.⁷⁷

Za Slovenski pravopis 1990 sem glede naglaševanja zloženek formuliral naslednje preprosto pravilo (127): »Po dva naglasa (ali več) imajo zloženke, katerih drugi (zadnji) del je nespremenjen prevzet iz podstavne besedne zveze: *živínó-zdravník* ← *zdravník za živínó*, *sívozelèn* ← *zelèn na sívo*, *literárnozgodovínski* ← *zgodovínski*, *in sicer literarno*, *zgórnjepolskávski* ← *Zgornja Polskava /prav: zgornji*, *in sicer polskavski*, *stáročerkvénoslovánski* ← *stári cerkvéni slovánski*.« Itd.

Naglas je obravnavan še v Povzetku (181). Avtorica meni, da imajo podredne zloženke, tvorjene tudi s priponskim obrazilom, en naglas: *peskokòp*, *dvogláv*. Naglas tudi na prvem delu zloženke pa da se pojavlja, če je priponsko obrazilo t. i. »izpeljavno (nezložensko)«. ⁷⁸ Dvonaglasnost bi »potrjevala /?! še tvorjenost (prve)

⁷⁵ V resnici sta to dva tipa: [pòudne] proti [pòl tréh].

⁷⁶ Tako v SSKJ nasproti *pólléjen*: A. V.–M. navaja z enim naglasom *pólčas*, *póldan*, *poldnévník*, *pólkno*, *pólknica*, *pólmér*, *pólnoč*, *pólotok*, *polzajedávka*. Ni rešeno vpršanje, zakaj naglas na *pól-* je, na drugi strani pa ga ni. V SSKJ: isto, vendar *pólčas* in *pólčäs*, *pólmér* in *pólmér*, *pólotok* -óka tudi -a in *polotòk* -óka, *pólzajedávka*.

⁷⁷ V SSKJ *bógočlověški*, *índoevrópski*, *srbohrváški*, pa *srbskohrváški*.

⁷⁸ Kaj je »izpeljavna (nezloženska)« pripona, iz Stvarnega kazala (205) ni razvidno, treba je to iskati pod »pripona zloženke« oz. »samoglasniško nezloženski«. Na str. 86 v op. 25 so navedene »nezloženska samoglasniška pripona -(a)lec, -(i)lec, -(oleva)lec; sem bi šla še -átelj, -ja. Zloženske pripone so navedene na str. 30, 31, 73, 78, 80, 83, 86, 104, 113, 163.

sestavine«, npr. *denárnogospodárski*. Tudi nepriponske zloženke naj bi imele samo en naglas, če prvi del ni tvorjen (*zobozdravnik – posojiljemálec*) /*zobozdravnik* propade že ob *živinozdravniku*, ki je pač enako naglašen/, dvonaglasne pa naj bi bile zloženke s »končniško homonimno« medpono (*ávtocestá*) in seveda vse, kar je priredno zloženo (*sívo-bélo-móder*). – Ker smo že videli, kako je z vsem tem, tu protiargumentov ne bomo še enkrat navajali.

4 Kaj za z a k j u č e k? Ob obširnem gradivu predvsem nevzdržno oporekanje teoretičnim rešitvam pisca tega sestavka, ki so v bistvu uresničene tudi v SSKJ in Slovenskem pravopisu 1, 1990. Brez odgovora pa smo ostali na mnoga vprašanja, ki jih je avtorica sicer eksponirala v prijavi svoje disertacije, ki pa jih zaradi prenosa težišča naloge v neutemeljeno kritičnost nasproti dosedanjim dosežkom ni izpolnila. Kar se tiče natančnosti in metodološke čistosti, pa je knjiga pravi zgled, kako se znanosti ne prispeva. Isto velja tudi za avtoričino gospodarnost besede.

SUMMARY

The word-formation algorithm has indeed six steps: (1) *bród na páro*, (2) *bród* → *-nik*, or *-o-*, (3) *na páro*, or *bród na páro*, (4) *pár-*, or *-bród, pár-*, (5) *pár-* + *-nik*, or *pár-* + *-o-* + *-bród*, (6) *párník*, or *parobród*. What is contained in the first step is a speech base, not a syntactic base, since an identical syntactic base may furnish two different word-formative types: *májhna híša = nížji kúhar* → *híšica ≠ nàdkúhar*. Compounds have one formant (affix) like all the other word-formative types, but the formant may consist of one part or of two discontinuous parts: the interfix may (*živinozdravnik*) or may not (*trístopenjski, štíríaz-réden*) neutralize the grammatical properties of its unit, and the two-part formant enables with its suffixal part the compounds to belong to different types of speech: *stezosledec* n. masc., *kratkolas* adj. Verbal derivatives with a prefix are rarely prefixions [to coin an equivalent for the Slovene term *sestavljénke*] (e. g., *prédnarodčítí ← poprêj narodčítí*), usually they are derivatives from prepositional phrases (*izstopítí ← stopítí iz*). There are six semantic groups of substantival derivatives: the fifth denotes space/time, the sixth denotes substance (*križišče, škropivo*). Interfixes are of different origins, e. g., thematic (*brat-o-ljubje*) and case-desinential (*Slovenij-a-cesté*), while prefixes (i. e. accented prefixes) are semantic counterparts of concepts from a "coordinate system": before – after, plus – minus, higher – lower, and the like. The accent of complex words is determined by fixed rules on the basis of accent information (including the so-called intensity of accent) contained in the elements (both in the base and in the suffixal formant) of the complex word. As a rule, compounds whose formant has (also) a suffixal part have a single stress, and compounds whose formant has only an interfixal part have two, or more, stresses. Demotivation may bring about the disappearance of the first place of stress. This system of mono- and biaccentedness is well confirmed in the *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, though it may contain occasional errors. The pluriaccentedness of certain types of compounds is further confirmed by the Slovene linguistic scholarly tradition. The foreign origin of a word bears no importance here. The theory of accent in word-formation, including its tonemicity aspects, is borne out also by two articles conceived in a generative-transformational vein by Marta Pirnat and this author, respectively. The latter tests his word-formation theory in the present article by critically analyzing the opposing propositions contained in A. Vidovič-Muha's book *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek* (Ljubljana, 1988).

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

BOROVE JEZIKOSLOVNE PREMISE NJEGOVE VENETSKE TEORIJE*

V proučevanju razvoja jezikov je le malo katera tema še prepričnejša od vprašanja njihove jezikovne predzgodovine. To se navadno pretresa na podlagi navidezne zunanje podobnosti oz. podobnosti manjšega števila posameznosti iz kakega sicer nepoznanega jezika, spravljenih – zgolj na podlagi starodavnih zapisov, ki jim glasovne vrednosti vselej ne poznamo – v zvezo s kakim poznanim jezikom, tako da dostikrat zares gre za (če parafraziramo Ernsta Pulgrama) »travestijo poštenega primerjalnega jezikoslovja« (Pulgram 1958: 181). Šavli-Borova knjiga v nemščini* *Naši predniki Veneti* (dalje Šavli-Bor 1988) in njena slovenska dvojnica, Bor-Šavli-Tomažičevi *Veneti naši davni predniki* (dalje Bor-Šavli-Tomažič 1989), se žal zelo dobro prilagata temu opisu tovrstne jezikovne paleontologije. Njuna tvorca, Jožko Šavli, socioekonomist po izobrazbi in ljubiteljski zgodovinar, in slavist Matej Bor, poklicni pesnik in pisatelj, član Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, se s tem projektom ukvarjata zdaj že več let, prvi z njegovimi ideološkimi in zgodovinskimi razsežnostmi, drugi z njegovimi jezikovnimi vzolzi in zankami. Obravnavani dve knjigi predstavljata dvoje neenakih različkov njunega razpravljanja o problemu: slovenska izdaja (Bor-Šavli-Tomažič 1989) je v primeri z nemško nekoliko manj zadržana v ponujanju drznih konjunktur in rahlo preoblikovana glede razporedbe poglavij. Jožka Šavlija delež v nemški izdaji je poglavje *Na sledih Venetov* (*Auf die Spuren der Veneter*, str. 11–175), Mateja Bora pa esej *Jezik Venetov* (*Die Sprache der Veneter*, str. 179–356). Vloga založnika in urednika Ivana Tomažiča v obeh knjigah je poročilo o naklonjenih odzivih in komentarjih k Šavli-Borovim podmenam (*Meinungen und Kommentare*, str. 359–407). Pri našem tukajšnjem prikazu se bomo osredinili na Borovo obravnavo venetskih napisov in njihovega razmerja do slovensčine (kakor je razgrnjena v nemški knjigi, Šavli-Bor 1988, na izdajo Bor-Šavli-Tomažič 1989 pa se bomo sklicevali samo občasno, da bi dopolnili obvestila v Šavli-Boru 1988). Razlog za to omejitev je dokaj očiten: Izrazito jezikovna dokazila, predložena v podporo Šavlijevih in Borovih predpostavk, kličejo po splošnem pregledu in pretresu dejstev in metodologije, uporabljenih pri jezikoslovnem obravnavanju argumentacije, in po pomeritvi ob standardna merila, zahtevana za verodostojno jezikoslovno utemeljevanje. Taka kritična premotritev jezikoslovnega aparata Šavli-Borovega razpravljanja je torej, po našem prepričanju, predpogoj kakršni koli resni razpravi o katerem koli drugem vidiku njune venetoslovenske etnogenetične predpostavke in bo eden od glavnih ciljev pričujoče ocene.¹

* Jožef Šavli in Matej Bor: *Unsere Vorfahren die Veneter*. Jožef Šavli: *Auf den Spuren der Veneter*, str. 9–175; Matej Bor: *Die Venetische Sprache*, str. 177–356; Ivan Tomažič: *Meinungen und Kommentare*, str. 357–407. Dunaj: Editiones VENETI, 1988. 408 str. – Matej Bor, Jožko Šavli in Ivan Tomažič: *Veneti naši davni predniki*. Ljubljana: Editiones VENETI (Ivan Tomažič), Časopisno grafično podjetje Večer (Maribor), 1989. 527 str.

Vsi trije eseji v vsaki od knjig so tiskani kot poseben samozadosten del knjige, vsak s svojim kazalom. Borov esej edini ima seznam literature, žal natisnjen z mnogimi stvarnimi izpustki, napakami in nepopolnimi bibliografskimi podatki. V nemški izdaji pri Borovem poglavju manjkata seznam obravnavanih napisov in seznam v eseju obravnavanih besed in oblik. Paradoksalno so vsi napisi in vse besede in oblike, kar jih obravnavata obe knjigi, dane v Borovem idiosinkratičnem prepisu in členitvi (segmentaciji), brez opozorila na členitev in prepis, kakršna so predlagali G. A. Pellegrini, M. Lejeune, kaj šele R. S. Conway in M. S. Beeler, doslej vodilna izvedenca za venetske napise.

¹ O znanstvenosti, kar zadeva dejstva in zgodovinska načela v zvezi s tezami Šavlija, Bora in Tomažiča, o njihovi metodologiji in o samoprevari za njihovim zgodovinskim razmišljanjem je v sloven-

Glavne Borove postavke so: (1) Današnji Slovenci so potomci jadranskih Venetov iz venetske železnodobne kulture, imenovane »atestinska« (Šavli-Bor 1988: 218).² (2) Skupaj z jadranskimi Veneti so preživeli sesutje rimskega cesarstva in so po kasnejšem zlitju z vzhodnoslovanskimi plemeni zadobili svojo današnjo slovensko etnogenetsko identiteto (Šavli-Bor 1988: 222–223).³ (3) Stari venetski napisi (datirani v peto stoletje pr.n.š.) vsebujejo prvine slovanskega oblikoslovja in frazeologije, neposredno povezane z današnjo rabo v slovenščini oz. slovenskih narečjih (Šavli-Bor 1988: 347).⁴ Matej Bor trdi, da je na abecednih tablicah starodavnih Atest odkril – ključ do skrivnosti stare venetske slovnice,⁵ in ta podmena je predstavljena kot prelomnica v raziskovanju starih venetskih in slavovenetskih napisov.⁶

Naša pozornost je osredinjena na štiri vidike venetsko-slovenskega jezikovnega razmerja Borovega eseja, ti pa so: nekatera osnovna dejstva o venetskih napisih in njihovem jeziku; Borove sugestije o venetskem glasovju; njegova obravnava venetskega slovničnega gradiva; in kritična potrebnost stroge metodologije pri obravnavanju jezikovnih podobnosti med rodovno sorodnimi in nesorodnimi jeziki.

Za koordinate našega razpravljanja nam bodo isti dve avtoriteti za venetske napise, ki ju uporablja Matej Bor, tj. Giovan Battista Pellegrini (Pellegrini 1967) in Michel Lejeune (Lejeune 1974), ter trije najbolj znani ameriški opisni jezikoslovci, proučujoči venetščino: Robert Seymour Conway (Conway 1933), Joshua Whatmough (Whatmough 1934) in Madison Scott Beeler (Beeler 1949). Ne preseneča, da je med temi petimi strokovnjaki za venetščino precejšna skladje, kar zadeva dva bistvena vidika njihove analize venetskih napisov: členitev na besede (segmentacijo) nepretrganega besedila napisov in slovnično

skem tisku izšlo kar precej konstruktivne kritike. Gl., na primer, razpravljanje Boga Grafenauerja, povzeto takole: »Tako naj povem, da je pri obeh« [tj. v Borovem in Šavlijevem pisanju] »težko govoriti o kakršnihkoli 'ugotovitvah', celo o 'hipotezi' ali 'teoriji' v znanstvenem smislu težko, ker se mora vsaka taka hipoteza ali teorija opirati na vsaj nekaj dokazanih dejstev. Oba pa se pri svojih mnenjih o začetkih slovenske zgodovine opirata samo na *trditve*, ki pač niso prav nič v skladu z znanstveno veljavnimi in v resnični znanosti kar brez ugovorov sprejetimi dejstvi in na njih slonečimi teorijami, pri tem pa sta v hudem nasprotju – in to tehta še več – s splošnimi metodološkimi načeli in prijemi tistih ved, na katerih področje se spuščata. Pri enem in drugem ne gre pri tem predvsem za zgodovino, marveč bi želela le iz enega dela preostankov, ki ga obravnava osamljeno in na *metodološko neustrezen* način, ki je tuj zgodovini in njeni metodi, bistveno spremeniti rezultate tistega zgodovinskega raziskovanja, ki se opira na vse vrste virov in skuša uporabiti njihove izpovedi po načelih in načinih uveljavljene znanstvene zgodovinske metode ob interdisciplinarnem upoštevanju vseh rezultatov drugih ved, ki jih je na kakršen koli način mogoče usoglasiti med seboj« (Grafenauer 1988a: 299). Prim. še Grafenauer 1988b, z navedbo dokaznorazpravne literature iz slovenskega tiska, in gl. tudi Pleterski 1985.

² »Ozemlje jadranskih Venetov se je razprostiralo do Istre in Slovenije, toda tudi do Koroške. Na tem ozemlju je bila najdena naša prva zapisana beseda. Vsa ta besedila lahko razložimo in razumemo s pomočjo jezika, ki smo ga odkrili na slovničnih tablicah iz Atest.« Matej Bor, v: Šavli-Bor 1988: 218.

³ »Veneti v severni Italiji so se poromanili, Veneti v vzhodnih Alpah [...] so preživeli razpad rimskega cesarstva. Njihovi potomci so Slovenci. Razlika je le v tem, da se je pri zahodnih ohranilo – tudi v jeziku – več venetskih vplivov, pri vzhodnih pa manj. Iz njih kot drugih je po naselitvi novih plemen z vzhodnoevropskega območja nastalo novo ljudstvo, Slovenci, ki jim prav ta mešanica najrazličnejših praprvin daje poseben značaj, njihovo etnogenetsko identiteto.« Matej Bor, v: Šavli-Bor 1988: 223.

⁴ »Slovansko morfologijo in frazeologijo na tablicah, ki izvirajo iz atestinske pisarske šole pri svetišču boga ali boginje Rejtije (iz 5. stol. pr. n. št.). Razumljivo je, da to ni neznatna stvar. Če so Veneti bili Praslovani, in atestinske tablice to ne le potrjujejo, temveč nedvomno dokazujejo, potem je treba zavreči doslej uradno veljavne trditve, da smo prišli v naše kraje že v šestem ali morda petem stoletju, ter se moramo vrniti k staremu prepričanju, da smo Slovenci avtohtono ljudstvo.« Matej Bor, v: Šavli-Bor 1988: 347.

razčlenbo venetskih besedil ter prevajanje napisov v kar največjem sozvočju s kulturnim ozračjem časa in družbe, v katerih so nastali.

VENETSKI NAPISI IN NJIHOV JEZIK. Zgodovinski dokazi o Venetih in njihovem jeziku temeljijo na dejanskih in pristnih napisih, ki so dovolj številni, da lahko govorimo o Venetih kot narodnostni in jezikovni enoti zgodnje Italije v železni dobi. Njihov jezik je ohranjen na približno 190 napisih, najdenih na ozemlju, ki ustreza podaljšani italijanski pokrajini Beneško (Veneto), na severovzhodnem delu Julijske krajine, na več mestih po Istri, Furlaniji in Koroški. Največ napisov prihaja iz mest Este ob Adiži (starodavne Ateste), Padova, Vicenza, Treviž (it. Treviso) in Belun (Belluno), nadalje z različnih najdišč v dolini reke Piave in v sosednjih dolinah, več jih je tudi z določenega števila arheoloških najdišč na sedanjem slovenskem govornem področju, npr. iz okolice Trsta, Škocjana, Čedad, Špetra Slovenov, Kobarida, Mosta na Soči, Idrije pri Bači, Slapa ob Idrijci, in z več krajev na planoti Gurina v zgornji dolini Zilje na Koroškem.⁷ Ti napisi so morali biti najzgodnejšim zgodovinarjem slovenskih dežel, kolikor so jim bili znani, prvi navdih in oprimek za to, da so najstarejše prebivalce svoje domovine istovetili s Slovani (najzgodnejša znana oblika slovenskega avtohtonizma).

Velina večina napisov z estovskega, vicenškega in padovskega območja, ki se zdijo središnji prostor venetskih arheoloških najdb, spada v obdobje od 6. do srede 4. stoletja pr. n. št., v čas, ko so stari Atestinci znani v klasični literaturi kot Veneti. Ti napisi so največ nagrobni in votivni, najdeni na posodah, zlasti žarah, mnogih med njimi s posvetilom boginji z imenom *Reitia*; napisi na raznih nagrobnih kamnih, na bronelih iglah in bronelih ploščah, kamnitih balvanih; in štirinajst bronelih abecednih tablic, na katerih so poleg samega

Zgled konkretnije jezikovne teze, neizrečene v Šavli-Boru 1988, bodi naveden iz Bor-Šavli-Tomažiča (1989: 420): »Venetščina stoji z eno nogo še v praslovanščini, z drugo pa že stopa naprej. Njeni sledovi so še danes živi v knjižni slovenščini, zlasti pa v slovenskih narečjih. Tako npr. obsoški *a*, ki je baje posledica akanja (adna = ena, atkuot = odkod) ali *ai* v ribniškem (maisit [= *mesiti*, op. R. L. L.], mainit [= *meniti*]), ki sem o njem že govoril, ugotavljajoč njuno istovetnost z letonskimi oblikami *maisit*, *mainit*, nista šla skozi steslovensko [starocerkvenoslovensko] fazo *o*, oziroma *ě*, temveč sta še ostanka iz venetskih časov. Isto velja npr. tudi za *ruoka*. Tako se glasi roka (stosl. rōka iz prasl. renka ali ronka) v ribniškem narečju – in v slovarjih letonskega knjižnega jezika. Že v poglavju, kjer primerjam letonske in slovenske besede, sem omenil, da sta dve popolnoma različni poti iz istih izhodišč do popolnoma enakih oblik kot sta *maisit* in *ruoka*, skrajno neverjetni. Toda poleg omenjenih posebnosti v venetščini in slovenskih narečjih jih je še cela vrsta v fonetičnem pogledu (vokalna redukcija), pa tudi v morfološkem (kratek infinitiv itd.). Knjižno slovenščino in slovenska narečja je oblikovalo sto in sto stvari [...] – toda venetske korenine so ostale. Ni jih mogoče ločiti od slovenske govornice.«

⁵ »/Po dolgoletnem raziskovanju venetščine, ki me je bolj in bolj privlačila in zanimala, saj so bili spomeniki z napisi v tem jeziku najdeni tudi na še danes naših tleh, sem odkril, kar sem odkril. Slovansko morfologijo in frazeologijo na tablicah, ki izvirajo iz atestinske pisarske šole pri svetišču boga ali boginje Reitije. Razumljivo je, da to ni neznamna stvar.« (Podčrtal R. L. L.) Matej Bor, v: Šavli-Bor 1988: 347.

⁶ »/Edini filolog, ki se mu je doslej posrečilo, da je znanstveno razvozlat venetsko pisavo, je Matej Bor. Njegova čez vse pomembna študija je priobčena v drugem delu pričujoče knjige.« Jožko Šavli, v: Šavli-Bor 1988: 174. Gl. tudi Ivan Tomažič, v: Šavli-Bor 1988: 379–381.

⁷ Napisi, navedeni v pričujoči oceni, so naslednji: napisi na kamnitih ploščah iz Atest (danes Este): Es 1 – Es 4 (gl. Pellegrini 1967: 51–60); brone tablece iz Atest: Es 23 – Es 26 (gl. Conway 1933, št. 1–5); napisa na bronelih zaponkah iz Atest: Es 40 (gl. Conway 1933, št. 16) in Es 59 (Conway 1933, št. 34); napisi na vazah iz Atest: Es 76 (Pellegrini 1967: 193–195) in Es 105 (Pellegrini 1967: 222–224); napis na broneni situli iz Škocjana na Krasu: Ts 1 (Conway 1933: 165); napis na zgubljeni situli iz Belluna: Bl 1 (Conway 1933, str. 157); napis na nagrobniku, odkritem v zgornji dolini Piave: Ca 1 (Conway 1933, št. 160); napis na valski situli (La Situla di Vale): Ca 4 (Conway 1933, št. 162); in dva fragmenta napisov v skalo, iz Würmlacha (planota Gurina na Koroškem): Gt 14 in Gt 16 (Pellegrini 1967: 623–624).

votivnega napisa črke abecede urejene bodisi po pravilnem abecednem redu ali v svojih kombinacijah s posebnimi črkami. Te tablice so zelo verjetno primerki vzorca, ki ga je moral prepisati vsak učenec abecede in katerega obvladanje je zadostovalo za pisanje in branje jezika.

Sami napisi so zapisani z zanje značilnim črkopisom, očitno sposojenim od Etruščanov, ki so si bili ustanovili naselbine po padski nižini pod konec šestega stoletja pr. n. št. Znamenita svojina venetske pisave je sistem ločil v besedilni nepretiranosti: samoglasniki, pred katerimi ni soglasnikov, in soglasniki, za katerimi ni samoglasnikov (razen tistih, ki jim sledi *r, l, n*), so redno pisani s piko ali središčno piko na obeh straneh črke (npr. *Re.i.tia*), čeprav, kakor se zdi, ta raba ločil v venetskem zapisovalnem sistemu nasploh ni imela praktične vrednosti (Beeler 1965).

Venetščina je bila indoevropski jezik. Carl Pauli, strokovnjak, ki je prvi načel vprašanje njenega položaja v jezikovni družini (Pauli 1891), ji je najbližjo sorodnico našel v skromno poznani govornici starodavne Ilirije, zato so venetščino skoraj šestdeset let redoma uvrščali med ilirske jezike. Vendar je to stališče danes od večine področnih raziskovalcev opuščeno; eni venetščini najbolj sorodni jezik vidijo v latinščini in drugih pripadnicah italske veje, drugi, npr. Hans Krahe po l. 1950, pa imajo venetščino za samostojno edinko (Krahe 1950). Za povsem nedvomen odgovor na to vprašanje je za zdaj še premalo dokazov. Zato so venetski napisi še zmeraj lahek plen ljudi, ki so na lovu za predzgodovinskimi rodovnimi in jezikovnimi podmenami.

BOROVE DOMISLI O VENETSKEM GLASOVJU. Matej Bor pri branju venetskih napisov na splošno sprejema glasovne vrednosti grafemov, o kakršnih so si specialisti za venetske napise edini od Carla Paulija l. 1891 naprej. Bor od tega odstopa v naslednjem: (1) Pikam v venetskih besedilih odreka sleherni fonemski vlogo: tako izvirno *ne.r.ka*, morda žensko ime, postane *nerka* (Šavli-Bor 1988: 434). (2) Fonemsko prosto se mu premenjujejo *s ~ ś ~ š*. (3) »Pogosto« se mu fonetično premenjujejo tudi glasovi *z ~ ź ~ ž*. (4) Prosto se mu premenjujeta črki *s* in *z* (»podobno uporabi znamenja za ta dva glasova pri Adamu Bohoriču«). (5) Enote *g ~ γ ~ h ~ #* se mu premenjujejo kakor v »zahodnih slovenskih narečjih« (npr. Ramovš 1924: 233–239). V Borovi predpostavki: venetščina ni imela zvenečega zapornika *g*, njena črka φ je stala za γ in *h* – »pač glede na to, za katero besedo gre« (sic!) (Šavli-Bor 1988: 207); v Borovi notaciji: *ogenj ~ oγeñ ~ hañ*. (6) Premena *v ~ b*, kakor je izpričana v zahodnih slovenskih narečjih (Šavli-Bor 1988: 204), npr. *vug* namesto *bug* za *bog* in *bišad* namesto *višad* = *višava* (Šavli-Bor 1988: 254), »kajti govorcem venetskega jezika kakor tudi govorcem zahodnih slovenskih primorskih narečij je skupno [sic!] prosto premenjavanje med *b* in *v*« (Bor-Šavli-Tomažič 1989: 242), četudi dejansko le pred sprednjimi samoglasniki (Ramovš 1924: 158). (7) Obstoj venetskega dvočrkja *kv*, ki se ne sme obravnovati kot latinski *q*, ampak kot slovenski sklop *kv* (Šavli-Bor 1988: 207). (8) Venetska premena *k ~ h* kakor v slovenskih oblikoglasnih dvojnicah *k tebi* proti *h komu* (Šavli-Bor 1988: 204).

Metodično zanimive so Mateja Bora fonološke interpretacije nekaterih znamenj starih venetskih napisov. Tako pravi, da je on sam znamenje \triangleleft najprej bral za *d*; šele kasneje se je prepričal, da bi to znamenje utegnilo biti *r*, in to vsepovsod – »razen v nekaterih primerih, ko se je venetska pisava že začela mešati z latinsko/« [brez primerov, R. L. L.]. »Prav tako se mi je upiralo, da bi v znaku \times videl *d*, ker v etruščini [d] pomeni *z*. Tudi tu sem moral popustiti pred neizpodbitnimi argumenti [venetologov (Beeler 1949: 35, Conway 1933: 197); dodal R. L. L.], ki jih predstavlja predvsem transkripcija besede *donasto* [Šavli-Bor 1988: 203–204, Bor-Šavli 1989: 189–190], latinsko *donaut* in ne *zonasto* 'dal je'«.

Zanimiva je tudi Borova razlaga venetskega znamenja $\cdot|$ »Venetologi berejo znamenje $\cdot|$ kot *h* [Pauli 1901, Conway 1933, Beeler 1949; dodal R. L. L.], za kar pa ni nobene trdne opore, kajti $\cdot|$ sploh ni črka, ampak preprosto opikčan *I (i)*« (Šavli-Bor 1988: 204). In dalje:

»Po hipotezi [venetologov, R. L. L.], ki je obveljala za edino pravilno, označuje ta črka dva glasova obenem – in sicer *j*, kasneje pa tudi *h*. Kadar stoji za *v*, naj bi nastal diagram *vh*, kar je znak za *f*« (Bor-Šavli-Tomažič 1989: 191). Toda – v dvoglasniških sklonilih na *-i*, *-ai*, *-ei*, *-oi* (prim. Conway 1933: 195, Beeler 1949: 4–5), gre morda celo za pravopisno zaznamovanje dolžine predhodnega samoglasnika, npr. ne *Rehtiah*, temveč *Rejtijaj*, ali celo *Rej ti jaj*, kot npr. v Borovi razčlenitvi venetskega napisa na enem od venetskih »chiodov« (Es 40): VI OUGON TAJ VI OUGON TNA DO NAS TO REI TI JAJ, in njegovem pesniškem prevodu: 'V ogenj tenj, v ogenj taj ob nas tu pojdi v raj!' (Šavli-Bor 1988: 300).

Borovo obravnavanje venetskih besedil se od klasičnih postavk jezikoslovcev, raziskujočih venetski jezik, odmika v še dveh izrazito »izvirnih« branjih venetske abecede. Znamenje \exists Bor bere kot *je-* na začetku besede in *-e-* v drugih položajih. O logičnosti tega predloga bo govor niže. Glede grafema $\cdot|$, ki v tradicionalnem branju zaznamuje glas *h*, v kombinaciji z *v* dvočrkju *vh* pa fonem *f* latinskega glasovnega sestava, Bor meni, da venetščina sploh ni imela glasu *f* razen, kakor praslovanščina, izjemoma v onomatopejskih in prevzetih besedah; dvočrkje *vh* v venetskih napisih torej po Boru ne more zaznamovati glasu *f*, marveč je sklop *vi* ali *vj* (gl. niže; Šavli-Bor 1988: 205–207).

Borovo ravnanje z venetsko-slovenskimi glasovnimi ujemanji se vsaj v dveh vidikih pobija kar samo. Prvič ga ruši Borovo poljubno površinsko primerjanje slovensko-venetskih izsečkov na podlagi čisto naključnih glasovnih podobnosti. Tako ravnanje krši osnovni predpogoj primerjalne metode, po katerem mora razčlemba vzporednic v sorodnih ali nesorodnih jezikih temeljiti na dvojni podobnosti: po zvoku in po pomenu. Pomenska podobnost je v Borovem postopku, kakor bomo še videli, v večini primerov izmišljena, tj. sloneča na podobnosti predpostavljenih glasovnih vrednosti črk, neupoštevanju zgodovinskega razvoja in zelo omejenem poznanju drugih jezikov, popolnoma samovoljno vnesena v izsečke venetskih napisov. Drugič pa Bor ne poskuša izdelati urejen zbir ponavljajočih se ujemanj in sistem pravilnosti v ujemanjih med primerjanima jezikoma. Kakor znano, bi moral biti prvi korak v to smer določitev fonetične vrednosti vsakega glasu in njegovih ustreznikov v primerjanih jezikih. Jezikoslovska dolžnost Mateja Bora bi bila dati bralcu zadovoljiv opis celotnega venetskega glasovnega sestava, nekaj takega kakor naslednja trditev o enem od glasov, niti najmanj ne nepomembnem v Borovi zamišljeni fonemski zgradbi:⁸

Venetski *e* ustreza – *e*-ju v latinski abecedi ali indoevropskemu *-e-*-ju in *-e-*-ju v vzporednih besedah sorodnih si jezikov (Beeler 1949: 18) – in – *e*-ju v zahodnoslovenskih abecedah, konkretno v slovenski, s tem da je ustreznik v vzglasju *je-* [kakor v današnji ruščini] (prim. Šavli-Bor 1988: 179–187).

Venetski napisi	Sorodni jeziki	Slovenščina
<i>v.e.ske.š</i> (?) Es 76 (Beeler 1949: 18)	lat. <i>vesces</i> (?) = ? (Whatmough 1934: 291/17)	<i>veskeš</i> = <i>kvišku</i> (Bor-Šavli-Tomažič 1989: 356)
<i>ne.r.ka</i> Es 59 (Beeler 1949: 18)	<i>nerca</i> (?) = ? (Whatmough 1934: 291/19)	<i>nerka</i> = <i>naricalka</i> , iz psl. <i>*rek-ti</i> (Bor-Šavli-Tomažič 1989: 250)
<i>lo.u.zera.i.</i> Ca 4 (Beeler 1949: 18)	lat. <i>libera</i> , gr. <i>'eleútheros</i> (Beeler 1949: 18)	<i>-lō uderaj</i> = (z drugačno razdelitvijo na besede, namreč [E] k <i>goltnos</i> do tolo uderaj

⁸ Krajšave v tem članku pomenijo: *gr.* = grško, *ie.* = indoevropsko, *lat.* = latinsko, *nar.* = narečno, *psl.* = praslovensko, *slov.* = slovensko, *stcsl.* = starocerkvenoslovensko, *stir.* = staroirsko, *stsaš.* = starosaško, *ven.* = venetsko. Druge so običajne.

		kanjej]) <i>udari</i> ['udari, udri po konjih'] (Bor–Šavli–Tomažič 1989: 250)
<i>.e. .n. nonio</i> Bl 1 Beeler 149: 18)	<i>enonio</i> = venetsko lastno ime (Whatmough 1934: 290/17)	<i>jeno</i> [ni on] = in [zdaj?], slov. nar. <i>ino</i> = <i>jenu</i> (Bor–Šavli–Tomažič 1989: 253–254)
<i>.e.xo</i> Es 1, 2, 3 ... passim (Beeler 1949: 18)	lat. <i>ego</i> , gr. 'egó (Beeler 1949: 18), stosl. <i>azъ</i> , psl. *z < ie. *g (Beeler 1949: 37)	<i>jego</i> = <i>njega</i> (Es 3) (Bor–Šavli–Tomažič 1989: 339); predpostavljeni sta dve spremembi: 1. rusko <i>e-</i> , > <i>je-</i> v izvirnem * <i>ego</i> , 2. vzpostavljen <i>n-</i> po psl. predlogih * <i>ън-</i> , * <i>кън-</i> , * <i>вън-</i>
<i>mexo</i> Es 23, 24, 25 ... passim (Beeler 1949: 18)	lat. <i>ego</i> , gr. 'egó (Beeler 1949: 18)	<i>mego</i> = <i>jaz</i> (Bor–Šavli–Tomažič 1989: 214–215); Bor: »slovanska analogna tvorba« (»upravičeno lahko domnevamo, da imamo tu staro imenovalniško obliko <i>me</i> , v podaljšani podobi <i>me-go</i> «); toda: o razmerju do pričakovanega vzglasnega prehoda <i>e-</i> > <i>je-</i> se tu molči (sic!)
<i>e.ku..peθari..s.</i> 'voznik' Pa 1, 2, 3, ... passim (Beeler 1949: 18)	lat. <i>equus</i> , stir. <i>ech</i> , stsaš. <i>eku-</i> (Beeler 1949: 18; tudi Conway 1933: 130–132)	<i>jekupetaris</i> (Pa 2, 3) = <i>popotujoč</i> [»s peketajočim konjem«] (Bor–Šavli–Tomažič 1989: 261–263); tolmačenje, sloneče na podobi, vrezani v nagrobnik

BOROVO OBRAVNAVANJE VENETSKEGA SLOVNIČNEGA GRADIVA. Borovi slovnični dokazi za njegovo tezo so pripeti na njegovo izvirno trditev, da je treba ključ do skrivnosti venetskih napisov odmotati raz bronene tablice prvobitnih pisalnic starodavnih Atest, znane kot Abecedne tablice najstarejših severnoetrusčanskih pisav. Izmed teh je proučil posebno tablice iz serije Es 23 do Es 27, ki kažejo abecedna zamenja venetskega črkopisa, kombinacije nekaterih črk in segment s simboli *AKEO* (če beremo navzgor) oziroma *OEKA* (če beremo navzdol), dozdevno ena sama beseda, ponovljena šestnajstkrat v čaropisni razvrstitvi. Ker se dvoglasnik *OE* ne nahaja v nobenih drugih doslej odkritih venetskih napisih (Conway 1933: 88) in ker so venetoslovci zmeraj brali najprej najnižjo vrstico na tablicah, je bila črna beseda navadno brana kot *AKEO*. To – od nemškega venetoslovca A. Deitricha l. 1911 predlagamo – čarilo naj bi bilo rabilo pač za nekakšen preprečevalni ščit na tablicah, namenjen obvarovanju pisarja pred uporabo (za)pisanih urokov ali zlonosne magije.

V prav tem ščitu je Matej Bor našel svoj »ključ do venetščine/«, kakor nam s ponosom pove v Šavli-Boru 1988: 199, namreč da se je zoper vso pamet klasičnih venetskih filologov odločil, (1) da bo vzel za izhodišče vrhno vrstico anagrama na tablicah in bral čarne besede

navzdol, tj. OEKA namesto AKEO, in (2) da bo izločil natanko isto vrhno vrstico tega anagrama z nepretrganim zapovrstjem črk *o*, grafično dovolj razobličeni, da jo je mogoče obravnavati kot okrasno predelilno vrstico počezno čez tablice. Tako se čarne besede na tablicah vse začenejo s sosledjem EKA. Zraven se je Matej Bor odločil, (3) da bo v anagram vključil tudi najspodnjejšo vrstico tablic z nizom znamenj, stoječih za *e h b t i s r š p l m n k i d v*, tako da se čarne besede anagrama berejo, na primer, EKAE, EKAH, EKAB, EKAT, EKAI, EKAR, EKAŠ, EKAP, EKAL, EKAM, EKAN, EKAK, EKAI, EKAD, EKAV; in (4) da bo spremenil v *je*- vse začetne *e*-je in ustrezno tudi nekaj mimogrede omenjenih in v nasprotju z zgornjimi fonemskimi omejitvami nezačetnih *e*-jev (Šavli-Bor 1988: 206) – »kakor [se] še danes v ruščini [izgovarja je], četudi se z *e*- (*ego*, *jego* = slov. *njega*) zapisuje!«, namreč *jekaje*, *jekah*, *jekab*, *jekat*, *jekais*, *jekar*, *jekaš*, *jekap*, *jekal*, *jekam*, *jekan*, *jekak*, *jekaj*, *jekad*, *jekav* (Šavli-Bor 1988: 179–187, Bor-Šavli-Tomažič 1989: 199–210).

Te fonemske rekonstrukcije se zdijo glavni vir vsaj enega poglavja Borovega oblikoslovja venetščine, njene spregatve. Raznoterost skupnega inventarja glagolskih oblik je kajpada omejena z naravo in stanjem besedila, vendar je njegov celotni razpon še vedno daleč nad inventarji večine konservativnih filologov, ki se pečajo z venetskimi napisi. Conwayev inventar glagolskih oblik (Conway 1933: 190–191) na primer ugotavlja samo štiri spregatvene oblike. Borovo glagolsko oblikoslovje (Šavli-Bor 1988: 189–199) pa operira s kakim ducatom pregibalnih oblik. Conway ima: 3. os. ed. korenskega aorista *zoto*, lat. 'dedit'; -s--aorist *zona.s.to*, lat. 'donavit'; -es-aoristni vzorec *.a.tra.e.s.t.*, lat. 'adstruxit, executus est'; in dovršilniško (perfektno) ali sedanjiško obliko *ollo.u.kiθ.*, lat. 'obiacet, sepultus est'.

Na drugi strani pa Matej Bor trdi, da je s svojo analitično in opisno tehniko, zasnovano baje na sodobnih, zgodovinskih in predzgodovinskih vzorcih slovenskih, cerkvenoslovenskih, praslovenskih in splošnoslovenskih slovničnih struktur, identificiral – venetski nedoločnik, npr. ven. *jekati* = slov. *ječati*; ven. *jekaiti*, ponavljalna oblika istega glagola; kratki nedoločnik, morda celo namenilniško obliko, npr. ven. *jekat* = slov. *ječat*; oblika za 1. os. ed. sedanjika, npr. ven. *donasto* = slov. *donašam*; oblika za 2. os. ed. sed., npr. ven. *jekais* = slov. *ječiš*, ven. *goltanos* = slov. *goltneš* 'pogoltneš, požreš'; velelnik ednine, npr. ven. *jekaj* = slov. *ječi*, ven. *uderaj* = slov. *udari*, ven. *netijoj* = slov. *neti*, *zaneti*, ven. *osti* = slov. *ostani*; aoristne oblike, npr. za 1. os. ed. ven. *jekah* (v slov. aorista ni, razen v rezijanščini, pač pa v srbohrvaščini), za 3. os. ed. ven. *r(e)ka* = slov. *rekel je*, ven. *stih* = slov. *utihnil je*, ven. *be* = slov. *bil je*; opisni tvorni pretekli deležnik na -l, npr. ven. *vajul* = slov. *vojeval*, ven. *metl* = slov. *(po)metel* [skledo žgancev; sic!]; vzorec za tvorni sedanji pridevniški deležnik oziroma deležje sedanjega časa, npr. ven. *jekaji* = slov. *ječaje*, ven. *turi* = slov. *utirajoč [si pot]*; tvorni pretekli pridevniški deležnik oziroma deležje preteklega časa, npr. ven. *mak* = slov. *premakniti*, domnevno tvorjen, vendar nepravilno, po modelu ruskega *mjknut'*, 'mehčati se', preteklik *mjak*, toda tvorni pretekli deležnik *mjakšij*; in vzorec za trpni pretekli deležnik, npr. ven. *arbon* = slov. *zagreben*, ven. *appioj* = slov. *opit*.

POTREBA PO STROGI PRIMERJALNOJEZIKOSLOVNI METODOLOGIJI. Znano je, da je eden najbolj primitivnih pristopov k neznanim jezikom ta, da jih beremo skoz slovar in slovnico, ki ju poznamo iz že naučenih jezikov ali iz aparata, ki je bil uporabljen za opis slovnice teh jezikov. Tak »turistovski odnos« do tujega in neznanega, sestojč iz presojanja vsega nenavadnega in drugačnega v jezikih po tistem, kar se najde doma (Nida 1946: 1), je obenem morda eden najnevarnejših odnosov do katerega koli jezika, ki bi ga jezikoslovni strokovnjak želel opisati. Kollár 1853 je prav to naredil s starimi preditalskimi in italiskimi (latinianskimi) napisi v svoji Staroitaliji slavjanski, Trstenjak 1878 precej isto, ko je stavil podmeno o slovenskih prvih v starih predromanskih in romanskih narečjih severne Italije. Matej Bor, žal, počne prav isto v svoji »venetski pustolovščini«, kakor imenuje svoj

raziskovalni projekt, s svojim »Schlüssel zur venedischen Sprachen« (Šavli–Bor 1988: 179–187).

Verodostojna jezikoslovna metodologija za obravnavanje jezikovne genetske povezanosti pa mora temeljiti na vrsti doslednih postopkov in preverb. Uporaba besednih primerjav, slonečih na pomenskih približkih, kaj šele besednih sopostavitev, slonečih na resničnih ali kvečjemu videznih podobnostih, npr. ven. *kolassiko* Ca 1 || slov. *koleselj* (Bor–Šavli–Tomažič 1989: 319) (pomen je tu pripisan po vklesani podobi!), ali ven. *brigdinaj* Es 105 || slov. *dnevne brige* (Šavli–Bor 1988: 299), še ni metoda, ampak komajda hevristična praksa.

Osrednjo značilnost primerjalne metode tvorijo ponavljajoča se ujemanja med verodostojnimi sorodnimi oblikami na osnovi glasovne in pomenske podobnosti. Tako pri iskanju pristnih sorodnosti ne šteje toliko velika glasovna podobnost dveh pisnih izsečkov, temveč bolj celotna pravilnost ujemanja. Vrh tega moramo tabelarizirati vse glasove, ki so si med sabo stali v nasprotju v katerem že danem položaju, in moramo primerjati prvine, ki so stale v nasprotju v kakem položaju, s tistimi, ki so si bile nasprotne v slehernem drugem položaju, da bi lahko določili, katera prvina v vsakterem položaju spada k istemu fonemu kot katera prvina v drugem položaju. Šele takrat se lahko lotimo rekonstrukcije oblikoglasnih premen (morfofonemskih alternacij) in rekonstrukcije slovničnih vzorcev jezika. Nasproti takemu raziskovalnemu programu primerjalne metode, predpravici za resno jezikoslovno raziskovanje, ni preprosto postopavljanje izsečkov iz napisov mrtvega jezika (500 pr. n.š.) in narečnih podatkov živega jezika, zabeleženih več ko dva tisoč let pozneje, ne za na sanke ne za na voz. Sopostavljalna metoda Mateja Bora tako rekoč pušča vnevar bistveno preséjanje dozdevnih podobnosti med segmenti in oblikami primerjanih jezikov, ki bi morale peljati k vzpostavitvi besednih istovetnosti in resničnih glasovnih ujemanj. Nekaj takih blodnih korakov pri iskanju sorodnosti je bilo že omenjenih. Predložen par sorodnic bo v kaj šibko oporo, če gre na primer za zmotno ujemanje: ven. *.e.xo*, oblika, ki je redno uporabljana na grobnih žarah in ji sledi ime umrlega v rodilniku [= lat. *ego*, im. osebne zaimka za 1. os. ed., podprto s psl. **azъ* 'jaz', kjer je *z* iz ie. **ǵ* (dodal R. L. L.)], je enako slov. *njega* (tož. = rod. os. zaim. za 3. os. ed. – prvotno csl. *ego*, oblika za rod. ed. anaforičnega zaimka) (prim. Bor–Šavli–Tomažič 1989: 431).

Ali: Oblikovne razlike v pomensko enačenih enotah: med nastavljenimi kratkimi oblikami iz venetskih napisov in slovenskimi narečnimi oblikami, skrajšanimi zaradi izpada glasu, npr. domnevano ven. *pširš* = slov. *poširiš* (2. os. ed. sed.) (Šavli–Bor 1988: 196); zaradi skrčenj, npr. domnevano ven. *jaj* = slov. *jahaj* (vel. ed.) (Šavli–Bor 1988: 296); zaradi samoglasniškega upada, npr. domnevano ven. *bug* ~ *bağ* ~ *vug* ~ *vok* = slov. *bog*, ali domnevano ven. *arse* = slov. *var'se*, slov. *varuj se*, ali domnevano ven. *uerse* = slov. narečno *ver'se* = slov. [*pre*] *veri se*; ali domnevano ven. *ša* = slov. nar. *oša* = slov. *šel, odšel*.

Jasno je tudi, da se onomatopejske oblike ne bi smele jemati za potencialno podporo podmeni o genetskem razmerju, ker je podobnost lahko posledica dejstva, da imajo različni jeziki nesovisne približanke zvokom v naravi, ne pa posledica skupnega rodovnika. Tako so, na primer, Borovi skonstruirani razbirki *jekat*, *jekam*, *jekaš*, *jekal*, *jekaj* za venetske obrazce *OEKAT*, *OEKAM*, *OEKAŠ*, *OEKAL* na Abecednih tablicah (Šavli–Bor 1988: 183–187, gl. više) in njihovo povezovanje s slovenskimi onomatopejskimi povedki v stavkih kot *Ženske hodijo na grob jekat in jokat, Jekam, ker nočem jokati, Kaj pa tako jekaš, Sever je jekal okoli voglov, Nikar več ne jekaj!* eden najboljših zgledov popolnoma samovoljno pridelanih ujemanj za podprte podmene o istoizvirnosti venetsčine in slovensčine.

Napačne oblikoslovne segmentacije strnjene besedila, z nepriznanimi medbesednimi in medmorfemskimi razmejišči, poljubno projiciranimi v besedilo, lahko zadevo zahomotajo tako zelo, da sleherna filološka razčlemba postane nemogoča. Na primer: Iz nekega venetskega napisa na situli, najstarejši najdeni blizu Trsta (škocjanska situla, Ts 1) (Šavli–Bor 1988: 232–233), je Matej Bor kratek napisni segment, prečrkovan *.o.s.tiāreh* (Conway

1933: 165), z vzporednima oblikama *.o..s.t.katu.s* (Conway, št. 152), očitno osebno ime v im. ed. m. sp., in *.o.s.tiioh*, isto ime v rod. ed. (Conway, št. 125a), pri vsej njegovi enigmatičnosti razmejil kot *OSTI JAREJ* in raztolmačil kot slov. *Ostani zdrav!* V komentarju Matej Bor argumentira: »/Ven. *osti* = slov. *ostani*, sh. *ostaj* 'ostani!'. Staroslovanščina je imela dva korena *sta* in *sti*, kot ugotavlja že Miklošič. Velelniška oblika *sti* se je ohranila v slov. »oprosti« (Skok, Etim. rječnik)./« In: »/Ven. *jarej* = slov. *jar* (frühlingshaft, neu), npr. *jaro žito*. Beseda je splošno slovanska./« (Šavli-Bor 1988: 232–233). Vendar Borova sopostavljajna metoda v tem primeru nikamor ne pelje. Njegove oblike in formule ne podpirajo nujno njegove teze. Miklošičeva »dva korena« *sta*– in *sti*– za etimološka ujemanja nista relevantna. Nobenega *osti!* ni v slov. *ostani!* in *oprosti!*, in Borova oblikoslovna členitev velelnika *oprosti* nima nič opraviti s **sti*, na katerega cilja. Praslovanski **jar*–'zgodnji, mlad' sicer obstaja, povezovati ga je z ie. etimonom **hojoro* 'letos' in lat. *hornus* 'letošnji' (Vasmer 1973, pod *jara*), vendar *jarej* nima kaj iskati v skladenjski zgradbi zadevnega napisa.

Ali: bronena igla, najdena v starih Atestah (Conway 1933, št. 16), inventarizirana pod Es 40, nosi votivni napis, ki se z desne na levo bere: *vho.u.xo.n.tahvho.u.xo.n.tna.zona.s.to-rehtiiiah*. Dva segmenta v tem kratkem nanizu je lahko razpoznavni. Prva beseda pri razmejevanju s skrajnega konca vrstice se zdi, da je *rehtiiiah*, tj. *Rehtiiiah*, dajalnik ednine imena *Rehtia* (venetska boginja, čaščena v Atestah), kakor se dajalnik zmeraj rabi za prejemnika daru na votivnih napisih. Segment pred tem imenom – *zona.s.to*, dokaj pogost v venetskih votivnih napisih kot *zonasto* in *zona.s.θo* (npr. Conway 1933, št. 33 & 102) – stoji za '(nekdo) je dal Rehtiji'. Kar ostane od naniza, segment *vhouxontahvhouxontna*, mora vsebovati osebek povedka 'je dal', spet razmeroma preprost problem. Tukajšnja razmejitev mora biti *vhouxont-ah*–*vhouxont-na*, dvodelno osebno ime z oblikoslovnima ali besedotvornima prvinama *-ah* in *-na*. Prvino *-ah* je brez težav razpoznavni v več imenih na nagrobnikih in žarah; to je edninski roditelj ženskega spola samostalnikov *a*–osnove, tako imenovani roditelj matere; končnica *-na* pa je edninska imenovalniška končnica samostalnikov ženskega spola z *a*–osnovo. Obe končnici sta v tej kombinaciji v venetskih napisih nadvse pogosti. Roditelj osebne imena *vhouxontah*, dodan, kot matronim, nekemu drugemu imenu *vhouxontna*, ki je v imenovalniku, da osebek: *Vhouxontna, hči Vhouxonte*. Prevod celotnega posvetilnega napisa mora torej biti: *Vhouxontna, hči Vhouxonte, je dala Rehtii*.

Matej Bor pa, razčlenjujoč besedilce Es 40, nahaja – v svojem prepisu – takele podobnosti v besedah in oblikah: neobstoječo obliko **ougon* (segment v njegovi razmejitvi niza *vhouxontah*) istoveti s slov. *ogenj*; modificirano **viougontna* s cerkvenoslovanskim rod. ed. nedoločnega pridevnika (preteklega trpnega deležnika?) od osnovne, spet neobstoječe edninskoimenovalniške oblike **viugonti* = slov. *sežgan, upepeljen*; segment *taj* s slov. samostalnikom *tajna*, rod. mn. *tajn*; segment *tna* s slovanskim narečnim *tenjá* 'senc' (rod. mn. *tenjá* ~ *tenj*); segment *do nas to* ~ *ob nas to* 'sem kraj nas' s pričakovanim venetskim *donasto* (Šavli-Bor 1988: 299–301). Osupljajoče je, kako tu Matej Bor, ki ni jezikoslovec, ravnodušno in v nemarno nastavlja vrsto lažnih vzporednic, nesorodnih oblik iz morda niti ne preveč sorodnih jezikov, kar dela njegove primerjave, najblažje rečeno, silno vprašljive. Njegov slovenski tukajšnji prevod slove: »V ogenj ta upepeljenca donašam Rehtiji«, po nemško: »Das im Feuer Eingeäscherte bringe ich an Rehtija«.

Prečudno, že kar groteskno razlago napisa na starem venetskem votivnem vrču najdemo v Šavli-Boru 1988 na str. 265–267, kjer Matej Bor razčlenjuje napis, ki ga nosi *La situla di Vale* (Ca 4), odkrita v Pieve di Cadore v zgornji piavski dolini (Conway 1933, št. 162). Conway je besedilce na tej situli razdelil takole: *.e.hk xo.l.tano.s zoto lo.u.zera.h kaneh*, in ga slovnično prevedel kot [?]ehk *Xoltanos je dal Louzeri* [?]. Oblika *louzerah* v izvornem besedilu je dajalnik ednine ženskega spola od imena božanstva *Louzera* (lat. *Libera*

(Conway 1933)), ki mu je daritev izročena. Povedek je tu *zoto* '(on) je dal', 3. os. ed. korenskega aorista, v latinskem prevodu '*dedit*'. *Xoltanos* je osebek, možko ime v im. ed. Napis je poškodovan; zaradi loma bronine je ostal prvega segmenta zgolj košček, domnevno del moškega imena, v osebkovem sklonu, imenovalniku, morda *Kraehk*, v zvezi s *Xoltanosom* (Conway 1933: 159). Tudi zadnji člen *kaneh* je uganka; njegova domnevna končnica *-eh* kaže na daj. ed. ž. sp., morebiti pridevek božanstva *Louzera* (Conway 1933, št. 162).

Borova različica tega napisa slove: EJ K GOLTANOS DO TOLO UDERAJ KANJEJ. V Borovem prevodu: »Ej ko goltneš do tu-le, udari po konjih!«. Po nemško: »He! Wenn du bis hier getrunken, schlage die Pferde! (Dass heisst: Genug! Fahre Weiter!)«. Smisel naj bi bil: »Ej, ko izpiješ do tod-le [do napisne črte pod vrhnjim robom vrča], švrkni po konjih! (= Dovolj! Zdaj pa spet na pot!)'. Bistveni člen pri Borovem branju besedilca, tj. *goltanos*, je raztolmačen kot slov. *goltneš*, *pogoltneš*; *do to lo* = slov. približek *do tu-le* (v narečnem izgovoru); *uderaj* je približek slov. velelnika *udari*; *kanjej* pa je spoznano za slov. tož. mn. (*po*) *konjih*. Takemu jezikoslovno zelo spačenemu, neslovničnemu sporočilu, zelo brezpredmetnemu, trivialnemu raztolmačenju pomena votivnega napisa na situli je lahko vzrok samovoljna členitev besedila, toda sama členitev je morala biti porojena na valovih pesniškega navdiha svojega prevajalca. Morda je Matej Bor ta razpor začutil že sam, ko je samoodsebnost ubesedil našo osuplost: »/Kaj pa, če je ta poezija [...] samo plod tvoje domišljije? Da nisi zašel s steze znanosti in spet zajezdil svojega pegaza?!« (Šavli–Bor 1988: 266–267, 301.)

Matej Bor se ne dela, da bi bil jezikoslovec, niti arheolog. Venetskih napisov se je lotil kot »ein genialer Dilettant«, kakor je nekoč sebe in svoje delo na nekaterih področjih označil Goethe (Šavli–Bor 1988: 227), čeravno bi se nam zdelo bolj prav – kot neizkušen ljubitelj, ki se ni zavedal vseh težav v zvezi z vprašanji, ki se jih je poloteval. To je pošteno stališče in to iskrenost je treba ceniti. »Venetska pustolovščina« ni bila za Mateja Bora nič več ko vandranje v fantastično. In tovrstnega vandraja je bilo v slovenski kulturni zgodovini v tem stoletju veliko, deloma iz popotne sle in zaradi nedolžnih užikov popotovanja, deloma, da bi se dokazal kak ozadnji prav. Matej Bor je to odkrito povedal: »/S tem bi bila etnogeneza Slovencev razvidno spremenjena in z njo tudi pogled na našo identiteto: od kod prihajamo in kaj vse določa naš jezik, naš značaj, našo zavest in podzavest, tudi če si tega nismo v svesti./« (Šavli–Bor 1988: 180.) Če bo tovrstna vandraja v neznanu še dalje opogumljala narodna nagnjenost k romantiziranju, utegnejo biti podobna poizvedovanja v intelektualno zadovoljstvo. Za tiste, ki simpatizirajo s takimi poizvedovanji, in za pripadnike sointeresnih skupin je izdaja Borovega eseja hvedvomno velik dogodek, za nas preostale, za prozaične jezikoslovce, pa se zdi veliko hrupa za nič.

Rado L. Lenček

Univerza Kolumbija, New York

Prevedel Velemir Gjurin

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Navedenke

- Beeler, Madison Scott, 1949: *The Venetic Language*. Berkeley in Los Angeles: University of California Press.
- 1965: *Venetic Language*. *Encyclopaedia Britannica*, 15. izd. (natis 1965).
- Bloomfield, Leonard, 1933: *Language*. New York: Henry Holt and Company.
- Conway, Robert Seymour, 1933: *The Venetic Inscriptions* [= R. S. Conway, J. Whatmough, S. E. Johnson: *The Prae-Italic Dialects of Italy*; I. od 3 knjig]. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Grafenauer, Bogo, 1988a: O izvoru slovenskih prednikov. I–II. Odgovori na vprašanja o avtohtonističnih teorijah v zvezi s prihodom slovenskih prednikov v sedanjo domovino v 6. stoletju. Pogovor

- pripravil Branko Marušič. Primorska srečanja 82–83 (Nova Gorica: Založba Lipa Koper), 298–309; št. 84–85, str. 409–417.
- 1988b: Ob tisočstiristoletnici slovenske naselitve na današnje slovensko narodnostno ozemlje. V: Pavel Diakon (Paulus Diaconus): Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum) (Maribor: Založba Obzorja), 321–422.
- Hockett, Charles F., 1958: *A Course in Modern Linguistics*. New York: The MacMillan Company.
- Kollár, Ján, 1853: Staroitalia slavnjanská aneb objevy a důkazy živlů slavských v zeměpisu, v dějinách a v bájesloví, zvláště v řeči a v literatuře nejdávnějších vlaských a sousedních kmenů, z kterých zřejmo, že mezi prvotními osadníky a obyvateli této krajiny i Slavnjané nad jiné četnější byli. Dunaj: V Císařské královské dvorské a státní tiskárně.
- Krahe, Hans, 1935: (oc.) *The Prae-Italic Dialects of Italy*. Vols. I–III, by R. S. Conway, S. E. Johnson, and J. Whatmough. V: *Indogermanische Forschungen* 53 (Berlin/Leipzig: Walter de Gruyter), 63–72.
- 1950: *Das Venetische. Seine Stellung im Kreise der verwandten Sprachen*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag. [= Sitzungsberichte der Jahrg. 1950, 3. Abhandlung.].
- Lejeune, Michel, 1974: *Manuel de la langue vénète*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Nida, Eugene A., 1946: *Morphology. The Descriptive Analysis of Words*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Pauli, Carl, 1891: *Die Veneter und ihre Schriftdenkmäler*. [Altitalische Forschungen 3.] Leipzig: J. A. Barth.
- Pellegrini, Giovan Battista, in A. L. Prosdocimi, 1967: *La lingua venetica, I–II*. Padova: Istituto di glottologia dell'Università; Firenze: Circolo linguistico fiorentino.
- Pike, Robert L., 1947: *Phonemics. A Technique for Reducing Languages to Writing*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Pleterski, Andrej, 1985: Veneti – naši davni predniki? Znanstvena metoda, po kateri bi utegnil biti Jezus Kristus Slovenec. Naši razgledi (Ljubljana; 9. avgusta 1985), 450–451.
- Pulgram, Ernst, 1985: *The Tongues of Italy. Prehistory and History*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ramovš, Fran, 1924: *Konzonantizem (= Historična gramatika slovenskega jezika 2)*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Šavli, Jožko, 1985: Veneti – naši davni predniki? *Glas Korotana* 10 (Dunaj), 23–125.
- Terstenjak, Davorin, 1878: *Slovenščina v romanščini*. Celovec: samozaložba.
- Vasmer, Max, 1964–1973: *Étimologičeskij slovar' russkogo jazyka, I–IV*. Perevod s nemckogo i dopolnenija O. N. Trubačeva. Moskva: Izdatel'stvo «Progress».
- Vetter, Emil, 1939: *Etruskisches: Zur altetruskischen Silbeninterpunktion*. *Glotta* (Göttingen) 27, 157–162.
- Whatmough, Joshua, 1934: *New Venetic Inscriptions from Este*. V: *Classical Philology* 29 (Chicago, Ill.: The University of Chicago Press), 281–292.

The first step in the process of the development of a language is the acquisition of the basic elements of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the sounds of the language and to imitate them. This is the first stage of language acquisition.

The second stage is the acquisition of the basic grammar of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the words and phrases of the language and to imitate them. This is the second stage of language acquisition.

The third stage is the acquisition of the basic syntax of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the sentences of the language and to imitate them. This is the third stage of language acquisition.

The fourth stage is the acquisition of the basic semantics of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the meaning of the words and phrases of the language and to imitate them. This is the fourth stage of language acquisition.

The fifth stage is the acquisition of the basic pragmatics of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the use of the words and phrases of the language and to imitate them. This is the fifth stage of language acquisition.

The sixth stage is the acquisition of the basic discourse of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the use of the sentences of the language and to imitate them. This is the sixth stage of language acquisition.

The seventh stage is the acquisition of the basic text of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the use of the paragraphs of the language and to imitate them. This is the seventh stage of language acquisition.

The eighth stage is the acquisition of the basic literature of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the use of the books of the language and to imitate them. This is the eighth stage of language acquisition.

The ninth stage is the acquisition of the basic culture of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the use of the customs of the language and to imitate them. This is the ninth stage of language acquisition.

The tenth stage is the acquisition of the basic history of the language. This is done by the child through the process of imitation and repetition. The child learns to hear the use of the events of the language and to imitate them. This is the tenth stage of language acquisition.

J. L. G. J. van der Grinten

J. L. G. J. van der Grinten, New York

Ph.D. in Linguistics

University of California, Los Angeles

References

- Carter, Michael (1987). *The English Language: A Guide to Its History and Structure*. London: Cambridge University Press.
- (1988). *The English Language: A Guide to Its History and Structure*. London: Cambridge University Press.
- Chomsky, Noam (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. The Hague: Mouton.
- Crystal, David (1997). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, David (2000). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

BIBLIOGRAFIJA FRANCETA BEZLAJA
OB OSEMDESETLETNICI*

JEZIKOSLOVJE

1934

- 1 Slovinci v Italii. – Československo-jihoslovanská revue (Praha–Beograd) 4 (1934), 191–195.

1939

- 2 **Oris slovenskega knjižnega izgovora.** – Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 17, Filološko-lingvistični odsek 5 (1939), 125 str.
3 Razvoj slovenistike kod Slovenaca. – Pregled (Sarajevo) 13 (1939), knj. 15, zv. 186–187, 340–345.
4 A. V. Isačenko, *Narečje vasi Sele na Rožu.* – LZ 59 (1939), 187–189. (Ocena knjižne razprave.)
5 Dr. Rajko Nahtigal. – LZ 59 (1939), 268–275.

1940

- 6 Franc Ramovš (Ob petdesetletnici). – LZ 60 (1940), 454–459.

1945

- 7 **Ruska vadnica za nižjo stopnjo I.** – Ljubljana, 1945, 120 str. (Soavtor.)

1946

- 8 Baudouin de Courtenay. – Trinkov zbornik, Trst, 1946, 109–118.

1948

- 9 Doneski k priznavanju glagolskega aspekta. – SR 1 (1948), 199–220.

1950

- 10 Die Sprache. Zeitschrift für Sprachwissenschaft. – SR 3 (1950), 218. (Poročilo o novem časopisu.)
11 Études slaves et roumaines, publiées par l'institut de philologie slave et l'institut des langues romanes, Budapest I/1–4 in II/1 (1948 in 1949). – SR 3 (1950), 219. (Poročilo.)
12 Język polski. – SR 3 (1950), 219. (Poročilo.)
13 Linguistica slovaca, Časopis slovenske učenej spoločnosti. – SR 3 (1950), 219. (Poročilo.)
14 Slovo a tvar, Revue pro jazykovedu, štylistiku a slovesnost. – SR 3 (1950), 219. (Poročilo.)
15 R. Ekblom, Germanische und slavische Palatalisierung in Ortsnamen des östlichen Alpengebiets. – SR 3 (1950), 219. (Poročilo.)

* Bibliografija je povzeta po: Alenka Šivic-Dular, Bibliografija Franceta Bezlaja, OJ 9 (1982), 11–22, le da je preverjena, popravljena, dopolnjena in razširjena glede drobnejših zapisov. – Tipi črk zaznamujejo: 1. polkrepko – knjižna izdaja; 2. razprto pokončno v borgisu – razprava; 3. ležeče v borgisu – intervju, ocena, poročilo; 4. navadni borgis – članek; 5. petit – drobni prispevek. – Uporabljene so naslednje krajšave: ANUBiH – Akademija nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, ISJ – Inštitut za slovenski jezik, ISN – Inštitut za slovensko narodopisje, JF – Jugoslovanski filolog, JiS – Jezik in slovstvo, LZ – Ljubljanski zvon, OJ – Onomastica Jugoslavica, PoJS – Pogovori o jeziku in slovstvu, SR – Slavistična revija, SSJLK – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture.

- 16 Gunnar Jacobsson, *Le nom de temps lěto dans des langues slaves*. Uppsala, 1947. – SR 3 (1950), 219.
- 17 Max Vasmer, *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*. – SR 3 (1950), 220.
- 18 Jan Rozwadowski, *O zjawiskach i rozwoju języka*. Kraków, 1950. – SR 3 (1950), 220.
- 19 *Naš jezik, nova serija I, zv. 1–2*, 1949. – SR 3 (1950), 220. (Poročilo.)
- 20 *Fran Ramovš (Pogled na njegovo delo)*. – SR 3 (1950), 225–236.
- 21 *Dr. Fran Ramovš (Ob šestdesetletnici)*. – *Obzornik (Mesečnik za ljudsko prosveto)* 8–9 (1950), 321–325. (S fotografijami.)

1951

- 22 *R. Trautmann, Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen, I–II*. – SR 4 (1951), 151–152.
- 23 *Inter Arma*. – SR 4 (1951), 152. (Poročilo o zborniku.)
- 24 Arne Gallis, *Études sur la comparaison slave*. – SR 4 (1951), 153.
- 25 Eduard Hermann, *Probleme der Frage I–II*. – SR 4 (1951), 153.
- 26 Tadeusz Milewski, *Zarys językoznanstwa ogólnego, I, II*, Kraków 1947–48. – SR 4 (1951), 153–154.
- 27 Birger Calleman, *Zu den Haupttendenzen der urslavischen und altrusischen Lautentwicklung*. – SR 4 (1951), 154.
- 28 *Wiener slavistisches Jahrbuch I*. – SR 4 (1951), 154.
- 29 I. I. Mikkola, *Urslavische Grammatik III. Formenlehre*. – SR 4 (1951), 154–155.
- 30 R. J. Avanesov, *Očerki ruskoj dialektologii I*, Moskva, 1949. – SR 4 (1951), 155.
- 31 Miloš Weingart, *Československý typ cirkevnej slovančiny*. – SR 4 (1951), 155–156.
- 32 *Johannes Hubschmid, Vorindogermanische und jüngere Wortschichten in den romanischen Mundarten der Ostalpen mit Berücksichtigung der ladinisch-bairisch-slowenischen Lehnbeziehungen. Sonderabdruck aus der ZfrPh 66, 1951*. – SR 4 (1951), 289–291. (Ocena dela.)
- 33 *Václav Machek, Quelques noms slaves de plantes. Nadbitka z »Lingua Posnaniensis« II, 145–161*. – SR 4 (1951), 291–293.
- 34 *Petar Skok, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, I–II, Zagreb 1950*. – SR 4 (1951), 306–307.
- 35 *Beiträge zur Namenforschung*. – SR 4 (1951), 307–308. (Poročilo.)
- 36 *Onoma*. – SR 4 (1951), 308. (Poročilo o novem časopisu.)
- 37 *Frühgeschichte und Sprachwissenschaft I, Arbeiten aus dem Institut für allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft, herausgegeben von W. Brandenstein, Graz–Wien, 1948*. – SR 4 (1951), 308.
- 38 Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1950. – SR 4 (1951), 308–309.
- 39 Clara Thörnquist, *Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen*, Uppsala 1948. – SR 4 (1951), 309–310.
- 40 P. Tedesco, *Slavic pilyъ and naglъ: Two etymologies based on meaning*, Reprinted from *Language*, vol. 27, Nr. 1, 1951, str. 18–33. – SR 4 (1951), 310.
- 41 André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves, I. Phonétique*, Lyon-Paris 1950. – SR 4 (1951), 310–311.
- 42 R. G. A. de Bray, *Guide to the slavonic languages*, str. XXVI + 797, London, 1951. – SR 4 (1951), 311.

- 43 Arturo Cronia, *Introduzione allo studio della filologia Slava*, Padova 1949. – SR 4 (1951), 311–312.
- 44 R. Ekblom, *Die frühe dorsale Palatalisierung im Slavischen*, Uppsala 1951. – SR 4 (1951), 312.
- 45 R. Ekblom, *Reste-t-il en tchèque des traces de la différence mélodique entre les anciennes intonations?*, Uppsala 1949. – SR 4 (1951), 312.
- 46 *Novejša dela o slovanskem glagolskem aspektu*. – SR 4 (1951), 312–313. (Poročilo.)
- 47 *Rocznik Slawistyczny XVI, cz. I*, Kraków, 1984. – SR 4 (1951), 313. (Poročilo.)
- 48 *Pamiętnik słowiański II*, Kraków 1951. – SR 4 (1951), 313.
- 49 *Årsbok 1948–1949*, Slaviska institutet vid Lunds Universitet, Lund 1951. – SR 4 (1951), 313.
- 50 Josef Trypučko, *Les adverbes en -lsky dans la langue polonaise*, Uppsala 1951. – SR 4 (1951), 313.
- 51 Irena Klemensiewiczówna, *Wyrazy złożone nowszej polszczyzny kulturalnej*, Kraków 1951. – SR 4 (1951), 313–314.
- 52 Eugen Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1948. – SR 4 (1951), 314.
- 53 Allan Ringgheim, *Eine altserbische Trojasage*, Praque-Uppsal 1951. – SR 4 (1951), 314.
- 54 Petar Skok – sedemdesetletnik. – SR 4 (1951), 93–95.

1952

- 55 *Umrli je dr. Fran Ramovš*. – *Ljudska pravica* 1952, 20. 9., str. 11.

1954

- 56 *Sinonima za pojem 'locus fluminis profundior'*. – SR 5–7 (1954), 125–143.
- 57 *Ob sedemdesetletnici profesorja Jakoba Kelemine*. – SR 5–7 (1954), 275–277. (V: *Zapiski in gradivo; sledi bibliografija J. Kelemine do str. 278, brez podpisa*.)
- 58 Rudolf Badjura, *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje*, Ljubljana 1953. – SR 5–7 (1954), 374–391. (Ocena Badjurovega dela.)
- 59 E. Kranzmayer, *Der Ortsname Mailsberg und seine Verwandten. Namenkundliches um die Kärntner Edling-Frage*, 283–311; E. Kranzmayer, *Namenkundliche Studien um den Magdalensberg*, 395–411; E. Kranzmayer, *Sagengebundene Kärntner Bergnamen*, 581–611; E. Messner, *Zur Kärntner Namenkunde. Die Herkunft der Ortsnamen 'Trixen' und 'Diex'*, 611–614. *Carinthia I*, 141, 1950. – SR 5–7 (1954), 392–398. (Ocene in poročila.)
- 60 Gunter Glauert, *Deutsche und slovenische Hof- und Geländennamen im Bereich der Wasserscheide zwischen Drau, Sann und Save. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte. Südostforschungen IX, 1946–1952*, 46–83. – SR 5–7 (1954), 398–402. (Ocena dela.)
- 61 Hans Krahe, *Sprachverwandtschaft im alten Europa. Vorträge und Studien zur indogermanischen Sprachwissenschaft, Namenforschung und Altertumskunde*, Heidelberg 1951. – SR 5–7 (1954), 407–408.
- 62 Carl D. Buck, *A dictionary of selected synonyms in the principal european languages*, Chicago 1949. – SR 5–7 (1954), 408.
- 63 *Studien zur indogermanischen Grundsprache. Arbeiten aus dem Institut für allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft*, Graz, Nr. 4, Wien 1952. – SR 5–7 (1954), 409.
- 64 J. Hubschmid, *Praeromanica, Studien zum vorromanischen Wortschatz der Romania mit besonde-*

- rer Berücksichtigung der frankoprovenzalischen und provenzalischen Mundarten der Westalpen. *Romanica Helvetica*, Vol. 30, Bern 1949. – SR 5–7 (1954), 409–410.
- 65 J. Hubschmid, *Sardische Studien*. *Romanica Helvetica*, Vol. XLI, Bern 1953. – SR 5–7 (1954), 410–411.
- 66 *Orbis*, *Bulletin international de documentation linguistique I*, Nr. 1, 1952. – SR 5–7 (1954), 411.
- 67 E. Schwarz, *Deutsche Namenforschung I. Ruf- und Familiennamen, II. Orts- und Flurnamen*, Göttingen 1949–1950. – SR 5–7 (1954), 411–412.
- 68 Eberhard Kranzmayer, *Die steirische Reimchronik Ottokars und ihre Sprache*. *Österreichische Akademie der Wissenschaften, Sitzungsberichte B.* 226, Nr. 4, Wien 1950. – SR 5–7 (1954), 412.
- 69 Rudolf Fischer, *Probleme der Namenforschung an Orts- und Flurnamen in westlichen Böhmen und seiner Nachbarschaft*. VEB bibliogr. Institut, Leipzig 1950. – SR 5–7 (1954), 412–413.
- 70 N. S. Trubetzkoy, *Altkirchenslavische Grammatik, Schrift-, Laut- und Formensystem*. Herausgegeben von R. Jagoditsch. *Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil. histor. Kl. Sitzungsberichte*, 228. Band, 4. Abhandlung, Wien 1954. – SR 5–7 (1954), 413–414.
- 71 Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego. Zeszyt 1: A–Czar*. Nakładem Towarzystwa miłośników języka polskiego. Kraków 1951. – SR 5–7 (1954), 414.
- 72 *Słownik Staropolski I, A–Ażec*; Polska Akademia Nauk, Warszawa 1953. – SR 5–7 (1954), 414–415.
- 73 Petar Skok, *Toponomastički problemi*. *Iz Istorijskog časopisa Istorijskog Instituta SAN III*, Beograd 1952, str. 1–39. – SR 5–7 (1954), 415.
- 74 *Supetarski kartular Ivra Sancti Petri di Gomiali*. – SR 5–7 (1954), 416.
- 75 W. Taszycki, *Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu*. *Pol. Akad. Um. Prace Onomastyczne Nr. 3*, Kraków 1951. – SR 5–7 (1954), 416.
- 76 R. Ekblom, *Die Namen der siebenten Dneprstromschnelle*. *Ur. Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar 1949–1951*. – SR 5–7 (1954), 416.
- 77 R. Ekblom, *Der Inselname Fehmarn, 1952–1954*, 1–12. – SR 5–7 (1954), 416–417.
- 78 *Revue des études slaves XXVIII*, 1951. – SR 5–7 (1954), 417.
- 79 *Norsk tidsskrift for Sprogvidenskap XVI*, 1952. – SR 5–7 (1954), 417.
- 80 *Wiener slavistisches Jahrbuch II*, 1952. – SR 5–7 (1954), 417.
- 81 *Ricerche Slavistiche I*, 1952. – SR 5–7 (1954), 418.
- 82 *Lingua Posnaniensis III*, 1951. – SR 5–7 (1954), 418.
- 83 *Zbornik radova I, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet*, Zagreb 1951. – SR 5–7 (1954), 418.
- 84 *Južnoslovenski filolog, knj. XIX*, 1–4, Beograd 1951–1952. – SR 5–7 (1954), 419.
- 85 *Jezik, Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika I*, 1952. – SR 5–7 (1954), 419.
- 86 *Rad Jugosl. Akademije, knjiga 293*, Zagreb 1953. – SR 5–7 (1954), 419.
- 87 *Radovi Staroslavenskog Instituta, Knjiga I*, Zagreb 1952. – SR 5–7 (1954), 420.
- 88 *Slovo, Časopis Staroslavenskog Instituta I*, Zagreb 1952. – SR 5–7 (1954), 420.
- 89 *Drugi Trubarjev zbornik (Ob štiristoletnici slovenske knjige)*, Ljubljana 1952. – SR 5–7 (1954), 420. (Ocena.)
- 90 A. Belić, *Oko našeg književnog jezika*, Beograd 1951. – SR 5–7 (1954), 420.
- 91 Horace G. Lunt, *Grammar of the macedonian literary language*, Skopje 1952. – SR 5–7 (1954), 420–421.
- 92 Ilija Filipovski, *Negotinskiot govor*. *Filozofski fakultet na univerzitetot Skopje, Diplomski radovi, knjiga 4*, Skopje 1952. – SR 5–7 (1954), 421.

- 93 W. Schuppisser, Die Benennungen der Seide im Slavischen, Abhandlung zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät I der Universität Zürich, Zürich 1953. – SR 5–7 (1954), 421.
- 94 Carin Davidsson, Der altschechische Wittenberger Psalter und sein Verhältnis zu den mittelalterlichen deutschen Psalterübersetzungen. Publications de l'Institut slave d'Upsal, Uppsala 1952. – SR 5–7 (1954), 421.
- 95 Eino Nieminen, Beiträge zur altpolnischen Syntax. II. Annales Acad. Scient. Fennicae, Ser. B, Nr. 63, 4., Helsinki 1950. – SR 5–7 (1954), 421.
- 96 Gunnar Bech, Zur Syntax des tschechischen Konjunktivs mit einen Anhang über den russischen Konjunktiv. Travaux du cercle linguistique de Copenhague 1951. – SR 5–7 (1954), 422.
- 97 Jury Šerech, Probleme der Bildung des Zahlwortes als Redeteil in den slavischen Sprachen. Lunds Universitets Arsskrift, N. F. Adv. I, Bd. 48, Nr. 2, Lund 1952. – SR 5–7 (1954), 422.
- 98 Jurij Šerech, Participium universale im Slawischen. Libera Academia Scientiarum Ukrainensis, Slavistica No 16, Winnipeg 1953. – SR 5–7 (1954), 422.
- 99 Linda Sadnik, Südosteuropäische Rätselstudien. Wiener Slav. Jahrbuch, Ergänzungsband I, Graz-Köln 1953. – SR 5–7 (1954), 422.

1955

- 100 Krčevine. – SR 8 (1955), 1–23.
- 101 Contributions lexicographiques. – Linguistica 1 (1955), 50–58. (V francoščini, povzetek v slovenščini.)
- 102 Zanimivosti iz toponomastike. – V: PoJS, Ljubljana 1955, 66–81.
- 103 J. Hubschmid, Alpenwörter romanischen und vorromanischen Ursprungs, Bern 1951; Pyrenäenwörter vorromanischen Ursprungs und das vorromanische Substrat der Alpen. Acta Salmaticensia, Filosofía y Letras, T. VV, núm. 2, Universidad de Salamanca 1954. – SR 8 (1955), 132–138. (Ocena dela.)
- 104 O besedah in imenih. – JiS 1 (1955/56), 170–172, 239–241, 291–292.
- 105 Kalevan i runo sloveniksi. – Eripainos 35 (1955), 200–204. (Kalevalarseuran vuosikirjasta 35 (1955), 199–204.)

1956

- 106 Slovenska vodna imena I. – Dela SAZU II/9, ISJ 6, Ljubljana, 1956, 365 str.
- 107 Otkud imena naših rijeka. – Otkrića, Zagreb 1956, 395–396.
- 108 Johannes Hubschmid, Schläuche und Fässer. Wort- und sacheschichtliche Untersuchungen mit besonderer Berücksichtigung des romanischen Sprachgutes in und ausserhalb der Romania sowie der türkisch-europäischen und türkisch-kaukasisch-persischen Lehnbeziehungen. Romania Helvetica, Vol. 54, Bern 1955. – Linguistica 2 (1956), 57–61. (Rubrika Poročila; ocena dela v francoščini, povzetek v slovenščini.)

1957

- 109 Pozabljene besede: Sloven. *Sovratna*; Sloven. *smet*. – SR 10 (1957), 172–178.
- 110 *Deutsch Nötsch, slovenisch Čajna*. – Beiträge zur Namenforschung 8 (1957), 69–72.
- 111 Ob smrti profesorja J. Kelemine. – Ljudska pravica 1957, 16. 5., str. 6. (S fotografijo.)

1958

- 112 Stratigrafija Slovanov v luči onomastike.– SR 11 (1958), 35–56. (Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958.)
- 113 Stratigrafija Slovanov v luči onomastike. – JF 23 (1958), 83–95.
- 114 Etimološki doneski.– SR 11 (1958), 169–177.
- 115 Predslovanski ostanki v slovenščini.– Naša sodobnost 6 (1958), 673–693.
- 116 Význam onomastiky pro studium praslovanského slovníku.– Slavia (Praha) 27 (1958), 353–364.
- 117 Rajko Nahtigal (14. IX. 1877 – 29. III. 1958). – Naša sodobnost 6 (1958), 432–437. (Spominski članek.)
- 118 Petar Skok. – Letopis SAZU VIII, Ljubljana 1958, 77–82.

1959

- 119 Problematika slovenskega etimološkega slovarja. – Naša sodobnost 7 (1959), 265–270, 358–363.
- 120 Prva konferenca slovanskih imenoslovcev v Krakovu. – Naši razgledi 1959, 12. 12., str. 557.
- 121 O naloga slovenistike. – SR 12 (1959/60), 95–103.
- 122 Pomenska kategorija »gozd« v slovenščini.– SR 12 (1959/60), 114–130.
- 123 Etimološki doneski.– SR 12 (1959/60), 224–229.
- 124 Zanimive besede. – JiS 5 (1959/60), 88–90.
- 125 O etimologijah in etimologiziranju.– JiS 5 (1959/60), 101–104.
- 126 Vloga kalkov v slovenščini.– JiS 5 (1959/60), 140–143.
- 127 Nekaj problemov iz ribjih imen.– JiS 5 (1959/60), 170–175.
- 128 Die krainerische Dombassen. – JiS 5 (1959/60), 192.
- 129 Vas in selo v slovenski onomastiki. – JiS 5 (1959/60), 204–207.
- 130 Nekaj zanimivih besed. – JiS 5 (1959/60), 256.
- 131 Ebenhard Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten. I. Siedelungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen. II. Alphabetisches kärntner Siedelungsnamenbuch. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie. Band L, LI. Herausgegeben vom Geschichtsverein für Kärnten, Klagenfurt 1956–1958. – SR 12 (1959/60), 287–293.
- 132 D. Simonović, Botanički rečnik. Srpska akademija nauka. Posebna izdaja, knj. CCCXVIII, Inštitut za srpskohrvatski jezik, knj. 3; Beograd 1959. – SR 12 (1959/60), 296–302. (Ocena slovarja).
- 133 Spominu Aleksandra Belića. – JiS 5 (1959/60), 161. (Spominski članek; brez podpisa.)

1960

- 134 **Osnove fonetike.** – Ljubljana, 1960, 103 str. (Razmnoženo.)
- 135 Deux mots slovénes. – Balkansko ezikoznanie 2 (1960), 119–121.
- 136 Nekaj rastlinskih imen. – JiS 6 (1960/61), 28–29.
- 137 Dialektični arhaizmi. – JiS 6 (1960/61), 31–32.
- 138 Blegaš ali Blegoš? – JiS 6 (1960/61), 32.
- 139 Še o rodbinskem imenu Tavčar. – JiS 6 (1960/61), 32.

- 140 *Slovenska imena gob.* – JiS 6 (1960/61), 104–107. (Rubrika Ocene in poročila s popravkom na str. 144.)
- 141 Jezikovni paberki. – JiS 6 (1960/61), 170–171.
- 142 Slovenska krajevna imena na *-jane.* – JiS 6 (1960/61), 187–191, 220–225. (Soavtor.)
- 143 J. Schütz, *Die Geographische Terminologie des Serbokroatischen.* – Rocznik slawistyczny 21 (1960), 147–160. – (Ocena.)
- 144 *Poročilo o habilitacijskem delu dr. Franceta Tomšiča.* – V: Objave univerze v Ljubljani 1960, št. 20, 36–38. (Soavtor.)

1961

- 145 **Slovenska vodna imena II.** – Dela SAZU II/9, ISJ 6, Ljubljana, 1961, 354 str.
- 146 Die voroslavischen Schichten im slovenischen Namen- und Wortschatz. – VI. Internationaler Kongress für Namenforschung, München 1961, 148–153.
- 147 Problematika slovenske onomastike. – Księga referatów, Prace onomastyczne 5, I. międzynarodowa slawistyczna konferencja onomastyczna, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, 99–102.
- 148 Karczowisha. Z badań nad językami Jugosławii. – V: Zeszyty językoznawcze 6, Warszawa 1961, 45–66.
- 149 *O slovenskem jeziku.* – Naši razgledi 1961, 26. 8., 389–390. (Z dvema fotografijama.)
- 150 Slovensko imenoslovje. – JiS 7 (1961/62), 130–135.
- 151 Etimološko raziskovanje slovenske leksike. – JiS 7 (1961/62), 193–199.
- 152 Ebenhard Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten. I. Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen. II. Alphabetisches kärntner Siedlungsnamenbuch. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie. Band L, LI. Herausgegeben vom Geschichtsverein für Kärnten, Klagenfurt 1956–1958.* – SR 13 (1961/62), 303–311. (Nadaljevanje enote 131.)

1962

- 153 Nordijsko-slovenske leksične paralele. – JiS 8 (1962/63), 144–148. (Po seminarski nalogi Lene Petrič-Holmquist pripravil F. Bezljaj.)
- 154 Pravopisna vojna. – Delo 1962, 15. 8., str. 6.
- 155 V spomin Maxu Vasmerju. – JiS 8 (1962/63), 149–150.

1963

- 156 **Etimološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek.** – Ljubljana, 1963, 28 str.
- 157 Ob izidu poskusnega snopiča Etimološkega slovarja slovenskega jezika. – SR 14 (1963), 209–210.
- 158 *Kritične pripombe k avstrijskemu delu o koroških krajevnih imenih.* – Razprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja III/3 (1963), 67–94.
- 159 *Kritične pripombe k avstrijskemu delu o koroških krajevnih imenih.* – Slovenski vestnik 1963, 29. 11., str. 3; 21. 12., str. 3.

- 160 Kultura jezika in slovenska javnost. – Naši razgledi 1963, 8. 6., str. 223.
- 161 Ime Slovenec. – JiS 9 (1963/64), 65–68, 126–127, 173–179. (Po seminarski nalogi Toma Korošca priredil za tisk F. Bezljaj.)
- 162 Nekaj misli o etimologijah – JiS 9 (1963/64), 121–125.
- 163 Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen. Osteuropa-Institut an der freien Universität Berlin, Slavistische Veröffentlichungen, Band 27, Berlin 1963.* – JiS 9 (1963/64), 191–193.
- 164 Simpozij o Vuku Karadžiću, Beograd, 14. do 22. 9. 1964. – JiS 9 (1963/64), 265–266. (Poročilo.)
- 165 Franc Miklošič (20. XI. 1813 – 7. III. 1891). Ob stopedesetletnici rojstva. – JiS 9 (1963/64), 37–44.
- 166 Posredovati kulturno zgodovinsko vrednost sleherne besede. – Delo 1963, 20. 7., str. 5. (Intervju; s fotografijo.)

1964

- 167 Blišč in beda slovenskega jezika. – Tovariš 1964/5, 26–27; 1964/6, 40–41; 1964/7, 22–23; 1964/8, 40–41; 1964/9, 40–41; 1964/10, 24–25; 1964/11, 24–25; 1964/12, 44–45; 1964/13, 24–25; 1964/14, 14–15.
- 168 Nemške izposojenke v slovenščini. – Dopisnik 3/10 (1964), 5. (Rubrika Šola slovenskega pisanja.)
- 169 Franz Miklosich (20. XI. 1813 – 7. III. 1891). – Auswahl jugoslawischer Literatur 1960–1964, Katalog 2, 5–15.
- 170 Kritične pripombe k avstrijskemu delu o koroških krajevnih imenih. – Slovenski vestnik 1964, 13. 1., str. 3; 10. 1., str. 3; 17. 1., str. 3; 24. 1., str. 3; 31. 1., str. 3. (Nadaljevanje enote 159.)

1965

- 171 Položaj slovenščine v okviru slovanskih jezikov. – V: SSJLK 1 (1965), 9 str. (Povzetek v ruščini in angleščini.)
- 172 Leksikalni fond slovenskega jezika. – V: SSJLK 1 (1965), 11 str. (Povzetek v ruščini in angleščini.)
- 173 Slovenski imenotvorni proces. – JiS 10 (1965), 113–118.
- 174 Od kod ime *Jereka*. – JiS 10 (1965), 224.
- 175 *Gibanica* in *beganica*. – JiS 10 (1965), 224.
- 176 Slovensko *vada* 'vaba pri ribolovu'. – JiS 10 (1965), 256.
- 177 Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar. Dela SAZU II, Ljubljana 1964.* – JiS 10 (1965), 101. (Ocena dela.)
- 178 Spominu Ivana Grafenauerja. – JiS 10 (1965), 1–2.
- 179 In memoriam Tadeusz Lehr-Splawiński. – JiS 10 (1965), 33–34.
- 180 Václav Machek (8. XI. 1894 – 1. IV. 1965). – JiS 10 (1965), 208–209.

1966

- 181 Karakteristika slovenskega izraznega fonda. – V: SSJLK 2 (1966), 14 str. (Povzetek v angleščini in ruščini.)
- 182 Slovensko *žáltav*, *žólhek*, *žárek* in *jédek*. – JiS 11 (1966), 80.
- 183 Ivan Grafenauer – in memoriam. – Bulletin Scientifique, 2/11, 1966, št. 1–2.

1967

- 184 **Eseji o slovenskem jeziku.** – Ljubljana, 1967, 184 str.
 185 Slovenščina v krogu slovanskih jezikov.– V: SSJLK 3 (1967), 10 str. (Povzetek v angleščini in ruščini.)
 186 Opyt raboty nad slovenskim ètimologièeskim slovarom.– Voprosy jazykoznanija (1967/4), 46–54.
 187 Predoslje a Prelosno. – Zpravodaj mistopisné komise ČSAV, 8, 1967, 5–7.

1968

- 188 Novejše zanimivosti iz slovenske leksike.– V: SSJLK 4 (1968), 11 str. (Povzetek v ruščini.)
 189 Sloveno-slavica. – Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki, Wrocław (1968), 20–24.
 190 Prgišče imen. – V: Goriška srečanja (Nova Gorica) 3 (1968), 48–49. (S fotografijo.)
 191 Einige slovenische und baltische lexische Parallelen.– Linguistica 8 (1966–68), 63–81.
 192 *Manfred Mende, Romanische Lehnwörter im Slovenischen. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades genehmigt durch die Philosophische Fakultät der Freien Universität Berlin.* – Linguistica 8 (1966–68), 213–218. (Ocena dela.)
 193 *Slavistična Praga. Vtisi nekaj slovenskih udeležencev s VI. mednarodnega slavističnega kongresa.* – Naši razgledi 1968, 21. 9., str. 532.

1969

- 194 Novejša dognanja v slovenski toponomastiki.– V: SSJLK 5 (1969), 10 str. (Povzetek v ruščini.)
 195 Onomastika in leksikologija.– OJ 1 (1969), 10–21.
 196 Naloge in poti slovenskega imenoslovja. – OJ 1 (1969), 243–248.
 197 Slovenski jezik v luči leksikologije.– V: Radovi ANUBiH 35 (Sarajevo), knj. 12, 1969, 85–100.
 198 Das vorlawische Substrat im Slowenischen.– V: Alpes orientales 5, Dela SAZU 24, ISN 10, 1969, 19–36.
 199 *Ernst Dickermann, Studien zur Hydronimie des Savesystems I–II, Heidelberg 1966.* – OJ 1 (1969), 199–206. (Ocena študije.)

1970

- 200 Etyma slovenica.– Razprave SAZU VII/4, 1970, 153–181.
 201 Slovensko *Dežno*, *zid* in sorodno. Slovensko *Tajna* in *Tanja*. Slovensko *Imeno* in belorusko *Imenin*.– OJ 2 (1970), 64–77.
 202 Glagolski derivati *-žigati*, *-žagati*. – JiS 16 (1970/71), 94–95.
 203 Dopolnilno gradivo k problematiki slovenskih prefiksov *eN* in *oN*. – JiS 16 (1970/71), 161–163.
 204 Posebnosti slovenske leksike (besede z začetnim *g*).– JiS 16 (1970/71), 229–234.
 205 Leksikološka glosa: *zbogati se* 'izpriditi se'. – JiS 16 (1970/71), 265.

- 206 *Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnografiju 4 (Priština), sv. 1, 1969.* – OJ 2 (1970), 221–223. (Ocena.)
- 207 *Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968.* – OJ 2 (1970), 224–226. (Ocena.)

1971

- 208 **Osnove fonetike.** – Ljubljana, 1971, 80 str. (2. izdaja, samozaložba.)
- 209 *Etimološke analize slovanskih homonimov.* – V: SSJLK 7 (1971), 10 str. (Povzetek v ruščini.)
- 210 *Einige Fälle des -o- : -eu- Ablauts im Slavischen.* – *Linguistica* 9 (1971), 23–32.
- 211 *Leksikološke glose.* – *JiS* 17 (1971/72), 39–43.
- 212 *Razmerje med slovensko in slovansko leksiko.* – *JiS* 17 (1971/72), 101–107.
- 213 *K viru besed. Slovenski etimološki slovar.* – Delo 1971, 10. 7., str. 20. (Intervju, s fotografijo.)

1972

- 214 *Pomen slovenščine za slovansko etimologijo.* – V: SSJLK 8 (1972), 191–201. (Povzetek v ruščini.)
- 215 *Na robu srbohrvatskega (in slovenskega) etimološkega slovarja.* – *JiS* 18 (1972/73), 139–141, 179–182, 224–226, 284; *JiS* 19 (1973/74), 19–22, 88–89, 123–125; *JiS* 20 (1974/75), 114–115; *JiS* 22 (1976/77), 7–9.

1973

- 216 **Kratek pregled praslovanskega glasoslovnega razvoja.** – Ljubljana, 1973, 15 str. (Razmnoženo.)
- 217 *Besedna družina v slovanskih jezikih.* – V: SSJLK 9 (1973), 7–13.
- 218 *Kleine Beiträge zur slavischen Wortforschung.* – *Linguistica* 13 (1973), 111–115.
- 219 *Arhaizmi v koroških narečjih.* – V: *Koroški kulturni dnevi I* (1973), 72–81.
- 220 *Leksikološke glose.* – *JF* 30 (1973), 243–249.
- 221 *Liber de simplicibus Benedicti Rinij.* – *JiS* 19 (1973/74), 185–192. (S sodelovanjem V. Suyerja.)
- 222 *P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, Zagreb 1971.* – *Etimologija* 1971, Moskva, 1973, 373–383. (Ocena.)

1974

- 223 **Začasni slovar slovenskih priimkov.** – Ljubljana, 1974, 723 str. (Uredniško delo.)
- 224 *Zakovitosti arealov v slovenski leksiki.* – V: SSJLK 10 (1974), 7–13.
- 225 *Zajednička problematika južnoslavenske leksike.* – V: 24. seminar za strane slaviste, Zadar – Sarajevo, Zbornik predavanj (1973), 5–17.
- 226 *Spuren der baltoslavischen Wortmischungen.* – *Baltistica* (Vilnius) 10 (1974), 21–30.

1975

- 227 **Repetitorij slovanske morfologije.** – Ljubljana, 1976, 13 str. (Razmnoženo.)
 228 Onomastika v etimoloških slovarjih. – OJ 5 (1975), 3–8.
 229 *P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II, Zagreb 1972.* – Etimologija 1973, Moskva, 1975, 181–190. (Ocena.)
 230 *Zgodovinski slovar slovenskega jezika. Poglavlje iz jezikoslovja.* – Delo 1975, 17. 5., str. 24.
 231 *Na Kranjskem je največ Horvatov.* – 7 D 4 (1975), 14–15. (Intervju, dve fotografiji.)

1976

- 232 Petindvajset let dela za slovenski etimološki slovar. – V: SSJLK 12 (1976), 7–15.
 233 **Etimološki slovar slovenskega jezika I.** – Ljubljana, 1976, 235 str.
 234 Slovensko **irъjъ*, **vyrъjъ* in sorodno. – OJ 6 (1976), 57–70.
 235 Problematika imen *Vir* in *Skočidjevojka*. – 1. jugoslavenska onomastička konferencija (Tivat 1975), Titograd 1976, 13–20.
 236 Nемеckое *Himmel(reich)* i slavjanskoe **irijъ*, **vyrijъ*. – V: Sovetskoe slavojanovedenie 5 (1976), 62–67.
 237 *Moj pogled na jezik.* – JiS 22 (1976/77), 40–43.
 238 O imenih *Sneberje*, *Sostro* in drugo. – JiS 22 (1976/77), 225–227.
 239 Jože Stabej 80. letnik. – Delo 1976, 5. 3., str. 8.

1977

- 240 Slovenščina in stara cerkvena slovanščina. – V: Nahtigalov zbornik, 1977, 27–35.
 241 Abesivna funkcija prepozicije in preverba *o(b)*. – V: Posebna izdanja ANUBiH, knj. 34/6, 1977, 41–47.
 242 Slovensko-baltijskie leksičeskie paraleli. – Baltistica (Priedas, Vilnius) 2 (1977), 15–19.
 243 *P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–II.* – V: Radovi ANUBiH, 60, knj. 19, Sarajevo 1977, 21–60. (Ocena.)
 244 *Trideset let iskanj v samoti. Pred izidom prve knjige Etimološkega slovarja slovenskega jezika iz jezikoslovne delavnice prof. dr. Franceta Bezljaja.* – ITD 1977, 28. 1., str. 13. (S fotografijo.)

1978

- 245 Zanimivosti iz slovenske leksike. – V: SSJLK 14 (1978), 5–17.
 246 Slovensko *kremuc* in bolgarsko *kremuš* 'alliaria officinalis'. – JiS 24 (1978/79), 5–7.
 247 Slovensko, kajkavsko in čakavsko *kača* 'serpens'. – JiS 24 (1978/79), 65–67.
 248 Slovensko *kos biti komu* 'parem esse, superari'. – JiS 24 (1978/79), 193–195.

1979

- 249 *Kaj skrivajo besede?* – V: Rodna gruda 26/11 (1979), 12–13. (Intervju, s fotografijo.)

1980

- 250 Nekaj pripomb ob željno pričakovanih knjigah. – JiS 26 (1980/81), 4–9.
 251 Sloveno-baltica. – JiS 26 (1980/81), 51–53.
 252 *Z dušo in srcem slavist. O svojem znanstvenem delu, tudi slovenskem etimološkem slovarju, pa še nekaj o sebi in Slovencih govori akademik prof. dr. France Bezljaj.* – Naši razgledi 1980, 24. 10., str. 588 in 579.

1981

- 253 Slovenski delež v razvoju etimologije 19. stoletja. – V: SSJLK 17 (1981), 117–127.
 254 Kočljivi onomastični problemi. – V: Četrta jugoslovanska onomastična konferenca (1981), Zbornik referatov, 1981, 1–9.
 255 Trdi orehi slovenskega imenoslovja. – Delo 1981, 7. 11., str. 23.
 256 Jože Stabej – In Memoriam. – Naši razgledi 30 (1981), 45.
 257 Iz južnoslovanske leksike. – JiS 27 (1981/82), 45–47.

1982

- 258 **Etimološki slovar slovenskega jezika II.** – Ljubljana, 1982, 265 str.

1983

- 259 **Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. – Osnovnaja sistema i terminologija slavjanskog onomastiki. – Grundsistem und Terminologie der Slawischen Onomastik.** – Skopje, 1983, 412 str. (Sourednik.)

1984

- 260 Slovensko *bekiniti se* 'igrati se'. – JiS 29 (1983/84), str. 118.
 261 Slovensko *pletnja* 'romarski čoln na Bledu'. – JiS (1983/84), str. 294.
 262 Iz slovenskega imenoslovja. – Ruška kronika, Ruše 1985, 25–26.

LITERARNA VEDA

1939

- 1 Kiril Hristov. – LZ 59 (1939), 40–42. (Beseda o avtorju ob prevodu treh njegovih del v slovenščino.)
 2 Slaniki – pravljica. – LZ 59 (1939), 102–106. (S psevdonimom Inocenc Revaj.)
 3 Taras Ševčenko. – LZ 59 (1939), 127–129. (Spremna beseda ob prevodu Pesmi v slovenščino.)
 4 Ivan Franko. – LZ 59 (1939), 253–256. (Spremna beseda ob prevodu Frankovega »Mojzesa« v slovenščino.)
 5 Nekaj vzrokov. – LZ 59 (1939), 489–502.
 6 Kalevala. – LZ 59 (1939), 576–578. (Spremna beseda ob prevedenem odlomku iz Kalevale.)

1940

- 7 Nikolaj Gavrilovič Černyševskij. – LZ 60 (1940), 571–579.

1946

- 8 Sodobna češka literatura. – Slovenski poročevalec 1946, 23. 2., str. 6. (V rubriki Kulturni pregled.)

- 9 Češki film po vojni. – Slovenski poročevalec 1946, 9. 6., str. 6. (V rubriki Kulturni pregled.)
- 10 Obletnica Karamzinove smrti. – Slovenski poročevalec 1946, 15. 6., str. 6. (V rubriki Kulturni pregled.)
- 11 Češka književnost danes. – Razgledi 1 (Trst), št. 3 (1946), 135–137.

1947

- 12 Tone Šifrer. – V: Tone Šifrer, Kmet in stvari (izbor iz pesmi in proze), Ljubljana 1947, 12–19. (Uvodni članek o T. Šifrerju.)

1954

- 13 *Matija Murko, Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930–1932, I–II. Djela JAZU, knj. 41–42, Zagreb 1951.* – SR 5–7 (1954), 365–368. (Ocena dela.)

NARODOPISJE

1948

- 1 Ljudski pevec iz Tera. – Slovenski etnolog 1 (1948), 65–71.

1949

- 2 *Matyáš Murko, Rozpravy z oboru slovanského národopisu. Práce slovanského ústavu v Praze. Svazek 21 (1947), 340.* – Slovenski etnolog 2 (1949), 142–144. (Ocena dela.)

1951

- 3 Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih. – Slovenski etnolog 3–4 (1951), 342–353.
- 4 *W. Havera, Neuere Literatur zum Sprachtabu. Sitzungsberichte Wiener Akad. d. Wiss., Phil.-Hist. Klasse, 223, 5, Wien 1946.* – Slovenski etnolog 3–4 (1951), 451–455. (Ocena dela.)

1967

- 5 Stiska narodopisja. – Naši razgledi 1967, 25. 3., 120–121.

ČEBELARSTVO

1947

- 1 Zimsko krmljenje čebel z dekstrinom. – Slovenski čebelar 49 (1947), 12–19.
- 2 Facelija. – Slovenski čebelar 49 (1947), 167–170. (S fotografijo.)
- 3 Problem izboljšanja čebelje paše. – Slovenski čebelar 49 (1947), 161–163, 193–196.
- 4 Rdeča detelja. – Slovenski čebelar 49 (1947), 204–206. (Z risbo.)
- 5 Uspehi sovjetskega čebelarstva. – Slovenski čebelar 49 (1947), 321–326. (Z dvema fotografijama in risbo.)

1948

- 6 Drobci iz pradavnine. – Slovenski čebelar 50 (1948), 14–21, 57–64. (S fotografijami.)
- 7 Dr. ing. Jaroslav Svoboda, Kako ravnamo z medom. – Slovenski čebelar 50 (1948), 133–136. (S fotografijami; prevod iz češčine.)

8 Medena detelja. – Slovenski čebelar 50 (1948), 165–169. (Z dvema fotografijama.)

9 Iznajdba premičnega satovja. – Slovenski čebelar 50 (1948), 242–246. (Z risbami.)

1949

10 O nekatarijah in nektarju. – Slovenski čebelar 51 (1949), 8–11. (S fotografijami.)

11 Christian Konrad Sprengel. – Slovenski čebelar 51 (1949), 57–59. (S fotografijama.)

12 Dresura čebel. – Slovenski čebelar 51 (1949), 83–86. (S fotografijo in tremi risbami.)

13 Novejša raziskavanja o vzrokih rojenja. – Slovenski čebelar 51 (1949), 135–139. (Z grafi.)

14 Staranje satja. – Slovenski čebelar 51 (1949), 139–140. (S fotografijami; brez podpisa, začetnici D. B.)

15 Čebelarjev pogled na svet. – Slovenski čebelar 51 (1949), 217–219. (S psevdonimom Inocenc Revaj.)

1950

16 Čebelarjeva zima. – Slovenski čebelar 52 (1950), 19–21. (Z risbo; psevdonim Inocenc Revaj.)

17 Kako nastane roj. – Slovenski čebelar 52 (1950), 54–57. (Z dvema risbama; psevdonim Inocenc Revaj.)

18 Lov za medom. – Slovenski čebelar 52 (1950), 82–85. (Z risbama; psevdonim Inocenc Revaj.)

1951

19 Prvi koraki. – Slovenski čebelar 53 (1951), 23–25. (Z risbo; psevdonim Inocenc Revaj.)

20 Čebelar kuha vosek. – Slovenski čebelar 53 (1951), 74–76. (S psevdonimom Inocenc Revaj.)

21 Matica se ženi. – Slovenski čebelar 53 (1951), 117–120. (S psevdonimom Inocenc Revaj.)

22 Čebelar na počitnicah. – Slovenski čebelar 53 (1951), 177–180. (S psevdonimom Inocenc Revaj.)

23 Ko cvete ajda. – Slovenski čebelar 53 (1951), 222–226. (S psevdonimom Inocenc Revaj.)

1952

24 Medica zori. – Slovenski čebelar 54 (1952), 13–15.

1956

25 Knjiga o čebelarstvu. – Ljubljana, 1956. (Bibliografsko ni bilo mogoče potrditi.)

PREVODI

1939

- 1 Kiril Hristov, Jutro na morju. – LZ 59 (1939), 36–37.
- 2 Kiril Hristov, Ničvrednež. – LZ 59 (1939), 37–40.
- 3 Kiril Hristov, Iz »Trenutkov in večnosti«. – LZ 59 (1939), 42.
- 4 Ševčenkove pesmi (iz »Misli in domislic«). – LZ 59 (1939), 124–126.
- 5 Ivan Franko, Uvod v Mojzesa. – LZ 59 (1939), 256–257.
- 6 Iz Kalevale. – LZ 59 (1939), 569–576.

1946

- 7 Beneš, Koncentracijsko taborišče. – Ljudska pravica 1946. (Bibliografsko ni bilo mogoče potrditi.)

1947

- 8 **Aleksej Nikolajevič Tolstoj, Izbrane povesti, Ljubljana 1947, XVII + 306 str.**

BIBLIOGRAFIJA

1956

- 1 Bibliographia Onomastica. – OJ 6 (1955/56), 276–280. (Soavtor.)

ŠTEVILČNI IZVLEČEK VRST SESTAVKOV

Polkrepki tisk zaznamuje sestavke iz jezikoslovja, svetli sestavke iz literarne vede, ležeče so izpisane številke sestavkov iz narodopisja, drobnejše pa zaporedne številke sestavkov iz čebelarstva.

1. Knjižne izdaje – 15 enot: 2, 7 (soavtor), 106, 134, 145, 156, 184, 208, 216, 223 (urednik), 227, 233, 258, 259 (sourednik); 25.
2. Razprave – 68 enot: 3, 5, 6, 8, 9, 20, 54, 56, 100, 101, 102, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 122, 123, 125, 126, 127, 142, 146, 147, 148, 150, 151, 153, 161, 171, 172, 173, 181, 185, 186, 188, 191, 194, 195, 197, 198, 200, 201, 204, 209, 210, 212, 214, 217, 218, 219, 221, 224, 225, 226, 232, 234, 235, 236, 240, 241, 242, 245, 253, 254; 1, 3.
3. Intervjuji, ocene, poročila – 44 enot: 4, 22, 32, 33, 34, 35, 58, 59, 60, 103, 108, 110, 120, 131, 132, 143, 144, 149, 152, 158, 159, 163, 164, 166, 170, 177, 192, 193, 199, 206, 207, 213, 222, 229, 230, 231, 237, 243, 244, 249, 252; 13; 2, 4.
4. Članki – 93 enot: 1, 21, 55, 57, 104, 105, 107, 111, 117, 118, 119, 121, 124, 128, 129, 130, 133, 135, 136, 140, 154, 155, 157, 160, 162, 165, 167, 168, 169, 178, 179, 180, 182, 183, 187, 189, 190, 196, 202, 203, 205, 211, 215, 220, 228, 238, 239, 246, 247, 248, 250, 251, 255, 256, 257, 262; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12; 5; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24.
5. Drobni prispevki – 85 enot: 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 137, 138, 139, 141, 174, 175, 176, 260, 261.

Mateja Hočevar
Filozofska fakulteta

- 8 Moderna družba. - Slovenski slovar (1976), 165-199 (Zbirna monografija) (1976)
- 9 Izvajanje gradbenih del (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 10 O nekaterih vidih razvoja slovenskega jezika (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 11 Christian Konrad Sprengel - Slovenščina (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 12 Miroslav Krleža: izbor del (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 13 Novaša raziskovanja v slovenski literaturi (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 14 Slovenski jezik - Slovar (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 15 Čebelarstvo v Sloveniji (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 16 Čebelarstvo v Sloveniji (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 17 Slovenski jezik - Slovar (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 18 Slovenski jezik - Slovar (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 19 Slovenski jezik - Slovar (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 20 Slovenski jezik - Slovar (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 21 Slovenski jezik - Slovar (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 22 Slovenski jezik - Slovar (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 23 Slovenski jezik - Slovar (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 24 Slovenski jezik - Slovar (1976) (Zbirna monografija) (1976)
- 25 Knjiga o čebelarstvu - Ljubljana, 1976 (Bibliografija o slovenski literaturi) (1976)

BIBLIOGRAFIJA DUŠANA MORAVCA
OB SEDEMDESETLETNICI

1939

- B Nekaj vprašanj našega gledališča. – Naša rast, 2, 1939/40, 30–31, 47–48.
Cankarjevi »Hlapci« nekdanj in sedaj. – Naša volja, 15. III. 1939, 6.
Nova slovenska drama na našem odru. – Naša volja, 15. III. 1939, 6. – L.
Štandeker, Prevara.

1940

- B »Gledališče mladih.« – Naša rast, 2, 1939/40, 63–64.
Ob letošnjih predstavah Ivana Mraka. – Naša volja, 19. II. 1940, 7.
O »Lepi Vidi« brez lepe Vide. – Naša volja, 8. VI. 1940, 7.

1941

- B Ljubljanska drama. – Naša rast, 3, 1940/41, 36–38.

1944

- B Naš radio in njegovi kulturni sporedi. – Slovenski poročevalec, 19. I. 1944.
Molière v našem Narodnem gledališču. – Slovenski poročevalec, 25. XI. 1944.
Ivan Goran Kovačić. – Slovenski poročevalec, 2. XII. 1944.
Ob obletnici Cankarjeve smrti. – Slovenski poročevalec, 20. XII. 1944.
Lojze Potokar. Petindvajsetletnica dela. – Slovenski poročevalec, 20. XII.
1944.

1945

- A **Gradivo za bibliografijo slovenskega osvobodilnega tiska.** I. Periodični tisk.
– Ljubljana, Propagandna komisija pri IOOF 1945. 31 str. Soavtor Cene
Kranjc. Uvod (str. 3–10).
- B Ob Nušičevi »Sumljivi osebi«. – Slovenski poročevalec, 27. I. 1945, 3.
Linhartova Županova Micka – prvi dokument demokratične miselnosti v slo-
venski literaturi. – Slovenski poročevalec, 15. III. 1945, 3.
OF in slovenska kultura. – Slovenski poročevalec, 27. IV. 1945, 6–7.
Frontna gledališča. – Slovenski poročevalec, 6. VI. 1945, 3.
Francoska revolucija in prerod slovenske kulture. – Slovenski poročevalec, 14.
VII. 1945, 4.
»Za narodov blagor.« – Slovenski poročevalec, 19. X. 1945, 6.
Ivan Cankar. – Slovenski poročevalec, 11. XII. 1945, 6.

1946

- B Odsev osvobodilne borbe v naši književnosti. – Koledar Osvobodilne fronte
slovenskega naroda, 1946, 121–122.
Prešeren v partizanskem tisku. – Slovenski poročevalec, 8. II. 1946, 3.
Slovensko narodno gledališče za Trst in Primorsko. – Slovenski poročevalec,
26. III. 1946, 6.
Recitacijski nastop J. Tirana. – Slovenski poročevalec, 9. IV. 1946, 6.
Ljudska izdaja »Kralja na Betajnovi«. – Slovenski poročevalec, 21. V. 1946, 6.
Knjižnica slovenskega gledališča. – Slovenski poročevalec, 9. VI. 1946, 6.

»Sovražniki« Maksima Gorkega v slovenskem prevodu. – Slovenski poročevalec, 13. VIII. 1946, 4.

Nova podoba Levstikovega »Tugomera«. – Slovenski poročevalec, 15. IX. 1946, 5.

Narodno gledališče na Reki. – Slovenski poročevalec, 23. X. 1946, 4.

Evropski potopis Prežihovega Voranca. – Slovenski poročevalec, 5. XI. 1946, 4. – Borba na tujih tleh.

Kreftovi »Krajnski komedijanti«. – Slovenski poročevalec, 29. XI. 1946, 6.

Zbrano delo Antona Aškercja. – Slovenski poročevalec, 15. XII. 1946, 5.

1947

B Rollandov »Miklavž Breugnon«. – Slovenski poročevalec, 12. I. 1947, 5.

»Podobe našega pohoda.« – Slovenski poročevalec, 19. I. 1947, 4. – Pesniška zbirka Franceta Kosmača.

Pripombe k izdajam naših in tujih klasikov. – Slovenski poročevalec, 6. III. 1947, 3.

Teden dni med praškimi gledališči. – Slovenski poročevalec, 1. IV. 1947, 4.

Beograjsko dramsko gledališče. Ob njegovem gostovanju v Zagrebu. – Slovenski poročevalec, 28. V. 1947, 5.

Roman o Stendhalu. A. K. Vinogradov: Tri barve časa. – Slovenski poročevalec, 13. VI. 1947, 5.

Multatulijev »Maks Havelaar«. – Slovenski poročevalec, 19. VI. 1947, 4.

Kaj je s publikacijami Akademije znanosti in umetnosti? – Slovenski poročevalec, 27. VIII. 1947, 4.

Izbrano delo Williama Shakespeara. – Slovenski poročevalec, 2. X. 1947, 6.

Bolgarsko gledališko življenje. – Slovenski poročevalec, 22. X. 1947, 6.

Marija Nablocka. – Slovenski poročevalec, 28. X. 1947, 5. – 25-letnica dela.

Moskovski »Hudožestveniki« na filmskem platnu. Ob premieri filma »Mojstri scen«. – Slovenski poročevalec, 18. XI. 1947, 6.

Zbrano delo Simona Gregorčiča. – Slovenski poročevalec, 29. XI. 1947, 8.

1948

B Jubilejne izdaje Župančičevega dela. – Slovenski poročevalec, 25. I. 1948, 5.

Nova knjiga Juša Kozaka. – Slovenski poročevalec, 25. I. 1948, 5. – Lesena žlica, I.

Zbrano delo Janka Kersnika. – Slovenski poročevalec, 10. II. 1948, 5.

Levstikovo Zbrano delo. – Slovenski poročevalec, 8. VI. 1948, 4.

Slovensko narodno gledališče v letu 1947–48. Misli ob sklepu sezone v ljubljanski Drami. – Slovenski poročevalec, 26. VI. 1948, 4.

Prvi slovenski umetniški film. – Slovenski poročevalec, 16. X. 1948, 4. – Na svoji zemlji.

Ob krstu Kreftovih »Krajnskih komedijantov«. – Slovenski poročevalec, 30. X. 1948, 4.

Globoko so korenine. Druga letošnja premiera v ljubljanski Drami. – Slovenski poročevalec, 9. XI. 1948, 3.

Cankarjevi »Hlapci«. Tretja letošnja premiera v ljubljanski Drami. – Slovenski poročevalec, 9. XII. 1948, 4.

1949

- A Pogled na letošnje delo naše Drame. – Novi svet, 4, 1949, 805–815.
Shakespeare pri Slovencih. – Slavistična revija, 2, 1949, 51–74, 250–291.
- B Kristanova drama »Za nov svet«. – Novi svet, 4, 1949, 999–1001.
Slovenska knjiga v letu 1948. – Slovenski poročevalec, 1. I. 1949, 3.
J. Petrov: Otok miru. Nova premiera v dramskem gledališču. – Slovenski poročevalec, 13. I. 1949, 3.
Zapiski o mariborskem gledališču. – Slovenski poročevalec, 30. I. 1949, 5.
Mira Pucova: »Ogenj in pepel«. Ob krstu nove domače drame. – Slovenski poročevalec, 19. II. 1949, 2.
M. Gorki: »Vasa Železnova«. Gostovanje Hrvatskega narodnega gledališča. – Slovenski poročevalec, 12. III. 1949, 3.
I. Potrč: »Lacko in Krefli«. – Slovenski poročevalec, 19. III. 1949, 3.
»Gorje pametnemu.« Ob premieri komedije A. S. Gribojedova. – Slovenski poročevalec, 20. V. 1949, 2–3.
Ob gostovanju Jugoslovanskega dramskega gledališča. – Slovenski poročevalec, 24. VI. 1949, 3.
- Č Kajuhove pesmi. – Ljubljana, Slovenski knjižni zavod 1949. 130 str. Uvod (str. 5–26), opombe (str. 109–127).

1950

- A Gledališke vezi med Zagrebom in Ljubljano. – Novi svet, 5, 1950, 584–601.
- B Drama o tujih fevdalcih na naših tleh. – GL SNG Drama, 30, 1950/51, 1–5. – B. Kreft, Celjski grofje.
- Č Etbin Kristan: Izbrano delo. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1950. 222 str. (Klasje. 23) Spremna beseda, opombe (str. 195–222).
Janez Trdina: Bajke in povesti o Gorjancih. – Ljubljana, Mladinska knjiga 1950. 238 str. Uvod (str. 5–9), opombe (str. 231–238).

1951

- A Franc S. Finžgar. – F. S. Finžgar: Razrušeni život. Zagreb 1951, 91–94.
Dunajski gledališki razgledi. – Novi svet, 6, 1951, 762–767, 861–864.
- B Ostrovski in njegova »Nevihhta«. – GL MGL, 1, 1951, 5–13.
Komedijska o denarju in o zlagani ljubezni. – GL MGL, 1, 1951, 43–47. – A. R. Lesage, Turcaret.
Vizija o mestu, ki ga še ni. – GL MGL, 1, 1951, 67–69. – J. B. Priestley, Prišli so pred neko mesto.
Paberki okrog »Jakoba Rude«. – GL MGL, 2, 1951/52, 3–6.
Etbin Kristan je spet med nami. – Ljudska pravica, 3. VI. 1951, 4.
Ob jubileju Eme Starčeve. – Ljudska pravica, 20. X. 1951, 8.
Pred sedmimi leti je padel Kajuh. – Slovenski poročevalec, 22. II. 1951, 2.

1952

- A Kazališne vezi između Zagreba i Ljubljane. – Republika (Zagreb) 8, 1952, 127–134.
- B Drama o prebujanju vesti. – GL MGL, 2, 1951/52, 55–57. – J. B. Priestley, Inšpektor na obisku.

Pomenki z recenzenti. O napisanih in nenapisanih kritikah. – GL MGL, 2, 1951/52, 76–85.

Drama izgubljenega zaupanja. – GL MGL, 3, 1952/53, 3–7. – D. Roksandić, Nad prepadom.

Literarni bluf ali družbena kritika? – GL MGL, 3, 1952/53, 31–33. – J. Anouilh, Popotnik brez prtljage. – Ponatis: GL MGL, 28, 1977/78, 89–91.

Pregarčeve zadnje vezi z Ljubljano. – Naši razgledi, 1, 1952, št. 12, str. 18–19.

Nekaj avtoportretov naših igralcev iz leta 1927. Prispevek ob 60-letnici slovenskega gledališča. – Naši razgledi, 1, 1952, št. 13, str. 17; št. 14, str. 14–15.

Izpovedi tesnobnih dni. O liriki Joža Šeliga. – Naši razgledi, 1, 1952, št. 15, str. 15.

Gledališče brez programa? Pomenek s Filipom Kalanom. – Naši razgledi, 1, 1952, št. 20, str. 22–23.

Ob petinosemdesetletnici Etbina Kristana. – Slovenski poročevalec, 13. IV. 1952, 6.

1953

- A O prizadevanjih, ki so imela najboljši namen. – GL MGL, 4, 1953/54, 83–96. – Večer v čitalnici. – Ponatis: GL MGL, 8, 1957/58, 112–128 in 12, 1961/62, 56–71.

Zapiski o dunajskih gledališčih. – Naši razgledi, 2, 1953, št. 11, str. 15–16.

- B Kako je nastala »Lepa Vida«. Od prve Cankarjeve misli do Verovškove uprizoritve. – GL MGL, 3, 1952/53, 133–135.

Naš dragi avtor. – GL MGL, 3, 1952/53, 187–188. – Aristofan, Lisistrata.

Naša prva srečanja z antiko in z Aristofanom posebej. – GL MGL, 3, 1952/53, 203–205. – Ponatis: GL SNG Maribor, 44, 1964/65, 163–165.

Zgodba, ki marsikaj razodene. – GL MGL, 4, 1953/54, 1–2. – V. Ocvirk, Ko bi padli oživali.

Drama izgubljenih iluzij. – GL MGL, 4, 1953/54, 111–116. – J. B. Priestley, Čas in Conwayevi.

Gledališko pismo iz Slovenije. – GL SNG za Svobodno tržaško ozemlje, 1952/53, št. 3.

Pomenek o repertoarju. – Mestno gledališče Ljubljana v sezoni 1952–1953, 1953, 11–15.

Listi iz dramaturgove kronike. – Mestno gledališče Ljubljana v sezoni 1952–1953, 1953, 28–32.

Etbin Kristan. – Slovenski poročevalec, 25. XI. 1953, 5. – Nekrolog.

1954

- A Med Montmartrom in Montparnassom. Zapiski o pariških gledališčih. – Ljudska pravica, 20. III. – 3. IV. 1954.

Barraultov Marigny. – Naši razgledi, 3, 1954, št. 8, str. 16–17.

Gledališče za vse. – Naši razgledi, 3, 1954, št. 9, str. 12–13.

Burgtheater in Comédie française. Razmišljanje na Semmeringu. – Naši razgledi, 3, 1954, št. 11, str. 13–14.

- B Drama o ljudeh, ki so hoteli živeti. – GL MGL, 4, 1953/54, 155–157. – I. Shaw, Pokopljite mrtve.

- Kaj se je zgodilo v Gogi? – GL MGL, 4, 1953/54, 175–177. – S. Grum, Dogodek v mestu Gogi.
- Balada o puntarju, ki se je prezgodaj rodil. – GL MGL, 5, 1954/55, 3–5. – I. Cankar, Martin Kačur.
- Leto 1400, ali natanko ali manj ali – več? – GL MGL, 5, 1954/55, 55–57. – Ch. Fry, Gospa ne bo zgorela.
- Ali je res Martin Kačur, ves kipeč od navdušenja, grabil bika za roge? – Ljudska pravica, 4. X. 1954, 8.
- Tisti listi iz dramaturgove kronike, ki so že danes godni za tisk. – Mestno gledališče Ljubljana v sezoni 1953–54. 1954, 26–32.
- Svet Janeza Trdine. Ob šestem zvezku Zbranega dela. – Naši razgledi, 3, 1954, št. 13, str. 13.
- Stritarjev roman 1870 in 1954. Ob tretjem zvezku Zbranega dela. – Naši razgledi, 3, 1954, št. 18, str. 20.
- Č. Kajuhove pesmi. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1954. 96 str. Uvod (str. 5–9), urednikovo poročilo (str. 94–95).

1955

- A. Predgovor. – B. Kreft: Velika buna. Beograd 1955, 5–22.
- Evropska gledališka razstava na Dunaju. – Naša sodobnost, 3, 1955, 954–959.
- S poti po Italiji. – Naši razgledi, 4, 1955, št. 12–14.
- Vsebina: Milanski boulevard. Gledališče, ki je majhno samo po imenu. Beneška gledališča.
- Iz dunajskih slavnostnih dni. – Naši razgledi, 4, 1955, 548–549.
- Ob robu dunajskih slavnostnih dni. – Naši razgledi, 4, 1955, 609.
- Zgodovinska tragedija in družbena drama Bratka Krefta. – Nova obzorja, 8, 1955, 147–158, 217–223.
- B. Neapelj na ljubljanskem odru. Iz uvoda v razčlembeno vajo. – GL MGL, 5, 1954/55, 127–131. – E. de Filippo, Filumena Marturano.
- Prvi slovenski Plaut. – GL MGL, 5, 1954/55, 247–248.
- Ob novem krstu. – GL MGL, 5, 1954/55, 271–272. – I. Torkar, Pisana žoga.
- Zapiski o velikem in preprostem človeku. – GL MGL, 6, 1955/56, 8–13. – A. P. Čehov, Utva.
- Zakaj »Dva bregova«? – GL MGL, 6, 1955/56, 39–41. – O drami A. Leskovca.
- Dvajseti vek v antičnem kostumu. – GL MGL, 6, 1955/56, 60–64. – J. Giraudoux, Trojanske vojne ne bo.
- Komedija, ki kaže »življenja majhnost in praznoto«. – GL MGL, 6, 1955/56, 95–98. – N. V. Gogolj, Ženitev. – Ponatis: GL SNG Maribor, 21, 1966/67, 123–126.
- Bratko Kreft. Načrt za esej, ki ni vezan na petdesetletnico. – Naši razgledi, 4, 1955, 66.
- Tudi Ferdo Delak. – Naši razgledi, 4, 1955, 303.
- Kdo je »skuhal genija«? – Naši razgledi, 4, 1955, 426–427. – Polemika.
- Goldoni iz prvega vira. Fragmenti ob gostovanju Piccolo teatra iz Milana. – Naši razgledi, 4, 1955, 445.
- Zvestoba antiki in sodobnemu odru. Ob gostovanju Narodnega gledališča iz Aten. – Naši razgledi, 4, 1955, 519–521.

1956

- A Leto 1907, Cankar in »Pohujšanje«. Iz uvoda v razčlembeno vajo. – GL MGL, 7, 1956/57, 5–15.
Slovenska gledališča na dunajski mednarodni razstavi. – Jezik in slovstvo, 1, 1955/56, 141–145.
Razmišljanje ob delovni luči. – Naša sodobnost, 4, 1956, 58–63.
Slovenska preteklost v Kreftovi drami. – Sodobna pota, 1, 1956, 478–484.
- B Naš Miro Kopač. – GL MGL, 6, 1955/56, 245–250. – 35-letnica dela.
Romanca o Mariani Pinedi. – GL MGL, 6, 1955/56, 271–272. – O drami F. Garcie Lorce.
Življenje ni resno? – GL MGL, 6, 1955/56, 291–294. – O drami A. Salacrouja.
Preveč »Pohujšanja«? – GL MGL, 7, 1956/57, 18.
Razmišljanje o pravičnih ljudeh. – GL MGL, 7, 1956/57, 39–41. – O drami A. Camusa.
Tragedija ubogega dekleta. – GL MGL, 7, 1956/57, 79–84. – A. Remec, Magda.
Pogledali smo čez plot. – Mestno gledališče Ljubljana 1951–1956. 1956, 12–13.
Kako je bilo pred petimi leti. Iz naše kronike 1951. – Mestno gledališče Ljubljana 1951–1956. 1956, 28–39.
V začaranem krogu želja. – Mestno gledališče Ljubljana v sezoni 1955–56. 1956, 5–13.
Shakespeareov, Borov in Kreftov Rihard Tretji. – Naši razgledi, 5, 1956, 71–72.
Osem knjig Janeza Trdine. – Naši razgledi, 5, 1956, 306.

1957

- A Stanislavski in igralec. – Naši razgledi, 6, 1957, 179+182.
- B Pripovedka o dobrem človeku in krivični postavi. – GL MGL, 7, 1956/57, 147–149. – A. France, Crainquebille.
Drama o pozabljenih ljudeh. – GL MGL, 7, 1956/57, 223–224. – I. Torkar, Pozabljeni ljudje.
Nušić pri nas. – GL MGL, 8, 1957/8, 31–32.
Dva tedna pred novo publiko. Iz popotne kronike. – Mestno gledališče Ljubljana, 1956/57. 1957, 10–13. – Gostovanje MGL v Beogradu, Sarajevu in Zagrebu.

1958

- B **Pomenki o sodobnih dramah.** – Ljubljana 1958. 131 str. (Knjižnica Mestnega gledališča. 2)
Vsebina: Uvod. Vizija o mestu, ki ga še ni (J. B. Priestley, Prišli so pred neko mesto). Drama o prebujenju vesti (J. B. Priestley, Inšpektor na obisku). Problemi, ki še niso problemi (C. A. Puget, Srečni dnevi). Drama izgubljenega zaupanja (D. Rokсандić, Nad prepadom). Zgodba o reški Juditi (D. Gervais, Karolina Reška). Literarni bluf ali družbena kritika? (J. Anouilh, Popotnik brez prtljage). Vesela igra iz resnih dni (N. Krasna, Draga Ruth). Komedijska o dvojni morali (A. Roussin, Otroci prihajajo). Resnica v prijetni obliki iluzije (T. Williams, Steklena menažerija). Zgodba, ki marsikaj razodene (V. Ocvirk, Ko bi padli oživel). Drama izgubljenih iluzij (J. B. Priestley, Čas in Conwayevi). Igra o ljudeh, ki so hoteli živeti (I. Shaw, Pokopljite mrtve). Kaj se je zgodilo v Gogi? (S. Grum, Dogodek v mestu Gogi).

Balada o puntarju, ki se je prezgodaj rodil (I. Cankar, Martin Kačur). Leto 1400, ali natanko ali manj ali – več? (Ch. Fry, Gospa ne bo zgorela). Neapelj na ljubljanskem odru (E. de Filippo, Filumena Marturano). Zapisek o velikem in preprostem človeku (A. P. Čehov, Utva). Zakaj »Dva bregova« (A. Leskovec, Dva bregova). Dvajseti vek v antičnem kostumu (J. Giraudoux, Trojanske vojne ne bo). Glosa o hladni teoriji in živi umetnosti (B. Brecht, Dobri človek iz Sečuana). Romanca o Mariani Pinedi (F. Garcia Lorca, Mariana Pineda). Življenje ni resno? (A. Salacrou, Življenje ni resno). Posmeh in izpoved (I. Cankar, Pohujšanje v dolini šentflorjanski). Razmišljanje o pravičnih ljudeh (A. Camus, Pravični ljudje). Pariška komedija 1956 (P. Barillet – J. P. Grédy, Pero). Tragedija ubogega dekleta (A. Remec, Magda). Pripovedka o dobrem človeku in krivični postavi (A. France, Crainquebille). »Skoraj« zgodovinska komedija (A. Tichy, Vselej sta dve možnosti). Drama o pozabljenih ljudeh (I. Torkar, Pozabljeni ljudje). Nušić pri nas (B. Nušić, Dr.). Kaj je poglavitna reč (N. Evreinov, Komedija o sreči). Tragična komedija o človekovem pohlepu (F. Dürrenmatt, Obisk stare gospe). Vse so našle svojo pot (J. Kulundžić, Usode). Sodobna variacija na zelo staro témo (D. Roksandić, Babilonski stolp). Balada o ulici (J. Kozak, Balada o ulici).

Spremna beseda. – K. Brenk: Čarobna paličica. 1958, 57–58.

Tragična komedija o človekovem pohlepu. – GL MGL, 8, 1957/58, 143–145.

– F. Dürrenmatt, Obisk stare gospe.

Vse so našle svojo pot. – GL MGL, 8, 1957/58, 171–173. – J. Kulundžić, Usode.

Sodobna variacija na zelo staro témo. – GL MGL, 8, 1957/58, 263–266. – D. Roksandić, Babilonski stolp.

Balada o ulici. Ob dramatizaciji povesti Juša Kozaka. – GL MGL, 9, 1958/59, 6+9.

C. Audry, Soledad. – GL MGL, 9, 1958/59, 27–28.

Goldonijeva »Krčmarica« v Kondorju. – Jezik in slovstvo, 4, 1958/59, 94.

[Spremna beseda.] – M. Mahnič: Večer v Čitalnici. 1958, 5–7.

»Henrik Četrti« v knjigi. – Naši razgledi, 7, 1958, 120. – W. Shakespeare.

Mestno gledališče v Ljubljani. – Pozorišni život (Beograd) 4, 1958, 22–23.

Nekaj o Remčevih dramah in o »Magdi« posebej. – Sodobna pota, 3, 1958, 72–74.

C Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 3, 1958: Dramska književnost kod Slovenaca.

1959

A Ob dveh Smoletovih prevodih za gledališče. – Jezik in slovstvo, 4, 1958/59, 23–25.

Spremna beseda. – B. Kreft: Velika puntarija. 1959, 125–132.

B Zgodbe osamelih ljudi. – GL MGL, 9, 1958/59, 116–117. – R. Rattigan, Ločene mize.

[Igor Torkar, Delirij.] – GL MGL, 9, 1958/59, 143–144.

[J. B. Priestley, Steklena kletka.] – GL MGL, 10, 1959/60, 1–3.

[Max Frisch, Dobrnik in požigalci.] – GL MGL, 10, 1959/60, 21–23.

Ko bi bil tista leta priromal Cankarjev Kurent... – Ljubljana v ilegali, 1. 1959, 6.

O revolucionarju in njegovem liričnem verzu. – Ljubljana v ilegali, 1. 1959, 130–132. – Rudi Rojc.

Pozdravljen, Kajuh, ki nas je tvoja pesem ogrela. – Ljubljana v ilegali, 1. 1959, 146–147.

Pesnik tihih tragedij, ki se prepletajo skozi fabriški dim. – Ljubljana v ilegali, 1. 1959, 158–159. – Tone Čufar.

Matej Bor – pesnik revolucije. – Ljubljana v ilegali, 1. 1959, 301–302.

Repertoar po meri? – Mestno gledališče Ljubljana v sezoni 1958–59. 1959, 6–9. [Uvod.] – M. Nablocka: Izpovedi. 1959, 5–6.

Julka Staričeva. Poslovilne besede v Mestnem gledališču. – Naši razgledi, 8, 1959, 57.

1960

A **Meščani v slovenski drami.** – Ljubljana, Cankarjeva založba 1960. 312 str. Ruski povzetek, osebno kazalo.

Janez Trdina. Ob dvanajstem in poslednjem zvezku njegovega Zbranega dela. – Naša sodobnost, 8, 1960, 641–647, 803–808. – Ponatis: Mengeški zbornik, 2, 1969, 14–31.

B Fragmenti o Bratku Kreftu. – GL MGL, 10, 1959/60, 103+107–109.

Mirko Zupančič, Rombino, žalostni klovn. – GL MGL, 10, 1959/60, 149–151. Srečanje z Rudolfom Deylom. – GL MGL, 10, 1959/60, 164–166.

[Jean Paul Sartre, Zaprti v Altoni.] – GL MGL, 11, 1960/61, 17–20.

[William Shakespeare, Dva gospoda iz Verone.] – GL MGL, 11, 1960/61, 29–30.

1961

A Ljubljanska leta Ružene Noskove-Naskove. – Naša sodobnost, 9, 1961, 79–83. Cankarjeve drame v praških gledališčih. – Naša sodobnost, 9, 1961, 125–130, 221–231, 753–763, 893–900.

Sprehodi ob Vltavi. Iz praškega gledališkega dnevnika 1961. – Naša sodobnost, 10, 1961, 458–465, 550–556.

B »Napadena je bila rodoljubna buržuazija...« – GL MGL, 11, 1960/61, 75–79. – I. Cankar, Za narodov blagor.

Ščuka. – GL MGL, 11, 1960/61, 81–87. – I. Cankar, Za narodov blagor.

[Valentin Katajev, Dan oddiha.] – GL MGL, 12, 1961/62, 17–18.

[Wolfgang Borchert, Zunaj pred durmi.] – GL MGL, 12, 1961/62, 29–31.

[Mira Mihelič, Veverica ne more umreti.] – GL MGL, 12, 1961/62, 53–55.

PGC. – A. Ingolič: Tajno društvo PGC. 1961, 89–90.

Poet je vedel svoj dolg. – Ljubljana v ilegali, 2. 1961, 160–161. – Oton Župančič.

Prežihov Voranc. – Ljubljana v ilegali, 2. 1961, 380–381.

Č Sto premier Mestnega gledališča v Ljubljani. – 1961. 208 str. (Knjižnica Mestnega gledališča. 14) Uvod (str. 5–8), komentarji.

1962

A **Gledališki zapiski.** Zapiski s poti. Risbe Nikolaj Omersa. – Ljubljana, 1962. 156 str. (Knjižnica Mestnega gledališča. 19)

Vsebina: Dunaj, 1953 in 1955: Luči in sence ob Ringu. V vrvežu in zatišju slavnostnih dni. Glosa ob ljubljanskem srečanju. – Pariz, spomladi 1954: Med

Montmartrom in Montparnassom. O Barraultu posebej. Vilarovo gledališče za vse. – Milano, spomladi 1955: Žarometi, ki ne ogrevajo. Gledališče, ki je majhno samo po imenu. Stil predstave, ne stil teatra. – Atene, ob gostovanju pri nas 1955: Zvestoba antiki in sodobnemu odru. – Berlin, oktobra 1957: »Lepše kot prej... – a v srcu še staro«. – Praga, januarja 1961: Sprehodi ob Vltavi. – Varšava, pozimi 1961: Delo in smeh na pogorišču.

- B Iz varšavskih zapiskov. – GL MGL, 12, 1961/62, 103–107.
 Iz krakovskih zapiskov. – GL MGL, 12, 1961/92, 122–123+126.
 O poljski gledališki publicistiki. – GL MGL, 12, 1961/62, 146–148.
 Zapisek o teh dveh letih. – GL MGL, 13, 1962/63, 10–12. – Vladimir Skrbinšek.
- C Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 5, 1962: Kajuh–Destovnik Karel, Kosmač France, Kraigher Alojz, Kristan Etbin (soavtor), Kveder Zofka.

1963

- A **Vezi med slovensko in češko dramo.** – Ljubljana, Slovenska matica 1963. 352 str. (Razprave in eseji. 4) Francoski povzetek, opombe, osebno kazalo. Krleža in slovensko gledališče. – Naši razgledi, 12, 1963, 158–159.
 Miroslav Krleža i slovenačko pozorište. – Pozorište (Tuzla) 5, 1963, 33–37.
- B Nekaj iz tistih dni, ko je Rutar prvokrat ustavil mlinsko kolo. – GL MGL, 14, 1963/64, 28–32. – Matej Bor, Raztrganci.
 Umrta je najstarejša slovenska igralka. – GL SNG Drama, 42, 1962/63, 161–164. – Marica Slavčeva.
 Gledališki portret Frana Albrehta. – GL SNG Drama, 42, 1962/63, 194–195.
 Srečanja ob poslednjem delu. Po smrti Milana Skrbinška. – GL SNG Drama, 43, 1963/64, 49.
 Nekaj o gledališkem muzeju, ki je in ga ni. – GL SNG Drama, 43, 1963/64, 50–52.
 Bogomir Magajna. Iz poslovilnih besed. – Naši razgledi, 12, 1963, 140.
 Praznik prvega Cankarjevega Petra. – Naši razgledi, 12, 1963, 160. – 90-letnica Hinka Nučiča.

1964

- A Gradivo za portret upravnika Otona Župančiča. – Dokumenti SGM, 1, 1964/65, 2–12.
 Dvanajst mejnikov na naši poti do Shakespeara. – GL SNG Drama, 43, 1963/64, 384–393.
 Slovenački Shakespeare u Trstu. – Pozorišni život (Beograd) 9, 1964, 11–12.
 Šekspir i slovenačko pozorište. – Pozorište (Tuzla) 6, 1964, 95–103.
- B Spremne besede. – Matej Bor: Raztrganci. 1964, 90–95.
 Ferdo Delak 60-letnik. – Delo, 29. VI. 1965, 5.
 Milanski »General-Raport« kranjskega »pevca razglašene slave« leta 1879. – Dokumenti SGM, 1, 1964/65, 30–35.
- Č Sto let s Hamletom. Kritike in eseji. – 1964. 179 str. (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 26) Uvod (str. 5–8).
 Janez Trdina: Bajke in povesti o Gorjancih. – Ljubljana, Mladinska knjiga 1964. 206 str. (Kondor. 67) Spremna beseda, opombe (str. 193–205).

1965

- A Dramsko delo Ivana Cankarja. – I. Cankar: Štiri drame. 1965, 199–211. (Kondor. 72) – Ponatisa: 1974; GL SNG Maribor, 21, 1966/67, 168–173.
Nekaj opomb o vzponih in upadih našega starejšega repertoarja. – Dokumenti SGM, 1, 1964/65, 92–99.
Repertoarna samostojnost in odvisnost slovenskega gledališča v Trstu (1902–1920). – Dokumenti SGM, 1, 1964/65, 121–145.
Skrb za domačo dramo v mladem mariborskem gledališču (1921–1925). Ob pismih Alojzija Remca Valu Bratini. – Dokumenti SGM, 1, 1964/65, 200–216.
Shakespeare pri Slovencih. – Shakespeare pri Slovencih. 1965, 176–322.
Premagana minljivost? – Sodobnost, 13, 1965, 576–578. – Filmski zapisi uprizoritev.
- B Novo gledališče v Skopju. – GL SNG Drama, 44, 1964/65, 344–347.
Večeri s Kantorjem, s partizanom Sovo, modrim možem Sokratom. – GL SNG Drama, 44, 1964/65, 473–476. – Lojze Potokar.
Presetnikova leta v Mestnem gledališču ljubljanskem. – GL SNG Drama, 45, 1965/66, 42–45.
Jože Tiran. Poslovilne besede v Mestnem gledališču ljubljanskem. – Naši razgledi, 14, 1965, 120. – Sočasna objava: GL MGL, 15, 1964/65, 196–197.
Spremna beseda. – S. Samec: Mimogrede. 1965, 143–144.
France Koblar, Dvajset let slovenske Drame. – Sodobnost, 13, 1965, 384–388.
Uvod. – J. Tiran: Umetniško pripovedovanje. 1965, 5–6.
- Č Janko Traven: Pota slovenskega gledališča. Članki in razprave. – 1965. 143 str. (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 29) Uvod (str. 5–6).

1966

- A Novejše repertoarne vezi med Zagrebom in Ljubljano. – Dokumenti SGM, 2, 1966, 22–43.
Pričevanja iz Borštnikovih zadnjih let. – Dokumenti SGM, 2, 1966, 239–244.
Z Matičkom skozi tri stoletja. – GL SNG Drama, 45, 1965/66, 192–200.
Gledališka znanost na Češkem. – Naši razgledi, 15, 1966, 483.
Novije repertoarne veze između Zagreba i Ljubljane. – Republika (Zagreb) 22, 1966, 435–437.
Koblarjev pogled na trideseta leta ljubljanske Drame. – Sodobnost, 14, 1966, 309–312. – F. Koblar, Dvajset let slovenske Drame, II.
Vezi upravnika mariborskega gledališča dr. Brenčiča z domačimi avtorji. – Sodobnost, 14, 1966, 1116–1139.
- B Priprave za knjigo Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967. – Dokumenti SGM, 2, 1966, 268–269, 272–273.

1967

- A **Pričevanja o včerajšnjem gledališču.** – Maribor, Založba Obzorja 1967. 230 str. s portretom. (Razpotja. 12)
Vsebinska: I. Pobude in iskanja: Vzponi in upadi prvih desetletij. Repertoarna samostojnost slovenskega gledališča v Trstu. Skrb za domačo dramo v mladem mariborskem gledališču. Repertoarne menjave med Zagrebom in Ljubljano. – II.

- Obdobja in ustvarjalci: Z Matičkom skozi tri stoletja. Dve pobudi Andreja Smoleta. O prizadevanjih, ki so imela najboljše namen. Ljubljanska leta Vele Nigrinove. Gledališka iskanja Etbina Kristana. Zgodovinska tragedija in družbena drama Bratka Krefta. Portret upravnika Otona Župančiča. Kobljarjev pogled na dvajset let ljubljanske Drame. Mariborski upravnik Brenčič in domači avtorji. Krleža in slovensko gledališče. – III. Srečanja in razhajanja: Zadnja priča otroških let domačega igraltva (Marica Slavčeva). Pri prvem slovenskem Romeu (Rudolf Deyl). Cankarjev umetnik Peter (Hinko Nučič). Srečanja ob poslednjem delu (Milan Skrbinšek). Oblikovalec odrskega dialoga (Fran Albrecht). Njenim izpovedim na pot (Marija Nablocka). Režiser, ki nam je odprl okno v svet (Osip Šest). Pregarčeve zadnje vezi z Ljubljano. Nemirni romar Miro Kopač. Večeri s partizanom Sovo in modrim možem Sokratom (Lojze Potokar). Glosa o teh dveh letih (Vladimir Skrbinšek). Zapisek o skromnem igralcu (Josip Fišer). Presetnikova leta v Mestnem gledališču ljubljanskem. Mojster umetniške besede (Jože Tiran). Naša mala Pernette (Julka Staričeva). – Z osebnim kazalom.
- Dramatske zasnove in prevodi za gledališče. – I. Cankar: Zbrano delo, 3. 1967, 252–266.
- Zla sreča Cankarjevih »Hlapcev«. – GL SNG Drama, 47, 1967/68, 16–24.
- Spremna beseda. – B. Kref: Celjski grofje, Velika puntarija, Krajnski komedijanti. 1967, 283–295.
- Medaši u razvoju slovenačkog pozorišta. – Scena (Novi Sad) 3, 1967, 250–256.
- Divadelní véda v Čechach. – Zprávy divadelního ústavu (Praga) 3, 1967, 3–7.
- B Pota Krajnskih komedijantov. Nekaj kronike. – GL MGL, 17, 1966/67, 148–152.
- Graditelj temeljev naše odrske kulture. – GL SNG Maribor, 21, 1966/67, 181–182. – Pavel Rasberger.
- Miran Jarc. – Ljubljana v ilegali, 3. 1967, 218–220.
- Ivan Rob. – Ljubljana v ilegali, 3. 1967, 222–224.
- Hinko Smrekar. – Ljubljana v ilegali, 3. 1967, 228–229.
- C Slovenski biografski leksikon, III, zv. 10, 1967: Schmidt Marta, Simčič Vladoša, Simončič Maks, Simončič Nace, Sintič Zvonimir, Skrbinšek Leontina, Skrbinšek Štefanija, Smasek Emil, Smerkolj Bojan, Sotlar Bert, Souček Jurij, Souvan Roza, Starič Julija.
- Č Ivan Cankar: Zbrano delo. III. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1967. 428 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 83) Opombe (str. 247–428).
- Repertoar slovenskih gledališč. Popis premier in obnovitev. 1867–1967. – Ljubljana, Slovenski gledališki muzej 1967. 759 str. Glavni urednik. Uvod v knjigo (str. 5–10) in uvodi k poglavjem.
- 1968**
- A Slovenski Shakespeare 1851. – Dokumenti SGM, 4, 1968, 60–74.
- Cankarjeve drame na tujih odrih. – Dokumenti SGM, 4, 1968, 244–277.
- Cankarjeve drame v Trstu. – Dokumenti SGM, 4, 1968, 235–243.
- Narodno pozorište u posetama Ljubljani i drugim gradovima Slovenije. – Jedan vek Narodnog pozorišta u Beogradu. Beograd 1968, 539–553.
- Gavellin rad u slovenačkim pozorištima. – Pozorište (Tuzla) 10, 1968, 52–55.
- Uprizoritvene dileme in variacije ob Cankarju in mimo njega. – Sodobnost, 16, 1968, 1233–1243.

- B Cankarjev »Kralj na Betajnovi« na partizanskem odru. – Borec, 19, 1968, 954–956.
 Ferdo Delak. – Delo, 17. I. 1968, 2. – Nekrolog.
 Cankarjeve drame v slovenskih gledališčih. – Dokumenti SGM, 4, 1968, 305–320.
 Cankarjevi režiserji. – Dokumenti SGM, 4, 1968, 321–325.
 Naša srečanja s Hamletom. – GL SNG Drama, 48, 1968/69, 16–27.
- C Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 7, 1968: Shakespeare kod Slovenaca.

1969

- A Dramatske zasnove in prevodi med Kraljem in Pohujšanjem. – I. Cankar: Zbrano delo, 4. 1968 (1969), 332–340.
 Borštnik in Cankar. – Dokumenti SGM, 5, 1969, 45–53.
 Opomba o Borštnikovem delu pri filmu. – Dokumenti SGM, 5, 1969, 59–67.
 Mariborska gostovanja v Ljubljani. – Dokumenti SGM, 5, 1969, 163–167.
 Naše prve vezi s srbskim gledališčem in njegovi obiski v Sloveniji. – GL SNG Drama, 48, 1968/69, 234–246.
 Podoba pozabljene igralkice Cirile Škerlj-Medvedove. Ob smrti. – GL SNG Drama, 48, 1968/69, 321–328.
 Nekaj o (ne)uprizorjanju Kleista na Slovenskem. – GL SNG Drama, 48, 1968/69, 417–419.
 Frank Wollman (1888–1969). – GL SNG Drama, 49, 1969/70, 15–18.
 Cankarjeve pozne dramske zasnove. – Slavistična revija, 17, 1969, št. 1, str. 99–116.
- B Marija Nablocka. – Delo, 7. X. 1969, 5. – Nekrolog.
 Namesto eseja o Jožetu Galetu. Podatki o njem in srečanja z njim. – GL MGL, 20, 1969/70, 5–8.
 Poslovila se je Marija Nablocka. – GL MGL, 20, 1969/70, 85–87.
- Č Ivan Cankar: Zbrano delo. IV. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1968 (1969). 399 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 89) Opombe (str. 275–398).
 Ivan Cankar: Zbrano delo. V. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1969. 267 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 91) Opombe (str. 133–265)

1970

- A **Podoba Jožeta Tirana.** – Ljubljana, 1970, 154 str. (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 48)
 Govekarjeva »čista, sveta resnica« o Verovšku. – Dokumenti SGM, 6, 1970, 42–54.
 Prve ljubljanske režije dr. Branka Gavelle. – Dokumenti SGM, 6, 1970, 149–158.
 Rojstvo in prerojenje igre o Gogi. – GL SNG Drama, 49, 1969/70, 161–175.
- B Poslednji nastop Marije Nablocke. – Dokumenti SGM, 6, 1970, 62–64.
 Dve Kraigherjevi pismi o »Školjki«. – Dokumenti SGM, 6, 1970, 159–163.
 [Otvoritveni govor na razstavi o Ignaciju Borštniku 24. IV. 1970 v Mariboru.] – Dokumenti SGM, 6, 1970, 189–190.

Pet let brez Jožeta Tirana. – GL MGL, 20, 1969/70, 123–129.

Trije predstavniki treh gledaliških rodov. Govor na otvoritvi razstave H. Nučiča, B. Stupice in J. Tirana. – GL SNG Maribor, 25, 1970/71, 170–174.

Zdaj ni več bojev, vzponov, padcev, cest. Poslovilna beseda v. d. upravnika SNG na Žalah. – GL SNG Opera, 1969/70, 189–190. – Demetrij Žebre.

1971

A **Iskanje in delo Ferda Delaka.** – Ljubljana, 1971, 174 str. (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega. 53)

Delo Bojana Stupice v slovenskih gledališčih. – Dokumenti SGM, 7, 1971, 4–39.

Stane Sever v Cankarjevih dramah. – Dokumenti SGM, 7, 1971, 132–144.

Poglavje o Bevkovi drami. Namesto osmrtnice. – GL SNG Drama, 50, 1970/71, 76–83.

Stane Sever u Cankarovim dramama. – Pozorišna kultura (Beograd) 2, 1971, 22–28.

Mladalačko delo Bojana Stupice. – Pozorišna kultura (Beograd) 2, 1971, 33–41.

Prve režije Ferda Delaka u jugoslovenskim pozorištima. – Pozorište (Tuzla) 13, 1971, 432–442.

Revolucionarne pozorišne tradicije i partizanska scena u Sloveniji. – Pozorište (Tuzla) 13, 1971, 714–717.

Bojan Stupica. – Scena (Novi Sad) 7, 1971, 11–15.

Jože Tiran. – Scena (Novi Sad) 7, 1971, 32–33.

B Vera Albrehtova 1895–1971. Slovo ob grobu. – Naši razgledi, 20, 1971, 337.

C Slovenski biografski leksikon, III, zv. 11, 1971: Stupica Bojan, Suhi Štefan, Svetek Antonija, Šetřilová Alena, Šimáček Vladimír, Škof Janez, Štandeker Alojzij, Štih Bojan, Šugman Danijel, Šugman Zlatko, Šušteršič Julij.

Č Ivan Cankar: Zbrano delo. XIV. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1970 (1971). 336 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 97) Opombe (str. 275–336).

1972

A Slovensko gledališče ob času Krpanove kobile. – I. Cankar: Zbrano delo, 15. 1972, 293–322.

Novo gradivo o Govekarjevi vlogi v slovenskem gledališču. Ob korespondenci Hinka Nučiča. – Dokumenti SGM, 8, 1972, 1–18.

Novi dokumenti o Dramatičnem društvu. 1867–1892. – Dokumenti SGM, 8, 1972, 46–52.

B Naš prvi Romeo se je poslovil. – Delo, 4. V. 1972, 6. – Rudolf Deyl.

Smiljan Samec. 60-letnik. – Delo, 11. X. 1972, 6.

Jubilej? – Dokumenti SGM, 8, 1972, 167–168. – 20-letnica Slovenskega gledališkega muzeja.

Pastorek med muzeji. – Naši razgledi, 21, 1972, 468+459. – Slovenski gledališki muzej.

Č Ivan Cankar: Zbrano delo. XV. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1972. 394 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 101) Opombe (str. 289–394).

Ivan Cankar: Zbrano delo. XVI. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1972. 320 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 104) Opombe (str. 255–320).

1973

A Ljubljanska leta Zofije Borštnik-Zvonarjeve. Gradivo za portret. – Dokumenti SGM, 11, 1973, 1–24.

Med Juvančičem in Župančičem. Odlomek iz knjige Slovensko gledališče Cankarjeve dobe. – Naši razgledi, 22, 1973, 310–311.

Ljubljansko razdoblje Zofije Borštnik Zvonarjeve. – Pozorišče (Tuzla) 15, 1973, 624–638.

Nešto iz onih dana, kad su nastali Borovi Odrpanci. – Scena (Novi Sad) 9, 1973, 20–23.

Č Janez Trdina: Bajke in povesti o Gorjancih. – Ljubljana, Mladinska knjiga 1973. 132 str. (Moja knjižnica. VII. 18) Spremna beseda, opombe (str. 121–130).

1974

A Slovensko gledališče Cankarjeve dobe. (1892–1918.) – Ljubljana, Cankarjeva založba 1974. 333 str. + 16 prilog. Francoski povzetek, osebno kazalo.

Vezi med slovenskim in hrvatskim dramskim gledališčem. – Borštnikovo srečanje, 9, 1974, 66–71.

Novo gradivo o začetkih mariborskega gledališča. Ob korespondenci Hinka Nučiča. – Dokumenti SGM, 10, 1974, 96–111.

Veze između slovenačkih i hrvatskih pozorišta. – Pozorišče (Tuzla) 16, 1974, 471–473.

Shakespeare pri Slovencih. – W. Shakespeare: Zbrana dela, 14. 1973 (1974), 333–497.

Ljubljanske godine Vele Nigrinove. – Teatron (Beograd) 2, 1974, št. 2, str. 25–31.

Č Ivan Cankar: Zbrano delo. XIX. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1974. 353 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 111) Opombe (str. 311–352).

1975

A Desetletje Cirila Debevca. – Dokumenti SGM, 11, 1975, 4–26.

Dramaturške in teatrološke raziskave Franceta Koblarja. – Dokumenti SGM, 11, 1975, 93–100.

Iz poglavja o zgovornih partizanskih muzah. – Josip Vidmar. 1975, 191–200. Srečanja in razhajanja. – Pričevanja o Lojzetu Filipiču. 1975, 9–15.

Prijateljeva dramaturgija in teatrologija. – Prijateljjev zbornik. 1975, 217–231. Susreti Ljubiše Jovanovića sa Slovenijom i sa dramama Ivana Cankara. – Teatron (Beograd) 3, 1975, 51–53.

B Neznano pismo češki igralki. – Dokumenti SGM, 11, 1975, 1–3. – Cankar Rūženi Noskovi.

Dodatno pojasnilo. – Dokumenti SGM, 11, 1975, 88–90. – O Slovenskem gledališkem muzeju.

Dvainštirideseta uprizoritev »Kralja na Betajnovi«. – GL SNG Drama, 54, 1974/75, št. 5, str. 9–13.

- Č Lojz Kraigher: Zbrano delo. I. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1975. 465 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 113) Opombe (str. 311–465).

1976

- A Cankarevo delo za pozorište. – Scena (Novi Sad), 12, 1976, 77–84.
Ivan Cankar in Lojz Kraigher. – Sodobnost, 24, 1976, 423–432.
Polemika Krpanova kobila. – Teatron (Beograd) 6, 1976, 7–9.
Cankar u Trstu. – Teatron (Beograd) 6, 1976, 30–32.
Stane Sever u Cankarevim dramama. – Teatron (Beograd) 6, 1976, 39–41.
- B Mejnik v razvoju slovenske dramatike. Cankar in gledališče. – Delo, 15. V. 1976, 26–27.
Spomin ob Deliriju. – Igor Torkar: Odsevanja. 1976, 12–17.
- Č Ivan Cankar: Očiščenje in pomlajenje. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1976. 201 str. Uvod (str. 7–10), opombe (str. 181–201).
Ivan Cankar: Zbrano delo. XXV. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1976. 428 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 115) Sourednik Dušan Voglar. Opombe (str. 286–325).

1977

- A Dramsko delo Ivana Cankara. – I. Cankar: Drame. Novi Sad 1977, 7–37.
Pogled na dramatiko Lojza Kraigherja. – Dokumenti SGM, 13, 1977, 142–147.
Le théâtre pendant la guerre de la libération nationale. – Le livre slovène, 15, 1977, št. 3/4, str. 20–24.
Osvrt na dramsko stvaralaštvo Lojza Kraigherja. – Scena (Novi Sad) 13, 1977, 37–40.
Cankarjeva misel o poslanstvu gledališča. – Simpozij o Ivanu Cankarju 1976. 1977, 170–176.
Revolucionnaja rol' Ivana Cankara v slovenskom i jugoslavskom teatre. – Sovetskoe slavjanovedenie (Moskva) 1977, 97–100.
O neločljivosti Cankarja-umetnika in kulturnopolitičnega delavca. – V areni življenja. 1977, 272–274.
- B Lojz Kraigher. Ob stoletnici pisateljevega rojstva. – Delo, 23. IV. 1977, 26 (sobotna priloga).
- Č Ivan Cankar: Drame. – Novi Sad, Matica srpska 1977. 346 str. (Slovenačka književnost. 12) Uvod (str. 7–37).
Lojz Kraigher: Školjka in Drama na travniku. – Ljubljana, Mladinska knjiga 1977. 125 str. (Kondor. 169) Spremna beseda, opombe (str. 99–125).

1978

- A **Ivan Cankar.** – Ljubljana, Partizanska knjiga 1978. 237 str. (Znameniti Slovenci)
Župančič in gledališče. – Dokumenti SGM, 14, 1978, 54–56.

- Dramaturško delo Otona Župančiča. – Oton Župančič. 1979, 91–106.
 Shakespeare pri Slovencih. – W. Shakespeare: Zbrane gledališke igre, 1. 1978, 43–139.
- B The Yugoslav theatre. – University of Ljubljana. 1978, 85–87.
- Č Pisma Frana Govekarja. I. – Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1978. 255 str. (Korespondence pomembnih Slovencev. 5/1) Opombe (str. 149–255).
- Lojz Kraigher: Zbrano delo. II. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1978. 363 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 125) Opombe (str. 301–363).
- Lojz Kraigher: Zbrano delo. III. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1978. 591 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 128) Opombe (str. 517–591).

1979

- A Spremna beseda. – B. Kreft: Celjski grofje. 1979, str. 103–112. (Kondor. 181) Gledališče v narodnoosvobodilnem boju. – Posvetovanje Kultura, revolucija in današnji čas. 1979, 56–60.
- B Dr. Slavko Batušić. – Delo, 18. V. 1979, 8. – Nekrolog.

1980

- A **Slovensko gledališče od vojne do vojne.** 1918–1941. – Ljubljana, Cankarjeva založba 1980. 492 str. + 32 prilog. Francoski povzetek, osebno kazalo. O nekaterih problemih slovenske teatrologije. Pogovor ob knjigi »Slovensko gledališče od vojne do vojne«. – Dokumenti SGM, 16, 1980, 56–62.
- B Vladoša Simčičeva – sedemdesetletnica. – Delo, 4. XI. 1980, 9.
- C Slovenski biografski leksikon, IV, zv. 12, 1980: Thaler Rezika, Thuma Ada, Tiran Jože, Toman Ivanka, Tovornik Arnold, Traven Janko.

1981

- A Estetska merila Ocvirkove gledališke kritike. – Dokumenti SGM, 17, 1981, 35–51.
- Vojnovičeve drame v slovenskih gledališčih. Referat na simpoziju JAZU v Dubrovniku. – Dokumenti SGM, 17, 1981, 59–70. – Sočasni natis: Radovi mednarodnog simpozija o djelu Iva Vojnovića. Zagreb 1981, 253–260.
- B Ruša Bojčeva. – Delo, 15. I. 1981, 8. – Nekrolog.
- Tito in naša gledališka in filmska umetnost. Govor na razstavi v Ljubljani 2. junija 1981. – Dokumenti SGM, 17, 1981, 1–3.
- Gledališki portreti Nikolaja Pirnata na razstavi v izobraževalnem centru ONZ v Tacnu. – Naši razgledi, 30, 1981, 232.
- Č Lojz Kraigher: Zbrano delo. IV. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1981. 385 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 132) Opombe (str. 355–385).

1982

- A Prve interpretacije Brechtovih del v slovenskih gledališčih. Referat na seminarju Univerze v Mariboru. – Dialogi, 1982, št. 3 – Preprihi, št. 2, str. 38–43.

- Odsev osvobodilnega boja in revolucije v povojni slovenski drami. X. plenum kulturnih delavcev OF. – Naši razgledi, 31, 1982, 327.
- Miroslav Krleža. Govor na žalnem zboru SAZU 4. januarja 1982. – Slavistična revija, 30, 1982, 236–240.
- B Oton Berkopec. Utemeljitev ob izvolitvi za rednega člana. – Letopis SAZU, 32, 1981 (1982), 105–106.
- Vladimir Skrbinšek. Osemdesetletnica. – Naši razgledi, 31, 1982, 617.
- C Slovenski biografski leksikon, IV, zv. 13, 1982: Ukmar Mileva, Valenta-Brus Albina Terezija.
- Č Pisma Frana Govekarja. II. – Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1982. 282 str. (Korespondence pomembnih Slovencev. 5/2) Opombe (str. 169–282).

1983

- A Bleiweis in gledališče. – Bleiweisov zbornik. 1983, 217–228.
- Nučičevo sodelovanje in razhajanje z Govekarjem. Ob stoletnici umetnikovega rojstva. – Dokumenti SGM, 19, 1983, 3–9.
- Fragmenti o Shakespeareu kod Slovenaca. – Forum (Zagreb) 1983, knj. 45, 625–630.
- Zrcalna podoba Frana Govekarja. – Pisma Frana Govekarja, 3. 1983, 441–453.
- Zaprašene misli o dramaturgiji. – Pričevanja, november 1983. 1983, 155–170.
- B Maks Bajc. – Delo, 28. IX. 1983, 7. – Nekrolog.
- Pričevanje o neuresničenem gostovanju Novosadskega gledališča v Ljubljani in Trstu. – Dokumenti SGM, 19, 1983, 58–59.
- C Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb), slovenska izdaja, 1. 1983: Babič Jože, Bibič Polde.
- Č Pisma Frana Govekarja. III. – Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1983. 501 str. (Korespondence pomembnih Slovencev. 5/3) Opombe, kazala (str. 249–501).
- Lojz Kraigher: Zbrano delo. V. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1983. 401 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 138) Opombe (str. 359–401).

1984

- A Vošnjakovo delo za slovensko gledališče. Referat na Vošnjakovem simpoziju v Šoštanju 11. maja 1984. – Dokumenti SGM, 20, 1984, 185–193.
- Vladoša Simčičeva. Portret dramske igralka. – Gledališki list Borštnikovega srečanja, 1984, 136–150.
- Značilnejši odsevi ekspresionizma na slovenskem gledališkem odru. – Obdobja, 5, 1984, 555–567.
- Prve dramske režije Bratka Krefta. – Pozorišče (Tuzla) 26, 1984, 237–240.
- Priznanje Cirilu Debevcu. – Pozorišče (Tuzla) 26, 1984, 240–247.
- B In odkrita je bila – umetnica. V spomin Viki Podgorski. – Delo, 28. VII. 1984, 21 (sobotna priloga).

1985

- A **Borštnik**. Podoba dramskega umetnika. – Ljubljana, Cankarjeva založba 1985. 260 str. + 22 priloge. Francoski povzetek, osebno kazalo.

- Cankarjevo dramsko delo. – I. Cankar: Dela, 5. 1985, 347–371. – Ponatis 1986.
- Cankarjeva esejistika in publicistika. – I. Cankar, Dela, 6. 1985, 413–427. – Ponatis 1986.
- Borštnikovo sudjelovanje i razmimoilaženje s intendantom Treščecom. – Forum (Zagreb) 1985, knj. 50, 560–571.
- Tristošestdeset gramov zlata za Borštnikove dediče. Kratki portreti dobitnikov Borštnikovega prstana. – Gledališki list Borštnikovega srečanja, 1985, 112–118.
- Kulturni molk ali prerojenje? – Junaška Ljubljana 1941–1945, 1. 1985, 339–346.
- O avtorju in njegovem delu. – B. Krefc: Krajski komedijanti. 1985, 129–145. (Kondor. 228)
- Bratko Krefc. (Ne)jubilajni pogledi na njegovo delo. – Sodobnost, 33, 1985, 113–125.
- Od gledališke impresije in polemične glose do žive dramaturgije. – Sodobnost, 33, 1985, 969–980. – Josip Vidmar.
- Bojan Stupica u slovenačkim pozorištima. – Zbornik Muzeja pozorišne umetnosti Srbije (Beograd) 3, 1975, 32–49.
- B Janez Jerman. Petinošesetletnica. – Naši razgledi, 34, 1985, 339.
- C Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb), slovenska izdaja, 2, 1985: Borštnikovo srečanje, Bratina Valo, Cavazza Boris.
- Č Ivan Cankar: Dela, I–VI. – Ljubljana, Cankarjeva založba 1985. Sourednika France Bernik in Tone Pavček. – I, 395 str. II, 372 str. III, 413 str. IV, 382 str. V, 381 str., opombe (str. 345–381). VI, 445 str., opombe (str. 411–445). – Ponatis 1986.

1986

- A Ekspresionizem v slovenskem gledališču med vojnama. – Dialogi, 22, 1986, št.3/5, str. 156–159.
- Iz istorije slovenačke režije. Inemann, Gavella, Škrbinšek. – Pozorište (Tuzla) 28, 1986, 304–325.
- Izvođački tokovi u slovenačkom pozorištu od sredine pedesetih godina. – Scena (Novi Sad) 22, 1986, št. 4, str. 19–33. – Sočasna objava: Savremena drama i pozorište u Sloveniji (Novi Sad) 1986, 19–43.
- Janko Lavrin. 1887–1986. – Sodobnost, 34, 1986, 857–865.
- B Oton Berkopec – osemdesetletnik. – Delo, 5. XII. 1986, 6.
- Gledališki praznik. Stopetindvajsetletnica Srbskega narodnega gledališča v Novem Sadu. – Naši razgledi, 35, 1986, 649–650.
- C Slovenski biografski leksikon, III, zv. 14, 1986: Waldstein Alojz, Wilhelm Albert, Wintrová Nana, Zakrajšek Mileva.
- Č Lojz Kraigher: Zbrano delo. VI. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1986. 480 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 147) Opombe (str. 443–476).

1987

- A Fragmenti o prvi trinajstletki. – Mestno gledališče ljubljansko. 1987, 12–16.
- Novo osvetljave podobe Lojza Kraigherja. Ob pisateljevi epistolarni zapuščini. – Razprave SAZU, 2. razred, 11, 1987, 61–78.

- Production trends in the slovene theatre up to the mid-fifties. – *Scena* (Novi Sad) 23, 1987, English issue 10, 121–135.
- Med Kozakovim priznanjem in Krleževim posmehom. Ob polstoletnici prve Kraigherjeve študije o Cankarju. – *Sodobnost*, 35, 1987, 1165–1173.
- Slovenskij teatr v gody narodnoosvoboditel'noj bor'by. – *Vojna i pamjat*. Moskva 1987, 185–200.
- Jugoslovanske praižvedbe dramskih del Lojza Kraigherja. – *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku* (Novi Sad) 1, 1987, 119–131.
- Dramski umetnik Ignacij Borštnik između Ljubljane i Zagreba. – *Zbornik radova Srpskog narodnog pozorišta 1961–1986*. Novi Sad 1987, 499–512.
- B »Čarobno grozen« prizor. Pred sto leti je pogorel stari ljubljanski teater. – *Delo*, 21. II. 1987, 23 (sobotna priloga).
- Janez Logar. – *Delo*, 12. XI. 1987, 2. – *Nekrolog*.
- Boris Merhar. Ob osemdesetletnici. – *Jezik in slovstvo*, 32, 1986/87, 240–242.
- Janko Lavrin. 1887–1986. – *Letopis SAZU*, 37, 1986 (1987), 109–110.
- Pozorišni praznik. 125 godišnjica Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu. – *Pozorište* (Novi Sad) 54, 1986/87, št. 6/7, str. 22.
- C *Enciklopedija Slovenije*, 1, 1979: Babič Jože, Bibič Polde, Bohuslav František, Bojc Ruša, Boleška Otokar, Borštnik Ignacij, Borštnik Zofija-Zvonarjeva, Bučar Metka.
- Č Lojz Kraigher: *Zbrano delo*. VII. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1987. 770 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 151) *Opombe* (str. 723–776).
- Lojz Kraigher: *Zbrano delo*. VIII. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1987. 753 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 152) *Opombe* (str. 717–752).

1988

- A Inovacije in deviacije uprizarjanja Cankarjevih del. – *Akademija in varstvo moralnih avtorskih pravic*. 1988, 23–28.
- Nušić med aplavzi slovenske publike in pomisleki kritike. *Tribuna Sterijevega pozorja* 31. maja 1988. – *Naši razgledi*, 37, 1988, 416.
- Portret pozabljenega igralca. Rado Železnik, 1894–1935. – *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku* (Novi Sad) 2, 1988, 67–77.
- B Oton Berkopec. In memoriam. – *Naši razgledi*, 37, 1988, 576.
- Pismo ob jubileju. – *Pozorište* (Novi Sad) 56, 1988/89, št. 2/3.
- Vse, kar je »zad«, ni bistveno. Razgovor o Lojzu Kraigherju in njegovih študijah o Cankarju. – *Večer*, 18. II. 1988, 4.
- C *Enciklopedija Slovenije*, 2, 1988: Česnik Stane, Debevec Ciril, Delak Ferdo, Deyl Rudolf, Dobrovolný Adolf, Češki igralci in režiserji v Ljubljani, Deželno gledališče, Dramatično društvo v Ljubljani.
- Č *Akademija in varstvo moralnih avtorskih pravic*. – Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1988. 83 str. Sourednika Alojzija Finžgarja in Janeza Menarta.
- Lojz Kraigher: *Zbrano delo*. IX. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1988.

426 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 156) Opombe (str. 357–422).

1989

- A Kidričevo evidentiranje in vrednotenje gledaliških »stoletij beležk«. – Razprave SAZU, 2. razred, 12, 1989, 89–104.
 Medaši u razvoju (starije) pozorišne kritike u Sloveniji. – Scena (Novi Sad) 25, 1989, knj. 2, št. 6, str. 164–175.
 Neznano Koblarjevo »pismo« Bojanu Stupici. – Sodobnost, 37, 1989, 544–549.
 Nušič između aplauza slovenačke publike i prigovora kritike. – Zbornik Sterijineg pozorja. Novi Sad 1989, 252–257.
- B Oton Berkopec. – Letopis SAZU, 39, 1988 (1989), 125–126.
- C Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb), slovenska izdaja, 4, 1989: Franz Ernest, Glavina Slavka.
 Enciklopedija Slovenije, 3, 1989: Filipič Lojze, Frontna gledališča, Gale Jože, Gavela Branko, Glavina Slavka, Gledališče do 1945, Gledališče mladih, Gledališče v NOB, Gledališki list.
- Č Lojz Kraigher: Zbrano delo. X. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1989. 381 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 158) Opombe (str. 203–329).

1990

- A **Lojz Kraigher**. Monografija. – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1990. 197 str. (Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev) Francoski povzetek, osebno kazalo.
Temelji slovenske teatrologije. – Ljubljana, Cankarjeva založba 1990. 237 str. Francoski povzetek, osebno kazalo.
 Vsebina: Temelji slovenske teatrologije. Mejnički v razvoju naše (starejše) gledališke kritike. Bleiweisove gledališke spodbude in zavore. Cankarjeva misel o poslanstvu gledališča. Dramaturški pogledi Otona Župančiča. Zrcalna podoba gledališkega »faktotuma« Frana Govekarja. Od gledališke impresije in polemične glose do žive dramaturgije Josipa Vidmarja. Teatrološko delo Franceta Koblarja. Estetska merila Ocvirkove gledališke kritike. Kidričevo evidentiranje in vrednotenje gledaliških »stoletij beležk«. Prijateljstva dramaturgija in teatrologija. – Zaprashene misli o dramaturgiji.
 Prvi slovensko-hrvaški gledališki stiki. – Naši razgledi, 39, 1990, 711.
 Teatrološko delo Franceta Koblarja. Ob stoletnici rojstva. – Sodobnost, 38, 1990, 37–43. – Sočasna objava: Koblarjev zbornik. 1990, 21–28.
 Iz monarhije v monarhijo. Odlomek iz monografije o L. Kraigherju. – Sodobnost, 38, 1990, 184–193.
 Slovenska teatrologija od vojne do vojne. Poglavje iz knjige Temelji slovenske teatrologije. – Sodobnost, 38, 1990, 313–324.
 Koblarjeva skrb za Leskovčevo dramo. – Sodobnost, 38, 1990, 1167–1176.
- B Desetletje z Vladošo. – GL MGL, 39, 1989/90, 133–134.
 Jubilejno pismo Bratku Kreftu. Petinosemdesetletnica. – Naši razgledi, 39, 1990, 76.
 Vladoša Simčič. In memoriam. – Naši razgledi, 39, 1990, 104.

- [Pomen in tradicija slovenskega gledališča v Trstu.] – Zbornik referatov in razprav na znanstvenem srečanju SAZU 30.–31. marca 1989. 1990, 204–205.
- C Enciklopedija Slovenije, 4, 1990: Hlača Rajner, Hrvatsko-slovenski (gledališki) odnosi, Hudožestveniki v Ljubljani, Inemann Rudolf, Italijansko gledališče na Slovenskem, Italijansko-slovenski (gledališki) odnosi, Jan Slavko, Jerman Janez, Juvan Polonica, Juvančič Friderik, Kajzel Peregrin, Kalan Filip.

Bibliografija zajema izbor važnejšega iz jubilentove strokovne publicistike. Z njegovo vednostjo je izpuščeno okoli dvesto prispevkov iz Slovenskega poročevalca 1944–1949 in nad sto iz publikacij Mestnega gledališča v Ljubljani 1951–1962. Izšli so anonimno ali s podpisom D. M., dm. Za časnikarske in gledališke potrebe je Moravec prevedel veliko krajših besedil, a tudi dvanajst iger, ki jih je uprizorilo v letih 1952–1961 Mestno gledališče v Ljubljani in nekateri drugi odri. O tem se poučimo iz Repertoarja slovenskih gledališč (1967). Knjižno sta izšla dva njegova prevoda: Rodoljub Čolakovič, Zapiski iz osvobodilne vojne, II (1947) in Valentin Katajev, Dan oddiha (1962). Poleg knjig (poglavje Č) je Moravec uredil ali sodeloval pri urejanju več serijskih publikacij:

Naša rast. Glasilo srednješolske mladine. Ljubljana. 1, 1938/39 – 3, 1940/41. Član uredniškega odbora.

Slovenski poročevalac. Osvobojeno ozemlje, Ljubljana. 5, 1944 – 9, 1949. Član uredniškega odbora in urednik kulturne rubrike.

Gledališki list Mestnega gledališča v Ljubljani, 1, 1951 – 12, 1961/62.

Mestno gledališče Ljubljana v sezoni... 1953–1962. Letni zborniki.

Knjižnica Mestnega gledališča. Ljubljana. 1, 1952 – 35, 1966.

Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja. Ljubljana. 1, 1964/65 – 13, 1977. Sourednik Mirko Mahnič.

Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 2. razred. Ljubljana. 12, 1989.

Enciklopedija Slovenije. Ljubljana. 1, 1987 –. Strokovni urednik za gledališče do 1945.

Gradivo je razvrščeno po letih, v okviru let pa na štiri poglavja: A. Razprave in eseji; B. Članki in poročila; C. Enciklopedični članki; Č. Uredništvo knjig. V poglavju A so tudi študije in pomembnejše spremne besede v knjigah, ki jih je Moravec uredil in so sicer opisane v poglavju Č. Naslovi Moravčevih knjig so natisnjeni polkrepko.

Uporabljene kratice:

GL MGL – Gledališki list Mestnega gledališča v Ljubljani (od 1962/63: ... ljubljanskega),

GL SNG – Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča (Drama oz. Opera v Ljubljani ali Mariboru),

SAZU – Slovenska akademija znanosti in umetnosti,

SGM – Slovenski gledališki muzej (od 1979: Slovenski gledališki in filmski muzej).

Jože Munda
ZRC SAZU, Ljubljana



NAVODILA AVTORJEM

1. Piši na močnejše in neprozorne liste papirja (ne na mehke in/ali prozorne).
2. Vsak list naj ima na levi vsaj 3 cm praznega roba, na desni pa naj ne bo izpisan do roba.
3. Vrstice piši z dvojnimi razmikom.
4. Na listu naj bo po trideset vrstic.
5. Sprememba vrste pisave se zaznamuje s podčrtavanjem (ali barvanjem) ustreznega mesta v tipkopisu.
6. Pri prečrkovanju tujih pisav upoštevaj prečrkovalna pravila Slovenskega pravopisa 1990.

7. Za podčrtne opombe piši izpostavna znamenja (številke, zvezdice ipd.) privzdignjeno stično na koncu ustrezne enote (npr. *in sicer*³; *odšel »domov.«*³; *odšel »domov.«*³; *odšel »domov.«*³; glede na različne vrednosti).

8. Besedilo (podčrtnih) opomb mora biti tipkano prav tako kot glavno besedilo, najbolje na koncu glavnega besedila (ne na vsaki strani posebej). Opomba se začneja z izpostavnim znamenjem levo zgoraj čisto na začetku vsake opombe (npr. ³A. Breznik /.../).

9. Fotografije, skice ipd. za preslikanje (tj. vse, kar ni namenjeno stavljenju) morajo biti priložene na posebnih listih, vsaka s svojo številko, v tipkopisu pa mora biti zaznamovano, kam naj kaj pride.

10. Podnapisi k fotografijam, skicam ipd. naj bodo že v tipkopisu glavnega besedila.

11. Literaturo lahko navajamo v tekočem razpravnem besedilu (tj. nad črto), pod črto na isti strani ali v seznamih literature.

Kadar imamo na koncu posebej izpisano literaturo, v tekočem razpravnem besedilu navedemo v okroglem oklepaju najprej avtorjev priimek in letnico izida ustreznega dela, za dvopičjem pa stran, na katero se podatek nanaša, npr. (Breznik 1934: 213). Pri večkratnem zapovrstnem navajanju iz enega samega dela zadošča navedba strani, npr. (213). Kadar na koncu razpravnega besedila nimamo seznama literature, vse potrebne bibliografske podatke v oklepaju izpišemo kar v tekočem besedilu (še bolje: pod črto), npr. A. Breznik, Slovenska slovnica, Ljubljana 1934, str. 213 (tudi: Ljubljana, 1934).

Pod črto takoj za izpostavno številko (ali drugim znamenjem) navedemo avtorja, in sicer ime (lahko tudi okrajšano) navadno, priimek razprto, potem pa sledijo z vejico ločene enote naslova (v pokončnih črkah) ter zadevna stran, npr. ³A. Breznik, Slovenska slovnica, Ljubljana 1934, 16–18. Če navajamo vse podatke po naslovni strani, za posameznimi povedmi naslova lahko stavimo tudi pike, za avtorjevim imenom pa dvopičje, npr. A. Breznik: Slovenska slovnica za srednje šole. Spisal dr. Anton Breznik. Četrta, pomnožena izdaja. Odobrena z odlokom ministrstva prosvete S. n. br. 17.857 z dne 10. avgusta 1932. 1934. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 261 + (5) str. (Če v isti opombi navajamo več takih bibliografskih enot, pišemo med njimi pomišljaj.)

V seznamu literature na koncu sestavka navajamo npr. tako: Breznik, A. 1934: Slovenska slovnica (in naprej kakor v opombah pod črto).

Kadar navajamo več del istega avtorja, pri vseh neprvih delih namesto priimka in imena postavimo dva krajša pomišljaja, nato pa letnico naslednjega dela in naprej tako kakor pri prvi enoti; kadar na isto leto istega avtorja pride več del, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede (a b c č d...), npr.:

Breznik, A. 1934: Slovenska slovnica (...)

-- 1935: Slovenski pravopis. Priredila A. Breznik in F. Ramovš. Ljubljana XXIV + 300 str.

-- 1944a: Jezik naših časnikaarjev in pripovednikov /.../

-- 1944b: Zloženske v slovenščini. RAZU Filozofsko-filološko-historičnega razreda. II. Ljubljana, (str.) 53–76. (Tudi posebni odtis, 24 str.)

V OCENO SMO PREJELI

Razprave Razreda za filološke in literarne vede Slovenske akademije znanosti in umetnosti XIII, *posvečene stoletnici rojstva akademika prof. dr. Frana Ramovša* (14. IX. 1890 – 16. IX. 1952). (Ur. Tine Logar.) Ljubljana: SAZU; 1990. 291 [+ I] + (I [+ III]) + list z Ramovševo fotografijo, uvezan med str. (4) in 5.

Janez Rotar (ur.), *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem*. (= Korespondence pomembnih Slovencev / Epistolae Slovenorum illustrium, knjiga 10.) Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede SAZU; 1990. (Ob stoletnici rojstva Frana Ramovša.) 167 [+ I] + (I [+ I]) + (I [+ I]) + list z Ramovševo fotografijo, uvezan med str. (4) in (5).

Umjetnost riječi, časopis za znanost o književnosti, XXXIII/4. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo; 1989. Str. 243–336 [+ II].

Umjetnost riječi, časopis za znanost o književnosti, XXXIV/1: U čast 65. rojdanu prof. Aleksandra Flakera. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo; 1990. Str. 1–128.

Martin Nag, *Omkring den første skandinaviske studentdelegasjon til Sovjetunionen i juli 1928*. (= Meddelelser LX.) Oslo: Universitetet i Oslo, Slavisk-baltisk avdeling; 1990. 71 [+ I] + (V [+ 3]) str.

Scando-Slavica XXXVI. København: izd. Društvo skandinavskih slavistov in balto-slovcev, zal. Munksgaard; 1990. 216 + (I + [I]) [+ II] str.

**Glavna financerja Republiški komite za raziskovalno dejavnost in tehnologijo
in Republiški komite za kulturo.**

**Glavna sofinancerja Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani in
Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
v Ljubljani.**